

№-15009

1939-3/4/20P

11/3

СЬОГОЧАСНЕ Й МИНУЛЕ

ВІСНИК
УКРАЇНО-
ЗНАВСТВА

с

г

„SIOHOCZASNE j MYNULE“

Цей зшиток подвійний (14 аркушів друку); ціна у продажу — 6.— зол.,
для передплатників — 5.— зл.

ЗАПРОСИНИ

ДО ПЕРЕДПЛАТИ НА ВІСНИК УКРАЇНОЗНАВСТВА

„СЬОГОЧАСНЕ Й МИНУЛЕ”

що його видає

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

Журнал виходить із кінцем кожного місяця книжками в об'ємі 6 аркушів (до 100 стор.) друку, розміру 25 x 17,5 (на рік вийде 10 книжок) і містить: 1. статті з усіх ділянок українознавства: з археології, історії, літературознавства, історії українського письменства, української мови, етнографії, господарства українських земель, природознавства України (антропології, зоології, ботаніки, геології, географії — й т. д.), з техніки і т. д.; 2. огляди культурного, наукового, мистецького й господарського життя; 3. рецензії на книжки, що торкаються українознавства; 4. хроніку з наукового, мистецького, господарського й технічного життя; 5. про мовні справи й т. д.

Досі відповіли на запитання до співробітництва, чи дали згоду співпрацювати в журналі отсі ВП. Пані й Панове: Адамчук Андрій, Антонович Дмитро, Антонович Михайло, Барвінський Богдан, Білецький Леонід, Білинський Роман, Борщак Ілля, Бочковський Ольгерд, Брик Іван, Будз Іван, Бурачинський Тит, Бурггард Освальд, Вітанович Ілля, Вітанський Василь, Вітвицький Іван, Возняк Михайло, Гарас Микола, Гарасимчук Роман, Герасимчук Василь, Гординський Ярослав, Гординський Святослав, Грицак Євген, Гловінський Євген, Дерев'яно Микола, Деркачев Марія, Диминський Роман, Дольницький Мiron, Доманицький Віктор, Дорошенко Володимир, Дорошенко Дмитро, Драган Михайло, Дужий Микола, Дучимінська Ольга, Жарський Едвард, Зайцева Павло, Залозецький Володимир, Зарицький Мiron, Зілинський Іван, Зленко Петро, Зубик Роман, Іванис Василь, Іваницький Борис, Кисілевський Кость, Кисілевський Юліан, Княжинський Антін, Коберський Карло, Кобилянський Бронислав, Ковалик Іван, Колесса Філарет, Кордуба Мiron, Коренець Денис, Ковжун Павло (†), Коструба Петро, Коструба Теоф., Кривецький Іван, Крипкевич Іван, Крохмалюк Роман, Крохмалюк Юрій, Крупницький Борис, Кубійович Володимир, Кузеля Зенон, Лазаревський Гліб, Ластовецький Андрій, Лев Василь, Левицький Володимир, Левицький Кость, Лелкий Богдан, Лисько Зиновій, Лотоцький Олександр, Лукасевич Лев, Лушпинський Платон, Лукіянович Денис, Луцький Остап, Людкевич Станислав, Мацієвич Кость, Мельник Микола, Мицюк Олександр, Мілянчик Танас, Мілянчук Василь, Мірчук Іван, Мриц Ольга, Мушак Юрій, Огоновський Володимир, Олексіюк Тиміш, Олянич Домет, Осауленко Кость, Павликовський Юліан, Панчишин Марія, Панькевич Іван, Пастернак Северин, Пастернак Ярослав, Парашук Михайло, Парипа Марія, Пасіка Микола, Пачовський Теоктист, Пашкевич Марія, Пашницька Софія, Пашницький Василь, Пеленський Євген Юлій, Полянський Юрій, Прицак Омелян, Радзкевич Володимир, Раковський Іван, Романенчук Богдан, Рудницький-Кедрич Іван, Рудницький Михайло, Руд-

(далі на 3. ст. окладинки)

СЬОГОЧАСНЕ Й МИНУЛЕ

ВІСНИК УКРАЇНОЗНАВСТВА

ВИДАЄ

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО
ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

III-IV

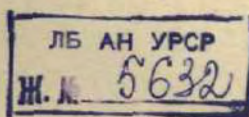
1939

ЗА ДОПОМОГОЮ »Р. С. У. К.«

S I O H O C Z A S N E I M Y N U Ł E

ЛЬВІВ

LWÓW

Wydaje Naukowe Towarzystwo im. Szewcenki we Lwowie.

Z drukarni Naukowego Towarzystwa im. Szewcenki, Lwów, ul. Czarnieckiego 26
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, Львів, вул. Чарнецького 26.

*У 125. роковини
народин Т. Шевченка*

ЗМІСТ.

Платон Лушпинський: Шевченко й Бєлінський	5
Євген Ю. Пеленський: До проблеми класицизму в Шевченковій творчості	23
Михайло Рудницький: Шевченко в перекладах на чужі мови	32
Василь Сімович: Дещо про Шевченкову архаїзовану мову	39
Павло Богацький: Фальсифікатори Шевченка	52
Павло Зайцев: Два останні автопортрети Шевченка	64
Іван Раковський: Антропологічна характеристика Шевченка	77
Леонід Білецький: Т. Шевченко й П. Куліш та їх взаємини у світлі новішої іст.-літ. критики	84
Василь Шурат: Шевченкові „Поминки“	95
Дмитро Антонович: Чотири редакції „Назара Стодолі“	104
Денис Лукіянович: Ідеологічне навісвітлення Шевченка в новіших дослідників	115
Огляди: З-ко С-ич Л-ий: Довкола Шевченківського ювілею в У. С. С. Р. (ст. 129); Г. Л. С-кий: Пам'ятник на могилі Шевченка в Каневі (ст. 135); В. С. — Гліб Лазаревський: Українські письменники Шевченкові (ст. 137); П. Ковжун — С. Гордінський — Г. Л-ий: Шевченко у творах сьогочасних українських мистців (ст. 144); П. Б-ий: Два збірники „Інституту Тараса Шевченка“ (ст. 151); Павло Зайцев: Незнані матеріали про Шевченка й інших укр. письменників (ст. 154); К. Студинський: Невідомі переклади Шевченка на німецьку мову (ст. 159); Володимир Дорошенко: Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (ст. 167)	129—172
Нотатки: Пл. Лушпинський: Замітки про повне видання творів Т. Шевченка Укр. Наук. Інституту в Варшаві (ст. 173); Пл. Лушпинський: Замітки до статті Д. Лукіяновича про два незнані листи Шевченка (ст. 176); Ів. Брик: Дещо про німецьку колонізацію за Шевченком (ст. 177)	173—178
Рецензії	179—210
Хроніка	211—224

INDEX.

	Page
Platon Lušpynskij, Ševčenko and Bělin'skij	5
E. J. Pelenskyj, To the Problem of Classicism in Ševčenko's Works	23
Mychajlo Rudnyčskij, Ševčenko's Poems in Foreign Translations	32
Vasyľ Symovych, The Archaicisms in Ševčenko's Literary Language	39
Pavlo Bohackyj, Ševčenko's Falsifiers	52
Pavlo Zajcev, Ševčenko's Two Last Autoportraits	64
Ivan Rakovskij, The Antropologic Type of Ševčenko	77
Leonid Bileckij, Ševčenko—Kuliš and Their Relations in the New Literary Critique	84
Vasyľ Ščurat, The „Commemoration“ of Ševčenko	95
Dmytro Antonovych, The Four Redactions of „Nazar Stodola“	104
Denys Lukijanovych, Ševčenko's Ideology Seen by Contemporary Critics	115
Reviews: Z—ko S—yč L—yj: Ševčenko's Anniversary in Soviet Ukraine (page 129); H. L.—S—yj: The Monument on Ševčenko's Grave in Kaniv (page 135); V. S.—Hlib Lazarevskij: A Tribute of Ukrainian Writers to Ševčenko (page 137); P. Kovžun—S. Hordynskij—H. L—yj: Ševčenko in the Works of Contemporary Ukrainian Artists (page 144); P. B—yj: Two Collections of „The Institute of Taras Ševčenko“ (page 151); Pavlo Zajcev: Unknown Materials about Ševčenko and Other Ukrainian Writers (page 154); K. Studynskij: The Unknown German Translations of Ševčenko (page 159); Volodymyr Doroshenko: The Library of „The Scientific Society of Taras Ševčenko“ (page 167)	129—172
Note: Pl. Lušpynskij: The New Edition of Ševčenko's Works by „The Ukrainian Scientific Institute“ in Warsaw (page 173); Pl. Lušpynskij: On the Article of Lukijanovych about Two Unknown Letters of Ševčenko (page 176); Ivan Bryk, German Colonisation Asmentioned in Ševčenko's Works (page 177)	173—178
Critique	179—210
Chronicle	211—224

Платон Лушпинський (Варшава)

ШЕВЧЕНКО Й БЕЛІНСЬКИЙ.

Після появи „Кобзаря” в 1840. р. російська критика оцінила поетичний хист Шевченка дуже високо, однак в поглядах на українську літературну мову поділилася на два протилежні табори. Тільки Белінський мовчав, хоч у журналі А. Краєвського „Отечественныя Записки”, де й він від року був співробітником, рецензент „Кобзаря” підніс оригінальність Шевченкової поезії й називав її лепетом сильної й поетичної душі, а навіть заступався за українську мову („нарѣчіє”) в поезії й не вимагав від поета, щоб „заглушив у душі святі звуки, коли виріс на Україні й не потрапить своїх почувань висловити російською мовою”.

Свіжий голос української музи зворушив і цензора Петра О. Корсакова. У своєму журналі „Маякъ” за 1840. рік він із захопленням висловлюється про українські народні думи й пісні, не щадить слів признання Котляревському, Артемовському-Гулакові, Осноviaненкові та Гребінці, поезії Шевченка, на його думку, „повні чуття, ума, простоти, грації і широкі правди” — „Кобзар” називає він чудовою книжкою.

Не можуть відмовити Шевченкові визначного поетичного таланту навіть наскрізь реакційні російські журнали „Сынъ отечества” й „Библиотека для чтенія”, але вони хотіли б засудити українську мову на смерть. Редактор А. В. Нікітєнко, проф. рос. літ. на університеті, дуже незадоволений, що Шевченко, хоч у нього є душа, є чуття, хоч міг би внести свою частину краси в російську літературу, не пише по-російському, а калічить думку й мову російську, малпуючи її на „хахлацький” лад. Українську поезію для освічених критик називає примхою й витребеньками й не може зрозуміти, як люди з талантом можуть бавитися такими „дурницями”. Редактор „Библиотеки для чтенія” О. Сенковський зве поезії Кобзаря прегарними піснями, що мають на собі печать безсумнівного таланту, що йдуть просто з серця, і що Шевченко поет, хоч якою б він і не

писав мовою. Однак критик накидається взагалі на українських поетів, що, на його думку, пишуть таким говором, якого „взагалі немає, й хочуть добути слави гібридним діалектом, складеним із слів чубатих і бородатих, голених і неголених, північних і південних”, далі докоряє українським поетам, що вони перетворюють московські слова і фрази на „малоросійську” манеру, і що в Шевченкових поезіях більше московської фразеології, ніж народньої „малоросійської”. Такі методи у критиці Гете називав літературним санкюльтотизмом (J. W. Goethe, *Literarischer Sanculottismus* 1795). Кілька місяців опісля, у травні 1841. р. Бєлінський помістив в „Отечественн-их Записк-ах” крайню ворожу статтю проти української мови як літературної і проти ввведення в письменство сюжетів із селянського життя. В рецензії на Гребінчину „Ластівку” і Основяненкове „Сватання” Бєлінський твердить, що „малоруської” мови нема, що є тільки „країний говір” (нарѣчіє). Від часів Петра I. вищі верстви України, мовляв, прийняли європейські звичаї й російську мову за свою, українська мова попусувалася, стала говором, бо говорять нею тільки мужики. Життя ж мужиків само мало цікаве для освічених людей, *одноманітне, мужицька наївність* нудна, а твори українських письменників дишуть простацтвом мужицької мови й дубоватістю мужицького розуму. Українські письменники, мовляв, можуть писати хибя популярні книжечки для селян. Бєлінський бачить глибоку думку в тому, що Гоголь писав по-московському про поетичне й оригінальне минуле України.

На ворожі критики Нікітенка, Сєнковського, а головню Бєлінського дає Шевченко дуже влучну відповідь у пролозі до своїх „Гайдамаків”.

Все письменні, дрюковані,
Сонце навіть гудять.

— — — — —

А що ж на вас вони скажуть?
Знаю вашу славу!
Поглузують, покепкують
Та й кинуть під лаву.

„Нехай — скажуть — спочивають,
Поки батько встане
Та розкаже по-нашому
Про свої гетьмани;

А то дурень розказує
Мертвими словами,
Та якогось то Ярему
Веде перед нами

У постолах. Дурень! Дурень!
Били, а не вчили:
Од козацтва, од гетьманства
Високі могили —

Більш нічого не осталося,
Та й ті розривають,
А він хоче, щоб слухали,
Як старці співають”.

У відповіді Шевченка відчувається виразно, що він мав на думці головню саме рецензію Бєлінського на „Ластівку” й на „Сватання”, бо: 1) Нікітенко й Сєнковський не виступали у своїх критиках проти

сюжетів із селянського життя так, як Бєлінський; 2) Бєлінський величає Гоголя за те, що не писав по „малоросійськи“, а Шевченко натякає на „Тараса Бульбу“; 3) Бєлінський висловлює думку, що тепер уже нема „малоросійського язика“, хоч був у часах самостійності „Малоросії“, і Шевченкові слова: „А то дурень розказує мертвими словами“ це, очевидно, натяк на ці вислови Бєлінського. Семеновський каже що інше, а саме — що українські письменники творять собі „небувалий“ (а не — „мертвий“) язик із різних слів і різних мов. У зв'язку з глузуванням Бєлінського з мужицьких сюжетів Шевченко завважує іронічно, що в Петербурзі славу і гроші може принести поетові не поема про наймита Ярему, а якийсь твір із сюжетом із салдатського життя:

<i>Дарма праця, пане брате:</i>	<i>От де слава! А то співа</i>
<i>Коли хочеш грошей</i>	<i>„Грає синє море“,</i>
<i>Та ще й слави, того дива,</i>	<i>А сам плаче; за тобою</i>
<i>Співай про Матрьошу,</i>	<i>І твоя громада</i>
<i>Про Парашу, радість нашу,</i>	<i>У сіряках...</i>
<i>Султан¹⁾, паркет, шпори —</i>	

Імя „Матрьоша“, а ще більше „Параша“ — улюблене в московських танкових і салдатських піснях, „радістю“ називає пісня молоду жінку, чи дівчину (Соболевській, Великорусскія народныя пѣсни, IV, ст. 305; Шейнъ, Русскія народныя пѣсни). Та навряд, чи Шевченко мав на думці московські народні пісні: вони ж нікому ні грошей, ні слави не приносять. Міркую, що поет говорить про ті водевілі з салдатського життя, що їх дуже часто виставляли в петербурзьких театрах. В них співали також салдатські пісні, часом дуже поганенькі, власної роботи авторів. В піснї „Солдатское сердце“ М. Полевого (Драматическія сочиненія и переводы, II, ст. 101, Спб., 1842) також співають такі пісні, а слова офіцера Мотилькова так і нагадують Шевченкове: „султан, паркет, шпори“.

*А теперь, что вижу, страх!
И гусары въ модномъ свѣтѣ
Въ вид-мундирахъ, въ башмакахъ
Вальсируютъ по паркетѣ.*

У зв'язку з цим, вирінає в мене здогад, що „Параша, радість наша“, це — героїня улюбленої драми петербурзької публіки „Параша скбиричка“, Полевого, що була написана сантиментально-плачливим тоном à la Кюцєбу й не сходила з репертуару петербурзьких театрів. Надзвичайно влучно вказав Шевченко на такі „поетичні“

¹⁾ Китиця з кінського волосіння на шоломі кавалериста.

твори як на джерело слави і грошей, бо російська критика з Бєлінським на чолі, така бистроока тоді, коли добачувала найменші хиби української літератури, захоплювалася такими гусарськими песами з їх геройськими куплетами. Бєлінський аж у чотирьох журналах вихвалював такі пєси, як „Солдатское сердце“, „Параша сибирячка“, „Дѣдушка русскаго флота“, „Полковникъ старыхъ временъ“, „Петербургскія квартиры“ — але для української „Ластівки“ він безоглядно суворий (Вольфъ, Хроника петербургскихъ театровъ, 1825—1855, Спб., 1877; Варнеке: Исторія русскаго театра, изданіе 2-ое; — Бѣлинскій, Полное собраніе сочиненій, подъ редакціею и съ примѣчаніями С. А. Венгерова).

Мій здогад, що Шевченко мав на думці „Парашу сибирячку“ Полевого²⁾, піддержує той факт, що недавно передтим (1840. р.)

²⁾ Не промовляє до мого переконання здогад О. Дорошкевича (Петербургське оточення молодого Шевченка, „Інститут Т. Шевченка“, 1930), немов Шевченко мав на думці також твори Нестора Кукольника. Правда, Кукольник написав віршем аж 14 драм, але Бєлінський ними не захоплювався, Пушкін теж цинив їх невисоко, вони в тому часі рідко появлялися на столичній сцені, а що найважливіше, ні одна з них не підходить до Шевченкової характеристики модних тоді в Петербурзі творів. Сюжет Кукольникових драм узятий або з життя мистців чи поетів (нпр., „Торквато Тассо“) або з історії Росії. Між історичними його драмами найбільше подобалися дві: „Рука Всевышняго отечество спасла“ і „Князь Мих. Вас. Скопинъ-Шуйскій“. Але в драмах Кукольника нема таких пісень, що величали б гусарів і сальонових героїв — офіцерів. Нема теж ні Матрьоші, ні Параші...

Деяке значіння Бєлінський придавав оповіданням і романам Кукольника. Я згадаю про історичне оповідання „Лєслі“, бо розказується тут про щирю любов Параші, дочки боярина Івана Александровича. Але ця Параша ніяк не могла рівнятися популярності з „Парашею сибирячкою“ Полевого, що на сцені захоплювала всіх і у столиці і на провінції.

Шевченко був знайомий із Кукольником і не раз провідував його в товаристві Брюлова: Брюлов, Глінка і Кукольник творили звісне „геніальне тріо“. Стрічався з ним поет і у Гребінки. У своїх прозових творах Шевченко його згадує, але ніде не виявляє неохоти до нього, а в оповіданні „Капітанша“ висловлюється про його поетичну фантазію зовсім без іронії: „Слово „Капітанша“ мені не давала спати; зо мною це зрештою часто трапляється, та, мабуть, що й з кожним: на якомунебудь звичайнісінькому слові збудуєш цілу драматичну фантазію, не гіршу за славленого в цьому фантастичному жанрі Нестора Кукольника“.

Коли б Шевченко мав був нехїть до Кукольника, то Віктор Забіла був би про це напевне знав і у своєму віршованому листі до Шевченка (1834. р.) не згадував би був його імені побіч Шевченка та Григоровича:

„Я б ще побув у Петербурсі,
І побував би в Вашій бурсі,
Що Академіей зовуть.
Побачив би Тебе, Тараса,

Того, що написав Торкват —
Того, що славний медалер!
Там Григорович є добряга...
Там Глінка...

Є. Гребінка у своїй казці: „Путевыя записки зайца“ змалював цвіркуна „полевого“ в дуже негарному світлі, і всі знали, що він мав на думці письменника й журналіста Николая Полевого, як про це згадує й Тургенєв у своїх споминах (Н. Тургенєв, Встрѣча моя съ Бѣлинскимъ, письмо къ Н. А. Основскому; Н. К. Козминъ, Очерки изъ исторіи русскаго романтизма, Н. А. Полевой, Спб., 1903; Е. П. Гребенка, Сочиненія, I, 412). Усім таким солдатським водевілям і песам Шевченко протиставить свій світ, світ справжньої поезії, свою прегарну поетичну візію з історії України, що починається словами: *А тимчасом пишними рядами...* Кращої відповіді не міг Шевченко дати своїм критикам, як — показуючи їм свою геніяльну картину. З неї ясно виходить, що дух давнього козацтва ще не згинув, що од нього залишилися не тільки високі могили, що українська мова живе, розвивається і щораз пишніше буде розвиватися, коли нею можна змалювати такі поетичні картини, висловити такі глибокі почування. На раду критиків писати російською мовою про панське життя поет відповідає рішуче:

*Правда, мудрі!
Спасибі за раду!
Теплий кожух, тільки, шкода,
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.*

*

Щоб ми краще могли оцінити Шевченкову відповідь критикам, я для порівняння коротенько розкажу, як у подібних випадках поводилися інші геніяльні поети, сучасні Шевченкові — Байрон і Гете.

В р. 1807. девятнацятьлітній Байрон видав збірку поезій під заг. „Години дозвілля“ (Hours of idleness). У січні 1808. р. появилася в „The Edingburgh Review“ гостра анонімова рецензія, що починається від слів: „Поезії цього молодого лорда належать до таких, що їх не повинні терпіти ні боги, ні люди“. Рецензент є такої думки, що на десятиох студентів девять напише такі самі мізерні поезії, а десятий ліпші, називає автора непрошеним гостем у гаю Парнасу й радить поезію закинути. Ця стаття глибоко подратувала гордість молодого лорда. Приятель, що відвідав Байрона після появи цієї критики, запевнює, що очі його світилися такою злобою й гордістю, що мистець, який хотів би зобразити ображене божество навряд чи найшов би ліпший взірець — змалювати страшну красу. Та критика — як писав Байрон іще 10 літ пізніше, — збила його з ніг,

але він піднявся й рішився приневолити замовкнути вороняче крикання рецензентів. У березні 1809. р. появилася його відповідь. Це була простора сатира (1000 рядків) на тодішню критику й захвалювану нею англійську літературу. Мала вона заголовок „Англійські барди й шотляндські рецензенти“. Сатира написана в гострому тоні, це був „скок молодого тигра“ (Г. Ріхтер). Поет не шкодує гострих болючих колючок навіть таким поетам, як Т. Мур і Вальтер Скотт, що стали пізніше його найщирішими приятелями. Сатира написана з блискучим талантом, бистро вміє підхопити слабі сторони всяких, більших і менших, поетів, але містить теж неодну образливу й несправедливу замітку. Байрон сам пізніше жалував своїх гострих висловів. Слово „брехня“ зустрічаємо там тільки 3 рази, зате такі назви, як: дурень, блазень, ідіот, осел — дуже часто. З одного поета він глузує собі, що його Пегас це добре відживлений осел, другого називає грабарем Аполлона, рецензентів зве гарпіями, розбишаками, вовками півночі, що жирують у темноті. Видавець журналу Фр. Джефрея (Francis Jeffrey), що його несправедливо вважав за автора рецензії, прирівнює до звісного його тезка, судді найвищого трибуналу за часів зненавидженого і прогнаного короля Якова II., Джефрея-вішалника:

*Безсмертний Джефрею! Чи те саме ім'я
Не вславив в Англії такий самий суддя!
Такий безоглядний у присуді вини,
Як би закони всі дістав від Сатани —
На землю висланий, щоб творчість всю отут
Таксамо гнобити, як звав людей на суд,
З руками слабшими, та з серцем як смола,
А з голосом, — що всіх припинав би до кола²⁾.*

Поет сподівається, що рецензент, як добрий правник, займе місце в найвищому суді, і тоді дух Джефрея передасть йому мотузку із словами:

*Насліднику чесно! Тобі мій заповіт!
Щоб ти, як я, судив і зраджував цей світ,*

²⁾ В оригіналі:

Health to immortal Jeffrey! once, in name,
England could boast a judge almost the same;
In soul so like, so merciful, yet just,
Some think that Satan has resigned his trust,
And given the Spirit to the world again,
To sentence Letters, as he sentenced men.
With hand less mighty, but with heart as black,
With voice as willing to decree the rack.

Даю тобі шнурок! Борися ним із злом,
Обв'язуй інших ним, і сам ходи з вузлом⁴).

При кінці сатири молодий поет кидає рукавицю всім письменникам, критикам, шотландським розбишакам і англійським ослам:

Я вчився думати, казати правду всім,
Сміятись з критиків, з їх виливлях фраз,
І замість падати — збивати ноги їм.

І в лицарськiм бою я побивати вмів
Шотландську наволоч і південних ослів⁵).

(переклад М. Рудницького).

Не вважаючи на дуже гострий тон, сатира Байрона зробила велике вражіння. Усі зрозуміли, що на сцену виступає нова сила, з якою треба буде рахуватися. Автор рецензії, Лорд Брюем (Lord Brougham), трицять років не хотів признатися до неї і зробив це аж кільканацять літ після смерті Байрона...

Не менше гостро відповів 25-літній Гете на рецензію проф. Шміда на його статтю: „Von deutscher Baukunst“. Він написав сатиричний вірш, що кінчається словами:

До стосот сакермент!
Смерть йому собаці! Це ж є рецензент!⁶)

*

Як лагідно звучать супроти цього такі вислови Шевченка як „слово брехнею підбите“, „рада лукава“. І не диво! Недавній кріпак не міг почувати себе на далекій чужині так певно, як молодий

⁴) В оригіналі:

Heir to my virtuos! man of equal mind!
Skilled to condemn as to traduce mankind,
This cord receive! for thee reserved with care,
To wield in judgment, and at length to wear.

⁵) Південних ослів, себто — англійських; в оригіналі ці вірші такі:

I've learned to think, and sternly speak the truth;
Learned to deride the critic's starch decree,
And break him on the wheel he meant for me.

— — — — —
And, armed in proof, the gauntlet cast at once
To Scotch marauder, and to Southern dunce.

⁶) А сатиричний вірш Гете такий в оригіналі:

Der Tausendsakerment!

Schlagt ihn tot, den Hund! Es ist ein Rezensent.

Слово „рецензент“ рівнозначне із словом „критик“.

гордий лорд, чи багатий франкфуртський патрицій у себе дома. Шевченкова відповідь не така різка чи блискуча, зате вона влучна, дотепна, повна тонкої іронії, й показує нам Шевченка як людину справді незвичайну, людину високої внутрішньої культури.

Відповідає Шевченко в першій мірі Белінському. Правда, рецензія його на „Ластівку“, де, між іншим, був і перший розділ „Гайдамаків“ („Ярема“), появилася аж у травні 1841. р. а пролог до „Гайдамаків“ має дату 7. квітня, але видко або Гребінка або Шевченко сам довідався наперед, що така критика друкується. Автім який буде зміст статті Белінського про „Ластівку“, Гребінка міг довідатися від Краєвського. Панаєв каже у своїх „Споминах“, що Гребінка був із Краєвським у близьких, мало не службових відносинах, а в 1842. р. Плетньов писав Гротові: „Він для Краєвського працює за гроші“⁷⁾. Про рецензію Белінського міг Шевченко тим легше довідатися наперед, що Белінський любив і у приватних розмовах і в листах висловлювати свої думки про літературні справи. Зокрема не вмів він запанувати над своєю нехиттю до української літератури і, не вдовольнившись своєю рецензією, ще кілька місяців опісля (3. VIII. 1841) писав до Н. Х. Кетчера: „Прочитавши «Ластівку» і «Сніп», я зрозумів усю достойність борщу, сала й галушок”... Такі голоднобурсацькі дотепи зустрічаємо в листах Белінського часто. Наприклад, лист від В. Боткіна для нього „товстий, м'ясний і соковитий, і він його все смакує, граціозно й гармонійно прищмокуючи язиком” (31. VIII. 1842). Український борщ довелося Белінському оцінити як-слід 1846. р. Тоді він писав із Харкова до дружини (15. VI.) „Борщ хахли варять дуже смачно й незвичайно чисто”. Можливе, що нехить Белінського до української літератури збільшив солодкавий тон передмови до „Ластівки” й дотепи Гребінки під адресою москалів. Але про це Белінський не згадує. Одначе певне, що ті дотепи викликані були ворожою постановою більшості петербурзьких письменників до української літератури. Виходить це ясно з кінцевого слова Гребінки в „Ластівці”, де мова йде про собак, що „з усіх усюдів лають на автора, ізза причілка, зпід воріт, гавкають у захисті, а очей не покажуть”.

На питання, чи А. Краєвський підо впливом Белінського відмовився при своєму журналі „Отечественныя Записки” давати окремі додатки українською мовою, мусимо відповісти негативно. Після первісної згоди на такий план, у жовтні 1838. р., Краєвський

⁷⁾ Аналогічний випадок трапився з Байроном: він теж довідався наперед, що в Единбурзі друкується на його збірку поезій гостра рецензія, від одного з своїх приятелів, що бачив рукопис і коректурний аркуш (див. лист Байрона до О. Дж. Бечера).

сам роздумався вже в січні 1839. р. й не міг радитися Белінського, бо Белінський аж у жовтні 1839. р. переселився до Петербургу, а в їх листах про українську літературу згадки нема (Бѣлинский, Полное собрание сочинений под редакцією и съ примѣчаніями С. А. Венгера; Данилевскій, Украинская Старина, Харьковъ, 1866.).

Ворожість Белінського до української літератури пояснюється його поглядами на державу, громадянське життя й на мистецтво. У розвитку Белінського треба розрізнити три фази. В молодечому віці, десь до половини 1837. р. він переймався філософією Фіхте: світ ідей, це в нього життя дійсне, а так звана дійсність, це — мана. Погляди його на громадянське життя радикально-соціальні, і у звязку з цим він захоплюється поезією Шіллера. Але восени 1837. р. М. Бакунін познайомив його з філософією Гегеля, і Белінський стає фанатичним гегеліянцем, хоч не все його добре розуміє (G. Morris, *Hegel's Philosophy of the State and of History*, 1887; Billig, *Der Zusammenbruch des deutschen Idealismus bei den russischen Romantikern*, 1930). Тепер він вдоволений російською дійсністю, а погляди його на життя народів консервативні — „сила є правом, і право є силою”. „Я зрозумів ідею занепаду царств, законність завойовників, скінчилася опіка над людством” (лист до Станкевича 8. X., 1839). Тепер для нього освячене й розумне є навіть кріпосне право. З естетикою Гегеля познайомив Белінського Катков (лист до Станкевича з 8. X., 1839). Тепер він стає прихильником принципу „мистецтво для мистецтва” й хоче видавати журнал для еліти. Справжнє мистецтво, мовляв, не ворог реальної дійсності, воно об'єктивне (Шекспір, Гете). Всякий громадянський протест видається йому злочином, Шіллер, як тенденційний поет тепер для нього просто „фразер”.

У жовтні 1839. р. Белінський переселився до Петербургу: безпосередній сутич із столичним життям виявив йому правдиву дійсність з її корисливістю, малодульністю, нещастям. Почалася в нього внутрішня боротьба, і по двох роках він відцурався гегеліянства. В нього витворилася фанатична любов волі: тепер він розуміє і французьку революцію, а навіть стає проповідником соціалізму. Завданням літератури вважає тепер боротьбу з поганою дійсністю. Шіллер у нього знову „створений на те, щоб бути його богом, його ідолом — бо він є провісником царства Божого на землі” (Лист до Бакуніна з 8. IV. 1841.). Критичні присуди Белінського були ще й тому часто хисткі, бо він не мав наукової підготовки. Незнання чужих мов дуже від'ємно відбивалося на його оцінці неросійських поетичних творів. Не тільки його думки про Шіллера не мали тривкої підстави, те саме було з другою частиною Фавста, з Дантовою „Ко-

медією". Він писав 1839. р. до Панаєва: „Це не поезія, а суха, мертва, гнила символістика й алегорія". А вже рік опісля він модифікує свої думки. Данте зве Гомером середньовіччя й починає догадуватися, що в другій частині Фавста є чудові, дивні подробиці. „Рефлексійна поезія, велика річ!" пише він 22. I., 1841. р. до Боткіна. В гегелівську добу Бєлінського Гете був для нього найбільшим поетом світу, побіч Гомера й Шекспіра, тепер, виходячи із свого публіцистичного становища, він починає відчувати до нього щось наче ненависть (лист до Боткіна 22. I. 1841.), гостро критикує Вертера, Егмонта, Вільгельма Майстера, а про Германа й Доротею пише в листі до сестер Бакунінових (8. II., 1843.): „Какая отвратительная пошлость!" Бєлінський визначався великою любов'ю правди, але часто з нею минався, бо його критики це були інтуїтивні імпровізації. Він сам бачив, що справедливим, об'єктивним критиком він не міг бути через свою палку вдачу. „Ти знаєш", — пише він до В. Боткіна 28. VI., 1841., — „що мені не судилося потрапляти в центр правди, ні, я все якось спиняюся на самому краю... Боже мій, кілька гидкої мерзоти сказав я друком з усією ширістю, з усім диким фанатизмом глибокого переконання". В розмові з Панаєвим сказав він сам про себе: „Ну, який я літературний критик, я родився памфлетистом". Його приятелі: Герцен, Тургенєв, Боткін підносять його нетерпимість. Він не раз висловлював думки, що за них опісля доводилося йому гірко каятись. Виходячи із свого централістичного російсько-державного становища, він написав 1840. р. в „Отечественних Записках" у статті про Менцеля, що „справжній поет, як ось Гете, не ворогує з дійсністю, і тільки якийнебудь Міцкевич може замкнутися в обмежених почуваннях політичної ненависти й покинути поетичні твори для римованих памфлетів". Але незабаром у листі до Боткіна (11. XII., 1840.) висловлює свій жаль з приводу свого несправедливого присуду й називає Міцкевича великим, благородним поетом.

Великий письменницький талант, багато естетичної інтуїції виявив Бєлінський у своїх оцінках російських поетів: Пушкіна, Гоголя, Лермонтова, Кольцова, Гончарова. Стрічаємо тут неодну глибоку думку. Але навіть не всіх російських поетів потрапив він як-слід зрозуміти: наприклад, не мав зрозуміння для творчості Достоєвського. Правда, він захопився був оповіданням „Бѣдные люди", вважаючи його за соціяльний роман, але коли побачив свою помилку, почав пізніші твори Достоєвського критикувати дуже гостро і до смерті навіть не підозрівав, що Достоєвського жде світова слава (лист до Анненкова з 15. II., 1848.). Плеяда Бєлінського скинула Достоєвського з пєдесталу: на нього писали пасквілі, карикатури, й неодну

гірку хвилину прожив тоді Достоевський. Ще двадцять п'ять літ пізніше він називав час свого знайомства з Белінським „найбруднішими, найсмішнішими й найстрашнішими днями свого життя” (К. Чуковский, Некрасов, 326—348).

*

В такому освітленні зрозуміємо частинно, як Белінський, такий визначний критик, міг так негідно накинутися на перші прояви розбуженого українського життя. В тому часі, коли він уперше виступив із гострою критикою українських письменників (травень, 1841), він уже почав був захоплюватися ідеєю загального поступу. Поезія мала, на його думку, служити громадянській справі. Виходячи з такого становища, він уважав українську літературу, як провінціоальну, за шкідливу, бо, на його погляд, через децентралізацію роздрібнювалися сили російської імперії у прямуванні до загального поступу. Дотого українська поезія видавалася йому просяклого перестарілим, нереальним романтизмом. Забув Белінський, що ідеї поступу найкраще сіяти тільки рідною мовою, бо ж тоді автор звертається не тільки до розуму, але передусім до серця читачів. А забув за те тому, що вільнолюбні ідеї, якими тепер захоплювався, геть-чисто його таки не перемінили. Адже всього рік тому він іще був фанатичним гегеліянцем і широко вірив, що, мовляв, „сила то — право”. Думки Белінського про ролі поезії у громадянському житті змінилися, але обожати царя Петра він не перестав ніколи. Дня 7. VIII. 1837. р. він писав до Д. Іванова: „Всі великі володарі інших народів нижчі від Петра”. А десять років пізніше, в листі до Кавеліна читаємо: „Для мене Петро — моя філософія, моя релігія, моє об'явлення в усім, що торкається Росії” (22. XI., 1847). Ясна річ, що Белінський не міг спочувати пробудженню України до нового життя...

Вороже поставився Белінський до української мови як літературної, бо не подобалися йому й сюжети українських творів. Не побувши він своїх переконань про нерозвитість маси, що цурається освіти й вороже ставиться до ідеї західньо-європейського поступу. Недаремне Герцен докоряв йому за його вислови про нетямущу юрбу, про народність постолів і сіряка (Пыпинъ, В. Г. Бѣлинскій, II, 238; Г. В. Плехановъ, В. Г. Бѣлинскій).

*

Таким самим тоном, як критика на „Ластівку” визначається рецензія Белінського Шевченкових „Гайдамаків” у журналі „Отечественныя Записки” за р. 1842. Їдкими словами він дорікає авторові за велику кількість вульгаризмів і простих слів, а про саму

поему не вміє більше сказати, як такі дотепи, негідні великого критика — тут, мовляв, знайдете все, що личить кожній українській поемі: „тут ляхи, жиди, козаки; тут гарно лаються, пють, бють, палять, ріжуть; ну і, звичайно, в антрактах кобзар (бо без кобзаря хибá ж може бути українська поема!) співає свої надхненні пісні без особливого змісту, а дівчина плаче, а буря гомонить”. Опісля цитує два рядки із розділу „Конфедерати” і десять із любовної сцени Ярема — Оксана, щоб собі поглузувати. Белінський радить Шевченкові зректися всяких претенсій на ім'я поета й писати простими, звичайними словами для простого народу про корисні справи громадянського й родинного життя, бо такі поеми, без простоти інвенції й фабули, повні викрутасів і штучок, для простого народу незрозумілі⁸⁾. Він подає за приклад Основяненка з його „Листами до любезних земляків” і висловлює свій жаль, що Основяненко їх не продовжує. Питання тільки, чи читав Белінський листи Основяненка, бо ж він у тому часі був уже завзятим ворогом кріпацтва, а Основяненко захвалює патріархальні відносини між кріпаками й дідами...

Белінський завважує, що твори нових українських поетів для простого народу незрозумілі. Це частина правди, але ж хибá багато селян читає Данте, Шекспіра, Гете, Пушкіна? Він ніяк не може й не хоче зрозуміти, що можна писати по-українському не тільки популярні книжечки для селян. Новий твір Шевченка, каже він, „переконав його ще більше, що такі твори придатні тільки для насолоди й піднесення духа самих авторів, іншої публіки в них, мабуть, немає”. Белінський не бачив, що довкола нього діялося, йому закривала очі його централізаційна ідея, доктринерство й апіорні логічні присуди, переняті від ідеалістичної німецької естетики, що не рахувалася з фактами життя. Саме тоді, коли він писав свою повну жовчі рецензію, Квітка, захоплений, дякує Шевченкові за його „Гайдамаки”, що прийшли саме на Великдень як найкраща писанка, (лист до Шевченка з 29. IV, 1842); П. Артемовський-Гулак збирається окремим письмом дякувати Шевченкові; Гребінка не може Шевченковою поемою налюбуватися; Куліш вивчає деякі її частини на-пам'ять (лист до Шевченка з 25. VII. 1846.). Шевченкові поезії будили скрізь по Україні почуття національної окремішності й гідності. І в російських журналах відізналися українські голоси

⁸⁾ Чи Шевченко був особисто знайомий із Белінським, допевне не знаємо. Але нагоду познайомитися він мав. Панаєв пише у своїх „Споминах”, що Белінський раз у рік провідував звичайно Гребінку, коли той приїздив прохати його на українське сало й наливки. Струговщиків між гістьми, що їх приймав у себе раз увечір 1840. р., згадує, між іншими, також Белінського й Шевченка. Але, мабуть, вони тоді у великому гурті не встигли познайомитись.

в обороні „Гайдамаків”. Вже зараз-таки 1841. р. Микола Тихорський помістив у „Маяку” довшу статтю, де з захопленням висловлюється про Шевченкові твори й особливо про „Гайдамаки”. Він зрозумів, що Шевченкова поема вилилась із глибини душі поета, і прохає його не вважати на „москалів” з їх теоріями, бо його твори, особливо „Гайдамаки”, викликали ентузіазм у всій Україні. Вже після появи статті Бєлінського в 1843. р. називає Федір Кітченко в „Москвитянині” Шевченкові „Гайдамаки” дорогоцінним дарунком для цілої „російської” літератури.

Свого ворожого становища до української літератури Бєлінський не змінив до смерті, хоч подорож на Україну в 1846. р., в товаристві М. С. Щепкіна, зробила на нього дуже гарне враження. У Харківщині він захоплений невимовною чистотою хат українських селян, красою, інтелігентним виразом обличчя людей, зокрема дітей, і при цій нагоді не шкодує гострих епітетів для „гязного москальства”. З Харківщини поїхали обидва з Щепкіном на Херсонщину, до Одеси, Миколаєва, Симферополя. А проте Бєлінський за мало ознайомився з Україною та її минулим, а то б він мусів би був зробити висновки із своїх поміток. Від Гегеля він навчився думати, що сила це — право; на Україні він повинен був зрозуміти, що право до життя дає не тільки сила кулака, але й сила інтелекту та характеру, що власне ці прикмети дають народові право на самостійність.

Незвичайно гострими словами висловлюється Бєлінський про Шевченка з приводу його „Сну”. У грудні 1847. р., на прохання П. Анненкова послати йому до Парижу інформації про Шевченка після заслання поета, Бєлінський пише:

„Ви памятаєте, як віруючий друг (= М. Бакунін) висловив був свою віру, що Шевченко людина гідна і прегарна... Віра може з Шевченка зробити навіть мученика за волю. Та здоровий розум повинен у Шевченку бачити осла, дурня й нікчемну людину, а понадто гіркого пияцю, аматора горілки з хахлацького патріотизму. Той хахлацький радикал написав два пасквілі, один на Государа Імператора, другий — на Государиню Імператрицю... Коли цар прочитав пасквіль на царицю, спалахнув великим гнівом. І це зрозуміле, коли уявити собі словянську дотепність, як вона звернеться проти жінки. Я не читав тих пасквільів, і ніхто з моїх знайомих їх не читав (що між іншим не доводить, що вони зовсім погані, а тільки тривіальні й дурні), але я переконаний, що пасквіль на царицю обурливо гідкий. Шевченка заслали на Кавказ салдатом. Мені його не шкода: якби я був суддею, я зробив би не менше. Я почуваю особисту ворожнечу до таких лібералів. Вони вороги всякого успіху. Своїми захвалими дурощами вони роздратовують уряд, роблять його підзорливим, готовим бачити бунт там, де зовсім нічого немає, і викликають способи кругі й шкідливі для літератури й освіти... Одна скотина з хахлацьких лібералів, якийсь Кулеш (що за свиняче прізвище!) в журналі „Звѣздочка”, що його видає Ішімова для дітей, надрукував історію „Малоросії”, де сказав, що „Малоросія” мусить або відірватись від

Росії або пропасти. Цензора Куторгу, що пропустив її, не читаючи, засадили у вязницю... От що роблять ті скоти, безмізкі ліберальчики! Осоружні вони мені ті хахли! Що ж, барани й ліберальничать в імя галушок і вареників із свинячим салом”.

Вільно було Бєлінському мати свою думку і про Шевченків „Сон” і про Кулішеву „Історію Малоросії”, але думки свої, як бачимо, висказав він у найвищому ступені некультурними словами. Не даремне його найближчі знайомі і приятелі називали його плєбєєм, дикуном (Тургєнєв, Боткін), Н. Станкевич зве його „неистовый Виссаріонъ”, Н. Н. Тютчев, що жив якийсь час у тому самому домі, що Бєлінський з ріднею, що його Бєлінський часто провідував у вільні хвилини, називає його в своїх споминах талановитим, чесним, невтомним робітником, що все своє життя посвятив для служби правді і для загального добра, але з товариського боку лишився дикуном” (Н. Н. Тютчевъ, Воспоминанія, 1874). Не жалував Бєлінський, що Шевченко пішов на заслання, але сам не прочував, що на смертній постелі дістане наказ з’явитися в III. відділі: Дуббельт уважав його за державного злочинця (Пыпинъ, В. Г. Бѣлинскій, жизнь и переписка, II 330; Плехановъ, В. Г. Бѣлинскій).

*

Бєлінський не вмів і не хотів розуміти змагань українського народу до самостійного життя. Та не минуло десять років від його смерті, як у тих самих „Отечественн-их Записк-ах”, що поміщували його ідкі рецензії на „Ластівку” й „Гайдамаки”, появилася з приводу видання „Кобзаря” в 1860. р. стаття з виразною метою заступитися за право української мови й літератури на самостійний розвиток. Право таке признає автор не тільки за державними мовами, бо держава, на його думку, тільки зверхня форма, що в неї одягається народнє життя, але суть того життя виявляється в поступі народньої думки й почуття, і всі прояви життя повинні бути дорожчіні. Коли ж життя народу, мовляв, виявляється так званим говором (нарѣчіємъ), то значить, той говір становить сутню стихію того життя. Щодо Шевченка, то, на думку автора статті, його місце — між Міцкевичем і Пушкіном, а його поезія будить і зміцнює в читачах переконання про конечність відродження погорджених досі народніх мас (І. Свенціцький, Шевченко в світлі критики й дійсности, Львів, 1922).

Одночасно помістив у „Современник-у” за рік 1860. Микола Добролюбов статтю про Шевченка. Він відчув красу Шевченкової поезії і зрозумів, що вона вилилася просто із серця. Поєму „Гайдамаки” він називає напричуд різноманітною, повною сили. Згадавши про „Свято в Чигирині”, „Бєнкет в Лисянци” і „Гонта в Умані”.

підкреслює Добролюбов велику поетичну силу Шевченка. Шевченко — каже він — „зберіг геть-чисто характер народніх історичних дум і тільки в ліричних дигресіях видко сучасного оповідача” (Н. А. Добролюбовъ, Сочиненія, изданіе пятое, О. Н. Поповой, III, 299).

Видко, Добролюбов мало був обізнаний з українськими думами. Що Шевченко вийшов від народніх переказів, пісень і дум, це ясне. Але ж ми мусимо з притиском зазначити, що для таких сцен, як згадані вище, скоріш знайдемо паралелі в європейських літературах, ніж у народніх думках. Це зазначування повної схожості Шевченкової поеми з народніми думами стоїть, міркую, у звязку з поглядами Добролюбова на українську літературу. Бо в цій справі він не дуже відрізняється від Бєлінського. Він переконаний, що „малоросійська мова” лишиться мовою для хатнього вжитку, бо, мовляв, вищі верстви „Малоросії” переняли вже мову освіченого російського громадянства.

Аж третій визначний російський критик Аполон Грігорєв ясно й виразно зробив докір Бєлінському, що він вороже поставився до української літератури в ім'я централізаційних принципів (Время, 1861). Було це, на думку Грігорєва, наслідком помилки теоретичних міркувань; жертвою тієї самої помилки став Гоголь, що поставив себе у фальшиве становище — став поетом зовсім чужого йому, московського побуту. В рідній мові Гоголь був би здобув собі, імовірно, таке всевітнє значіння, як Данте. Шевченкову поезію ставить Грігорєв щодо краси й сили не тільки нарівні з поетичними творами Пушкіна й Міцкевича, але йде ще далі — признає йому ту безпосередню красу вислову народньої поезії, що хибі тільки іскрами мигтять у творах таких великих мистців і поетів, як Пушкін і Міцкевич. Одначе втрату Шевченка він уважає не меншою тільки від втрати Гоголя й Кольцова, але не рівною втраті Пушкіна й Міцкевича, бо вони представники словянства перед цілим людством, а він тільки зоря, великий поет літератури, що тільки починається, поет виключно народній, поет, що про нього тяжко сказати, чи це останній із сліпих кобзарів, чи перший із мистців і артистів, така наївна його краса і заразом така вже мистецька. Не розумів — як бачимо — навіть Грігорєв, що Шевченкова поезія, хоч має своє жоріння в народніх піснях і переказах, ідейно підіймається високо понад їх рівень, і що саме через свій загально-людський зміст здобуде собі в Європі більше значіння, ніж поезія Пушкіна.

Антипатію Бєлінського до української літератури і його незнання української мови підносить Александер Пипін у своїй просторій біографії цього критика (А. Пыпинъ, В. Г. Бѣлинскій, его

жизнь и переписка, Спб. 1876, II. 222.). В статті ж про російські твори Шевченка („Вѣстникъ Европы”, мартъ, 1888) приходить він до висновку, що українські його поезії вражають нас своєю мистецькістю, що поет зовсім не обмежується або чисто побутовими сюжетами або горизонтом народнього світогляду, навпаки, нераз підіймається в обсяг ідей, що далеко переходить той світогляд. Він зве Шевченка таким сильним і оригінальним поетом, що рівного йому, мовляв, навряд чи можна знайти в усій словянській поезії. Про право на самостійний розвиток української літератури пише він у своїй „Історії етнографії” 1891. р.: „Ми бачимо живе оригінальне відродження; глибоке джерело його міститься в життєвій силі народнього єства... Нічого дивного, що в місцевих патріотів із поетичним настроєм зродилася думка створити нову літературу. Коли б у ній появилася сильний талант, здатний захопити земляків і бути водночас провісником загально-людських почувань і ідеалів, то це було б уже виправданням такої нової літератури. Таким виправданням «малоруської» літератури був Шевченко” (А. Н. Пыпинъ, Історія русской этнографіи, томъ III, этнографія малорусская, ст. 9, ст. 334). А проте й Пипін не вірив уже, що українці стануть із народу нацією і створять свою літературу в повному цього слова значінні. Він пише: „Для великої більшости «южнорусів», що живуть у Росії, «южноруська» література є провінціалізмом, — для вищих цілей науки й літератури «малороси» користуються багатим матеріалом у російській мові. По-друге, важним незвичайно фактором літературного розвитку мови буває її значіння державне, і тільки воно робить народ нацією; тимто не можна порівнювати «малоросів» із данцями й голляндцями. Російська література й наука могла б з користю послужити й галичанам”... Але прийшов час, що й російська Академія Наук у Петербурзі виразно висловила свій погляд у цій справі, підносячи окремішність української мови і право на самостійний розвиток української літератури. Так російська наука відкинула нарешті подиктований крайньою нетерпимістю і засліпленням присуд Бєлінського. Інша річ, що такі питання рішають не так дискусії учених, як само життя.

*

Зрозуміння для Шевченкової поезії, а зокрема для його поеми „Гайдамаки”, росло швидко, головню після смерти поета, не тільки серед своїх, але й на заході Європи. Професор Омелян Огоновський називає „Гайдамаки” найкращою поемою Шевченка (Гайдамаки, поема Т. Шевченка, Львів, 1879), а др. Микола Сабат захоплений „мистецьким викінченням поеми, глибиною чуття, силою слова, влучною характеристикою, потрясаючими драматичними

ефектами" (Т. Шевченко, Кобзар, повне видання з поясненнями, Т. I, ч. 2., ст. 6., Львів, 1930). Але вже кільканацять літ перед Огоновським поляк Гвідо барон Батталія у своїй, з глибоким зрозумінням Шевченка написаній студії заступається теж за „немилосерно скритиковану поему Гайдамаки", де, на його думку „поетичний хист Шевченка зайняв усіма променями" (T. Szewczenko, *Życie i pisma*, Lwów, 1865, ст. 40), а небагом опісля професор Обріст називає Шевченкову поему незвичайно цікавим твором, чудовим і розкішним, хоч не зовсім бездоганим у виконанні, Шевченка ж уважає за визначного психолога, благородного приятеля людства (Taras G. Szewczenko, Czernowitz, 1870). На думку француза Є. Дюрана (*Le poète national de la Petite Russie Chevtchenko*, Paris, 1876, „*Revue de deux Mondes*", ст. 15) Шевченко проявив у „Гайдамаках" багатство поетичного хисту, а Г. Брандес пише, що „Шевченкова поема серед сучасних словянських віршованих творів уступає тільки... Панові Тадеушеві Міцкевичу" (Россія, Наблюдения и размышления. Литературныя впечатлѣнія, переводъ съ датскаго М. В. Лучицкой). „Кращого твору над „Гайдамаки" не знаю у світі" — каже визначний словінський поет, перекладач Шевченка, о. Йосип Абрам, а болгарський учений М. Арнаудов, читаючи „Гайдамаків", відчуває цілою істотою, що тільки Данте орудує такими могутніми засобами. К. Е. Менінг, професор коломбійського університету в Америці уважає „Гайдамаки" за один із найвидатніших літературних творів XIX. і XX. ст. (Шевченко в чужих мовах, за редакцією Р. Смаль-Стоцького, „Повне видання творів" Укр. Наук. Інст. у Варшаві, т. XV., 1938).

З усього цього бачимо, що Белінський у своїх поглядах на українське письменство й на діяльність Шевченка був несправедливий, і що ті погляди йому диктувала не об'єктивність, а його російський централістичний світогляд.

PLATON LUŠPYŇSKYJ (Warschau)

ŠEVČENKO UND BĚLINSKIĬ.

(Zusammenfassung)

Nach dem Erscheinen der ersten Gedichte („Kobzar") im Jahre 1840 wurde das dichterische Talent Ševčenkos (Schewtschenko) von den russischen Kritikern, auch von den Redakteuren der reaktionären Zeitschriften, einstimmig mit Anerkennung begrüßt, nur traten die letzteren im verletzenden Ton gegen die Einführung der ukrainischen Sprache in die Literatur auf. Einige Monate hierauf äußerte auch Bělinskiĭ, der bisher geschwiegen hatte, in einer Rezension der ukrainische Sammel-schrift „Lastivka" die Meinung, daß „die kleinrussische Mundart" seit den Zeiten Peters I. ihre Bedeutung als selbständige Sprache einbüßte

und daß man in derselben nur populäre Büchlein herausgeben solle. Er trat auch gegen die poetische Behandlung des „uninteressanten und rohen“ Bauernlebens auf. Diese anmaßende Kritik wies Ševčenko im Prologe seiner großen poetischen Erzählung „Hajdamaky“ zurück. Mit feiner Ironie wies er auf die von der russischen Kritik gepriesenen Vaudevilles aus dem Soldatenleben mit ihren Husarencouplets als auf preiswerte dichterische Produkte hin.

Die feindselige Stellung Bělinskij's der ukrainischen Literatur gegenüber ist aus den politischen Anschauungen des Vergötterers Peters I. und aus seiner Überzeugung zu erklären, daß die Poesie der Idee des Fortschritts dienen solle, dem jede Dezentralisation schaden müsse. Aus diesem Grunde schwankten auch seine Urteile über Schiller, Goethe, Dante und änderten sich mit dem jeweiligen Wechsel seiner sozialpolitischen Anschauungen. Hochmütig war sein Urteil über Mickiewicz, das er bald darauf bereute, unwürdig—seine Behandlung Dostojevskij's, den es nicht verstand. In anmaßender Weise verhöhnte er Ševčenko's „Hajdamaky“ und äußerte sich in höchst schärfer Weise über dessen „Traum“, ohne das Werk selbst gelesen zu haben.

Die literarischen Urteile des unduldsamen Journalisten konnten von keinem bleibenden Wert sein. Schon zehn Jahre nach dem Tode Bělinskij's verstanden es die hervorragenden russischen Kritiker (Dobrol'ubov, A. Grigorijev) die Bedeutung Ševčenko's zu würdigen, wiesen ihm seinen Platz zwischen Puskin und Mickiewicz an, und A. Pypin war sogar der Meinung, daß Ševčenko an Originalität und Kraft alle slavischen Dichter übertreffe. Was das von Bělinskij verhöhnte Werk „Hajdamaky“ anbelangt, so traten bald nach dem Tode des Dichters, außer den erwähnten russischen, hervorragende europäische Kritiker auf die den hohen poetischen Wert des Gedichtes in nachdrücklicher Weise hervorhoben: der Pole G. Baron Battaglia, der Deutsche I. G. Obrist, der Franzose E. Durand, der Däne G. Brandes, der Slovene J. Abram, der Bulgare M. Arnaudov, der Amerikaner C. E. Manning u. a.

Євген Ю. Пеленський (Львів)

ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИЦИЗМУ В ШЕВЧЕНКОВІЙ ТВОРЧОСТІ.

Синтезу всієї Шевченкової творчості замикають досі визначенням: від романтизму до реалізму. Є це, здається, наслідок побічних дослідів ранніх поезій поетових, а попри це й нез'ясованости поняття „реалізм”, що ледви чи його можна прикласти до лірики. Водночас не відмічено як-слід великої різниці між поезіями Шевченка з часу перед засланням і після заслання, дарма що ця різниця була дуже глибока, бо сягала до самих основ структури й фактури Шевченкової поезії. Бо коли ранні поезії були без сумніву романтичні, то поезії, написані в останніх роках життя поета, можна, мабуть, назвати класичними — в сьогочасному розумінні цього слова.

Тепер що раз рідше звязують класицизм чи романтизм із якоюсь однією добою. Ці дві літературні течії все безпереривно змагалися між собою, раз одна, то знову друга мала перевагу. Боротьба йшла не лише на грані століть, але й на межі десятиків років, не лише у великих гуртах, але й у душах творчих одиниць.

В такому розумінні класицизм це — не якась означена літературна доба, а своєрідний тип мистецтва й постави до життя. В поезії, чи загалом у мистецтві, класицизм є синтезою означеного світогляду, мотивів і стилю.

Класичний світогляд характеризує глибокий спокій, гармонія, що випливає з філософічного розуміння життя, або з ненакиненого примирення з ним, а доходить до такої рівноваги духових сил, де мудрість має перевагу над усе виразними почуттями, а загальні і тривкі психічні диспозиції над хвилинними настроями.

Класичний світогляд, що дозволяє сприймати явища життя не крізь злободенну призму, а *sub specie aeternitatis*, виростає з оптимістичних основ, у протилежність до романтичного, що збудований на вічній непримиренності із світом, отже вже в своїх основах — песимістичний.

Про класичні мотиви не доводиться багато говорити. Порівнюючи їх найлегше визначити як суму образів і проблем, замкнених у старогрецьких і римських віруваннях, письменстві й побуті, що відповідають класичному світоглядові, отже без таких питомих романтичних, як, н. пр., проблема бунтарського прометеїзму, що від Байрона до Шевченка, або вірніше від Аїсхіла до наших днів, була програмовим надбанням романтиків.

Класичні мотиви в'яжуться доволі органічно з питомою собі стилістикою, а навіть у деякій мірі й поетикою, що повстала в Гелладі, й донині так і зветься — класичною. Мистецький вияв, питомих класицизмів, це — як подає один із найкращих знавців питання, проф. Г. Цісарж — ясно визначене оформлення твору, а не — якесь неозначене тужливе бажання, це завершення, а не — розбиття, це лінії, а не — тінювання. Класичний стиль відзначається, як і класичний світогляд, спокоєм і почуттям міри. Ритміка вірша пливе правильними стопами в гармонії з укладом речень, подекуди навіть реторичній. Засоби класичного стилю розраховані більш на рефлексію, ніж на почування. Звідсіля й устаткованість епітетів і часте уосіблювання абстракцій.

Шевченкова поезія з останніх років життя відповідає, як не мога краще, цим визначенням. Помітна в ній зміна світогляду, що став спокійний і гармонійний, до того прийшло й філософічне поглиблення проблем, що дістало тоді і в житті й у поезії Шевченка навіть деяку перевагу над емоціями. На кожному кроці виринають класичні сюжети, мотиви й образи, або вірніше, можна сказати, що крім класичних — інших немає. В'яжеться з цим стислий, повний пластики, завершений вияв та класична ритміка. Прийшло воно на зміну романтичному світоглядові, переважливим вибуховим почуванням, фолкльорові й народнім мотивам, нарешті народній пісенній ритміці, що до того часу мали хоч і не виключне, а проте так панівне місце.

Відразу треба зазначити, що в часах Шевченка під поняття класицизму підпадала й біблійна старовина, тимто в нього класичні й біблійні теми переплітаються всуміш. Наслідком цього, поруч таких класичних поезій, як „Доля“, „Муза“, „Слава“, „Чи не покинуть нам, небого“, до яких можна зарахувати ще й такі вірші, як, напр., „Росли укупочці“, повстали рівночасно такі твори, як: „Неофіти“, що об'єднують уводно класику й біблію, або й поезії на виключно біблійні мотиви: „Подражаніє XI. псалму“, Ісаїї глава XXXV., „Во Іудеї, во дні они“, „Марія“, „Подражаніє Іезекиїлю“, „Осії глава XIV.“, чи „Молитви“.

Біблійні мотиви в поезії Шевченка більш-менш опрацьовані, зате стисло класичні зовсім недосліджені. Ми зупиняємося тут лише над цими останніми.

*

Перехід від романтизму, чи — як дехто хоче — від реалізму до класицизму, мусіли з'умовити важкі причини.

Таку важну й важку психічну перемену спричинило заслання.

Підчас півторарічної експедиції над Аральське море в душі поета, що був відрізаний від світу, позбавлений навіть дрібної вістки з України, зате залишався все самотній із своїми важкими думами, переформовується структура світосприймання і світовідчужання. Незрівняний документ на це дає Шевченко в листі до кн. Варвари Рєпніної з 14. XI. 1849 р.:

„Мало часу пройшло, та як багато перемінилось, принаймні в мене. Ви б уже не пізнали в мені колишнього по-дурному ентузіастичного поета. Ні, я тепер надто розсудливий зробився: уявіть собі, впродовж мало не трьох років ні однієї ідеї, ні однієї надхненної думки, — проза та проза, або краще сказати: степ і степ! Так, Варваро Миколаївно, я сам дивуюся моїй переміні: немає тепер у мене ні суму, ні радості, є за те мир душевний і спокій моральний, аж до рибячої холодно-кровоности”.

Цей брак ентузіазму, ця перевага розсудливості, цей мир душевний і спокій, це й є — класичний світогляд.

Згодом, у „Щоденнику” Шевченко ладен був приписувати цю перемену виключно старшому вікові; він пише:

„Деякі речі прояснилися, виокруглилися, прийняли природніший розмір і вид. Але це вислід невпинно летючого Сатурна, а зовсім не — вислід гіркого досвіду”.

*

Тут не можна вичерпати всіх питань, зв'язаних із Шевченковою класикою. Це тема більшої праці. Тимто я зупинюся лише на одному: на відношенні поета до Музи. Еволюція цієї проблеми докладно ілюструє і велику перемену, що її пройшов Шевченко, і характер його класичних поезій останніх літ.

Буде це лише приклад, чи ілюстрація, а не аргумент для попередніх тверджень, які думаю розвинути й умотивувати деінде.

З образом Музи Шевченко зустрічався ^{не}раз, добуваючи в Академії й самотужки систематичну класичну освіту. А проте про Музу він ніколи у своїх ранніх поезіях не згадує. Крім безпосереднього знайомства з класичним світом, у Шевченка було ще й інше, посереднє: через тогочасну українську літературу, де класицизм за-ломлювався у призмі травестії й пародії.

Саме під впливом української травестійної літератури XVIII. й поч. XIX. ст. Шевченко пише і свою інвокацію до циклу сатир „Царі” (1848):

*Дев'ята сестро Аполлона,
Якби, буває, хоч на час,
Ви кинули отой Парнас,
Та в степ таки пошкандибали,
(Коли не в наймах де застряли,
Або не хилите в шинку,
З пропий-волами, чумаками),
Та древніми тими речами,
Хоть нищечком як би мені,
Ви розказали про царя...*

І далі Шевченко малює Музу як стареньку підпиту бабусю, якій і скрізь іронічно викає. Поет має тут перед очима правила псевдокласичної поетики, що панувала раніше на Україні. Вона, м. ін., ділила поетичні жанри на стилі: низький і високий, яким годилося писати оди, чи інші твори про високопоставлені особи. Насмішливо згадує про це Шевченко:

*Та штилем високим
Розмалюю помазаних і спереду й з боку.*

Згадує і про давніх піїтів-одонисців, за якими жалує підпита Муза.

Щоб видержати річ у стилі, Шевченко й неначе усю цю подію переносить десь у XVIII. ст., або бодай нав'язує до тих часів. Отже Муза не прийшла на час до поета, бо „в шинку зостріла веселого бакаляра...”, мабуть, одного з тих, що відомі були в Україні XVIII. в. як пиворізи-піїти.

Згодом у так званій книжечці „Б”, що походила з останніх літ життя, Шевченко переробив цей увід до „Царів”. Скоротив, створив дупкішу й суцільнішу цілість, а надівсе злагіднив яскравість іронії, з якою писав про Музу. Коли в першій редакції називає її просто „паплюгою”, з якою годі збалакатися, яку нарешті і проганяє та сам береться писати:

*Іди ж собі, де взялася, а я трохи згодом,
Захожуся коло царів... —*

то інакше вже у другій редакції. Тут заступлено надто насмішливі слова іншими, н. пр.: замість „пошкандибали” — „придибали”. Тут і нібито вістря сатири потрохи звертається проти самого поета, коли він каже:

*То дуже вже й мені самому
Обридли тії мужики,
Та паничі, та покритки.*

Тут уже згадується про Парнас без глуму („святий Парнас”), таксамо про Музу:

*Та хоч старенький божий глас,
Возвисьте, дядино! Та ладом,
Та добрим складом, хоть на час,
Хоть на годиночку у нас,
Ту вінценосну громаду,
Покажем...*

або:

*Найкраща сестро Аполлона!
Навчи, голубко, поможи!*

Одне слово, тут Музі призначене вже справжнє значіння для поетичної творчости.

В останніх роках життя це відношення до Музи ще основніше змінюється, щоб дійти до повногармонійного, глибоковідданого й шанливого у „Музі” (9. II. 1858). Там Муза вже не стара, а — молода, вона свята, чарівна, добра, непорочна, пишна, чиста, золота, божа — такими багатьома прегарними епітетами розмалював тепер її Шевченко, свою Музу. Сам образ ще яскравіше виходить через порівняння з іншою алегоричною постаттю, „Славою”, що ще в 1858. році змальована з деякими такими атрибутами, що попадають лише у трагедійній поезії.

Ішло це впарі з глибокими творчими процесами в душі поета, з його що раз більшим цінуванням поезії. Але для нас саме й важне те, що власне це велике цінування поезії знайшло свій класичний, а не якийнебудь інший, вияв.

Муза стає символом усієї краси, глибини й ваги поезії.

То й нічого дивного, що, крім України, ніхто й ніщо не має в Шевченка такого признання, такої теплої пошани й такої уклінної поваги, як — Муза. Знову ж сам вірш „Муза” належить до найбільш пламенних і похвальних пеанів Музі в усій світовій літературі. Досить буде пригадати хоч це одне місце:

*І я живу, і надо мною,
З своєю божою красою,
Гориш ти, зоренько моя,
Вітаєш, мій ти херувиме,
Золотокрилий серафиме!*

*Моя порадонько святая,
Моя ти доле молодая,
Не покидай мене!...*

Таке синівське, стражданням освячене відношення поета до Музи залишилося аж до самого кінця поетового життя.

Ще трохи, і Муза вийде із тісних меж поезії, і стане для поета — життям.

Коли в гущу життєвих інтересів і плянів, таких багатих і живих іще на початку 1861. р., вривається прочуття смерті, поет дає йому вислів у поезії „Чи не покинуть нам, небого“, останній, написаний кілька днів перед смертю, але водночас і найбільш класичний у своєму вияві.

Поезія проведена у пляні розмови поета з Музою. Ціла вона пронизана типовими класичними образами й висловами. Її тема — смерть, тимто й вириває тут передусім старовинне царство тіней. Згадані ріки підземелля, Флегетон, Стикс, Лета, згаданий підземний перевізник Харон. Замість ізгадати лікаря, наводить ім'я Ескулапа, як це він, зрештою, скрізь у творах залюбки робить.

Друга, сказати б бічна, тема це — слава, слава поета. Ця тема викликає відомий у поезиці, як найкласичніший із класичних — гексаметр і епонею. Правда, слова ці вжиті у трохи іронічному значінні, але це відноситься не до гексаметру й епонеї, а таки до самого поета, що на початку називає свої вірші — „нікчемними“. Куди важніша від цих класичних формально-наявних акцесоріїв — ідея твору. Вона виявляється в відношенні поета до Музи, такому, що живо нагадує старинних. Видна вона й у відношенні поета до слави. Вмираючи, він думає, як і давній грек, передусім про неї. Завдяки славі, він стає безсмертним, звідтіля слава — цінна, свята, тимто й за неї він просить у Музи:

Благослови мене, друже, славою святою!

або про безсмертя:

*Через Лету... перенесем і славу святую —
Безвічну, молодую...*

Тут слава скрізь — свята. Хоч у вірші додана ще й інша нотка („Або — цур їй, друже! І без неї обійдуся“), то вона основного тону не ламає.

Такі самі типово класичні погляди на життя, на смерть, на світ. В житті Шевченко шукав того, що і грецькі філософи: мудрости, софії. Шукав і найшов і у знайденому найшов міру:

*І розуму таки набрались,
То й буде з нас!*

І світ для нього, як і для кожного старовинного грека — життєрадісний „веселий, ясний та глибокий”.

Шевченко, як той старовинний грек, сповнений ущерт калюгацією, вмів жити, але й уміє вмерти. Лаштуючися „в далеку дорогу”, до Бога, дивиться на смерть очима грецького філософа:

*...Ходімо спать,
Ходімо в хату спочивать...
Весела хата, щоб ти знала.*

Клясичний погляд на смерть тут об’єднаний в одне — з християнським. В дальшому наближається Шевченко більш до першого. Коли християнин хотів би як-найдовше, аж до останнього подиху життя, на землі хвалити Бога, то старовинний грек волів умерти тоді, коли відходила сила, коли він переставав жити повновартним життям. Те саме й у Шевченка:

*Поки вогонь не захолює,
Ходімо лучче до Харона.*

Як клясик, Шевченко об’єднав у своїй творчості, з’окрема у вірші: „Чи не покинуть нам, небого” все те найкраще, що дали Геллада й روما: поета, філософа й героя.

Знайшлось там місце для коханої України, знайшлось і для давньої мрії поета про хатину над Дніпром і про дружину. Тільки що, замість над Дніпром, повстане хата над Флегетоном чи Стиксом, дружиною стане та єдина, вибрана — Муза.

Як я вже згадав, серед Шевченкових поезій останніх кількох літ нема інших, як клясичні. І це твердження торкається не лише поезій.

Пригадаймо хочби те святе захоплення клясичною поезією, з’окрема Овідієм, або загалом клясичною старовиною, що йому дав такий гарний вислів Шевченко в автобіографічному „Художнику”. Внідеалізований Сокира з повісті „Близнята” це людина вихована на клясичній культурі. В його бібліотеці є клясики, і він їх постійно читає в оригіналі.

Незвичайно багато цікавого для нашої теми матеріялу приносить „Щоденник”. Тут сліве на кожній сторінці клясичні натяки, вислови, образи. Правда, серед них є чимало загальновживаних висловів, але ж відразу слід зазначити, що раніше серед писань Шевченка таких висловів майже не було, а тепер їх — незвичайно багато. Отже військовий плащ називає Шевченко — „хламидою

наруги" („Щоденник" 13. VI. 1857), велику п'ятику — „гомерицькою" (17. VI), „безобразною бакханалією" (29. VI), штабові офіцери це — „холодні рівнодушні тираны" (18. VI) або „сатрапи" (19. VI), лікаря інакше не зве він як — „Ескулапом" (20. VI), або за його вдачу — „Гіпокритом" (19. VI), час це — „летючий старець Сатурн" (21. VI. 1857), про долю пише: — „невмолима Немизида переслідує мене на кожному кроці" (27. VI)...

Часом такі вислови Шевченко розвиває в широкі образи; подамо як приклад хочби такі метафори: „Баталіонний командант, подібно, як тучегонитель Кроніон, гряде на тебе у мрячному облаці" (20. VI. 1857); про Кириївського, що не дає про себе знати, пише поет, що він „відправився на пароході Харона погуляти в Елісейському парку" (21. VI. 1857), і багато інших.

Те саме й листи. Досить пригадати собі типову для Шевченка формулу прохання в листах: до 1850. р. вона все така: „ради святого Бога", „ради Розп'ятого", „ради св. Федора", крім християнських — інших немає. По 1850. р., поруч Бога, з'являється мистецтво: „Бога ради й ради прекрасного мистецтва", або „ради святої нашої поезії"... Та за кілька літ такі вислови уступають виключно класичній формулі: „ради Аполлона", „ради Аполлона і його прекрасних і безсмертних сестер", „ради Аполлона Бельведерського і Венери Мілоської"...

З'являється тоді теж плян написати епопею, дарма що це зовсім нова для поета форма, як він пише у „Щоденнику".

В тих часах Шевченко вживає лише класичної ритміки, на що, міркую, не звернули належної уваги дотеперішні дослідники, трактуючи всю Шевченкову поезію як щось однорodne. Ця методологічна помилка не дала їм змоги зрозуміти як-слід і такого явища, як переріб ранніх поезій із народньої ритміки на класичну, що в останніх роках життя часто бувало...

І це явище і багато інших легко можна в'яснити, коли прийняти концепцію Шевченкового класицизму. І хоч тепер ця концепція ще нова, то мені здається, що вона відкриває перед Шевченкознавством деякі нові перспективи.

Висновки із сказаного такі:

1. Шевченко здобув систематичну класичну освіту — самоутужки і в Академії;
2. зокрема він дуже начитаний у класичній літературі й нею широко захоплювався, досить нагадати типові для цієї поезії епітети;
3. на засланні зміняє Шевченко свій світогляд;
4. в останніх роках своєї творчості стає класиком, даючи своїй поезії класичну тематику й фактуру.

ŠEVČENKO AS CLASSIC.

(Summary)

In his first works Taras Ševčenko (Shevchenko, 1814—1861) was a decided follower of the romantic tendency, but later on, under the influence of painful psychic experience during his exile, his works became all classical. In his poems written between the years 1857 and 1861, he choose mostly classical and biblical themes, and classical motives play a large part in his novels, letters and diary. His early impetuous romantic perception of life became more temperate, more calm. Instead of imitating the rythm of folksongs, as before, he began to write in classical rythm and classical motives replaced those taken from contemporary folk-life.

His attitude to Muse may serve as a measure of this deep fundamental evolution. In his earlier works he pictures her in a burlesque and parodic way („The kings“), but already in the second redaction of the same poem he avoids all traces of irony. In his poem „The Muse“ (1857) he paints his Muse in the most beautiful and noble colours and in his last poem, just before his death in 1861, the Muse becomes a symbol of all his life's ideal.

М. Рудницький (Львів)

ШЕВЧЕНКО В ПЕРЕКЛАДАХ НА ЧУЖІ МОВИ.

Усім відомо, що ніодного українського письменника не перекладали так часто на чужі мови, як Шевченка, хоч і як воно важко перекладати поезію, і хоч Шевченко важчий до перекладу, ніж який інший наш поет. Шевченко досі весь перекладений на російську мову, в останніх роках, завдяки заходам Українського Наукового Інституту у Варшаві, майже половину його „Кобзаря” переклали на польську¹⁾, багато дечого з його поезій появилoся вже давно в перекладах на сербохорватську, чеську, болгарську, німецьку²⁾ мову, а цього року, у звязку з 125-літтям народин поета, вийшло багато нових перекладів на білоруську (майже весь „Кобзар”), грузинську, вірменську, жидівську, турецьку й інші мови народів С. С. С. Р.

Та переклади російською й польською мовою найкращі, часто такі близькі до оригіналу або такі „конгеніальні” — в рівновартних поетичних засобах, що їх читач може мати повне вражіння, як виглядає світ Шевченкової Музи.

Неодин із нас, зупинившись десь-колись випадково перед зразками перекладів на чужу мову, нам ліпше знану, пробує порівняти їх із оригіналом, і рідко коли залишається вдоволений. Це явище зрозуміле з різних причин. Та ми тільки над деякими з них інколи задумуємось.

Ніхто не може відчувати живіше і краще розуміти поезії, як у рідній мові. Чужа поезія доступна своєю красою тільки тим, що вміють даною мовою „думати”, себто — володіють нею зовсім сво-

¹⁾ Переклади Шевченка на мову польську (Т. Шевченко, повне видання творів, т. XIV, „Український Науковий Інститут”) за редакцією Богдана Лепкого, Варшава-Львів, 1936.

²⁾ Шевченко в чужих мовах (Т. Шевченко, т. XV, повне видання творів, Український Науковий Інститут) за редакцією Романа Смаль-Стоцького, Варшава-Львів, 1938.

бідно, ще і звикли читати поетів, що пишуть цією мовою. Хто раз знає оригінал якоїсь поеми, часто ще й на-пам'ять, рідко коли задовольниться її перекладом, бо й найгарніший переклад не може водночас у себе втягнути всіх прикмет оригіналу: його повного тексту й того настрою, що витворюється довкола слів та образів.

Не треба забувати, що переклади існують на те, щоб заступати оригінал тим, які його мови не знають. Коли ми прирівнюємо зроблений переклад із оригіналом, поклавши один поруч одного, то поправді ми тоді не сприймаємо перекладу як-слід: ми не піддаємося йому як поезії, а тільки слухаємо його, наче відгомону слів уже нам відомих, слабших і далеких.

У перекладі ми рідко віднаходимо ту саму мелодію — тому, що кожна мова має своєрідну музику. Ця музика залежна не тільки від чисто матеріальних ознак даної мови — її звуків, їх поодиноких сполук, часто зовсім різних від звуків у інших мовах, але теж чар музики, що часто однозначний із „поетичністю“, залежний від світу вражень, які вони розбуджують. Можна сказати, що кожна мова має деякі свої власні закони „краси“, відповідно до засобів, якими вона користується, залежно від цілої історії свого розвитку, а цей розвиток знов таки нероздільно зв'язаний із психікою даного народу та його уявою.

З цього виходить ясно, що коли ми беремо за підставу оцінки перекладів ті закони, які мають вагу для мови оригіналу, ми часто не розуміємо найсутніших прикмет перекладу, побудованого на законах іншої мови. Відомо, н. пр., що поезія не всіх мов уживає тих самих розмірів, і що навіть ті самі розміри (з однаковою кількістю складів і наголосів) не залишатимуть у двох мовах того самого враження.

Чужинці, які перекладають Шевченка, мають величезні труднощі, передовсім тому, що Шевченко використав у своїй поезії велике багатство наших народніх мелодій, поперетворювавши їх відповідно до сюжету та настрою. Вже сам змінний ритм строфи, такий близький нашій народній пісні, нелегко передати в мовах, що знають у поезії тільки два різні наголоси, і тільки два роди рим на кінці рядка. Додаймо до цього сюжету Шевченкової поезії. Вони взяті то з нашої бувальщини, то з нашого життя, в них сила-силенна натяків на різні історичні події, і передусім вони звернені до українців даної доби, писані серед своєрідних обставин, коли часто символи мусіли заступати прості, ясні поклики, що їм поет мусів надати іншу форму.

Поет черпає образи з матеріального світу, в якому живе; зовсім звичайні предмети, що в нас розбуджують низку поетичних

настроїв, те якесь своєрідне тепло — для чужинців можуть бути зовсім незрозумілі. »Байрак«, »китайка«, »Дніпрові пороги«, »тирса«, »бурян« — для західньо-європейського читача такі неясні, як для нас неясні деякі звичайні явища японського побуту, що в японській ліриці займають місце притаєних символів: нпр., вишневий цвіт, метелик, чай, лямпа, параван чи парасолька.

Шевченкова поезія має силу-силенну цілих зворотів і думок, що, так сказати, відокремилися від тексту поем і набрали для нас особливого значіння, наче частини його загального заповіту. Чи може чужинець відчувати те саме, що ми, коли читає такі слова, як:

Борітеся, поборете!...

— — — — —

Учітеся, брати мої, думайте, читайте...

— — — — —

В своїй хаті — своя правда і сила і воля...

— — — — —

Нема на світі України,

Немає другого Дніпра...

Перекладач мусить часто такі місця перетворювати на інші гасла та трохи інші думки, щоб вони вдаряли як удари барабану, чи дзвеніли як поклик сурми.

*

Возьмімо для прикладу таку поезію, де нема ні історичних, ні громадських мотивів, де нема згадки про Дніпро, про козаків, про царя чи про криваве минуле, а є тільки трохи рідного краєвиду, що повинен бути зрозумілий і для мешканців інших країв, — оттакий „Садок вишневий коло хати...”

Для нас ті „хрущі над вишнями” це — натяк на чудову пору весни, коли можна покластися в садку на траві: „плугатарі з плугами йдуть” — ціла картина вечірнього повороту з поля на селі; „співають, ідучи, дівчата” — нам відомо, що вони вертаються із праці в полі, про що не кожний чужинець може догадатися, коли в його краю дівчата ніколи в полі не працюють. Шевченко не потребує пояснювати нам подробиць тієї сцени перед хатою, де мати жде з вечерею, ані тієї другої, коли вона кладе діточок своїх коло хати. Англійський перекладач уважав за потрібне додати, що мати кладе їх на „призьбу”, і мусів призьбу описати шістьма словами, не знайшовши на це в багатій англійській мові ні одного слова. Дуже талановитий французький поет Фернанд Мазад волів ужити тут висловів „гологіч під майже (!) ясным небом”. Англійський перекладач слово „матері” (вечерять ждуть...) заступив словом „да-

ми", зовсім так, наче б уявляв собі дім дідича, а не — селянську хату.

Нема ніякого сумніву, що коли читач поезії „Садок вишневий..." не уявляє собі ідилічної картини перед селянською хатою на Україні, а бачить тільки якийсь дімок на лоні природи, довкола якого мами пораються з вечерею, тоді й вишні над ним, і хрущі, і вечірня зіронька, і діти перед домом можуть не розбудити в його уяві ніякого поетичного образу.

Та сама поезія в італійському перекладі³⁾ не має суцільної строфи — вона, з вільними рядками і без рим, виглядає на все, що хочете, тільки не на ідилію.

Пригадаймо ще раз тим, що не знають на-пам'ять цієї поеми, її останню строфу:

*Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все... Тільки дівчата
Та соловейко не затило.*

Якщо перекладач хотів би достоменно зберегти подвійну риму першого рядка „мати" і „хати" — то напевно був би у клопоті. Польський перекладач, щоб зміцнити враження останнього акорду, додає до „дівчат" жартівливий епітет і зазначає, що вони сидять до світанку.

*Do snu matula kolo chatki
Pokładła małe dzieci już,
A sama przy nich legła tuż.
...I tylko słowik i dzierlatki —
Dziewczeta nie śpią aż do zórz.*

(Переклад Ч. Ястшембга-Козловського).

Можна сперечатись, чи такі додатки — дозволені, але часто вони необхідні, коли перекладач думає про повне враження поеми.

Слов'янським перекладачам легко, нпр., зберегти рими в таких рядках як:

*Чигрине, Чигрине!
Все на світі гине!...*

— — — — —
Все йде, все минає, і краю не має..." —

але в мовах далеких від нашої рідко коли можна передати образ та думку, зберігаючи ту саму чергу рим.

³⁾ Т. Шевченко, Том XV, ст. 157 (La sera).

Звернімо увагу на ще одне основне питання при перекладах: чи перекладач повинен якомога зберігати поетичні засоби та мову даної доби, чи приспособлювати переклад до всіх нових вимог теперішності? Всі погодимося з тим, що з Шевченка не можна робити „модерніста“, себто — ані робити з його строф верлібру (на таке пішли з легкої руки італійські перекладачі), ані вживати прештудерних рим, чи напів-глухих асонансів, де їх нема, — як і не можна всі „козацькі жупани“ переробляти на міські „блюзи“ та „фраки“...

Подивіться на німецькі переклади, на яких зможете як-найкраще помітити одне явище: майже всі вони витримані у стилі поезії з перед 100 років. Ось для прикладу декілька строф із різних поем і різних перекладачів:

*Hei! Drei breite Wege kreuzten
Mitten sich im Feld;
Und drei Brüder aus Ukraina
Zogen in die Welt;
All verliessen sie die Mutter,
Der auch's Weibchen traut,
Der die Schwester, und der Jüngste
Seine junge Braut.*

(„Три шляхи“ — переклад Юлії Вірнії).

*In des Grabes Gruft versenkt mich,
Wenn ich sterben werde,
Mitten in der weiten Steppe
Meiner Heimerde:
Dass ich rings des Dnipro's Fluren,
Seine Stromesschnellen
Immer sehe, — immer höre
Brüllen den Rebellen!*

(„Заповіт“ — переклад Густава Шпехта).

*Von Vaterliebe tief beseelt,
Beglückte einmal Gott die Welt
Mit einem himmlischen Propheten,
Dass sie von Gottes Liebe hört
Und weisen Lehrers nicht entbehrt.*

(„Пророк“ — переклад Остапа Грицака).

Форма й дух цих віршів нагадає вам Улянда, Кернера чи Шіллера. Перекладачі, виховані на німецьких класиках, віршують за ними, засвоюючи собі легко їх засоби. Коли б Шевченка взявся перекладати великий поет, нпр., Рільке, то він надхнув би його

строфи якимось новим подувом, невловним як вечірній легіт — як це буває завжди, коли один великий поет переспівує другого, знайшовши в ньому нову спонуку.

*

Український Науковий Інститут у Варшаві присвятив окремий том виборів найкращих перекладів Шевченка на чужі мови і цілий окремий том перекладам на польську мову.

З найчисленніших досі перекладів із усіх мов — з мови російської, ми можемо вже із самих зразків, наведених у XV. томі видання Наук. Інституту, побачити, до якого мистецтва доходять деякі перекладачі. Не треба забувати, що росіянам стають чимало у пригоді подекуди ті самі правила віршування, що і в нашій мові.

Польські переклади, зроблені останніми роками, деякі спеціально для Наукового Інституту, показують нам у неодному випадку, як можна відтворити „настрій”, „атмосферу” поеми там, де треба відмовитися від самих чисто „формальних” (зверхніх) ознак ритміки та віршобудови. Переклади Совінського, Б. Лепкого, П. Лободовського, Ястшембца-Козловського, Вежинського, Івашкевича, Беньковської — дають уже читачеві погляд про величину поета.

Не диво, що Шевченко в західньо-європейських літературах чекає ще своїх перекладачів. Такі перекладачі мусять, крім іскри поета, мати й повне світло знання мови в оригіналі. Коли в 1919. р. пробував, для розваги, заохотити доброго французького поета Фернанда Мазеда, щоб він переклав декілька віршів із Шевченка (для вжитку французької одиницьки в Шевченкові роковини, виданої „Українським пресовим бюро” у Парижі), він мусів пробувати наосліп „розміру”, йдучи тільки за моїми поясненнями, до яких, мовляв, французьких відомих поезій найбільше підходять вибрані мною зразки. Не знаючи ніодної чужої мови, він мусів із мого, зовсім аматорського перекладу зробити щойно „поезію”. Так перекладали досі Шевченка майже всі чужинці із західньої Європи, і ці їх нечисленні спроби залишились тільки — спробами, здебільша — аматорськими. Різні американські переклади (як нпр., цілий том Гантера) робили звичайно люди з пієтизму для поета, чи з любови до України, а не тому, що мали справжній поетичний хист.

Це зрозуміло, що з аматорських перекладів не могли знавці літератури та критики знайомитися із Шевченком, навіть тоді ні, коли б у таких перекладах була вся літературна спадщина нашого поета. Насправді, то спершу критики даного краю зацікавлюються чужою літературою та мовою, а щойно за цим ідуть пере-

клади письменників. Переклади поетів узагалі — рідкі; є це вибаглива забаганка amatorів літератури, і вона призначена для вибагливої публіки — вибранців. Ми переживаємо добу, коли у світових перекладах переважає повість. У деяких країнах видавці навіть перестали друкувати поезії, мовляв, на них немає збуту...

„Кобзар” Шевченка може чекати перекладачів, і навіть зможе перечекати „кон’юнктуру”. Європейські критики, коли почнуть його читати, зможуть і пізніше ствердити, що він не залишився позаду своєї доби, і що його поезія не звязана з „мовою”, ні з долею якогось одного літературного напрямку. А проте й найбільші поети та архитвори підлягають теж моді, як усе інше, чим цікавиться загаль. Не один із них мусить чекати подуву, якого ніхто заздалегідь не може передбачити; він часто залежить від впливу однієї людини, що відкриває щось „нове”, „екзотичне”, або від подій, які не мають безпосереднього звязку з вартістю літературних творів, як, наприклад, якась нова політична ситуація, чи комбінація.

MYCHAŁO RUDNYŲKYJ

POESIES DE ŠEVČENKO TRADUITES EN LANGUES ETRANGERES.

(Résumé)

Les poésies de Ševčenko (Chevtchenko) ont été traduites le plus souvent en russe et ces traductions aujourd’hui complètes et les plus riches, égalent presque l’original; les règles de prosodie communes facilitent ce travail. On a traduit récemment en polonais presque la moitié du fameux „Kobzar”. Des extraits de poésies de Ševčenko ont été traduits presque dans toutes les langues européennes, mais les traducteurs n’ont pas toujours connu assez bien la langue originale pour rendre son charme particulier.

L’auteur insiste sur les difficultés principales de la traduction de Ševčenko, touchant quelques problèmes généraux: différence des principes prosodiques, influence de la poésie populaire sur Ševčenko avec ses symboles particuliers, le monde matériel du poète riche en objets très proches aux Ukrainiens et vagues pour les étrangers qui ne sont pas familiarisés avec la nature et l’histoire de l’Ukraine. Parmi les exemples cités l’auteur mentionne aussi les deux essais, auxquels il a encouragé Fernand Mazade qui, sans connaître la langue ukrainienne, a su y rendre le charme lyrique de Ševčenko.

Dans les littératures occidentales Ševčenko doit attendre encore un traducteur, un grand poète lui-même qui connaît à fond la langue ukrainienne.

Василь Сімович (Львів)

ДЕЩО ПРО ШЕВЧЕНКОВУ АРХАЇЗОВАНУ МОВУ.

Архаїзми, це форми чи слова, що жили колись — перші в системі якоїсь мови, другі в її словництві, — але ж, із різних причин історично-культурного характеру, з мови то позникали, то позалишалися в обмеженій кількості, і то тільки для деяких мовних функцій. За такі архаїзми в українській мові ми вважаємо форми, чи слова староукраїнські, нераз мові цілком чужі (н. пр., неповноголосі форми т. зв. групи *tort*), зложені слова, живцем перекладані з грецької мови (н. пр., *довготерпініє*), але ж із історичним життям української мови тісно зв'язані. Одні з них зжилися з українською церковною культурою, то й увійшли в деяких випадках до словника теперішньої мови, але вже цілком змеханізувалися, й ми їх зовсім за архаїзми не відчуваємо (*воскреснути, спасеніє, согрішити, лицемір, благодать, вічний покой*), інші ж — із нашої мовної свідомості позникали, а існують тільки в деяких, докладно означених зворотах (пор. *на тще серце*), при чому їх значіння нераз далеко відбігає від первісного значіння, або вживаються вони для деяких мовних функцій, н. пр., у творах, зв'язаних із Церквою, в поетичній мові.

Шевченкова мова повна і тих перших форм, і слів уже змеханізованих, і тих других, іще живих, „активних”, — архаїзмів у нашому розумінні цього слова. Вони для Шевченкової мови притаманні, відділювати їх від чисто народніх елементів його мови не слід, бо ми певні в тому, що поет уважав їх за свої, за українські, він же вживає народніх форм і слів усуміш із архаїзмами, ніде ми не маємо вражіння, щоб їх можна вважати незрозумілими, чужими, що за такі міг їх уважати поет. Єдине місце, де поет перекладає архаїзм народнім словом (*вони, кажу вам, прозябають, або по вашому, ростуть*, Моск. крин., II 61₁₈), має цілком інше значіння¹)

¹) Цитуємо скрізь за виданням С. Єфремова й Новицького, вид. УАН, Т. Шевченко, Поезія, том I і II, вид. „Книгоспілки”, Київ, 1927 (нажаль, рядки не нумеровані, довелося самому це робити). Співрозмовник оповідача-

(розмова варнаків, напів-письменних). А так, вони нерозривна частина Шевченкової мови. Тільки ж для архаїзмів у нього є окремі функції, докладно виділені значіння.

Тут можна стрінутися з закидом, що це, мовляв, церковщина, що всяких таких форм та слів українськими архаїзмами назвати не можна. Та ми свідомо вибрали цей термін, бо слова ці та форми зв'язані з мовним відчуттям поета, з розвитком його розуміння поодиноких функцій слова, чи форми (в перших його творах архаїзмів майже немає!), дотого вони мають свою підставу в освіті поета, і то в початковій (псалтиря, коляди, Сковорода й ин.), і пізнішій. Слова ці й форми здавна попереходили до його мови з того, що йому давав староукраїнський одяг Біблії, чи літописів, чи „Слова о полку”. Про те, що його твори повні образів, захоплених із Біблії, в нас уже відомо (*Щурат*). Для тих образів була в нього вже готова мовна форма — староукраїнська, й Шевченко нею користувався, але ж користувався з великим мовним тактом. Що в його „Псалмах” із 1845. р., в т. зв. подражаніях, чи Ісаїї, чи Осії, чи Іезекиїлю — багато образів висловлених архаїзмами, про те нічого й говорити. Те саме треба сказати про поеми, що їх теми зачерпнуті з Біблії („Марія”, „Саул”...), або що їх зміст сяк-так ізв'язаний із Письмом Святим („Пророк”). Тут, у цих творах функція архаїзмів — більш-менш ясна: скрізь тут пророчий, євангельський, повчальний тон, повен гніву та погроз — і для таких справ аж допрошувалися староукраїнські форми, слова, звороти. Тут, у цьому нарисі, і так конспективному, сильно згущеному, ми, хоч і займаємося цими творами та їх торкаємось, то все ж нас більше цікавлять поезії, з біблійними темами не зв'язані; а вже цілком ми не торкаємось зовсім зрозумілих, змеханізованих уже староукраїнських слів, що їх значіння не відбігає від значіння, яке їм дає поет (*невсипущий, яко-мога*)...

*

Передусім декілька загальних уваг. Те, що тут говоримо, не має й не може мати претенсій на якусь повноту. Не може вже хоч би тому, що, доки ми не маємо канонізованого видання Шевченкових творів, доки не надрукують Шевченкових творів із автографів, так, як він сам писав, ми мови Шевченкової студіювати не можемо, не

варнака, здається, москаль, тимто і вжив пояснення — *по-вашому*. Та щоб не було непорозуміння, що, мовляв, оповідач-українець (отже й — Шевченко) міг би вважати слово „прозябати” за московське, а не за старе українське, Шевченко вкладає в уста оповідача-українця репліку: *Отак, по-вашому!*

До пояснення додамо, що римські числа у прикладах означають томи „Поезій” Шевченка вид. С. Єфремова й Новицького, великі арабські числа — сторінки видання, дрібні в долині — рядки віршів. В. С.

можемо вважати за цілком певні ті висновки, які подаємо²⁾. А проте дещо, правда, небагато (бодай про архаїзми), можемо тепер уже сказати (таксамо можна вже дещо сказати про синтактичні явища Шевченкової мови). Вичислимо тут кілька архаїчних явищ, і то

а) з поля звучні:

1. неповноголосі форми, такі, як: *сребро-злато* I 284₁; *собор-тисячеглавий* I 259₁₆; *драгим елеєм* II 287₁₂; *царського смрада* II 423₂; на *древі* I 255₁₀ і т. д.;

2. *о, е*, в закритих складах, замість сподіваного — *і*: *регот* II 287₈; *сльоз-слов* II 454₁₂; *непотребная* II 402₁₂, і т. д.;

3. рефлексі праслав. *tj, dj — *ш*, *жд*: *просвіщенні* II, 59₈; *на-рожденного*, II 333₂₄...; таксамо рефлекс праслав. *dъ + палят. — *ш*: *помощник* II 283₁₂...;

б) з поля відмінні:

4. такі форми як: *царей* II 294₂₂; *пастирей* II 332₁₇...³⁾; *словеса* II 309₄...; *церков* Богданова I 308₅...; без *весл* I 279₂₁...;

5. знах. множ. чол. особ. імен. = називн., пор. *серце люди* полюбило I 202₂₇; *постави ангели свої* II 356₈...;

6. форми двоїни в чол. роді: *два года* I 266₂₁ (Сліпий); *два лихтаря* II 390₂₀; *ручення сховавши в рукава* II 237₁₄...;

7. іменні форми прикметника в атрибутивному (я *стар* чоловік II 176₇; *люта* зла не вдієш нікому I 257₉; *мужа свята* побили II 133₁₇) і у предикативному (я *стар* був, *немошен* II 270₁₃) значінні...;

²⁾ Ми маємо вже деякі спроби таких студій, пороблених на основі Шевченкових автографів, найпевнішого тепер джерела для вивчення Шевченкової мови. Вкажемо тут передусім на гарні праці О. Синявського: „Дещо про Шевченкову мову” („Україна”, I, Київ, 1925, ст. 100—114) та „Елементи Шевченкової мови. Їх походження й значіння” (Культура українського слова, збірник I, Вид. „Література і мистецтво”, Харків-Київ, 1931., ст. 7—51) — там коротко автор торкається й архаїзмів, ст. 36—39.

Цінна теж праця про російську мову в „Щоденнику” Шевченка Ів. Огієнка („Рідна Мова”, Варшава, 1934, ст. 187—192, 239—244, 339—344, 439—442, 489—492, 529—532), праця, зладжена з такого певного джерела, як академічне видання Шевченкового „Щоденника” С. Єфремова (Київ, 1927), який видав його з автографу поета, нічого не змінюючи; в праці цій присвячено досить місця українізмам у російських писаннях Шевченка (439—442, 489—492, 529—532). В річнику „Рідної мови” за 1933. р. поміщена невеличка статейка Василя Льва („Про Шевченкову мову”), яка теж кількома реченнями торкається Шевченкових архаїзмів (ст. 327 — вони тут названі „церковнословянською стихією”). З інших праць назвемо ще дві розвідки Миколи Сулими: про „конструкції з прийменником »по« в Шевченковій мові” („Науковий Збірник”, т. XXI, Київ, 1926, ст. 177—190) та про „дієприслівники в Шевченковому »Кобзарі«” („Науковий Збірник” т. XXVIII, ст. 184—198). В. С.

³⁾ Синявський чомусь приймає цю форму за російську, пор. Культура укр. слова, ст. 39. В. С.

стара зложена⁴) відміна прикм.: над божім народом П 96₁₆; таксамо форма множ. прикм. серед. роду на -а: воздає злодіям за злая (= злі вчинки) П 312₃...;

8. знах. одн. 3. ос. займ. особ.: ю (растли, прожене) П 103₉ 11;

9. форма 2. ос. тепер. часу дієслів на -ши: нащо вієши (не-єш хановські стріли) П 364₁₄...;

10. форма 2. ос. одн. мин. час дієслова „бути” — єси, пор. дурна єси і нерозумна П 392₂;

11. форма зложеного мин. часу з помічним дієсловом: пішла єси П 293₁₁, прозрів єси І 252₁₃ і т. д.;

12. форми наказового способу 2. ос. одн.: буди І 378₂₁, прорци П 349₉, постави П 356₈...; описово: да совершиться І 255₁₅...; у множ. часті форми на -те (озовітесь І 374₁₂; не топчіте І 345₁₇, не дуріте І 338₄...), хоч їх функція не все виразно архаїчна, часто можна їх схоплювати як паралельні форми так, як форми 1. ос. множ. на -мо, побіч на -м;

13. дієприкметники страждальні на -мий⁵): незнаємий П 102₂₆; незаходимий П 323₃; огнем непалиме П 86₄; неісходима І 331₁₁...; відмінні дієприкметники теп. і мин. часу: незрящих І 336₃₁, пасу-щих П 374₁₄, присносуший П 263₉; мовлявший П 308₁₂, неохоло-нувший ще груп П 191₁₇...; бивий П 421₂₈; дієприкметники тепер. часу на -я⁶): і цілував, благословляя П 342₃₂; воспоем, благая П 294₁₁; читая, оживаєм П 263₂₁...;

14. форми аористу: умре муж велій П 365₁; поживе Давид П 101₁; прожене П 103₁₁ і т. д.;

в) із словотвору сюди належать:

15. наростки: -тель (обличитель П 310₇; держитель П 349₃; благовіститель П 327₁₃; розпинатель П 281₂₁), -іє (униніє П 344₃; довготерпініє П 337₁), нестягнені форми в наростку -ьство (проро-чество П 332₁₅; козачество І 30₂₆); наросток -ь у прикметниках: орлім оком І 252₁₆; в сльозах удових І 329₃₀; на бороду Аарону І 356₃; такі прикметники, як овній І 262₄; синовний П 349₇...;

16. приростки: воз-, вос- (возлагати, воспрянути, воспіти, вос-кликати...), со- (создати, соблюсти...), із-, іс- (ізбавити, ізбрати, іскуплений раби, неізречений...), низ- (низпослати) і далі;

17. применник у формі во (во тьмі, во імя) і т. д.

г) багато таких висловів, як: злодій (= злочинець) П 312₃, со-узнник, сопутник, одр, божії глаголи (І 330₂₁), враг (врага не буде, супостата П 373₁₂), младенець (П 333₇), путь чол. роду (пор. на путь святий П 335₈, путем терновим П 341₁₁), язик (= нарід І 329₁₆), воплъ...; прѣ (пор. на прю стати І 329₁), длань (П 426₉),

⁴) Архаїчних форм прикметника на -ая, -еє, -ую, -ій, яких Шевченко часто вживає, поет за архаїчні не вважав, а тільки за — паралельні, і вони й не мають такого функційного значіння, як інші архаїзми. В. С.

⁵) Цікаво, що більшість таких прикладів має заперечне значіння: незна-ємий (3 приклади), невидимий (2), непробудимий, неісходимий, незаходимий, не-зримий, чи незримо (5), непалимий, негасимий — і всього три приклади — без заперечення: хранимий (П 97₉), зримо (П 327₁₉), огнепалимої спеки (П 323₁₄)... — та не всі вони й мають дієприкметникове значіння. В. С.

⁶) Такі Шевченкові форми, як: стоя, сидя, ходя... хоч і архаїчні, не мають у поета архаїчних функцій. В. С.

куша (= хата, II 325₁₄), глава...; чадо (II 340₁₀), молебствіє (II 175₇), ціломудріє (II 392₁₈)...; кроткий пророк (II 310₆), младенчі слъози (II 338₂₂), безбярний (II 364₅), бездыханний (труп, II 247₂₃), пребезумний (I 351₁)...; во время оно (II 359₁)...; взискати, чаяти, восприняти, возвисити, глаголати (I 339₁₁), отверзтися (німим отверзуться уста, II 312₆), понести (славу, I 328₁₇), воплотити (II 313₅), ректи (рек, рци, пор. II 348₁₅), наректи (старий нарек його Іваном II 325₂₅), розглити (II 377₁₈)...; діючий, грядущий...; ревностно (II 104₁), благо, сиріч⁷⁾, ніже (ніже тії коми I 340₁₀), всує, доколі, єлико і т. д., і т. д. Коли додати до всього цього архаїстичні явища в ділянці складні (плача... ісполюю гради і села II 348₂₂, 349₁; ізбави нас вражої наруги I 350₉; караюєь сердитим Богом II 189₄); намірові речення з „да“: да не скаже лютий ворог I 348₁₁, да гріють молодого кесаря II 101₁₂, сміятися чому, вчитися чому і т. д.), стилістики, н. пр., полісиндети, такі прикметні і для св. Письма і для староукраїнського письменства (пор. і засвітив, любомудре..., і славян велику купу перелічив... і став єси на великих купках... і, о диво, трупи встали і очі розкрили, і брат з братом обнялися, і проговорили слово тихої любови... і потекли в одно море славянської ріки, I 252₁₇₋₃₂), безліч інвокацій, риторичних питань — то буде образ того, як багато в Шевченковій поезії т. зв. архаїзмів.

Ми вже зазначили, що архаїзмів уживає Шевченко зовсім свідомо. На це вказували б і такі його власні форми, ним самим утворені, яких не знає староукраїнська мова, і які, з погляду системи цієї мови, зовсім фальшиві. Порівняти хоч би сполуку форми теперішнього часу з помічним дієсловом: добре єси-робиш (Перебендя, I 10₁₀); де з нею дінешся-єси (I станом гнучим, II 273₉); умреш-єси на самоті (Неофіти, II 288₃); кого годуюте-єсте (Відьма, I 402₉), форму клич. одн.: Вавилоня дщере окаянна (136. псалом I 358₆), або форму тепер. часу: сонця не узрію (Царі, II 99₂₇) — самі т. зв. правильні староукраїнські (й деякі теперішні) форми: робиш, дінешся, годуєте, дщи, узрить не звязувались у його свідомості з тими функціями, які він хотів зазначити (пор., н. пр. неправильну форму „дщере“ — тут поетові

⁷⁾ До речі, цілком незрозуміло, чому редактори в таких і подібних староукраїнських (і церковних) словах Шевченкове „и“ переписують із-московська значком „і“, пор.: ланіти II 327₁₈, прісносуший II 263₃, алілуя II 161₁₇, 215₄, 365₁ і т. д., лікує II 296₉, нізпошли II 354₆, 356₆, сиріч II 82₅, растлію II 103₉... І таксамо незрозуміло, чому „ѣ“ переписують значком „є“ (достойнопетая II 320₁₅). Добре ще, що скрізь надруковано: Вавилон, Вифлеєм, Кормилова слава... та цитати з Біблії подано цілком за Шевченком, бо їх можна з-українська читати. А видавці з 1939. р. (популярне ювілейне видання Академії Наук УРСР, заходом „Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка“ — редакційна колегія: О. Корнійчук, П. Тичина, М. Рильський, Ф. Редько і Д. Копиця) всі церковні цитати надрукували за російським правописом, так начебто церковщини треба читати з-московська; та ще, крім тих слів, що ми навели, завели скрізь: Вифлеєм, Вавілон, Кормилова слава, і навіть Єгипет... Дотого в Осії гл. XIV. слова „розтленная, розтленное“ (II 348₂, 350₁₃) надруковано: „розтленная“, „розтленное“ (ст. 342)... В одному тільки випадку можна Шевченкове „ѣ“ переписати нашим є, а саме в вірші „Умре муж велій“ — де Шевченкове „исповѣдуй“ римується з „Русская Бесѣда“... В. С.

конче потрібне було „р“, до того форма „дщи“ й непоетична й незрозуміла!).

Отож Шевченкові архаїзми мають свої окремі функції: 1. формальні — мовні, стилістичні, поетичні і 2. значеневі, семантичні або, як хочете, семазіологічні.

*

Щодо мовних, то їх треба так розуміти, що Шевченко брав там готовий архаїзм, де тогочасна українська мова відповідного слова ще не знала (*отмщеніє, возлюбленник, сопутник*) або створити його було нелегко. Сюди треба долічити всі такі слова, здебільша, зложені з приростком *вос-*. Приросток той то загинув, то дістав иншу форму (*уз-*, пор. *узвар, узлісся*), то злився з иншими (*схід, зійти*). Та для Шевченкового вуха всі ті заступства не віддавали того, що звязане було із значінням приростка *воз-* у староукраїнській мові (рух долини вгору, повність, початок дійства й т. д.). Тимто якенебудь: *складати, піднести, встати, заспівати, відновити* чи *поновити* — не могло заступити тої повноти значіння, яке вяжеться з приростком *вос-* у словах: *возлагати, вознести, возстанути, воспрянути, возопіти, возобновити*. Від заміни цих слів новими потерпів би і образ слова, й сила, й рух! А вже зовсім пропадав би поетичний ефект, коли б подібні слова з тим самим коренем, але з відмінним відтінком значіння, які знає наша староукраїнська мова — передати новими, де корені мусіли б бути инші, пор. *язви язик мій за хули, та язви мира ізціли* I 257_{13 14}. Чудова гра слів: *язви* = *покарай* і *язви* = *болячки*! Як це віддати?!

Правда, деякі такі слова можна б узяти й за русизми. Але ж, після глибшої аналізи, Шевченкові русизми, однозвучні з староукраїнськими архаїзмами, можна добре відрізнити від українських архаїзмів. Русизми ці мають окрему функцію, означають, здебільша, іронію на царські та панські порядки, чи установи; досить навести таке Шевченкове „отечество“, чи зіставлення: *готичеський з часами дом* і — *село обідране кругом* (II 115_{6 17}) або сполуку: *золото — серебро* супроти українського: *срібло — злото* I 45₁₃ (візьміть собі та будьте багаті), чи архаїчного: *сребло — злато* I 284₁ (москалі забрали у Покрови, себто з запорозької церкви); *цар* украв (хоч і — Давид!), а саме — „лучшеє“ (себто — найліпше, знов рос. форма 3. ступ. прикметн.) його добро, його Вирсавію; таксамо треба дивитися на всякі: „*решотки*“, „*благоденствія*“ (царські) й т. д.

Велику вагу для архаїзмів у Шевченка мають вимоги поетичного слова (н. пр., асонанси), пор., н. пр., із одного боку:

до с л ь о з, до крови, до пожару
до всього, всього я привик (Варнак, II 92₁)

із другого:

*ще б плакала Катерина
та сліз більш немає* (Катерина, I 51₂₃).

Або:

Мій краю прекрасний, р о с к о ш н и й, багатий (Іржавець, II 35₁₇)

*У нас у к о с т я н і й коморі
горить розумний той маяк,* II 415₁₈

— скрізь тут *о*, замість *і*, появляється через те, що в сусідніх словах є багато *о*. Сонорність звука *о*, який указує на ширінь, повноту, на щось багате, сильне (пор. *сльоз* у поемі про розбишаку та сліз у „Катерині”) каже Шевченкові вживати тільки: *вольний* розум, світ *вольний*, несповитий, *вольна* воля, *вольними* ногами поспішати в Україну (I 283₂₅), поема *вольного* народу, пишатись *вольними* степами, *вольними* синами, на полі *вольнім* *вольно* пас чабан, зате він *вольний* як козак колись був (і протиставність теж тільки: *невольник*). Тимто йменник „війна” має у множ. тільки форму *войни*: пор. бували *войни* (II 391₁) і — чи є в Туреччині *війна*, (II 406₄), побіч — *война* (I 382₃₁); за кражу, за *війну*, за кров (I 332₂₇), побіч — *ляхи* прийшли на нас *войною* (II 270₅). Тут грав ролю й наголос. Цікаво, що поетичний „явір” має в Шевченка все архаїчну форму (*явор*), може тому, що саме явір — поетичне дерево.

Та деколи грає волю й *р и м а*, пор., н. пр.,

...кровавих тяжких с л ь о з,
а їх чимало розлилось (I 431₁₂),

або:

А буде так, як Б о р и с п о л ь,
і досі ще стоїть любенько
рядок на вигоні тополь (II 201₆).

До речі, назви місцевин залишає Шевченко в архаїчній формі: Борисполь II 201₆, Очаков II 74₆, Трахтемиров II 29₁₃, Хвастов II 160₁₀, Суботов I 302₁₉⁸), Межигоря II 161₂... Не хочеться вірити, щоб ці назви вживав Шевченко в офіційальній російській формі, що це — русизми; більш імовірно, що тут збережена стара форма назв, може, для вуха Шевченкового поважніша, бо назви, як узгалі імена власні (пор. прізвища), мають свої власні закони.

Сюди належить стиль старозавітніх пророків, які заповідали погибель, проклинали. Це люди вищі, праведні, що їх Бог, любя своїх дітей, посилає на землю, але люди, той род лукавий, на

⁸) Заголовок вірша „Суботів” (II 308) не — Шевченків, а доданий редакторами (у виданні з 1939. р. заголовка немає, див. ст. 161). В. С.

стогнах каменем побивають мужа свята, і за те Бог, во місто кроткого пророка велить царя избрать (Пророк, II 184—185). Ці вищі люди й уживають, незвичних у народній мові, вищих слів, таких, як їх уживає Письмо Святе, й за ними, почуваючи в собі пророчу силу, вживає їх поет в острогох (*хрестітесь, дівчата, хрестітеся*, I 375¹⁰; *стережітесь, дівчаточка, сміятись з нерівні* II 108³⁰), у просьбах (*обніміте ж, брати мої, найменшого брата* 343¹⁴; *озвітеся, стіни німії* I 374³; *шануйте, чтіте, його, діти, бо то батько сивий* II 213⁴; *молітеся* Богові одному... нікому не *поклонітеся* II 17 20...), у заборонах і то заборонах із погрозами (образ божий багном не *скверніте*, I 338³; не *топчіте* святого закона, не *зовіте* преподобним лютого Нерона I 345^{17 19...}), в заповідях справедливої кари, чи відплати за злі вчинки (мученики прилетять зо всього світа, *круг одра смертного... предстануть*, II 289³; Бог покарає не *смертю*, а буде *жити*... і вас дівчат дурить *во віки* II 113^{23 27...}), а то й чуда, коли земля обновиється (коли *врага* не буде — *супостата* II 373¹²), або просто зміни на краще, коли „вироснуть Христові воїни святії”, стратеги божії *воспрянуть і тьми*, і тисячі поганих перед святими *побіжать*” (Неофіти II 295). Чимось із старозавітних пророків віє від закликів Шевченкового заповіту: *і вражою злою кровю волю окропіте!* А епітет „*р а ж и й*”, у цій архаїчній формі, прикладає Шевченко, до неприятелів козацького народу, пор. II 160^{7 11}, II 176⁹. Ролю пророків тепер поперебирали поети, ті „*пророки присносуші, що ми їх, читая, оживаємо й чуємо Бога в небесах* (II 263). Архаїзми в цих висловах указують на те, з яким поважанням ставився поет до справжніх поетів („*тупорилих віршомазів*” відзначає Шевченко не так у „Сні”, I 232³⁷). Те саме треба сказати і про поетичний талант, про Музу, яка повинна „*вчити неложними словами*” казати правду (II 303⁰).

Архаїзмами поперетикані поетичні інвокації та присвяти, які вимагають вищого способу вислову. Досить згадати „Чигирин” („*проспав-єси степи, ліси і всю Україну*” I 208¹⁹), чи „Посланіє Шафарикові” із „Єретика” („*прозрів-єси в попелі глибоко огонь...* I 252¹³; не дав потонути в німецькій *пучині* нашої правді” I 253⁶; слава тобі, *любомудре... во віки і віки*”, там-таки), чи присвяти н. пр., М. Щепкинові („*заворожи, волхве*” I 245¹; *возлюбленнику* муз і *грацій... привітай же благодуще... притчею* стане *розпинателям* народнім, *грядущим* тиранам” II 281). Те саме торкається похвал, порівняти хоч би похвали Матері Божій у поемі „Неофіти” II 283 („*Благословенная в женах, святая, праведная Мати... скорблящих радосте... Ти приняла світ незримий Твогого... Сина, Ти Матер Бога і т. д.*), чи „Марія” II 320, 323 (все *упованіє* моє на Тебе *возла-*

гаю... пренепорочная... достойноітая, воньми їх стопу, пошли
благий кінець, о всеблагая, а я... воспою псалмом тихим доленьку
Твою...; світе наш незаходимий, благоуханный сельний крини-
в яких незнаємих вертепах ти заховаєшся од спеки огнепалимої...).
Все це робить вражіння біблійних похвал!

Цілком зрозуміло, що від архаїзмів рябіє в Шевченкових
молитвах, чи тих окремих (ІІ 354—358) з просьбами до Бога „низ-
послати силу *трудящим* людям і *доброзичущим* рукам, *долгоден-*
ствіє їм дати, *злоначинающих* спинити, а всім нам вкупі *єдиноми-*
сліє подати та *братолюбіє*”, чи виплених у поодинокі поеми (н. пр.
у „Неофітах”, у переспіві „Плачу Ярославни” ІІ 361, 364, в „Ма-
рії” і ін.).

А так узагалі архаїзми Шевченкові здибаємо скрізь при зве-
личуванні Б о г а, чи просто у згадках про Нього, пор. жив Бог (І
259₁₉), люта зла нікому не вдіє І 257₉, Йому одному поклоняться
всі *язики* (І 329₁₈), неситий не понесе слави Бога (І 328₁₇), а проте
нераз суд Його *правий* *всує*, і *всує царствіє* Його (І 254₁₁); ми *не-*
скверними *устами* помолимось (ІІ 396₄), *поборемось* за правду, за
нас Бог — *да совершиться* (І 255₁₅); Бог *создав* нас (І 336₂₇), дай,
Боже, Тебе *восхваляти* (ІІ 32₁₈) і т. д. І це цілком зрозуміле. Те
саме треба сказати і про згадки про Ісуса Христа, що *воз-*
став от гроба (ІІ 286₃), той Син Богом *ізбранної* Марії (ІІ 282₃₁),
якого *во* *узи* кували і *главу* Його *честную* терном увінчали (ІІ
283₄), потім Його, Сина *божія* *во* *плоті* на Голгофі розняли (ІІ
285₂₇), ми іменем Христовим *возобновим* тихий рай (ІІ 39₈) і т. д.
І таксамо про М а т і р Б о ж у (що має в Шевченка тільки форму
з „е”), що „*воплотила на Іордані* *святеє* *слово*” (ІІ 313₃), і про а п о-
с т о л а Петра, з уст якого „*слово* *єлеєм драгим* *тече*”, який „*бла-*
говістить кротким *словом братолюбіє*”, якого „*повісили на хресті*
стрімглав” (Неофіти), і про ц е р к в у (козацьку), що, може, „*чає*
обновлення” (ІІ 29₉), і про ц е р к о в н і к н и г и (святе *писаніє*
ІІ 43₁₇), навіть про „*златомальований* *хрест*” (ІІ 282₁₂), про хри-
с т і я н с ь к і ч е с н о т и, головню ж при згадці про „*всесворящую*
любов” (І 399₃), „*любов безвічную, сугубу*”, якої просить Шев-
ченко в Бога, взаміну „*за плач, за вопль, за скрежет* *зуба*” (ІІ 369)
і накінець про тих л ю д е й, що життям своїм скидаються на с в я-
т и х, як ось Шевченкова сестра, та „*многострадальница* *святая*”
(ІІ 316₁₄)...

Євангельська наука, одягнута у староукраїнську мову, поли-
шила великий свій слід у архаїзмах поета. Тут — у душі християн-
ської моралі — старість має свої права („я *стар* *чоловік* ІІ
176₇; я *стар* *був, немошен* ІІ 270₁₃), тут раз-у-раз бє л ю б о в до
б і д н и х, н е д у ж и х, н е м і ч н и х, до сиріт — усі вони викликають

у поета милосердя; тимто в Шевченка, сирота *трудоуший* (II 57₈) чи *роботуший* (II 68₃₉); бідна зведена „відьма” по *боляуших* ходить (I 391₂), *боляуших* лічить; кріпаки — брати *незрячі* (I 336₃₁); раби — *незрячі* (II 291₁₃); дитина хоч *немовляца*, і воно вгадає твої думи II 247₁₁; мати без сина залишається стара і *немоуна* II 274₉... І в самого поета буває *боляуше* серце (в неволі) (II 52₂₄), *немоуна* душа, що він її посилає за світ *сцїлющої* й *живущої* води шукати (I 286_{26 27})... Це вже тяга до — чогось надприродного, до якогось чуда (пор. *незрячі* прозрять, німим *отверзується* уста, *дебр-пустина*, *сцїлющою* водою вмиа, прокинеться II 312; воскресну ради людей *ниуших*, *возвеличу* рабів моїх II 308 і т. д.). Сюди належить — і *живуца* сила (II 299₃), яка прокидається в „недобитої старої матері”, що її сина замучили, і *живуца* кров (I 328₈) Прометея — якої не може випити ніколи орел. Щось вічне буває в людей!

І не тільки старі люди варті поваги, а й старі речі, в які вклено багато любови, ось хоч би старі *древа*, посаджені замолоду (II 345), а далі ті почування, що їх поет виносив у душі за три роки неволі — те „не *злато*, *сребро*”, а — тії „незримі *скрижалі*, не-зримим писані пером” (II 248_{20 23 24}).

*

Біблія та староукраїнські літописи були для Шевченка джерелом, із якого він черпав вислови в поемах, що торкалися життя царів, панів (молодих новоженців з костьола ведуть в *возобноулений* покої II 91₆), чи звичайних людей, які через щось почували себе вищими від своїх співгромадян (пор. радість удовиці, що для свого сина „сідельце *златом* окула, одягла в дорогий жупан, посадила на коника: „Гляньте, вороги, *подивітесь* II 224—225). Ці вислови подають обстанову життя царів, таку відмінну від обстанови звичайних людей, обстанову, яку поет змальовує звичайними словами. Ті „короновані *глави*” живуть у „*граді* Господом *храним*”, мають „*врата* на запорі”, ходять по „*кровлі* кедрових палат у *червленій ризі*”, вони — *стенають*, *возстають* з одра недуга, сиплють попіл на *главу*, довкола них *отроки* (II 96—100), що сіяють во *златі*, там *драгим* едеєм поливають огонь (II 102) — тимто, щоб „*воспівать*” таке життя, постова Муза мусить „*возвисити* свій *божий глас*”, як „бувало во *дни они*” (II 92₅). І все це описує поет, щоб „*ту вінценосную громаду*” показати бідним *незрячим* людям (II 97₃), щоб людські діти (які говорять звичайною мовою) дивились, як живуть царі (II 100₂₂). Із Шевченкових архаїзмів так і чути, серед якої пишноти у старому Римі відбувався „*приугован* веселий *пир*”, як там горіли „*чертоги* *пурпуром* і *златом*”

(П 287_а), як виглядала парада, коли „з собором іде сам кесар” (П 290_а). То так було у старовину. А в нових часах у царських палатах „коло царя — панства, панства в сребрі та златі” (І 233_а), а „тупорилі віршомазні” (І 232_а), „пійти в одах вихваляють войну й царіцю” (П 63_а)...

Неважко помітити, що скрізь тут із тих архаїзмів бє іронія — і це інша функція таких слів у Шевченка. Високі вислови мають віддавати Шевченкову нехоть до високих людей, до панів, до тих просвіщених християн (П 121_а), чи просвіщених вельмож (П 59_а), до тих самих, що колись будуть і по-своєму глаголать, як німець покаже (І 339_а), та ще мають віддати ненависть до високих царів, до царського ладу з його „благоденствіями”, „указами” й т. д. Та іронія переходить у глум, а то й сарказм, коли поет переповідає події з Біблії майже біблійними словами (цар грівся і... і не познаю П 101_а), або з літопису (Владимир... потя народ, княжну поя, от'їде в волости своя, ...растли ю, прожене ю, П 103).

Та дістається архаїзмами і ченцям (скромненько длянъ свою простер П 426_а) і черницям (скиглячи, возопили: алилуя П 366_а) і ціломудрію дівочому (Н. Т., що Матер Божію гнівить своїм смиренієм лукавим П 392_а) і непотребній славі (П 402). Насміх та глум виходить іще яскравіше — воно в Шевченка все так — коли ціле речення йде в піднесеному тоні, коли ціле воно висловлене архаїчними словами й формами, як це видно, н. пр., із такого вірша:

Умре муж велій в власяниці

а ти, Аскоченский, восплач

во утріє на тяжкий глас... (П 365).

Накінець треба звернути увагу на те, як Шевченко вміло вживає архаїзмів і відрізняє їх функції від функцій українських народніх слів. Ось для показу декілька прикладів:

утни, батьку, орле сизий

(До Основа, І 25_а)

добре єси, мій кобзарю,

добре, батьку, робиш

(Перебендя, І 10_а)

церква-домовина розпадеться

(Суботів, І 309_а)

козацька церква невеличка

(Сон, П 28_а)

возьміть моє срібло-злато

(Катерина, 45_а)

срібло-злато несуть шапками

козаки (Гамалія, І 196_а)

драгий мій отче і мій царю

(Царі, П 100_а)

Прийми, отче, а я нишком Богу

помолюся (Єретик, І 253_а)

Нехай хоч часточка убога

за мене піде, за наш край,

за церков божую (П 270_а)

москалі сребро-злато (цер-

ква!) і свічі забрали у Покрови

(Сліпий, І 284_а)

покинули стару матір (І 429₅)

не слухала стара мати⁹⁾
(Тополя, І 15₂₄)

найшовсь таки один козак,
що царство все оголосив
(Юродивий, ІІ 421₂₃)

поникля голови козачі
(Ляхам, ІІ 38₁₈)

у Йосипа, у тесляра
(Марія, ІІ 321₆)

спить собі дитина
мов ягняточко в раю
(Марія, ІІ 339₃₂)

як би то далися орлині крива
(Причинна, І 64₁₀)

єй-Богу: овеча натура
(Холодний Яр, І 345₂₅)

Матер Божію гнівиш
(N Т, ІІ 393₂)

Ти Матер Бога на землі
(Неофіти, ІІ 383₃₀)

ви (= уряд) огласили юродивим святого лицаря
(Юродивий, ІІ 421₂₇)

главу (Христову) терном увінчали
(Неофіти, ІІ 283₄)

святий Іосиф взявсь отару пасти
(Марія, ІІ 334₂₆)

постави (Боже) ангели свої
(Молитви, ІІ 356₈)

прозрів-єся... орлім оком
(Єретик, І 252₁₆)

звірі прийшли в овніх шкурах
(Єретик, промова Гуса. І 262₄)

Це, розуміється, не всі приклади. Але їх досить, щоб пізнати великий мовний Шевченків такт. Тут і пояснення, чому його архаїзми такі природні, що вони не разять (як, ось, н. пр., деколи у Квітки), і що вони з його народніми словами творять ціле, його, Шевченкову поетичну мову¹⁰⁾.

Із цього короткого огляду (про кожне явище можна писати цілі монографії!) виходить, що:

1. Шевченкові архаїзми належать до системи його мови, вони є тієї мови невідлучною складовиною;

⁹⁾ Дуже гарно виходить ця різниця функцій у поемі „Петрусь”:

„Рятуй мене, рятуй! Рятуй!
О, Матер Божая! Розкуй
Мою Ти душу!” — І ридала,
І батька й матір проклінала
І все на світі” (ІІ 258)

Або в „Іржавці”:

Як покидали запорожці
Великий Луг і Матір-Січ,
Взяли з собою Матер-Божу (= образ),
І більш нічого не взяли (ІІ 34₂₃, 35₁).

¹⁰⁾ Не міркую, щоб щасливе було пояснення Кримського, чому Шевченко вживав архаїзмів; мовляв, поет „широко користувався... словами церковно-слов’янськими, біблійними..., щоб українську мову краще розуміли всі інші слов’яни” (Нариси з історії української мови..., вид. УАН, Київ, 1921, ст. 115). Тут ні при чому слов’янофілство, яким начебто захопився Шевченко (там-таки, ст. 114).

2. поет свідомо вживає староукраїнських (і церковних) форм, слів і фраз, а то і свої власні утворює, такі, що їх давня українська (і церковщина) не знає;

3. всі такі явища в Шевченковій мові мають окремі функції: поет уживає їх: а) для вимог поезії (асонанси, рими); б) у творах, що їх зміст вяжеться чи з Біблією, чи із староукраїнським письменством; в) щоб віддати вищі почування, пророчий патос, такий прикметний для біблійного стилю; г) щоб змалювати образ людей соціально вище поставлених (царів, і т. д.), які повинні вживати і вищої мови, у протилежності до людей звичайних, що користуються звичайним народнім словом; г) у звязку з настановою поета до таких людей він надає своїх архаїзмам забарвлення легкого насміху, що як що до чого переходить у глум, а то й доходить до сарказму.

VASYL' SIMOVYČ (Lemberg)

ÜBER DIE ARCHAISMEN BEI ŠEVČENKO.

(Zusammenfassung)

Die Sprache Ševčenko's (Schewtschenko) weist in dessen Werken viele Archaismen (altukrainische, auch kirchenslavische Formen, Ausdrücke, Redewendungen) auf, die zum System seiner poetischen Sprache gehören und einen unzertrennbaren Bestandteil dieser Sprache bilden. Der Dichter gebraucht sie wissentlich und bildet sogar, auf Grund der bestehenden, seine eigenen archaistischen Formen, die weder dem Altukrainischen, noch dem Kirchenslavischen eigen waren. All diese Archaismen haben in der Sprache Ševčenko's ihre besonderen Funktionen, und zwar bedient sich ihrer der Dichter a) zu besonderen dichterischen Zwecken (Assonanz, Reime), b) in den Gedichten, deren Inhalt mit der heiligen Schrift, der Kirche, — in der bis heute das Kirchenslavische in ukrainischer Aussprache üblich ist — oder mit dem altukrainischen Schrifttum (altukrainische Chroniken, Ihorslied) in irgendwelchem Zusammenhang steht; c) um seinen höheren Gefühlen, seinem Prophetenpathos Ausdruck zu geben; auch, d) um das Leben der sozial hoch stehenden Persönlichkeiten (zB., der Zaren) zu schildern, Leute, die sich des höheren Stils, der archaistischen Sprache, im Gegensatz zu den gewöhnlichen Menschen, welche die gewöhnliche Volkssprache sprechen, bedienen sollten. In Verbindung mit der negativen Einstellung des Dichters zur Klasse der höheren Leute verleiht er seinen Archaismen die Färbung eines feinen Spottes, der sich mitunter zum beißenden Hohn steigert.

Павло Богацький (Прага)

ФАЛЬСИФІКАТОРИ ШЕВЧЕНКА.

До кінця 1933. р. робота над вивченням Шевченка в У.С.С.Р., хоч і в обмежених рамках, а проте йшла у двох кабінетах Інституту Тараса Шевченка: в кабінеті дослідів Шевченкової творчості в Києві під кермою О. Дорошкевича (голова кабінету, секретар — Б. Навроцький, співробітники: Мих. Новицький, Б. Якубський, В. Міяковський, П. Филипович та інші) і в кабінеті бібліографії Шевченка й нової української літератури — в Харкові (М. Плевако, М. Яшек). Перший із названих кабінетів зладив нове видання поезій Тараса Шевченка, що його видало видавництво „Література і Мистецтво” (ЛІМ) за редакцією А. Річицького (1933. р.). Це видання пізніше визнано за видання націоналістичне, редактора його ошельмовано, і він зник з обрію, як і його видання з книгарського ринку. Роздобути його тепер не можна — можливо його просто знищили...

Що ж, властиво, сталося? У листопаді 1933. р. відбувся об'єднаний пленум ЦК і ЦКК КП(б)У, на якому ухвалено постанови про національно-культурне будівництво на „соціалістичній Україні”, та про боротьбу з „буржуазно-контрреволюційним націоналізмом”. Інститут Т. Шевченка після цих ухвал „вичищено”, тобто там викрито „національно-петлюрівське” гніздо, очолюване С. Пилипенком, що по смерті акад. Д. Багалія виконував обов'язки директора Інституту, всіх наукових робітників кабінету здемасковано і, як класових ворогів, викинено з Інституту. Штати Інституту замінено новими людьми — „радянськими, молодими, комсомольськими кадрами”. Новому складові робітників Ін-ту поставлено вимогу: „по-більшовицькому боротися за опрацювання революційної спадщини Поета і Художника Т. Шевченка”... „по-справжньому взятися за опрацювання культурно-революційної спадщини Шевченка, зчистити буржуазний намул з творчості Шевченка, який багато десятків років нашаровували фальсифікатори найрізноманітніших мастей і відтінків”.

Культпроп¹⁾ ЦК КП(б)У опублікував до 120-річчя з дня народин Шевченка тези, які відігравали надалі величезну провідну роль в постанові та провадженні роботи в Інституті. Вони дають „виключно ясні, чіткі вказівки, як треба підходити до Шевченка, які основні проблеми треба ставити в дослідчій роботі” і т. д. Ось одна з тих директивних точок: „Ми повинні дати належну оцінку великому Поетові і Художникові Т. Г. Шевченкові, відокремивши в його творчості палку, революційно-демократичну сторону, критику дворянсько-поміщицького ладу від, властивих цьому виразникові психології закріпаченого селянства, елементів націоналізму, націоналістичної ідеалізації минулого, ідеалізації дрібновласницького «шастя»” [з тез Відділу Культури і Пропаганди Ленінізму ЦК КП(б)У до 120-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка].

Після цього Інститут Т. Шевченка і розвинув свою „роботу” під безпосередньою кермою Культпропу ЦК КП(б)У та нового керівника наркомосвіти, тобто — В. Затонського. Але робота була нелегка, бо „наукова робота Інституту проходила в напруженій боротьбі з рештками (це після чистки і обнови штату?!) класового ворога”. „Класовий ворог”, виявилося, не був остаточно знищений, він іще був в „Інституті” та намагався вести свою підіривну роботу й далі. Так, напр., до Ін-ту „наподегливо намагався влізти білобандит-терорист І. Крушельницький” (скоро після того розстріляний). Викрито „двурушників”, як, напр., Грудницьку, що одною рукою голосувала за виключення націоналістів з Ін-ту, а другою писала позитивні характеристики їм у ВИШ-і²⁾ (напр., Ізотов, Левінсон). Парткомсомольському прошаркові Ін-ту треба було пильно стежити за націоналістичними елементами, бо ціла парт-організація Ін-ту не була на висоті свого становища. Так, напр., коли в „Комсомольській Україні” з’явилася стаття комсомольця Йосипчука, де „вперше було піддано гострій критиці націоналістичну концепцію В. Коряка (керманіча кабінету поживтневої літератури Інституту), то частина парт-організації на чолі з парторгом Сіноколом (викинено з партії!), замість піддержати Йосипчука, виступила з осудом комсомольців”.

Така успішна була перша ділянка „наукової роботи” новоформованого штату Ін-ту під кермою самого Затонського, „відомого шевченкознавця”...

Другою ділянкою „напруженої творчої праці” Ін-ту була робота над зладженням до видання „великої, повної, академічної, на десять томів збірки творів Шевченка”. І тут робота йде в головній редакційній комісії, на чолі з... В. Затонським. Треба знати, що

¹⁾ Культпроп — відділ культури і пропаганди; ВИШ — високі школи.

справа видання повного академічного збору творів Т. Шевченка — надзвичайно складна та відповідальна. Досить сказати, що думка про академічне видання існує вже кілька десятків років. Бралися за цю справу ще до революції. Опісля, після революції взялися за неї в Українській Академії Наук, але тут вона, „попавши в руки фальсифікаторів, націонал-фашистів Єфремова, Дорошкевича і Ко, провалилася”. В Галичині брався за неї „фашист Богдан Лепкий, але перші, сфальсифіковані кілька томів, що вийшли, зразу ж показали нікчемність, жалюгідність та нездійсненність цього задуму”...

„Опрацювати як-слід Шевченкову революційну творчість можуть тільки її спадкоємці — пролетаріят і трудяще селянство Рарянської України...”. І ось за більш ніж один рік (від листопаду 1933. до березня 1935. року) пророблено „велику працю”, про що свідчить постанова наркома освіти Затонського з 30. XI. 1934. року: — „Відзначити, що Інститут Шевченка домогся значних досягнень як кількісних, так і якісних...”. Правда, були й тут „помилки і недоліки”, так, напр., довелося аж пізніше вигнати ще одного „націоналіста” — А. Панова з Інституту. Далі, не всі завдання виконано, не завжди була високоякісна продукція..., не завжди своєчасно виконувано плянові завдання і т. д....

Але Інститут працював „по-справжньому, по-більшовицькому”, напр., над розробом тих сторін життя й діяльності Шевченка, які „ігнорувалися всіляко” націоналістами, напр., над „основними і найважливішими” питаннями: „Шевченко та революційна демократія”, або „ставлення Шевченка до українських поміщиків”. Ці питання „на протязі багатьох років націоналісти свідомо ігнорували та замовчували, фальсифікуючи тим творчість Шевченка”. Вони всяко намагалися показати Шевченка ворогом усього неукраїнського, намагалися зробити його поетом „загальнонаціональних прагнень” — але ж об’єктивні факти життя й діяльності Шевченка переконливо, мовляв, доводять, що Шевченко „виступав єдиним фронтом із революційною демократією, з кращими її представниками: Чернишевським, Добролюбовим, Некрасовим, Курочкиним і іншими”... „Питання про літературне оточення Шевченка, ідейні й тематичні запозичення, революційні особливості його поетичного арсеналу” — це ті питання, які „постановлено негайно розв’язати в Інституті”, і цим „піднесено Шевченка на новий, вищий щабель і теоретично узагальнена єдність розвитку літературного процесу України та інших народів до-революційної Росії, особливо інших революційно-демократичних елементів...”.

Не менш важлива й така ділянка праці, як наукова бібліографія Шевченка. „Тут фальсифікатори типу Плевака робили просто шарлатанство”. Вони, мовляв, свідомо замовчували революційно-демократичну літературу про Шевченка XIX. ст. і, навпаки, всяко „рекламували чорносотенну, націоналістичну”. Бібліографічний сектор Ін-ту розробив бібліографію літератури революційно-демократичної і дав відповідну оцінку буржуазно-націоналістичній літературі, розписав на картки 5.400 номерів книг, статей про Шевченка, добрав бібліографію грузинською, польською, чеською, німецькою і французькою мовою та виготовував до друку „Вибрану бібліографію”.

Не менш „велику” роботу переведено у справі зладження наукової бібліотеки Інституту. Восени 1933. р. було в бібліотеці 7.000 томів — тепер є 85.000 томів. І то „раніше були книги виключно націонал-фашистів та троцькістів, а тепер це сміття виметено...”.

Але згадані вже ділянки роботи Інституту все ж, мовляв, лише підготовні для основної його праці „підняти шевченкознавство на рівень тих завдань, які ставить партія”... Це студії над Шевченком та... приладження до видання творів Шевченка-поета і Шевченка-художника. І тут пророблено ніби просто величезну працю!... Видано в р. 1934. „Поезії” (титул), чи „Кобзар” (обгортка) Т. Г. Шевченка в одному томі за редакцією А. Хвилі, Є. Шабльовського та ще шістьох співробітників. А це видання, певне, через велику досвідченість редакторів його, подало деякі тексти контаміновані, себто помішані з різних редакцій їх („Сліпий”, „Невольник”, „Єретик”, „Псалми”, тощо), а „Наймичку”, через незнання історії її тексту, дало просто в редакції П. Куліша... Далі зладжено твори Шевченка жидівською, польською, грецькою, тюркською та грузинською мовою. Видано також науково-популярні видання творів Шевченка „Сон”, „Кавказ”, „Царі”, „Неофіти”... та кілька „наукових монографій, розвідок” тощо. І далі — „академічне” видання „Гайдамаків” із вступними статтями „відомого вже нам шевченкознавця” — Йосипчука та Гуслистоного. Нарешті видано I. том поезій Шевченка (р.р. 1836—47), зладжено й видано вже II. том (до кінця р. 1861), а III. — листування, і VII. — малярська творчість Шевченка, напевно накажуть ще довго чекати свого виходу у світ!...

Для праці над творчістю Шевченка, безпосередно в Інституті, тут зібрано все можливе з рукописів автора: видання його творів, тощо. Збір рукописів Шевченка становить уже понад 600 чисел, з них до 200 оригіналів. Природно, що оригінали „забезпечують від помилок видання повноцінного тексту творів Шевченка” (як ми це бачили вже з виданням однотомника в р. 1934. „Кобзаря” Т. Шев-

ченка!!..). „Але ще більше рукописи Шевченка допомагають викривати багаторічну фальсифікацію Шевченкових творів націоналістами”, — каже якийсь Анатоль Костенко, один із нових співробітників Інституту Т. Шевченка, у 4. кн. „Червоного Шляху” р. 1935., а йому в тон підтягає й Г. Сінько у „За Марксо-Ленінську Критику” (ч. 2—3 того самого року). Останній просто твердить, що творчість Шевченка, крім царської цензури, „брутально виправляли націоналісти-видавці, і всі вони в міру своїх »здібностей« не тільки понаціоналістичному тлумачили Шевченкову творчість, а й »уточнювали« Шевченка, тобто просто підроблювали тексти його творів. Так вони творили своє націоналістичне »шевченкознавство« !!! Справу Кулішів, Огоновських, Доманицьких ще донедавна продовжували Єфремови, Айзенштоки, Дорошкевичі, Річицькі, а пізніше (!) — націоналістична зграя в »Комітеті видання Шевченка« на чолі з Єфремовим, Дорошкевичем, що знайшла притулок в Українській Академії Наук... Інститут Шевченка був перетворений свого часу контрреволюціонерами на націоналістичне кубло. Користаючись відсутністю належної більшовицької пильності на літературознавчому фронті, ця зграя націоналістів ухитрилася протягом багатьох років спотворювати Шевченка...”.

*

І ось тепер, мовляв, під кермою партії, Затонського, Постишева, на тезах Культпроп. ЦК КП(б)У поставлено „опрацювання Шевченкової спадщини на принципову більшовицьку височінь...”. Для того заходами радянської влади й партії зібрано всі відомі автографи поета в Ін-ті Шевченка, бо розкиданість їх по різних кутках Рад. Союзу „була дуже вигідна всіляким фальшивникам, адже автентичність тексту була в їхніх руках”. Тільки тепер, мовляв, розпочата „глибока наукова робота над вивченням Шевченка і над виданням Його творів”. Так видано вже в р. 1934. згаданий вище „Кобзар” Шевченка. Видано академічне видання „Гайдамаків” зі вступними статтями К. Гусиного та Ю. Йосипчука, які користають з нагоди та виправляють, перший — українських націоналістів і зокрема колишнього наркома Скрипника, який колись писав, що „Гонта і Залізняк — це наші герої, наші попередники”, а другий — подає огляд „поміщицької” української і російської літератури про „Гайдамаків”; особливо дістається новітнім дослідникам: Б. Навроцькому та В. Гнатюкові. Видано „Щоденник” (Журнал) Шевченка й декілька науково-популярних видань окремих творів Шевченка: „Сон”, „Кавказ”, „Царі”, „Неофіти” та інші. Але основною працею була праця над академічним виданням творів Шевченка в 10 томах з роз-

поділом матеріалу, тотожним до того, що розпочала видавати вже Українська Академія Наук на чолі з академіком Сергієм Єфремовим. Тут праця, мовляв, потребувала особливої пильності й уваги, щоб „вичистити гниль і намул, що протягом довгих років лягли на революційну спадщину Шевченка”.

Розпочав уперше „фальсифікаторську” роботу над текстом Шевченка „кармазинник” П. Куліш, який явно виступив проти революційності Шевченка, називаючи його „Гайдамаки” — „торжеством мясників”, він, мовляв, втручався у творчість Шевченка і виправляв його, напр., „Неофіти”, „Автобіографію”, російські повісті (чи тільки — ?), і ці останні через нього (!?) та М. Костомарова не бачили світу 20—26 років. Такий „націоналіст-чорносотенець”, як Ом. Огоновський, до „Кобзаря” заводив і чужі твори... А видання „Дзвінок” (видання для дітей — !) „підміняло окремі слова, цілі рядки, вириваючи з контексту окремі вірші й добираючи до них свою назву, подавало у вигляді нових творів, напр.: „Вибір гетьмана”, „Павло Кравченко”, „Наливайко”... Навіть І. Франко, як уважно не працював над „Кобзарем”, але мусів признатися: „Ну, та й скомпромітувався я своїм виданням Шевченка, що аж соромно на світ дивитися”...

У цій саламасі „наукової критики” новітніх радянських „шевченкознавців” є всього подостатком: незнання, натягання, анахронізмів, самопевності та ще більше дурноти та нахабства, яке певно, що чим бруталніше, тим краще...

Але підемо далі за ними. Вони твердять, що в усіх „націоналістів”-видавців „Кобзаря” була випробувана метода „в и к р о ю в а т и” Шевченкову поезію, добираючи з неї такі вривки, які ізольовано допомагали б використати Шевченка для пропаганди націоналізму, а часто — прямо фальсифікували текст, як це зробив, напр., Ю. Романчук у „Чигирині”, що у віршах:

За-що ж боролись ми з Лихами?

За-що ми різались з ордами?

За-що скородили списками

Московські ребра?...

— переробив на „поляків”, „москалів”, мотивуючи це словами: „Чи ж не лучший, очевидно, текст: »За-що ж боролись ми з поляками, за-що з татарами, за-що з москалями«. Тут кожне питання подає щось нове”...

Правда, Ю. Романчук у своїх текстологічних працях: „Деякі причинки до поправнішого видання поезій Тараса Шевченка” (ЗНТ. ім. Ш-ка т. XXXIV і XXXV, 1900) та „Критичні замітки до тексту поезій Шевченка” (ЗНТ. ім. Ш-ка т. CXI і CXII, 1912) пропонував

дуже сміливі та часто безпідставні кон'єктури та інтерполяції до тексту Шевченка, але ж у текст своїх видань творів Шевченка (з рр. 1901, 1907 і 1912) він цього не заводив. Тому категоричність радянських критиків є не більш, не менш, як фальсифікат і неправда...

Але наведемо деякі конкретні приклади тої ославленої „фальсифікації” тексту Шевченка:

1.„По селах плачуть малі діти”, тоді як в оригіналі (тобто, що в одному з видань, які виправив сам Шевченко) є: „По селах плачуть голі діти” („Гайдамаки” — „Гонта в Умані”, рядок 2154). Навіщо б то так надруковано в усіх виданнях „Кобзаря”? Тимчасом у виданні самого Шевченка р. 1841. та р. 1860., що друкувалося під його доглядом, та ще у виданнях Ю. Романчука є — „малі”, а в усіх пізніших виданнях, аж до академічного видання р. 1927. та видання р. 1934 за редакцією П. Зайцева включно — „голі”, як то з'явилося в поправках Шевченка р. 1858. у примірн. Ю. Цвітковського (див.: О. Новицький, ЗНТ. ім. Ш-ка, т. СІІ. р. 1911.), який то примірник був описаний тільки в 1911. році. Хто ж тут фальсифікатор?!..

2. Далі, в поезії — „Г. З.” [Нема(є) гірше, як в неволі] ряд. 8., замість — „Як мені в дальній стороні”, подано: — „Як тепер на чужині”, а властиво треба: — „Так як тепер на чужині” (ред. Айзенштока, акад., 1927).

3. В поезії „Варнак”, останні 4 рядки:

„Пішов собі тихо в Київ
Не святым молитись,
А суда, суда людського
У людей просити”...

подано:

„Пішов собі тихо в Київ
Святым помолитись,
Та суда — суда людського...”

(так у останній редакції текстів, виправлених самим Шевченком, у т. зв. книжечці „Б”, з якої взятий увесь текст і „не фальсифікаторами”, а ці останні рядки свідомо взяті в першій редакції, ред. „М”).

4. Або в поезії „Титарівна-Немирівна” замість:

„Титарівна-Немирівна
Почесного роду
Виглядає пройдисвіта
Юнкера з походу”...

подано: — „Москаля з походу”...

5. Ще в поезії: — „Ой, чого ти почорніло, зеленеє поле?” замість:

„Будете орати
Та орючи у кайданах
Долю проклинати”...

(так у „М”), беруть:

„Будете орати
Мене стиха, та, орючи,
Долю проклинати”...

Так друкувала „Основа” в р. 1861., тобто „кармазинник” Куліш, і так подав контрреволюціонер Річицький у 1933. році, а й також усі інші!...

6. У поезії — „І тут, і всюди — скрізь погано!” геть викинуто рядки:

„І вже тії хребетносилі
Уже ворущаться царі...
І буде правда на селі”...

замість: ...на землі!.. як воно є знову таки в „Основі” (1861), яка в ті часи робила виправки рукою П. Куліша найбільше з цензурних оглядів.

7. У поезії: — „О, люди, люди небораки!” — викинуто рядки:

„О, люди, люди небораки
Нащо здалися вам царі (?)
Нащо здалися вам псарі, (?)
Ви ж таки люди (!) не собаки...!”.

Але автор мовчанкою своєю, де, хто й коли викинув ті рядки, явно хоче вчинок „Основи” поширити на всі пізніші „націоналістичні” видання. А далі він сам вигукує — „Так фальсифікував Куліш в „Основі«!..” Вигукують большевицькі „шевченкознавці”, хоч і знають, чому той „кармазинник” це робив; але в боротьбі з „націоналістами” П. Кулішем, Ом. Огоновським та Ю. Романчуком — усі засоби дозволені!

*

Це про пропуски! Але як розуміти ту низку з а м і н у текстах різних поезій? Дуже просто. Видавці творів Шевченка користувалися певною науковою метою і вміли практично її додержуватися. І такою метою було: брати за основні тексти Шевченкових поезій лише в останній їх редакції, що зладив сам поет. І всі наведені вгорі заміни є не що інше, як те, що большевицькі дослідники наводять тексти перших редакцій: видання „Гайдамаків” р. 1841., видання „Кобзаря”, т. зв. Семиренка 1860. р., а для дальших текстів знову таки першу редакцію їх, т. зв. „Малої книжечки — захаявної”, а видавці не „фальсифікатори”, а дослідники — редакцію т. зв. „Більшої книжечки”, тобто текст поезій

Шевченка, який справив він сам у р. 1858., сидючи в Нижньому Новгороді²).

Таким чином це не що інше, як розбіжність у підході, у методі різних дослідників тексту. І це нормальна річ у науці. Коли, напр., дослідник текстів Ал. Пушкіна, М. Гершензон, друкував у VI. т. „Русск-их Пропиле-їв” (Москва, 1919) т.зв. „Лицейську тетрадь” А. Пушкіна й подав перший текст її, надаючи цій редакції характер канону, він свою думку мотивував так: „Неправдиво робили ті редактори, що вважали за потрібне друкувати текст »Лицейських поезій«, як його переробив Пушкін для видання 1826. р.”. А пізніший редактор, В. Брюсов, так питає: „Чи багато важніше знати, що написав 15—16-літній Пушкін, ніж те, як він виправив ці, у всякому випадку, не кращі свої твори, в пору розквіту свого таланту?... А третій дослідник, М. Гофман, що стоїть на ґрунті науки, каже: „Каноном може бути тільки завершений, закінчений останній (хоча б для деякого лише періоду) текст, і таким останнім текстом »Лицейських поезій« є редакція 1817. р. — останнього року пробування Пушкіна в ліцеї”, тобто, коли він почав кодифікувати свої „Лицейські поезії” та одночасно й переробляти їх...

Хто ж із цих дослідників та видавців творів Пушкіна фальсифікував текст його творів? Ніхто. І це зрозуміло кожному, хто підходить до питань без упереджень, без „наукових” тез Культпропу ЦК КП(б)У, — а дійсно з науковою метою.

Але не так дивляться теперішні працівники в Інституті Т. Шевченка в Харкові. Вони свідомо закривають очі на соціологію твору і його видавця-редактора та дорікають, що різні видавці переробляли, викреслювали уступи зі „Щоденника”, чи російських повістей, чи листів Шевченка. Це лицемірство називається в них науковою метою. І коли у виданні Річицького р. 1933. в поезії „Юридичний” не заведено до тексту після 43. рядка таких трьох рядків:

Тоді, дурні, і вам було б
На його вийти з рогаками (,
А ви злякалися...

то не тому, що „це дуже нестерпне для націоналістів”, а тому, що для цієї поезії є лише одна редакція — в копії Л. Жемчужнікова

²) Такий погляд у розумінні редакторів „Кобзаря” з 1939. р., що його видало „Літературне Державне Видавництво” в одному томі (колегія: О. Корнійчук, П. Тичина, М. Рильський, Ф. Редько, Д. Кошиця) „не витримує критики... в застосуванні до рукописної спадщини Шевченка” (передмова, ст. VII). Редактори брали „за основу в кожному окремому випадку той текст, який справді був найближчим до волі автора”, так, начебто вони єдині мали патент на те, знати, яка була воля в Шевченка. — Ред.

(подав Ол. Кониський у ЗНТШ., т. XXXIX. щойно р. 1901, кн. 1), де Шевченко дійсно вставив був ці три рядки, але й усі три згодом скреслив, як і додав багато інших своїх поправок до цієї „незакінченої поеми”. Те саме щодо пропуску 59 рядків у поемі „Неофіти”, яких нема в Річицького, та інших перед ним (академіч.), тобто тих, що брали текст цієї поеми з „Б”, а не з „Вечерниць”, де вона вперше була надрукована, та дуже сумнівного з наукового погляду видання львівських студентів 1867. р. Ці 59 рядків тут не „випали”, а свідомо не подані, як їх не подав і сам Шевченко у своїй кодифікації, т. зв. „Б” книжечці.

І коли большевицькі дослідники Шевченка та його видавці зазначають, що „єдиним шляхом до очищення від усіх цих фальсифікацій текстів Шевченка — це видати його твори за оригіналами”, то це так; але до такої праці треба ставитися совісно, по науковому, і Шевченкову спадщину треба переглянути критично, не по-большевицькому, з певною тенденцією. Бо все, що зробили та роблять сучасні большевицькі „шевченкознавці” та їх надхненники, буде не „глибока наукова робота”, якою вони хваляться, не припинення „спотворення Шевченкової спадщини”, а, навпаки, — продовження його. Не „націоналісти ховають правдивого Шевченка від трудящих”, а саме такі большевицькі культпропи та їх керманічі, що й є правдивими фальсифікаторами творів Шевченка.

*

Але мій огляд не був би закінчений, коли б я поминув подібну ж „наукову” роботу большевицьких „шевченкознавців” над маларською спадщиною Т. Шевченка. По-перше, треба заважити, що, подаючи вістки про добру ідею — збір усієї спадщини Шевченка в одній установі — не їх ідею і не ними розпочату в переведенні її — вони хваляться великими цифрами і все це приписують лише собі. Так, подібний збір усього, що торкається Шевченка, був ідеєю основників самого Інституту Т. Шевченка, для чого й засновано там меморіальний відділ, який згодом поширив свою мету. А наслідки цього збору були вже виявлені в „Шевченківській виставі 1930. р.”, про що докладно писав Мих. Панченко в кн. I—II „Літературного Архіву” Ін-ту Т. Шевченка в тому самому році. Але опису всього матеріалу — Шевченкіяна — ще тоді не зроблено.

Далі збірка маларської спадщини Шевченка й майна т. зв. „Галереї Тараса Шевченка”, організацію якого приписують теж собі новітні робітники Ін-ту Т. Шевченка, фактично була відкрита 12. XII. 1932. р., і відкрили її ті самі „націоналісти”, яких вони вже встигли „роз’яснити” та і „вивести в розход”, а спис її подав Ів. Ка-

пустянський у „Літературній Газеті” ч. 7 року 1933. за 22. квітня. Звичайно, цифри тих зборів значно менші, як висловлюються їх наступники — всього близько сотні (!), але насправді, як подає Музейний Сектор Ін-ту, він мав тоді лише 165 номерів-малюнків та офортів Шевченка, а не „800 номерів”, які наче б то вже й будуть подані в репродукціях у VII. томі нового „академічного” видання творів Т. Шевченка, що ладиться (й досі!) за редакцією В. Затонського та Є. Шабльовського...

І ось ту спадщину Шевченка наче б то „уперто замовчували націоналісти”³⁾, через те, як вони самі говорили, що „в ній так мало національних мотивів”, і коли все ж говорили, то „казали, що вона не заслуговує на наукову увагу, бо в ній проглядає »п л е б е з р а б с ь к о ю п с и х о л о г і є ю«. Насправді ж вони ігнорували цю геніальну спадщину з багатою технікою, змістом, тому що вона своїм глибоким реалізмом нещадно била по українських панах в першій пол. XIX століття”...

Большевицькі дослідники сконстатували, що „у всій схемі націоналістичної історії українського мистецтва — одне коріння, що живиться зоологічною зненавистю українського націоналізму до всієї російської культури, включаючи сюди і ті демократичні елементи, які мала у своєму розвитку ця культура”... „Вся ж малярська творчість Шевченка, крім її самостійної художньої вартости, має ще велике значіння для загального вивчення постаті Шевченка та всієї його творчости, зокрема поетичної. Тому, напр., поему »Катерина« націоналісти завжди намагалися тлумачити як твір спрямований »взагалі проти москалів«, але намальована самим Шевченком велика картина »Катерина« (картина на ту ж тему, що й поема »Катерина« — зрада офіцером дівчини-кріпачки) — категорично відкидає таку націоналістичну версію і свідчить про те, що мова йде не про москаля, як російського салдати, а про офіцера-дворянина”...

„Багатюща малярська творчість Шевченка підіймає його високо як борця не тільки з царським-поміщицьким гнітом, а й з підлим ліцемірством українських панків. Ось чому націоналісти ігнорують цю високовартісну художню спадщину Шевченка”.

Другий дослідник, В. Гордон, оповідаючи про галерію картин Шевченка та про значіння малярської творчости Шевченка⁴⁾ додає:

³⁾ Це — О. Новицький, що у своїй праці, виданій р. 1930. вид-ом „Рух”, оцінював із засад „розпerezаного українського націоналізму”; „національний міщанин” Драгоманов; Сліпко-Москальцев, „буржуазно-націоналістичний підлабузник” та „націоналістичний мистецтвознавець”; „фашист” Дм. Антонович, що грається в „об’єктивність” та інші.

⁴⁾ Гордон В., Великий науково-культурний заклад (Картина галерея Шевченка), „Черв. Шлях”, 1935, кн. 3.

„націоналістичні дослідники Шевченка, висвітлюючи його малярську творчість, вихолощували її революційний зміст, всіляко знецінюючи геніяльність Шевченка, як художника і, таким чином, фальсифікували його...”.

Подаючи цю колоритну літературу нових большевицьких дослідників Шевченка, міркую, що епітети, які вони так рясно посиляють на адресу своїх попередників, геть-чисто й без вагання можна і треба надати лише їм самим...

PAVLO VONAČKYJ (Prague)

LES FALSIFICATEURS DE ŠEVČENKO.

(Résumé)

L'Institut Ševčenko (Chevtchenko) à Kharkow avec ses deux sections de Kiew et d'Odessá, bien organisé, et riche en travaux sérieux, perd son caractère scientifique depuis novembre 1933; le Comité Central du Parti Communiste le juge comme étant réactionnaire et considère son activité comme nuisible, à la suite de quoi ses membres sont dispersés. Les nouveaux membres travaillant sous le contrôle du parti communiste, se bornent à rééditer des oeuvres de Ševčenko d'après les textes de l'Académie des Sciences Ukrainienne, mais s'efforcent d'y trouver des passages „truqués“ et „falsifiés“. Ils ont pour but de présenter un texte arrangé, répondant aux idées communistes. Là où le texte établi rigoureusement par la méthode critique objective, est remplacé par un autre, plus ancien, rejeté par Ševčenko lui-même ou corrigé par lui, les critiques communistes s'efforcent de justifier leurs corrections par des commentaires.

Das les études et les articles ajoutés à ces éditions, les auteurs poursuivent avant tout un but politique pour épurer Ševčenko de tous les éléments nationaux et le traitent comme un poète démocrate du type russe. La même tendance est poursuivie dans des travaux analogues: dans le choix des oeuvres que l'Institut Ševčenko édite, dans la bibliographie, dans le choix de la bibliothèque de l'Institut et même dans l'appréciation des tableaux et des dessins de Ševčenko.

L'auteur cite quelques exemples de cette méthode „truquée“ et analyse des études consacrées au poète et peintre.

Павло Зейцев (Варшава)

ДВА ОСТАННІ АВТОПОРТРЕТИ ШЕВЧЕНКА.

У 1911. році невтомний розшукувач Шевченкової спадщини бл. пам. академік Олексій Новицький зібрав для московської Шевченківської вистави, якої був ініціатором і організатором, багато зовсім передтим незнаних маларських праць нашого Великого Мистця. З-поміж них увагу всіх провідувачів вистави, особливо мистців-маларів та знавців пластичного мистецтва, звернув на себе автопортрет Шевченка, мальований на полотні олійними фарбами й оправлений у золоту раму. Звертав він на себе увагу і майстерністю виконання та особливою його „манерою” і виразом якоїсь напруженої болісности: з потемнілого полотна автор-мистець дивився на глядачів якимось несамовито-страдницьким, скорботним поглядом людини, що підчас малювання портрету переживала або страшні фізичні болі, або якусь душевну трагедію, або одне і друге разом. Світло-тіневі (во-істину Рембрандтівські!) контрасти, зроблені пензлем автора, що був власне їх майстром, ще більше зазначували його тяжкі переживання: глибокі контрастові тіні, що їх творило спеціальне освітлення на правому лиці (особливо під оком), іще збільшували вираз болю, переданого зсуненням докучи піднесених брів і зморщкою між ними.

*

У 1912—13. рр. я діяльно займався вивченням різних неопублікованих матеріалів до біографії Шевченка, при чому найбільше даних витягнув із збірок Сергія В. Лазаревського та Федора Л. Сулія, alias Сулієва (останнього могоканина-члена петербурзької Української Громади 1859—1861. рр.).

У збірці С. В. Лазаревського серед Шевченкових паперів, що їх він дістав у спадщині від свого батька, поетового приятеля Василя Матвієвича, знайшов я писаний жахливо перекрученою російською мовою для пана „Чвченка” (sic!) рахунок петербурзької

крамниці малярського приладдя під фірмою „Аванцо“¹⁾). Рахунок цей, уже по смерті поета (3. III. ст. ст. 1861. р.) вручений, очевидно, вже виконавцеві останньої його волі Михайлові М. Лазаревському, приніс несподівано дуже цінні дані: з нього було видно, коли, кілька й які полотна та рами в останніх місяцях життя купив Шевченко у фірмі „Аванцо“, де мав кредит.

Дня 20. жовтня 1860. р. Шевченко купив там, як написано в рахунку: „Овальной колста“ [тобто „овальный холст“—полотно], а 24. жовтня „Овальной рамка золотой“ [овальну золоту рамку]; 2. січня 1861. року знову купив „тоже золотой рамка горбать Овальной“ [себто „теж золоту овальну горбату (?) раму], 11. січня полотно (не сказано, яке), а 12. січня — „золотой рамка длиная [довгу золоту раму]. Про інші куплені Шевченком дрібниці тут не згадую.

У друкованих біографічних матеріалах я розшукав дані, що допомогли мені усталити, для яких портретів Шевченко купував ті полотна й рами, а для всіх тих портретів рахунок фірми „Аванцо“ давав дату — *terminus a quo*. У статті О. Лазаревського „Последний день жизни Т. Г. Шевченка („Съверная Пчела“, 1861, ч. 48) я знайшов таку згадку: „Січень і лютий (1861. р.) просидів він, майже не виходячи з хати... За той час він і далі займався гравіруванням, малював копію із свого власного портрету, що був на виставі й почав портрет одної пані“. Вистава була в листопаді 1860. р. Отже мені ясно стало, що овальний автопортрет олійними фарбами Шевченко почав по 20. жовтня і, мабуть, швидко його викінчив, бо зближалася вистава, а копію з нього робив у січні, як оповідає Ол. Лазаревський (бо 2. січня купив другу овальну раму, мабуть, разом із полотном, уже до неї припасованим). Довга золота рама та полотно, що їх Шевченко купив 11.—12. січня, призначені були, мабуть, для портрету якоїсь згаданої Лазаревським, але не названої пані. Незабаром історія обох автопортретів збагатилася новими даними: навесну 1912. р. я поїхав до Києва й у Ф. Л. Сулія знайшов такий цікавий документ²⁾:

¹⁾ Записи, зроблені тою самою рукою, що писала цей рахунок, я знайшов у альбомі Шевченка з 1859—60. рр. (альбом цей від Бориса О. Лазаревського перейшов до Ф. Л. Сулієва). Записи ці дали мені змогу з'ідентифікувати особу, що писала той рахунок, — була нею Амалия Кльoberг, що служила у крамниці „Аванцо“ й була у дружніх відносинах з Шевченком; рахунок цей і записи я опублікував у часописі „Рускій Бібліофіль“, Спб., 1914, кн. II., у статті „Новое о Шевченке“ (ст. 19).

²⁾ Сулій дістав його теж від Б. О. Лазаревського, див. теж у „Русск. Библ.“, op. cit., де цей документ я опублікував (ст. 20).

„Господи́нь Шевченко приглашается пожаловать въ канцелярію Государыни Великой Княгини Елены Павловны въ Михайловскомъ Дворцѣ въ пятницу 25 сего Ноября отъ 11 до 2-хъ часовъ для полученія денегъ слѣдующихъ за купленный Ея Императорскимъ Высочествомъ портретъ”.

На документі рукою Василя Лазаревського було написане таке пояснення:

„Этотъ портретъ Шевченка былъ писанъ имъ же и предполагался къ лотереѣ. Выручка предназначалась на полезныя изданія. Великая Княгиня купила его на выставкѣ за 200 руб. — Вмѣсто его Шевченко написалъ другой, который теперь принадлежитъ мнѣ.

Этотъ послѣдній розыгранъ былъ въ лотерею (20 билетовъ по 10 р.), — выигралъ архитекторъ Ал(ексан)дръ Ив. Резановъ [впослѣдствіи Ректоръ Академіи Художествъ]³⁾ и подарилъ мнѣ”.

Коли з самого документу ми довідалися про цікавий факт — маніфестаційного придбання донькою царя Павла I. автопортрету Шевченка (на публичній виставі!), то нотатка Василя Лазаревського принесла багато даних до історії обох овальних автопортретів. Шевченко, як бачимо, не збирався продавати портрету, а хотів пустити його на лотерію⁴⁾, щоб за вторговані гроші видати свій „Буквар”, що саме тоді був у цензурі.

Тимчасом вел. кн. Єлена Павловна „соблаговолила” запропонувати йому дуже високу суму. Всю цю суму Шевченко й видав на друк „Букваря”, що його розсилав безплатно недільним школам, або на продаж, із тим, щоб гроші за нього пішли на українські недільні школи (Твори Шевченка, т. XI, вид. Укр. Наук. Інст. у Варшаві, листи Шевченка до М. Чалого та Ф. Ткаченка, ст. 268—270). У збірці С. В. Лазаревського я знайшов і рахунок друкарні Гогенфельдена (з 14. січня 1861. р.) за Шевченків „Буквар” — 195 карб. 50 коп. (Русск. Библиофилъ, ор. сіт., ст. 25). Із грошей, заплачених йому вел. кн. Єленою, Шевченко не взяв собі нічого. Думки свої про влаштування лотерії на „корисні”, тобто популярні видання для народу, Шевченко, як бачимо з пояснень В. Лазаревського, не покинув і намалював у січні „замість” („вмѣсто”) першого портрету „другий”, що від В. Лазаревського перейшов до його сина й опинився в 1911. р. на московській Шевченківській виставі. Що гроші з тієї лотерії Шевченко не вважав „за своє добро”, це

³⁾ Посади ректора в Академії не було — були ректори відділів, і Резанов був ректором архітектури. На чолі Академії стояв віцепрезидент (тоді кн. Гагарін, що заступив гр. Ф. Толстого). Президентом Академії була, за традицією, завжди якась особа з членів царської родини, тоді — сестра царя, вел. кн. Марія Миколаївна. П. З.

⁴⁾ З лотерії Шевченко дістав би більше, ніж нормально можна було дістати з продажу портрету. П. З.

видко з його листування з того часу. Він думав скласти й видати елементарні підручники ще й з арифметики („лічбу”), етнографії, географії й української історії (Твори, т. XI, ст. 269). Дня 4. січня він про це писав друзям, а 2. січня вже купив був раму й полотно для портрету.

Зіставивши подані В. Лазаревським дані про два автопортрети Шевченка із згаданими вже даними, поданими ще в „С. Пчел-і” його братом Олександром, я вже не мав ніяких сумнівів, що мова йде про автопортрет, виставлений на листопадовій виставі 1860. р. та про січневу копію з нього. Редагуючи 1934. р. VI. том повного видання творів Шевченка, я по 22-літній перерві знову набрів на цікавий новий матеріал про куплений вел. кн. автопортрет поета. Ще в 1912. р. у збірці С. В. Лазаревського я скопіював Шевченкову чернетку проєкту спростування дурниць, написаних про нього в фейлетоні якоїсь газети з приводу виставлених ним на згадуваній уже осінній виставі гравюр і рисунків, і ще тоді переглянув „С. Петербургскія Вѣдомости” з 1860. р., шукаючи там того спростування, і не найшов. Шукав я їх там під суфіксією бл. п. академіка О. Новицького, що неправильно розшифрував у Шевченковій чернетці цифрацію „С. П. №”, і в каталозі московської вистави 1911. р. назвав цю чернетку поетового спростування: „Проектъ возраженія фельетонисту С. Петербургскихъ Вѣдомостей”. Нічого там не найшов — ані згадок про Шевченкові твори на виставі 1860. р., ані — річ ясна — його спростування. Вже у Варшаві 1934. р. я догадався, що скорочення „С. П.” означає „Сѣверну-ю Пчел-у”. Спростування Шевченкового в цій газеті я теж не знайшов, зате знайшов фейлетон, що зачепив Шевченка, і що на нього він писав спростування, яке не було надруковане. Поминаю тут плутанину, що її допустився фейлетоніст-рецензент, приписуючи Шевченкові чужі твори й називаючи його офорти з пейзажів Лебедева та Мещерського портретами, але наведу те місце, що торкається Шевченкового автопортрету, який фігурував на листопадовій виставі 1860. р.:

„Мистецьке виконання цього портрету — прегарне, лише схожість не зовсім вражає, як воно буває, коли мистець змушений схоплювати вираз та риси не інакше, як із дзеркала. При цьому всьому Шевченко змалював себе не у справжньому своїм вигляді. Він, скромний і миролюбний мистець, змалював себе в українських смушках і в свиті, тимто іноді раптом лунали з задніх рядів публіки голоси: »Чи то Палій, чи то Дорошенко, чи то Сагайдачний?» Дехто з першого погляду, через свою несвідомість, приймав цей портрет навіть чи не за копію з відповідного портрету, здається, Яна Собєського. Панові Шевченкові бракувало тільки бу-

лави (палиці), але магічна сила його — в його пері, олівці та пензлі” (див. мої примітки у VI. т. „Тв. Шевченка”, ст. 299—300).

Передрукуючи цей цікавий і нікому незнаний іще уступ трохи „балаганної” рецензії, я якось не надав значіння тому, що тут згадується свитку, а не кожух (що його бачимо на січневому автопортреті), автім коли той самий рецензент поназивав „портретами” Шевченкові офорти-пейзажі, то де вже було від нього сподіватися точности в назві костюму! Тимто я й відніс усе це також і до „дублету” з виставленого в 1860. р., а рецензентом „С. П.” так описаного оригіналу, та ілюстрував це репродукованим у тому-таки томі VI. „дублетом”, бо оригінал не був ані знайдений, ані репродукований.

Та незабаром найшовся й автопортрет у свитці, що дав підставу фейлетоністові „С. Пчел-и” побачити щось не „миролюбне” в обличчі поета, якусь тенденцію в його національному вбранні, порівнювати його з войовничими гетьманами та зазначувати малу схожість спортретованої голови з рисами автора. У 1935. р. вийшов у Москві 19—21 (потрійний) том „Литературн-ого Наследи-я” і приніс кольорову репродукцію автопортрету, що був на виставі 1860. р. Шевченко змалював тут себе у свитці й у вишиваній сорочці із стрічкою. Виявилось, що цей автопортрет — дуже відмінний від того, що був власністю Лазаревського, а той — зовсім не дублет першого, а досить відмінна композиція, хоч між обома є й деякі моменти схожости в трактуванні сюжету (світло-тіневі ефекти, однакова високість погруддя, однаковий „психологізм” у підході до натури-моделю; при тому обидва — в овалі, що для ляків теж мало значіння, як і смужева шапка, що в ній бачимо автора на обох портретах). Різниця костюмів має менше значіння. Важливе те, що вираз обличчя на цих портретах — зовсім відмінний, та й поворот голови й її постава — теж відмінні. З інформацій, поданих у „Литературн-ому Наследи-ї” (т. 19—21, ст. 482) Є. Айзенштоком, що знайшов жовтневий автопортрет 1860. р. в якогось колекціонера й подав його репродукцію, довідуємось, що автопортрет колекціонер той купив „від людей близьких до родини Толстих”, тобто родини — віцепрезидента Академії Мистецтв гр. Ф. П. Толстого, де Шевченка приймали так, як свого, немов свояка. Та, подавши це, Айзеншток чомусь не назвав прізвища тих „людей близьких до родини Толстих”, але самого цього факту „близькості” Айзенштокові досить було, щоб „у значній мірі вірогідно ствердити”, що вел. кн. Єлена Павловна купила Шевченків автопортрет „за радою Ф. П. Толстого” і „зараз же подарувала його” родині графа. Та це „вірогідне твердження”

Айзенштока, нажаль, відпадає цілком: уже у вересні вся родина Толстих була за кордоном, а повернулися Толсті до Петербургу вже по смерті Шевченка! А що вел. кн. Єлена Павловна, купивши автопортрет Шевченка, якщо не зараз-таки, то незабаром комусь його подарувала, це я знав ще 1912. р., але Айзеншток про це ні звідки не міг довідатися.

Справді, в 1912. р., шукаючи автопортрету, що його купила вел. княгиня, я переглянув усі інвентарі її рухомого майна, між ними й окремо ведені каталоги образів, що були її власністю. Були там записані навіть дешеві п'ятирублеві акварельки, а дорогого автопортрету Шевченка не було. Отже вел. княгиня портрет Шевченка комусь подарувала, та не Толстим, що їх і в Петербурзі тоді не було (пор. спомини К. Ф. Юнге, „Русская Старина“, 1883, серпень, стор. 841). Коли б по повероті з закордону Толсті дістали були такий дорогий гостинець, то або гр. Катерина (за чоловіком — Юнге), або її сестра гр. Тетяна (Пассек) у своїх споминах не могли б були про це не згадати, а про те вже, що вони могли віддати у приватні руки таку реліквію, як портрет Шевченка, — і мови бути не може. Навіть рисований олівцем портрет актора-трагіка мурина Айра Олдріджа гр. Катерина подарувала публичній (Третьяковській) галерії образів. Отже це — вигадка Айзенштока, і далі ми побачимо, звідки вона взялася.

Вел. кн. Єлена й без чиєїсь намови могла подарувати автопортрет поета комусь із близьких їй аристократів, що бували в домі Толстих, знали Шевченка й мали до нього симпатію, про яку вел. княгиня могла чути навіть від них самих. Поверталася вел. княгиня в товаристві людей ліберальних, що співчували селянській реформі й були прихильниками радикальних форм скасування кріпацтва. Спільних із Толстими, отже й із Шевченком, знайомих вел. княгиня безумовно мала. Згадати б для прикладу хоч би адмірала Голєніщева, що запрошував до себе й Шевченка. Для Шевченка демонстраційний жест сестри царя Миколи I., того „творця зла“, „правди гонителя жестокого“ й особистого поетового „гонителя“, був якоюсь гіркою іронією долі, у відповідь на яку він міг лише теж іронічно усміхнутися...

Коли дальша історія Шевченкового автопортрету, що був на осінній виставі 1860. р., зрештою, може нас уже не цікавити, бо важлива тут не ця історія, а те, що цей портрет уже знайдений, — то сам факт придбання його вел. кн. Єленою Павловною для біографії Шевченка зовсім не маловажний. Спочутливих Шевченкові демонстрацій з боку демократичного громадянства та літературного світу не бракувало. Саме перед придбанням великою

княгинією поетового автопортрету, 11. листопаду Шевченкові зробили таку бучну овацію, коли він публично читав свої твори, що чутливий поет од зворушення плакав. Увесь 1860. рік Шевченкове ім'я використовували борці за селянську емансипацію, як свій штандарт. У березні з'явилася в „Народн-ому Читені-ї” його автобіографія, улітку — його полеміка з власником його братів і сестри, поміщиком Фльорковським. Зацікавлення преси, що все це передруковувала, ішло впарі з акцією „Літературного Фонду” — товариства літератів, що взялося помагати поетові у справі виволу з кріпацтва його рідні. На тлі всіх цих вимовних фактів жест цареві рідної тітки був безумовно великою сенсацією дня. Публікуючи відповідні документи, я зовсім об'єктивно це сконстатував, але з того саме й повстало Айзенштокове тенденційне баламуцтво. Публікуючи автопортрет, Айзеншток, не можучи не торкнутись його історії, спробував здискредитувати мене, як „буржуазного біографа”, і написав таке:

„Знайдений оригінал портрету⁵⁾ дозволяє, до речі, розвіяти одну легенду, що її створили миткі „друзі” й біографи поета. Один із біографів... П. Зайцев подав відомості, що цей свій автопортрет Шевченко змалював для добродійної вистави (або льотерії), і що велика княгиня купила його за 200 рублів, виявивши тим »демонстраційно-спочутливе відношення... до такої яскраво-визначеної постаті, як Шевченко«. Гай-гай! розчулення буржуазного біографа⁶⁾ зовсім безпідставне: заплативши за портрет 200 карбованців, Єлена Павловна жадної демонстрації робити не мала наміру”...

Як доказ Айзеншток подав своє видумане і зруйноване мною, „вірогідне твердження”, що княгиня Єлена, купивши портрет, зараз-таки подарувала його гр. Толстим. Я був дуже далекий від того, щоб розчулюватися вчинком дочки царя Павла I., але просто сказав правду: чи не була ж це демонстрація, коли рідна сестра покійного царя Миколи I. купила автопортрет Шевченка, що за образу того самого царя та його жінки заплатив десятима роками заслання, Шевченка, якого цар Олександр II. двічі відмовився амнестиувати? Ні, це таки була дуже спритна й „дипломатична” демонстрація з боку ліберальної княгині-конституціоналістки. Єлена Павловна зробила подвійний жест — і в бік аристократів-реакціонерів, і в бік демократії. Одночасно виказала ніби і знання мистецтва, бо на виставі 1860. р. Шевченків автопортрет безумовно був її окрасою. І рецензент „С. П.” спинився на ньому, як на речі гарній.

⁵⁾ Айзеншток, зовсім не розуміючись на мистецтві, думає, що це оригінал істинного портрету, який уважає за „копію”.

⁶⁾ Тоб то моє. П. З.

Коли велика княгиня, купуючи автопортрет Шевченка, вже мала намір комусь його подарувати, то це ще більше потверджувало б демонстраційність зробленого нею жесту. Про те, що купила вона портрет Шевченка, напевно говорив увесь мистецький і культурний Петербург, а для кого купила, про те мало хто й міг знати⁷⁾.

*

Автопортретів Шевченка, мальованих олійними фарбами, є лише чотири. Перший — 1840. р. („байронічний”), другий — 1859. року, що зберігся лише в копії, мабуть, дуже добрій, видатного маляра Флавицького, та ті два, про які мова в цій статті. Портрет 1859. р. (ст. 72.) і способом трактування сюжету (схоплення трагічного виразу) і світло-тіневою технікою дуже близько стоїть до двох останніх. У цьому портреті вже виразно відбилися ті настрої поета, що звучать у написаній їм ще з кінцем 1858. р. поезії:

*Я не нездужаю, нівроку,
А щось такеє бачить око,
Болисть і плаче і не спить
І серце жде чогось. Болисть,
Мов негодована дитина.*

Автопортрет Шевченка з 1840. р.

Відбилася й революційна детермінація, що його тоді так виразно була опанувала — думки про „насталений обух” та „виго-стрену сокиру”. Цей портрет композиційно майже тотожний із олійним портретом 1840. р. Але який контраст! Там — замріяний юнак із романтичною тугою в очах, тут — скорбний мученик, повний гірких дум...

⁷⁾ Коли б мене, як біографа, спитали, за чиєю намовою (якщо припускати чомусь, що не з власної ініціативи) вел. кн. Єлена Павловна купила автопортрет Шевченка, то я висловив би здогад, що — за порадою своєї небоги вел. кн. Марії Миколаївни, цариної сестри, що була президентом Академії Мистецтв і відіграла вирішну роль у визволенні Шевченка із заслання, переконавши таки царя дати Шевченкові амністію (на просьби гр. Толстих). За дворською етикеткою, вона безумовно була на виставі підчас провідування її найстаршою тоді в роді Ромацових особою. Марія Миколаївна мала кілька малюнків Шевченка, подарованих їй самим автором, і особисто його знала. II. 3.

Порівнюючи куплений великою княгинею портрет поета, мальований з кінцем жовтня 1860. р., з тим, що його Шевченко зробив у січні 1861. р., бачимо схожість передусім у трактуванні сюжету — тенденцію синтезувати певний настрій, певні психічні переживання (інша річ — свідому, чи не свідому).

Автопортрет Шевченка (копія Флавицького) з 1859. р.

Автопортрет із жовтня 1860. р. треба зіставити з тими психічними переживаннями, що їх мав тоді Шевченко, і ми побачимо, що цей портрет у повній мірі їх відбиває, є їх синтезом. Вересень і жовтень були для Шевченка періодом тяжких особистих переживань (розрив із Лікєрою), 18. жовтня він пише своє елегійно-трагічне: *Минули літа молоді...*, і кінчить цю поезію повними безнадії словами: сиди і нічогосінько не жди! Дня 20. жовтня, того самого дня, коли поет купив полотно до цього портрету, вмерла цариця Александра Федоровна, вдова Миколи I., і того самого дня Шевченко імпровізує звернуті до неї свої

вірші — „Хоча лежачого й не бють”:

Тебе ж, о, суко,
І ми самі, і наші внуки,
І люди миром прокленуть!
Не прокленуть, а тільки плюнуть
На тих оддоєних щенят,
Що ти щенила. Муко, муко!
О, скорб моя! Моя печаль!
Чи ти минеш коли? Чи псами
Царі з міністрами рабами
Тебе, о, люта, зацькують?!
Не зацькують, а люди тихо,
Без всякого лихого лиха,
Царя до ката поведуть.

В цьому несамовитому, грізному потоці проклять, стогонів і пророцтв, що вибухнув на тлі поєстої національно-громадської „скорби-печалі” — теж „тодішній” психічний портрет Шевченка: мука, скорб, печаль і гнівні пророцтва-візії мстника за кривду свого народу. А в поезії з 30. жовтня („І тут і всюди — скрізь погано”) — світло-тіневі контрасти двох настроїв: спочатку скорб і плач душі:

*Не зійде сонце. Тьма і тьма!
І правди на землі нема, —*

а потім вибух віри — візія перемоги світла над темнотою:

*Сонце йде
І за собою день веде,
І вже тії хребетносилі
Уже ворущаться царі...
І буде правда на землі!*

Автопортрет Шевченка
з жовтня 1860. р.

Автопортрет Шевченка
з січня 1861. р.

А 3. листопаду, обурений сценою, що її побачив на вулиці, він вигукне:

*Де ж той світ?
І де та правда? Горе! Горе! —*

і грізно питатиметься:

*Чи буде суд? Чи буде кара
Царям, царятам на землі? —*

щоб із завзяттям революціонера-борця відповісти:

*Повинна бути, бо сонце встане
І оскверненню землю спалить!*

Це був час, коли він в обуренні бив п'ястком і розбивав посуд (у помешканні поета Полонського), коли в майстерні Микешина простягав п'ястуки до статуї „голодної вовчиці” Катерини II. й по-

вторював, а може й творив свою імпровізацію, звернуту змістом до жінки її внука, що кінчалася візією того, як царя до ката поведуть!

Жовтневий автопортрет 1860. р. — синтеза тих настроїв. З полотна дивиться на нас національний вожд у селянському убранні. Геніяльно відданий гарячковий блиск його очей говорить не тільки про скорб його душі, а й про віру в помсту-перемогу. Він — як криця твердий і гнівний, як буря.

Інша зовсім „психологічна маска” — на січневому портреті 1861. року. Тут трагічно-скорбне передчуття, а може і свідомість близької смерті, свідомість того, що може не пощастить побачити і промінчика „сонця правди”. Портрет цей — елегійний, і в ньому віддані також і фізичні терпіння. Шкода, що не знаємо точної дати викінчення його, цієї лебединої пісні Шевченкового пензля, але психологічне трактування сюжету відповідає зовсім першій половині його передсмертної поезії, датованої 14. лютим 1861. р., коли він збирався вже

рештувать

Вози в далекую дорогу

На той світ... —

коли, ведучи розмови із своєю музою, просив її:

Над Летою бездонною

Та каламутною

Благослови мене, друже,

Славою святою!

*

Проф. Дмитро Антонович у своїй монографії про пластичну творчість Шевченка (Твори Т. Шевченка т. XII, вид. Укр. Наук. Інституту в Варшаві, ст. 300) чомусь а) не хоче признати, що опублікований Айзенштоком портрет — автопортрет Шевченка, б) гадає, що на виставі 1860. р. був виставлений якийсь інший автопортрет, та що „доля його невідома”. Проф. Д. Антонович безумовно був під сугестією свідоства Ол. Лазаревського про те, що Шевченко з початком 1861. р. зробив копію з виставленого в 1860. р. автопортрету. Але Вас. Лазаревський не каже, що це була копія, а каже, що Шевченко „замість” купленого вел. княгинею намалював „другой”, що по-російському може значити і „другий” і „інший”. Привести ж до висновку, що опублікований Айзенштоком портрет — не автопортрет (авторства Шевченка проф. Антонович не відкидає), може лише несхожість із оригіналом. Але ж її сконстатував і рецензент „Сѣверн-ої Пчел-и”, оглядаючи той автопортрет (так названий у каталозі вистави). Справді з усіх портретів Шевченка цей — найменше схожий, але коли ми всі окремі частини обличчя (пропорції, форми їх) порів-

няємо з іншими портретами поета, то побачимо, що вони — Шевченкові. Особливе насвітлення й гарячковий блиск очей та схоплений пензлем особливий їх вираз, що довго не міг триматися, а відповідав певній минулій емоції, — це й робить його — „несхожим”. Автім не один Шевченко дає нам приклад того, як великі мистці у власній постаті шукали моделью для розв'язання дуже складних часом мистецьких проблем, найменше думаючи про фотографічну схожість, як часто ідеалізували своє обличчя! Я не маю жадних сумнівів, що це — автопортрет Шевченка, і що власне він був на виставі в 1860. році. Згадки рецензента „С. П.” про „свитку” і про національний кольорит портрету це потверджують. Шевченкові справді бракує тут тільки булав! Рахунок „Аванцо” в зіставленні навіть із свідомством Олександра Лазаревського цілком мене в цьому переконує. Олійними фарбами Шевченко малював мало, і коли б існував ще якийсь такий портрет (за Антоновичем виходило б, що з-перед 20. жовтня), то ми б про нього щось знали⁸⁾.

„Несхожий” автопортрет Шевченка 1860. р. безумовно — один із найвищих його малярських досягнень, і я бачу в ньому той революційний патос, для якого геніальний автор знайшов стиль і форму, адекватні його революційно-патетичній ліриці з осені 1860. року.

PAVLO ZAJCEV (Varsovie)

DEUX AUTO-TRAITS DE ŠEVČENKO.

(Résumé)

En se basant sur ses documents publiés antérieurement, l'auteur profitant des matériaux nouveaux éclaire l'histoire de deux derniers autoportraits de Ševčenko (Chevtchenko), peints à l'huile, reproduits dans cet article. Après avoir rectifié les anciens témoignages erronés et réfuté quelques affirmations tendancieuses, il démontre que le portrait peint par Ševčenko au mois d'octobre 1860., acheté par la fille du tsar Paul I, la grande duchesse Hélène Pavlovna, c'est précisément le même portrait qui a été reproduit par J. Ajzenštok dans le v. 19—21. du „Literaturnoje Nasledje” en 1935, par contre le portrait du janvier 1861., qui ne forme pas le double du premier, est une composition originale. L'auteur réfute l'opinion de M. Ajzenštok que la grande duchesse a acheté ce portrait sur le conseil du comte T. Tolstoï et en fit

⁸⁾ Адже ж Ол. Лазаревський згадує лише один автопортрет та одну нібито копію з останнього часу життя Шевченка, а рахунок теж указує на лише дві золоті овальні рами, з яких одну куплено перед виставою, а другу в січні.

le cadeau à la famille du comte. Le premier autoportrait au caractère pathétique et révolutionnaire reflète l'état d'âme de Ševčenko du mois d'octobre 1860, dont sont imprégnés également les poésies de ce temps-là, tandis que l'autre (au caractère élégiaque) du mois de janvier 1861 répond aux sentiments du poète-peintre d'avant sa mort. L'auteur s'oppose aussi à l'opinion du prof. D. Antonovyč (dans sa monographie sur Ševčenko) en démontrant que l'oeuvre du mois d'octobre 1860 c'est l'autoportrait de Ševčenko. Le manque de ressemblance entre le portrait et le modèle est illusoire: l'oeuvre est l'effet de la tendance du peintre pour résoudre un problème psychologique et non pas faire de la peinture purement réaliste.

Іван Раковський (Львів)

АНТРОПОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ШЕВЧЕНКА.

Постать кожної людини залежить від законів розвитку живих творів природи, між якими закон спадщинності займає одне з перших місць. Навіть, приймаючи за правдиві погляди відомого генетика Ляховського (Georges Lakhovsky, *Le Racisme*, Paris, 1934), що, мовляв, основним чинником розвитку живин природи є географічне положення й геологічні властивості їх батьківщини, ми не можемо заперечити закону спадщинності, бо з досвіду знаємо, що в кожній околиці і в кожній країні є дуже різномірні породи родів живин, що там живуть, та що прикмети батьків переходять у спадщині на їх потомство. На цьому власне і спирається поділ кожного роду живин на породи або раси, на цій основі ми розрізняємо теж породи або раси людського роду.

Як це воно й не дивно, але саме питання породи або раси людини й досі не роз'яснене як-слід. Правду сказати, ми й досі не знаємо, які були первісні й які тепер є головні породи людини, які є їх відміни, чи витвори суміші. Тимто тепер краще не вживати терміну „раса“, а „расовий тип“, не пересуджуючи того, чи ці „расові типи“ є справжніми расами, чи тільки їх відмінами, а може їх мішанцями.

Стоячи на цьому становищі, ми розрізняємо в Європі, що, як відомо, заселена переважно білою расою, такі головні расові типи:

1. нордійці — високорослі, довгоголові, довголиці білявці, з ясними, звичайно синіми очима, з вузьким і рівним носом; вони заселяють північну Німеччину, південну Англію, Скандинавію й береги Балтійського моря, звідкіля втіскаються глибоко в Середню і Східню Європу;

2. валдайці або субнордійці — високі, круглоголові, середньолиці білявці, з ясними, звичайно синіми очима, з коротким, кирпатим носом; заселяють східньо-північну Німеччину, північну Польщу й західню Московщину;

3. східньо-балтійці — низькі, круглавоголові, широколиці білявці, з ясними, звичайно синіми очима, з коротким, широким,

кирпатим носом; займають прибалтійські краї, середню Польщу, Білорусь, середню Московщину;

4. альпійці — низькі, круглоголові, широколиці чорнявці, з карими очима, з коротким носом; займають головню альпійські й сумежні краї;

5. ядранці або динарці — високі, круглоголові, довголиці чорнявці з карими очима, з вузьким, рівним, часто вірлиним носом; панівний тип — у Хорватії, Сербії і в Україні;

6. середземноморці — низькі, довгоголові, вузьколиці чорнявці, з карими очима та з досить вузьким носом; заселяють країни над Середземним морем.

Тепер у кожному краю й у кожного народу подибуємо представників усіх згаданих расових типів та їх відмін і мішанців; тільки різниці у відсотковому відношенні згаданих типів є прикметні для поодиноких народів і надають їм своє расове тавро. Оттак північні німці є переважно нордійського типу, а південні — альпійського типу; північні італійці так узагалі — нордійського, а південні — середземноморського типу; серби у значній більшості ядранського типу, а українці у значній кількості ядранського типу із значним відсотком типів альпійського, а також східнобалтійського та з малою домішкою нордійського й середземноморського.

Розуміється, що для нас дуже цікаво й важко знати, який антропологічний тип уявляє собою геній українського народу — Тарас Шевченко. Нажаль, тепер важко докладно відповісти на це питання. Ми не маємо ніяких строго наукових антропологічних розмірів чи описів нашого великого поета, а описи його постаті, що їх полишили нам його сучасники, дуже недокладні, а то й суперечні. Тільки через порівняння цих описів із портретами, і передусім автопортретами та тогочасними фотографіями, можна подати приблизну антропологічну характеристику поета, — нею ми мусимо вдовольнитися доти, доки докладні антропометричні міри на костях, якщо вони ще залишилися, не усунуть усіх непевностей.

*

Безумовно найвірніші дані про постать Шевченка подає нам урядовий „Формулярный списокъ о службѣ линейнаго Оренбургскаго баталіона Нр. 1. рядового Тараса Шевченко — Феврала 24 дня 1854 года” (Д. І. Яворницький, Матеріали до біографії Т. Г. Шевченка, Катеринослав, 1909). В ньому подані такі дані: „Мірою — 2 аршини, 5 вершків (себто 1644,6 міліметрів) ...обличчя чисте, волосся на голові і на бровах темно русяве, очі темносірі, ніс звичайний”. Цей опис, зладжений, правда, не антропологом, але людиною, яка урядово була обов'язана вписувати по змозі докладні дані про постать новобранців і, мабуть, мала вже вправу в цій роботі — має для нас безперечно велику вартість.

Дуже важні теж описи постаті Шевченка з часів перед засланням, бо він був тоді в силі віку, не знищений пізнішим важким життям у неволі. І так, Афанасєв-Чужбинський (Ал. Афанасєв-Чужбинський, *Воспоминання о Шевченкѣ*, СПб, 1861) пише про нашого поета: „...середнього росту, кремезний; на перший погляд обличчя його здавалося звичайним, але очі світилися таким розумним і виразистим блиском, що я мимоволі звернув на нього увагу”. Цей опис відноситься до літа 1843. р. Селецький (*Записки П. Д. Селецкого, „Кіевская Старина”*, 1884), що зустрів Шевченка в Рєшніних із кінцем 1843. або з початком 1844. р. в Яготині, зазначає, що Шевченко „середнього росту, широкоплечий, сильною і здорової будови тіла, рябий (з слідами перебутої віспи), з мутними, карими, розумними очима, кремезний, вайлуватий...”. Подібно описує Шевченка й петрашевець Момбеллі, у своєму деннику з 1847. р.: „Він середнього росту, плечистий і загалом сильною будови тіла, стан його широкий... а проте він не грубий; обличчя кругле, борода й вуса завжди виголені, а залички обіймали ціле обличчя кругом, волосся стрижене по-козацьки, але зачесане взад; він не брюнєт і не блондин, але більше брюнєт...; риси обличчя звичайні; постава й загалом вираз обличчя виявляли відвагу; невеликі очі блищали енергією” (*Русское Богатство*, V, СПб., 1911, ст. 109).

Фотографія Шевченка з р. 1858.
(в Музею Наук. Тов. ім. Шевченка).

До часів після заслання треба віднести передусім опис, поданий Тургєнєвим (Т. Г. Шевченко, *Кобзарь*, Прага, 1876. р.), що так описує поета: „широкоплечий, присадкуватий, ...голова гостроверха, майже цілком лиса, чоло високе, зморщкувате, голова широка, так званий «качачий» ніс, густі вуса, що закривали губи; малі, сірі очі... рухи спокійні, хід поважний, постать отяжіла, мало поворотна...”. Досить докладно описує Шевченка Яшовський (М. Яшовський, *Спомини про Шевченка з 1859. р.*, „*Записки Н. Т. Ш.*”, т. СХІХ—СХХ, Львів, 1917), що мав бачити його 1859. року на Поділлі в балтському повіті: „...руки в нього були малі, білі, мовби у панночки... росту був середнього, барчистий, собою повний, але не дуже; лице мав чисте, біле, загально бліде, очі голубі, хороші,

погляд милий, брови тонкі, вуси повні, козацькі, чоло високе, над ним лисина, руки малі, дуже гарні, білі; ціла постава його була дуже величава, поважна й незвичайна...". Але ж проф. Павло Зайцев (у приватному листі до автора) запевнює, що Шевченко був, правда, на Поділлі 1846. р., однак тоді в балтському повіті не був, а в 1859. р. загалом на Україну не їздив, а таксамо не згідні з правдою й деякі інші подробиці, які наводить згаданий автор. Тимто проф. П. Зайцев переконаний, що Яшовський описав Шевченка або на основі того, що чув від інших осіб, які добре знали поета, або на основі фотографії. Дуже можливо, що Яшовський

дійсно десь принагідно бачив Шевченка та після багатьох літ поплутав літа й місцевості. У всякому разі слід зазначити, і проф. П. Зайцев із цим теж погоджується, що опис Яшовського, поминаючи барву очей, дуже вірний.

Із згаданими описами поетаті Шевченка погоджуються також і короткі згадки про поета й інших його сучасників.

Чалий (М. К. Чалый, *Жизнь и произведения Т. Шевченка*, Київ, 1882) пише: „Шевченко був дебелий, середнього росту, сильного, майже залізного здоровля...". Суханов-Подколзін (Б. Сухановъ-Подколзинъ, *Воспоминания о Т. Г. Шевченкѣ его случайнаго ученика*, „*Кіевская Старина*“, т. XI. Київ, 1885) каже про

Посмертна маска Шевченка
зпереду (зі збірок Музею Науко-
вого Тов. ім. Шевченка).

нього: „...низький, лисий, вусатий...". Катерина Юнге з гр. Толстих (Е. Юнге, *Изъ моихъ воспоминаній 1843—1860 гг.*, „*Вѣстникъ Европы*“, т. 232, СПб, 1905) так описує Шевченка, після його повороту із заслання: „...середнього росту, скоріш повний, ніж худий, із буйною бородою, з добрими, повними сліз очима...". Кониський (Ол. Кониський, *Тарас Шевченко-Грушівський*, хроніка його життя, „*Збірник Філологічної Секції Н. Т. Ш.*“, т. I, Львів, 1898) згадує тільки коротко: „ясно-блакитні очі поета впилися в красу Києва...“, а Микешин (М. Микѣшинъ, „*Кобзарь*“, Прага, 1876) каже: „...нервово ходив він сюди й туди, понуро споглядаючи зпід густих брів своїми ясними очима...“.

Ось тільки знаємо про постать Шевченка з описів його сучасників, які майже всі жили з ним у дуже близьких, а то й дружніх відносинах. Доповнити ці скупі відомості можемо ще фотографіями, знятими з поета ще за його життя. Нажаль, їх небагато, й усі — вже після повороту із заслання. До найгарніших загально відомих належить безперечно фотографія, яка зберігається в Культурно-історичному Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Вона була власністю відомого мистця Опанаса Сластьона, який прислав її в подарунок Товариству¹).

Як бачимо, на фотографії (ст. 79) виступає вгорі широке, сильно випукле чоло, густі вистайні брови, досить малі, але виразисті очі, вгорі досить широке, але додолу звужене обличчя, мірно довгий, на кінці трохи згрубілий ніс, з досить сильно вглибленим переніссям, тимто легко кирпатий, великі „козацькі” вуса й малі вуха; нижче вуха можна помітити трохи вистайний кут доліщньої щелепи.

Важним причинком до пізнання постаті нашого поета є також портрети, особливо мальовані олійними фарбами, на яких утривалена барва волосся, очей і шкіри. Із цих портретів для нас найбільш цінний автопортрет поета в молодому віці, що його гарна відбитка поміщена у відомій праці Новицького (Ол. Новицький, Т. Шевченко як маляр, Львів — Москва, 1914), бо там, мабуть, найвірніше віддані молодечі риси поета, які пізніше після заслання дуже змінилися. На цьому автопортреті ми бачимо Шевченка з буйним темнорусим волоссям на голові, високим пукластим чолом, вистайними густими бровами, глибокими, великими, яснокарими очима, рівним легко піднесеним

Посмертна маска Шевченка збоку.

¹) Фотографію цю робив мистець Досс, здається, в 1858. р. (на кожний випадок — перед 1860 р.) в Петербурзі; по його смерті клішу її добув собі від удовиці Д. Здобнов, його колишній учень, і ця фотографія зроблена вже в ателіє Д. С. Здобнова, Петербург, Невський проспект, ч. 10. Фотографію цю достав мистець О. Сластьон 1905. р. і прислав її (1913. р.) Товариству в гарних мистецьких рамках, витиснених у народніх мотивах.

носом і видовженим, хоч угорі досить широким обличчям²⁾. В автопортретах, намальованих уже після заслання, Шевченко виявляє себе з помітно довгим обличчям, довгим, рівним носом і надто великими вусами, що, очевидно, є витвором мистецької уяви. На портретах, рисованих тогочасними мистцями, що змальовують Шевченка вже після заслання, обличчя завжди широке й досить коротке з помітною лисиною та коротким, на кінці згубленим носом.

А проте найціннішим матеріалом для пізнання вигляду Шевченкового обличчя є таки його посмертна маска, зладжена його приятелями в Академії Мистецтв зараз після його смерті. Наскільки нам відомо, таких посмертних масок зроблено 3, з них одну у 80. рр. XIX. ст. члени київської Старої Громади переслали до Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

На фотографіях посмертної маски (ст. 80. і 81.) наглядно бачимо, як насправді виглядало обличчя нашого поета, й переконуємося, що згадані прикмети, зазначені на фотографіях, на масці виступають дуже помітно. Для антропологічних цілей така посмертна маска дуже цінна, бо на ній можна поробити що-найконечніші поміри. Ось найважливіші з них:

найбільша ширина голови	165 мм	висота обличчя носо-підбор.	128 мм
найбільша висота голови	131 мм	висота губно-підборіддя	46 мм
найменша ширина чола	130 мм	довжина губ	52 мм
найбіль. двоярмова шир. лиця	139 мм	ширина губ	6 мм
довжина носа	52 мм	довжина вуха	67 мм
ширина носа	40 мм	ширина вуха	38 мм

Розуміється, що довжини черепа на посмертній масці виміряти не можна, але ж, уvažуючи фотографії Шевченка, де він знятий збоку або з похиленою головою, можна припускати, що ця довжина повинна була мати яких 192 мм. На підставі згаданих помірів можна обчислити такі показники (індекси), конечні для антропологічної характеристики постаті поета:

головний	86	лицевий загальний	108
висотний	68	лицевий морфологіч.	92
чоловий	94	носовий	76,5

Подані числа вказують на те, що Шевченко був сильно круглоголовий (брахікефал), з високим черепом (гіпсікефал), високим, при підставі вузьким, а вгорі випуклим чолом (стенометоп), із середньо довгим обличчям (мезопрозоп) та з носом середньо довгим (мезоррін), легко кирпатим.

Коли додамо до цього згаданий середній ріст поета, темно-русу барву його волосся та ясносірі, а може радше яснокарі очі, то

²⁾ Див. ст. 71.

будемо мати всі важніші дані, які дозволять нам відповісти на питання, який расовий тип уявляв Тарас Шевченко.

Середній ріст, кремезна будова тіла й досить широке обличчя з коротким носом, вистайними кутами долішньої щелепи, вказують, що наш поет в основі був представником альпейського типу, але ж трохи видовжена долішня частина обличчя, а також високе чоло й будова рук указували б на ядранську примішку. Біла барва шкіри та ясна барва очей походять, мабуть, від нордійських примішок.

На цій основі ми можемо з великою ймовірністю сказати, що Тарас Шевченко уявляв альпейський тип із примішками типів ядранського та нордійського.

Як відомо, представниками згаданих трьох антропологічних типів є найкультурніші народи Європи, тимто й не диво, що сумішка тих трьох типів дала нам найбільшого нашого Генія.

IVAN RAKOVŠKYJ (Lvov)

LE TYPE ANTROPOLOGIQUE DE ŠEVČENKO.

(Résumé)

Pour définir le type anthropologique de célèbre poète ukrainien Ševčenko (Chevtchenko), l'auteur se base sur les témoignages des contemporains du poète, sur ses autoportraits et les portraits des autres peintres, les photographies et les données anthropométriques prises sur le masque posthume. D'après cette documentation il conclut que Ševčenko appartient au type anthropologique alpino-dynarique avec certaines traces du caractère nordique.

Леонід Білецький (Прага)

Т. ШЕВЧЕНКО І П. КУЛІШ ТА ЇХ ВЗАЄМИНИ У СВІТЛІ НОВІШОЇ ІСТОРИЧНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ.

Біографічні й літературні взаємини між двома великими українцями стають предметом спеціальних студій щойно у другому десятилітті ХХ. ст. До того часу ними цікавилися лише біографи Т. Шевченка (О. Кониський) або біографи Куліша (Б. Грінченко, О. Маковей, Дм. Дорошенко) та історики української літератури (М. Петров, О. Огоновський та інші).

Але автори життєписів цих обох письменників та історики літератури не мали на меті робити спеціальні досліді про такі складні відносини між цими обома видатними постатями 40—50. рр. ХІХ. ст., а відомості про ті їх взаємини черпали то з „Жизни Куліша”, майже автобіографічного твору, надрукованого у „Правді” за 1868. р., то із „Воспоминаній о Костомаровѣ” Куліша, опублікованих 1885. р. на сторінках журналу „Новь”, а також із листування Куліша й Шевченка та із „Щоденника” Шевченка, або з усіх цих джерел разом, як це робив О. Кониський у двотомовій праці: „Т. Шевченко-Грушівський, хроніка його життя” (Львів, 1898—1901). Але відомості останнього дослідника, здебільшого, суперечні, бо критично не провірені за джерелами, а прийняті навіру. Правда, всі згадані автори, здебільшого, навіть і не ставили собі завданням перводжерельні студії, та й такі джерела тоді ще не були відомі, й через те важко було дослідити таке складне питання, як — взаємини між Шевченком і Кулішем.

А проте треба піднести, що найповніше ці взаємини пробував з'ясувати О. Кониський. Тільки ж із його досліді випливає, що Шевченко й Куліш познайомилися між собою вперше ще р. 1842., а вдруге побачилися р. 1845.; відносини між ними, на думку Кониського, були такі, що за життя Шевченка Куліш, мовляв, його підносив дуже високо, дивився на нього як на національного пророка, а по смерті обкидав недобрими словами пам'ять свого при-

ателя, і історія такого гріха Кулішеві не може забути, коли він сьогодні спалоє тих своїх богів, перед якими вчора в побожності схилив свою голову; з приводу ж іронічної помітки Куліша про „Буквар” Шевченка О. Кониський завважує: „У всякім разі не Кулішеві осуджувати діяльність Шевченка” (т. II, ст. 369).

З цієї характеристики взаємин ми бачимо, що Кониський не зовсім докладно студіював відносини між обома письменниками, й висновки його були необ’єктивні. Голос Кониського завжди був по стороні Шевченка, а у відносинах Куліша він констатував лише повну суперечність: Куліш, мовляв, то зачудований пророчими словами свого приятеля, то обурений „пияною музою” суперника.

Ця розбіжність у характері Куліша викликала цілу студію С. Єфремова „Без синтезу” („Зап. іст.-філ. від.” УАН, кн. IV, Київ, 1924, ст. 59—79). В ній дослідник констатує ті самі прикмети у відношенні Куліша до Шевченка: або — або, „або — »небесний святийник«, »мученик чоловіколюбства«, »геніяльний поет«, або — п’яниця непросиплений, що, йдучи слідом за »пияною музою своєю, багато починив гріхів непростених» (там-таки, ст. 75). Такий один вислід. Але, поруч із ним, виступає присуд цілком відмінний, і чути його у студіях В. Петрова, який стверджує у відносинах Куліша до Шевченка повну послідовність, що впливає і з його статей і з листів. Така відмінність поглядів каже погодитися з тим, що проблема відносин до кінця ще не простудіювана, що характер відносин Куліша ще не цілком з’ясований, що інтимний бік його почувань до Шевченка ще не розкритий.

„Моцарт і Салієрі — Шевченко й Куліш”, твердить С. Єфремов, і за ним і одні дослідники. „Чи справді Моцарт і Салієрі?” — питають інші, але категоричної відповіді ще не дають. А сам Куліш у „Правді” з 1868. р. для зрозуміння тих відносин дає таку соціальну характеристику свого приятеля й себе, мовляв: низовий курінник, січовик — Шевченко, городовий козак, кармазинник — Куліш. За кожною такою парою протилежних зіставлень ховається цілий комплекс окремих думок, які ще треба перевірити, дослідити й усвідомити собі їх на безпосередніх відносинах Шевченка й Куліша.

*

Коли Шевченко й Куліш уперше зустрілися?

О. Грушевський (Шевченко й Куліш, „Шевченківський Збірник”, СПб, 1914) приймає твердження О. Кониського. Але В. Петрів (Куліш і Шевченко, „Шевченко та його доба”, збірн. I., Київ, 1925, ст. 57—58) відкидає думку Кониського й доводить, на основі листування Куліша, що обидва познайомилися в межах періоду від

весни 1843. р. до 29. червня того самого року. Цю дату Петрова прийняли й інші дослідники — Чубський і Єфремов.

Щодо дальших життєвих і літературних відносин між обома поетами, то цю сторінку досліджував і О. Грушевський, але докладніше простудіював її В. Петрів у своїх працях: 1) „Шевченко, Куліш, В. Білозерський — їх перші стрічі” („Україна”, кн. 1—2, Київ, 1925, ст. 42—50); 2) Куліш і Шевченко („Шевченко та його доба”, збірн. I, Київ, 1925, ст. 59—79); 3) Перебування Куліша на Україні влітку р. 1856 („Пантелеймон Куліш”, Київ, 1927, ст. 73—101); 4) Матеріали до історії приятелювання Куліша й Шевченка („Шевченко та його доба”, збірн. II, Київ, 1926, ст. 83—100). Перші дві праці обіймають першу половину їх приятелювання до заслання; дві останні — після заслання.

В першому періоді приятелювання В. Петрів цілком приймає ті антитези в характеристиці обох, яку знаходимо у „Правді” р. 1868. („Жизнь Куліша”); цю „аналізу стосунків Куліша й Шевченка не лише в особистих відносинах, але й у соціальних та класових розходженнях, подану коли не самим Кулішем, то принаймні ним редаговану” (ст. 60), В. Петрів вважає найкращою.

З цих різниць, на думку В. Петрова, і повстали в них обох і різні погляди на тогочасність, на тогочасні завдання українського народу, і на роль козащини в минулому. Для одного (Шевченка) козацька сила була силою анархічного повстання проти державности, для другого (Куліша) — вона була силою повстання державности проти анархії (Кул. і Шевч., ст. 62.). Таку характеристику поглядів Куліша на Шевченка й козащину В. Петрів спостерігає в листах першого до Юзефовича, Шевченка й інш. ще з р. 1843.

Шевченко в очах Куліша був геній, навіть більший за геній Пушкіна, але геній, мовляв, необроблений, стихійний, якого культура ще не досить ошліфувала, в якого „цивілізація не поборолла простої вдачі”. Лише, мовляв, наука й погодженість із мистецтвом могли б зробити з Шевченка поета світового значіння. Мистецькі погляди на козацьку славу обох поетів були однакові, та сама була й ідея визволення селянства із кріпацтва та мрія про колишню славу козацьку; але Куліш був — угодовець, а Шевченко — йшов на явну боротьбу. Куліш ідею визволення селянства зв'язував із освітою, а такі думки характеризують початкове народництво, яке вважало, що не боротьба й не повстання визволять селянство, а — культура й освіта. Ці думки проводив і Куліш.

Характеристичний для взаємних відносин між Шевченком і Кулішем, на думку В. Петрова, є епізод із виданням „Живопис

ная Україна". Шевченко запрошує О. Бодянського, Стороженка, М. Грабовського й Куліша взяти у виданні участь, але ніхто з запрошених остаточної згоди не дав, хоч усі вістку про це видання зустріли прихильно. Коли ж у „Сѣверній Пчелі“ надруковано оповістку про видання „Живописи-и України“ з зазначенням усіх співробітників, то Куліш обурився й написав до Шевченка листа московською мовою, де називав його оповістку „спекуляцією“. В тому листі Куліш протиставить „ребяческое легкомысліе“ Шевченка серйозним історичним своїм, Кулішевим, студіям і інш.; з погляду його, Шевченка, відношення до справи виходить, мовляв, лише шкода для самої справи та компромітація осіб. Цей вислів Куліша стане головним провідним мотивом усієї пізнішої його праці й приведе його до „Історії возсоединенія Руси“...

Таке відношення стверджує В. Петрів для рр. 1843—1844. Вони були дуже нерівні. В характері Т. Шевченка Куліш бачив усе: й Січ, і богему, й „ребячество“, й „легкомысліе“, й непотрібну фронду, і брязкання шаблою, й безтурботність, і ледарство. Але за цією лінією особистих відносин і соціально-політичних розбіжностей та непорозумінь починалася лінія — літературної та національної згоди. Ця лінія рівноваги проходила в напрямі захоплення романтикою, поетичним ліризмом та історизмом. Ради високого таланту Шевченка Куліш зносив його „норови“; талант примиряв Куліша із особливостями Шевченкової вдачі.

Три речі характеризують літературні погляди Куліша на Шевченка: 1) геній останнього, мовляв, чисто природний, наївний (за Шіллером), природний дар свій Шевченко із мистецтвом не з'єднав, у науці й культурі не повертався¹⁾; 2) з такого становища Куліш дивиться на Шевченка як на пророка, творчість якого була надприродна, щось мов небесне обіттування; 3) Шевченко — представник свіжої своєю поетичністю маси. Тут індивідуальна надлюдськість поета, на думку Куліша, переходить до злиття поета з народом: поезія його — голос народу, а не — „любителей словесности“. В цих словах чути повну негачію значіння особи поета: „дух нашого племя, дух людськості, дух богочоловічости виявив уже себе поважними і праведними художественними лицями, як от батько та мати »Марусині« у Квітки, як от »Катеринині« батько й мати у Шевченка, як от »Кирило Тур« і »Божий чоловік« у мене” (листи до Галагана). Ця теорія, на думку Петрова,

¹⁾ Відомо, що Шіллер звав наївним мистецтвом творчість старовинних народів (греків і ін.), які творили безпосередно і природно; мистецтво тогочасне, зв'язане з цивілізацією й культурою, зве Шіллер — сентиментальним; отже Шевченко — наївний мистець, бо творить природно, безпосередно.

лягла в основу всіх критичних нарисів Куліша: „думи й поеми Шевченкові мають собі взір у народніх співах”; „ніхто не зачерпнув народньої поезії так глибоко, як Шевченко”; „геній народній создав Шевченка з його стихом золотоголосим”; „душа поезії нашої народньої неписьменної стала душою його музи”; „його устами ввесь наш народ заспівав про свою долю” (Листи з хутора, III); „чим вище геній, тим правдивіше відбиває він народ свій”.

Розвиваються паралельно дві сторони одного погляду Куліша на Шевченка: одна та, яку Куліш опублікував у „Історії возсоединенія Руси”, і яку ще далеко до того він викладав у листах своїх до Шевченка й до інших приятелів своїх; а друга та, що впливала із його романтики та теорії Шіллера, і яку він опублікував у статтях ще зперед появи „Історії возсоединенія Руси”: поет, мовляв, був гідний повного признання, поки висловлював думки народні, коли ж у поглядах на XVIII. ст. Шевченко розійшовся з народом, то він тоді, мовляв, утратив значіння народнього поета. І цей останній факт у творчості Шевченка і проводив Куліш у своїй „Історії возсоединенія Руси”.

Часи й відносини Шевченка й Куліша в 1847. р. з’ясовує трохи Мих. Новицький у праці: „Шевченко в процесі 1847 р. і його папери” („Україна”, Київ, 1925, кн. 1—2). Але в тих замітках і фактах, які наводить М. Новицький, загальна характеристика поета в Куліша та сама. У другій частині праці автор додає всі ці Кулішеві листи до Шевченка, на які Петрів спер свою працю: „Шевченко й Куліш”. В часі заслання обох приятелів відносини між ними вриваються, і перші згадки, на основі дослідів В. Петрова (Матеріали... „Шевченко та його доба” II, 1926, ст. 83—4) починаються щойно 1856. р., але ці згадки в листах Куліша „уривчасті й побіжні; вони випадкові й епізодичні... це переважно, одна-дві фрази, коротеньке повідомлення, минулий натяк, інформаційне зазначення, не так перевірений факт, як переказана чутка, часом ненапевне висловлена сподіванка, іноді стурбоване побоювання за вигнання, піднесене захоплення перед поетом, ліричний вечірній сум, що його навіяно читанням Шевченкових віршів” (ст. 83).

Так було до повороту Шевченка із заслання.

*

Першу добу до заслання поета досліджує П. Чубський: „Куліш і Шевченко” (збірн. „Пантелеймон Куліш”, Київ, 1927, ст. 99—126). Автор користується тими самими матеріалами, що й В. Петрів, але використовує їх для інших цілей, а саме, щоб 1) докзати, що Куліш і в найбільшій подратуванні до Шевченка зберігав

до нього приятельські почуття, і що 2) Куліш усе своє життя мав гірке почуття Салієрі, якого доля не наділила геніяльністю; цю рису він сам ясно собі усвідомлював, глибоко розумів геній Шевченка, але й найшов у себе сили перемогти чорну зависть Салієрі, сховати її десь глибоко на споді своєї душі і зберегти до Шевченка теплі, дружні відносини; він, мовляв, радів поступові його творчості й робив усі заходи, щоб до цього поступу спричинитися; не раз хотів йому допомогти в поїзді за кордон на науку: перед арештом і після заслання; тут дослідник констатує повну послідовність у відносинах Куліша.

Але цікавіша друга частина студії Чубського, коли він хоче роз'яснити, чому Куліш у шклянку Шевченка влив отрути аж через 13 років після смерті поета, чому осудив його (в „Історії возсоединенія Руси”). У цій справі різко, як ми вже зазначили, осудив Куліша Кониський. Таксамо негативно поставився до цієї сторінки відносин Куліша, хоч усе ж об'єктивніше за Кониського, Б. Грінченко; він уважав, що Куліш, викресливши у другому накладі „Історії возсоединенія Руси” дотичну примітку, хотів загладити свій гріх. Негативно до цього факту поставився Ол. Грушевський, зазначаючи сумне враження від цієї ворожнечі Куліша до колишнього свого друга й назвавши її „ганебною”. В. Петрів, як ми вже знаємо, оцінив це відношення Куліша з погляду його, Кулішевої, основної позиції, що начебто Шевченко в оцінці подій на Україні у XVII—XVIII. ст. відійшов від народнього ідеалу й не виявив у світогляді свого злиття з народом.

П. Чубський, намагаючись роз'яснити цю справу, підносить, що Куліш і тоді, як і в інших випадках, зберігав таку саму прихильність і до поезії Шевченка й до нього самого, як це було й за життя поетового. Далі автор порівнює оцінку Куліша в його „Історії возсоединенія Руси” з іншими оцінками Шевченка його приятелів, як ось М. Максимовича (в листі до Маслова), маляра Микешина, а також поета Полонського, у їх споминах, надрукованих у празькому „Кобзарі” р. 1876. А далі він приєднується до характеристики М. Новицького у згаданій нами студії, що, мовляв, Шевченкові ніщо людське не було чуже, що він, поет, не був якийсь іконописний образ, якийсь фантастичний зразок, а що це була цілком реальна постать, і в цім „низком” і „ничтожестві” поет усе ж залишався чистим і великим. А оцінку Куліша ми, мовляв, повинні не осуджувати, а розуміти: його закиди впливали не з джерела лицемірно-міщанського моралізування, а з ідейних і принципових міркувань, власне, із шукання історичної правди: „для історика слово правди повинно бути дорожчим прихильности чита-

чів"; „історія ревниво охороняє правду, як у видатних подіях, так і в самих дрібницях: життя дороге в кожній своїй прояві” (Куліш). Отже в ім'я цієї історичної правди й виливався Кулішів патос. Оця відданість правді підносила, на думку автора, вже старого Куліша до справжньої моральної величі, яка звучить у листах 72-літнього діда 1891. р. до М. В. Вовк-Карачевської: „Не слава в потомстві... Я дбаю тільки про те, щоб до ладу діло робити... А що вподобає потомство із нашої праці, того ніхто не знає... Не тим я маю прихильність до потомства, щоб воно мої думки вихваляло, а тим, щоб занедбало колись видумки та спромоглося на історичну, національну й поетичну правду. Усе минається, тільки правда застається: от що мене до праці заохочує”. Шукання цієї правди й довело Куліша до повної ізоляваності від українського громадянства, і з 50-літнім ювілеєм Кулішевої літературної праці його привитала одна лише людина, і то росіянин-консерватист, навіть цензор — кн. Шаховской...

Але Куліш таки вірив у майбутність української літератури й був певний у тому, що він не ренегат і не зрадник: „я історик, а не політик... ренегат, зрадник переводом Шекспіра, Священного Писання на українську мову займатися не буде”.

Куліш був ідеаліст чистої води (він просить міністра внутрішніх справ скасувати наказ про заборону українського слова р. 1876.), а був він, на думку автора, і політик, патос політики стояв у нього поруч із істориком: про це свідчить лист із 1892. р. до тої самої М. Вовк-Карачевської про козачину і про козаків, яких він рівняє із європейськими лицарськими розбишацькими орденами. Куліш був переконаний, що козащина спинила нашу культуру на цілих два століття: „Як уродились вдруге після варягоруського князівства, так і досі малолітуємо; однак з'ясували своїми словесними творами, що зростемо не в чужомовну статъ, та й не в козащині наш ідеал національний, а в об'єднанні з клязменськими та з московськими потомками наших Олегів, Святославів, Ігорів”... Так писав Куліш. А ворогування з минулим у історика, на думку Чубського, починається тоді, коли в ньому прокидається публіцист, політик, що знаходить у минулому ті риси сучасності, до яких він ставиться негативно. У соціальному романтизмі сучасного йому українського народництва він побачив згадки „козащини”, і звідтіля — його ворогування з останньою.

У наведених цитатах із листів Куліша Чубський бачить досить матеріалу, щоб упевнитись, що мрії про „нашу автономічну будучину” Куліш ніколи не зрікався, і коли він, типова людина 40. рр. XIX. ст., не находив теоретичних позицій для обґрунту-

вання своїх ідеалів на підставі тогочасної науки й тогочасних поступових соціально-політичних європейських рухів, та іноді заховував свої дійсні бажання, ніби ставав на ґрунт реакції — то проте не далеко відійшов від тих формулювань соціально-політичних завдань, які в 80. рр. подав М. Драгоманів. Принаймні 1892. р. Куліш писав до Павлика про „Народ”: „дуже вподобався... ми тут і не знали, що в Галичині є така розумна газета”. І шлях, на якому Шевченко став для Куліша „неустранимымъ предметомъ нашей исторіографіи” для Чубського досить освітлений, а цим пояснюється, на його думку, неминучість Кулішевого виступу проти Шевченка...

*

Відносинам після заслання Шевченка присвячує свою студію і В. Петрів 1926. р., пор.: „Матеріали до історії приятелювання Куліша і Шевченка” (Шевченко та його доба, т. II.), або, „Куліш і Шевченко” р. 1856—1857-го (Пантелеймон Куліш у п’ятидесяти роки, Київ, 1929, ст. 255—277).

Спершу дослідник продовжує свою стару позицію про те, що Куліш заперечував індивідуальність Шевченка, його „я” — ради вічного й усенароднього. Особисте Шевченкове життя Куліш розглядав з погляду його громадського значіння і всенародньої цінности; поет не мав права улаштовувати своє особисте життя, через те й Куліш був проти того, щоб Шевченко женився, навпаки — М. Костомаров навіть радив поетові одружитися. Великий поет, на думку Куліша, мусить дбати про вічне, бути великим поетом на вічні часи — так писав Куліш до нього 1857. р. Отже Куліш задивлявся на Шевченка *sub specie aeternitatis*, і тут Петрів відчуває відгуки Карлейлевого погляду на культ героїв — він вимагав від Шевченка героїчної жертви.

У своїх відносинах до Шевченка Куліш дивився на себе як на дорадника, мовляв, за його допомогою повинно здійснитися призначення Шевченка. Через Шевченка Куліш сподівався розкрити себе, свою душу й душу українського народу, у своїх листах до Шевченка („Україна”, Київ, 1925, кн. 1—2) уважає поета сонцем серед ночі. Цілий 1856. і 1857. рр. Куліш живе згадками про Шевченка, як-найактивніше заходиться, щоб поета повернуто із заслання. І 1857. рік починається в Куліша сподіваннями, що поет повернеться, він звертається до всіх, щоб справу повернення прискорити. Він доставляє Шевченкові гроші, книжки („Записки о Южной Руси”, біографію Гоголя й інші). Нарешті Шевченко в Нижньому Новгороді. Критичне відношення в Куліша до Шев-

ченка таке саме романтичне, як і попередю: щоб, мовляв, не було видумок у творах, те, що оповідається, не повинно розминатися з дійсністю. Зразком такої літературної праці для Куліша є творчість Марка Вовчка. На його думку, про народ треба розповідати так, як розповідає Марко Вовчок. Письменниця — геніяльна акторка, бо приймає на себе образ молодий і бабусь наших і грає так, що не вгадаєш, що взяте з натури, а що витворене; але головне — відчута гідність народнього характеру. Куліш міркує, що Шевченко буде зазидувати Вовчкові та її образи зробить зразками для себе. „Але не думай”, пише він до Шевченка, „щоби Марко Вовчок була великий талант — це смак справжній, чистий, благородний. Такі чудеса робить лише співчуття до народу; талант виявиться після”. Отже Куліш оцінює Марка Вовчка так, як і Шевченка. З другого боку, як для Шевченка Кулішеві „Записки о Южной Руси” цінні тим, що письменник туди свого нічого не додав, а записав усе те, що чув, — так і для Куліша Марко Вовчок цінна тим, що у своїй творчості не знає вигадок. З наведених думок видно, що Куліш уважає джерелом творчості те, щоби вчуватися в народ („вчувствованіе въ народъ”); чуття народу, свідомість народу, народницька свідомість для Куліша замінює талант. Від такого письменника-записувача кращі лише пісні народні, бо в них нарід говорить безпосередно: а що ближче до народу, те доскональніше. Не спроможен письменник піднятися сам, його підійме вгору дух рідного племені.

У цій „селянській” теорії Куліша, на думку Петрова, мистецтво деформується, мистця підміняє етнограф, записувач, а мистецтво — етнографія. Він ставить М. Вовчка зразком для Шевченка, на місце літератури приходить — етнографія. Правда, пізніше Куліш скаже, що Шевченко таки є найбільший поет Словянщини, але водночас висуне тезу, що народня пісня краща від творів М. Вовчка, а твори цієї письменниці з їх етнографізмом — зразок для Шевченка. І в 60. та 70. рр. XIX. ст. цей свій погляд Куліш зробить предметом широкої дискусії, тільки ж уже ніхто не погодиться з тим деструктивно-лівим висновком народницько-романтичної теорії мистецтва.

*

Тут бачимо два незгідні між собою висновки у справі відношення Куліша до творчості Шевченка: 1) ідея історичної правди (яку спершу підніс був і Петрів) у оцінці — в Чубського і — 2) ідея етнографізації й обезличування мистецтва, яке приводить до негати творчої індивідуальності Шевченка — в Петрова.

Але в одному дослідники сходяться: у творчості поета виступає об'єктивний розвиток народнього духа (чи в історичній правді, чи в безпосереднім вияві народнього життя й народньої душі) як об'єктивної субстанції, що підносить народ і події. І лише той є справжній поет, хто з'уміє цю субстанціональність народнього життя виявити. І в тих творах, де Шевченко підносився до вияву цього народнього примату, він — геній; де ж не відчув глибин народнього духа, заслонившись своєю індивідуальністю, там його муза — „п'яна“, а він — не поет.

Студія С. Єфремова на ту саму тему р. 1927. (Твори Т. Шевченка вид. УАН, т. IV, „Журнал“, ст. 275—285) до висловленого вище не додає нічого нового. Щодо Куліша, то дослідник залишається на своїй попередній позиції („Без синтезу“, Зап. іст.-філ. відд. УАН, 1924, кн. 4). У біографічних справах С. Єфремов прилучується до висновків В. Петрова щодо першого знайомства між обома приятелями та вважає, що протиставлення обох, як двох різних соціальних постатей, правдиве.

*

Збираючи все до купи, ми зазначаємо, що студії про взаємини Т. Шевченка й П. Куліша дали поважні висліди:

- 1) вони вилучили справу взаємин між обома поетами в окрему наукову проблему;
- 2) подали велику кількість нових матеріалів (особливо листування П. Куліша);
- 3) перенесли питання із зовнішніх справ, із сфери біографії, в ділянку внутрішніх відносин, і то а) особистих духових змагань між обома, б) мистецько-літературних теоретичних проблем, в) соціологічних чи філософічно-історичних поглядів одного і другого на минуле України;
- 4) перенесли у сферу взаємних впливів — впливи Шевченка на Куліша й Куліша на Шевченка; Куліш підпорядкував свою творчість геніальності Шевченка, але ж своїм науково-критичним авторитетом причинився до того, що Шевченко поглибив свій мистецько-літературний талант.

Але ж багато питань у зазначених студіях залишилося ще не зачепленими:

- 1) не зачеплено великої проблеми корегування Шевченкових творів, виданих Кулішем (Наймичка, Неофіти, Назар Стодоля, Черниця-Маріяна й ін.), які носять на собі печатку Кулішевих поправок;
- 2) не з'ясовано проблеми впливу поезії Шевченка на Куліша щодо форми, мотивів, образів і т. д.;

3) не поставлено цікавої проблеми боротьби Куліша із Шевченком-поетом, не на ґрунті романтичного, чи мистецького їх світогляду (Петрів) і не на ґрунті різних їх поглядів на козащину (Чубський), — а на ґрунті змагань Куліша звільнитися від того, щоб бути епігоном Шевченка, чи щоб бути популяризатором Шевченкової поезики.

Щойно, коли будуть вирішені й ці питання, перед нами стане суцільна й повна історія взаємин між Шевченком і Кулішем.

LEONID BILEČKYJ (Prague)

ŠEVČENKO — KULIŠ AND THE NEW LITERARY CRITIQUE.

(Summary)

The relations between the poetical genius Ševčenko and the scientist Kuliš, that once were friends, are hard to understand in their last period. It is difficult to explain why during Ševčenko's life Kuliš highly appreciated the poet's Muse and was captured by his genius, and after the poet's death he spoke of him severely, even animously. In the last years appeared several studies (O. Hruševskýj, M. Novýčkyj, S. Jefremov, V. Petriv, E. Čubskýj), in which these authors try to explain this relationship. The autor analyzes these papers where he founds plenty of new biographic material, and tries to elucidate the reason of discord between the two writers: their personal intellectual strife, the difference in their social and national ideas, their different attitude in regard to art. All these authors tried to explain their mutual influence — Kuliš submitted his own writings to Ševčenko genius and himself influenced the poet's talent. Nevertheless the autor thinks, that these works do not explain and disclose thoroughly the relationship between the two great Ukrainians as for instance (Kuliš's corrections in Ševčenko's texts, the influence of Ševčenko's poems on Kuliš, his endeavors to liberate himself from that influence, ect.). This interesting problem can be solved only by explanation of all these different moments.

Василь Щурат (Львів)

ШЕВЧЕНКОВІ „ПОМИНКИ”.

З Шевченкових поетичних писань українському освіченому загалові майже неznані ті, що були написані московською мовою. Найкращою ілюстрацією може тут послужити такий факт. Два вривки з Шевченкової поеми „Безталанний” („Тризна”), що їх поет виписав на євангелії, подарованій з кінцем 1850. рр. Кулішеві, жінка його, звісна письменниця Ганна Барвінок, уважає недрукованими поезіями Шевченка і в 1900. р. пересилає їх львівському „Літературно-Науковому Вістникові”, де їх і надруковано як невідому посмертну спадщину Шевченка. Як цінну новину, з „Л.-Н. Вістника” їх передрукуюють „Кіевская Старина” і „Сѣверный Курьеръ”, а це дає привід „Московски-м Вѣдомостя-м” заговорити про них так, як коли б щойно відкрито нову прикмету творчости Шевченка: писання на поважні теми по-московськи! Тимчасом таке відкриття — до речі сказати, безглузде — можна було зробити вже в 1844. році, коли в петербурзькому „Маяку”, а потім окремою відбиткою, надрукована була названа поема Шевченка. Могла того не знати Кулішиха, могли не знати редактори московських газет. Але ж дивно, що не знали спеціалісти в Шевченкознавстві в редакції „Л.-Н. Вістника” й редакція „Кіевск-ої Старин-и”, котра трьома роками раніше друкувала названу поему у своєму повному виданні Шевченкових писань московською мовою. Що ж діяти, коли й таке буває, як це виказав П. Зайцев („Русскія поэмы Т. Г. Шевченка”, Харків, 1913)...

Надрукована в „Маяку” Шевченкова поема „Безталанний” дістала в окремій відбитці наголовок „Тризна”, по-нашому „Поминки”. Між одним і другим виданням вийшли деякі різниці, а ще більші між ними обома й оригіналом, на який поклала свою важку руку московська цензура, що Зайцев виказав докладно. Дата написання поеми досі не ustalена. Кониський у своїй хроніці життя поета припускає, що він писав її вже під кінець 1841. р. Біограф

Шевченка Чалий думає, що поема написана для княжни Варвари Рєпніної 1843. р., а по-московськи тому, що княжна не розуміла гаразд української мови. Присвята княжні на спомин 9. листопаду 1843. р. має дату: Яготин, 11. листопаду, 1843. р. В тім часі, значить, поема була вже готова. Присвятив же її Шевченко княжні — на мою думку — тому, що вона мала якийсь вплив на повстання поеми, що з самої присвяти й виходить:

*Для Вас це слово буде ясне!...
Для Вас я радо відложив
Свої житейські окови,
Священну Службу відслужив
І вилив сльози в звуки мови.
Ваш добрий ангел розгорнув
Безсмертні крила наді мною
І речами ангельського строю
До раю мрії навернув¹⁾.*

Ці слова безперечно вказують на якісь розмови, на якусь виміну думок між поетом і княжною, яка й дала привід до написання поеми. Не могли ж ці розмови й ця виміна гадок бути деінде, як не в Яготині в Пирятинськім, куди вліті 1843. р. заїхав був Шевченко чи то на запрошення кн. Миколи Вас. Рєпніна, чи на поручення Тарновського з Качанівки, щоб змалювати портрет із князя. Далі на ближчий зв'язок „Тризни” з особою княжни вказував би й факт, що княжна присвяченою їй поемою спеціально заінтересувалася. Вона, каже Чалий, „веліла роздати своїм знайомим не одну сотню примірників по полтині за штуку”. В Полтаві, Харкові, Одесі й Києві в неї скрізь були комісіонери.

Сам Шевченко, може, менше ваги прив'язував до своєї поеми, написаної „черствим кацапським словом”, як писав до Кухаренка, склавши іншу поему по-московськи („Слѣпая”). Ще зразу трохи возився з нею. Зладив відбитку, посилав до Москви в коміс Бодяньському й питав 29. червня 1844. р., як там її прийняли. Посилав до Києва Кулішеві, котрий і дякував, пишучи 5. липня 1844.: „Дещо в їй промовляє до самого серця”. Ждав якогось кращого відгуку. Але навіть такі прихильні до українського письменства, як Плетньов, у „Тризні” не добачували ознак таланту: це, мовляв, „каже нам думати, що одна частина поетичних концепцій Шевченка лежить у глибині душі, а друга в мові, якою він пише” (див. С. Поно-

¹⁾ З перекладу „Поминок”, надрукованого в „Ділі”, Львів, 1914., ч. 142, 144—147; цей переклад, як і всі Шевченкові поеми, написані московською мовою, появилися недавно окремо в „Українській Бібліотеці”, що її видає філологічна секція Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, п. з. Твори Тараса Шевченка, Кобзар, том III, поезії російською мовою, переклав Василь Щур-а т; переклад „Поминок” (Тризни) надрукований там на ст. 44—58. Ред.

марев у примітці до Шевченкового листу в „Кіевск-ій Старин-і”, 1883. р., кн. II., ст. 404). Раз тільки, ще 1850. р., пригадав собі Шевченко свою „Тризну”; посилаючи до Бодянського свого приятеля Левицького, просить дати йому „Тризну”, якщо вона є ще на світі. Після того знову аж під кінець 1850. рр. виписує з неї два вривки на євангелії, призначеній для Куліша — ті два вривки такі фатальні для Шевченкознавців з 1900. р....

*

Для Зайцева „Тризна” інтересна передусім тим, що дає матеріал, з якого можна прослідити той духовий розвиток поета, що його він сам стверджує три роки пізніше (1845) в поезії „Три літа”, а що вже раніше мав початок, як видно з його московської поеми „Слѣпая” (з 1841. р.), де пише про себе:

*Не той вже став, що був; мабуть,
І прикрій мій житейський путь,
І ноша потяжка моя
Мене страшенно вже змінили:
Життя всю тайну я вгадав,
Розкрив я серце чоловіка,
І не страждаю, як страждав,
І не люблю я — я каліка!²⁾*

»Тризна«, каже Зайцев, „була написана в першій з тих трьох фатальних літ: у ній іще в загальній і не дуже виразній формі виражені ті пориви до світла й правди, які під кінець тої доби прибрали ярку й виразну форму протесту проти соціальної й політичної несправедливості („Сон”, „Кавказ”) і привели Шевченка до участі в українсько-словянськім товаристві, де він визначився особливою різкістю і активністю переконань”.

Погоджуючися цілком із думкою Зайцева, пригадаю, що пояснити духову перемену в поета я стрібував уже в 1917. р. у своїй студії „Шевченко і поляки”, вказуючи на впливи політичної публіцистики польських революціонерів з еміграції і з різних центрів рос. держави, якими тільки могли зміцнюватися подібні впливи московських і українських конспіраційних гуртків — тих особливо, що дуже часто одні з одними змішувались: членів „Біблійного Товариства”, масонів і декабристів. А хоч мій критик, Мих. Новицький („Записки іст.-філол. відділу Всеукр. Академії Наук, кн. II—III, Київ, 1923) волів би не бачити в Шевченка виказаних польських впливів, хоч йому чомусь-то миліше було б погодитися з московськими, його міркування не то що не переконали мене, а навпаки, тільки — розсмішили. Скажу зараз, чим.

²⁾ пор. переклад поеми „Сліпа” в названому виданні, ст. 5, ряд. 155—162.

Між іншим, Мих. Новицький підважує мою думку, що на Україні революційно настроєні поляки перед 1846. р. аж до тої міри вважали Шевченка за свого, що задумали його поезії надрукувати за границею латиницею для ширення між поляками й навіть приготували вже були рукопис, ілюстрований Бальменом і Башиловим. Про ілюстраторів Бальмена й Башилова говорив на слідстві сам Шевченко. Все це заперечуючи, Мих. Новицький не вагається навіть із Шевченка зробити брехуна. На слідстві, мовляв, усе брешуть. Отож незабаром після того, як це надруковано в „Записках ВУАН“, та сама Академія набуває згаданий мною рукопис, ілюстрований 1844. р. Бальменом і Башиловим, з котрого фотографічні знімки я дістав раніше, хоч уже після надрукування своєї студії, та й описав їх у львівському „Впереді“ вже 1922. р. (11. січня, ч. 7., передрук у варшавській „Трибуні“). Найінтересніше, що над портретом поета, який прикрашує титулову картку, пишасться польський золочений орел на синьому полі, з булавою й бунчуком у кігтях, і зі щитом, шаблею, бунчуком та булавою на грудях. Гадаю, що Мих. Новицький, побачивши таке диво, ще й досі не очунав, а то повинен би вже щось промовити, як не з огляду на мою студію, то бодай для пам'яті Шевченка, з котрого нехотя робив брехуна...

Вертаючись до теми, до Шевченкової „Тризни“, скажу відразу, що вона, залишаючись у згоді з думками таких польських революційних організацій і видавництв, які прийняли були засаду євангельського соціалізму („Товариство з'єдинених братів“, „Polska Chrystusowa“), погоджується частинно теж із думками московських славянофілів, але найбільше, бо і своїм повістевим задумом, нагадує масонів. На основі найновіших московських публікацій про російське масонство можна це вже сьогодні сказати. Сьогодні воно, правда, вже не таке актуальне, як перед кількома роками, але хоч рік 1917., коли європейське масонство святкувало 200. роковини свого існування, вже в минулому, хоч і 100. роковини скасування масонства на Україні минули незаметно для нас уже в 1922. р., як і 100. роковини останнього подушення українських масонів російським урядом, викликане участю їх у невдалій революції т. зв. декабристів 1825. р. — історія українського масонства все ще мало торкана.

Та чи знав Шевченко щонебудь про масонів і їх ідеї? Його біографи цього питання не порушили, хоч Шевченко у своєму „Деннику“ під днем 6. листопаду 1857. року записує цікаве оповідання пані Якобі:

„Вона розповіла мені про Лабзіна, про того самого конференц-секретаря Академії Мистецтв, котрий запропонував вибрати

почесним членом Академії Іллю Байкова, царського візника, тому що він цареві ближчий, ніж Аракчєєв. За цей дотеп Аракчєєв заслав його в Сибірськ, де він і помер на руках моєї шановної оповідачки. Мені приємно було почути, що той славний містик-масон до самої могили зберіг незалежність думки і християнську незлобистість”.

Прийшовши до Академії кільканацять літ по смерті Лабзіна (він помер 1825. р.), Шевченко, певно, чув там уже про нього більше. До його знайомих належали масони: Родзянко, Федір Павл. Толстой, гравер Ник. Уткін, артист Йос. Олешкевич, Федір Глінка. Як не в Петербурзі, то на Україні, певно, стрічалось і давніх масонів між українським дворянством. А вистало б і одної знайомости з кн. М. Г. Рєпніном, щоб ідеї масонства стали Шевченкові відомі.

Кн. Рєпнін у Яготині, де Шевченко з ним уліті 1843. р. познайомився, доживав уже свого віку. Раніше він був генерал-губернатором у Полтаві, а ще раніше — в характері генерала й дипломата мав велику повагу в Петербурзі. Будучи свояком гр. Микити Паніна, виховника престолонаслідника Павла, він був у великих ласках у цариці Катерини II. Разом із Паніном мав великий вплив на Павла. А що той вплив показався масонським, то цариця Катерина, втративши довіря до масонів, дала це відчути й кн. Рєпнінові. Було ж їй чого й боятися. Кн. Рєпнін, кажуть, відзначався своїм „відданням масонству з глупоти” (par les sottises). По смерті матері цар Павло I. всіх усунених від нього приятелів своїх, між ними й кн. Рєпніна, обсилав знову своїми ласками і привернув їм давнє значіння (М. Довнар-Запольскій, Правительственныя гоненія на масоновъ, ст. 126; Е. С. Шумигорскій, Императоръ Павелъ I. и масонство, ст. 139 і 149 — обидві статті у книзі: „Масонство въ его прошломъ и настоящемъ”, т. II, Москва, 1915). На становищі генерал-губернатора в 1830. рр. кн. Рєпнін [каже Кониський у хроніці життя Шевченка] „належав до тих українських панів, що вміли єднати свій аристократизм з новим прямуюванням і з властивим Україні демократизмом; людина високо освічена, гуманна, справедлива і, як генерал-губернатор, доволі популярна в народі”.

На відношення його до українства кидає світло факт, що він доклав усіх заходів, щоб допомогти Бантиш-Каменському написати історію України. Вказував йому джерела, давав поради й сам написав нарис битви під Берестечком (И. Фр. Павловскій, Къ исторіи Малороссіи во время генераль-губернаторства кн. Н. Г. Рєпнина, „Труды полтавской ученой архивной комиссіи”, Полтава, 1905, вип. I., ст. 51). Як демократизм, гуманність і справедливість, помічвані у кн. Рєпніна, були в усіх масонів впливом із їх євангельських настроїв, так теж характеристичні для них були й інші

прикмети князя: пошанування для національних особливостей і заінтересування для історії своєї країни, яке — це відомо — вщиплювано масонам на першому ступені льожевого ученика. Свого часу він належав до масонів-ілюмінатів, основаних 1776. р. проф. інгольштадського університету Ад. Вайсгавтом, що прийняв масонські форми, а єзуїтську організацію, щоб поборювати єзуїтів. Коли б нам нічого більш не було відомо про кн. Репніна, то вже того, що знаємо, вистало б для пояснення Шевченкового привязання до нього. Свідома того привязання княжна Варвара Репніна могла по смерті батька писати до Шевченка:

„Мій добрий і журливий співаче! Виплачте пісню в пам'ять чоловікові, якого ви так уміли поважати й любити!”

Бачившись з кн. Репніном востаннє в листопаді 1844. р., Шевченко міг тільки ще поклонитись його тлінним останкам у листопаді 1845. р. в Густині, де їх склали.

Та з домом Репніних Шевченка вязала не менше, ніж особа князя, також особа його дочки, Варвари. У грудні 1845. р. він ізнову навідується до неї в Яготин, щоб там святкувати Різдво. На характер їх взаємин кидає доволі світла їх листування. Нажаль, воно незнане нам у комплекті: листи княжни збереглися тільки з 1844—1845. рр., Шевченка ж — тільки з доби його заслання з 1847—1851. рр., рівночасно і в листах до Лизогуба згадує він її „прекрасну, добру душу”, засилаючи привітання, і в листах до Щепкина її не забуває. Та у зв'язку з добою, до котрої належить Шевченкова „Тризна”, його пізніші листи мало для нас цікаві. З них виняги б хибя те, що княжні він завдячував своє приміщення при київській університеті (вона була своячкою міністра освіти гр. Уварова), а, може, й таку поміч у освіті доставою книжок, як і в часі заслання. Тон Шевченкових листів, забарвлений боговійністю більше, ніж звичайно, вказував би на те, що така боговійність була по-нутру адресатці, дочці теж боговійного, по-євангельськи настроєного масона. Можливе, що та від батька перенята боговійність княжни з віком у неї зростала, аж зросла до тої міри, що нарешті й могла б виправдати Шевченкову записку у „Деннику” під днем 17. березня 1858. р. (в Москві):

„Увечорі, нищечком, провідав давно небаченого друга мого, княжну Варвару Николаївну Репніну. Вона щасливо перемінилась, погладшала й неначе помолодшала, та пустилася в девотство, чого я раніше не помічував. Чи не зустріла вона в Москві гарного сподвижника?”

З більш важних для нас листів княжни, держаних у незвичайно приязному тоні, промовляє заєдно щира журба про поета, журба про його талант, про розвиток того таланту, про добру славу

поета. А навіня ця журба спостереженням, що Шевченко в 1843. р. на Україні попався в панську компанію т. зв. „мочемордів” і фантазію намагався достроїти до широкої вдачі панства. „Не погашай твоє світило” — пише княжна, виймаючи ці слова із присвяченої їй „Тризни”. Привязання до поета дає їй і бажання і навіть право говорити йому правду. Вона признається, що присвоїла собі ролю Шевченкової совісти. Признається до „сестринної” печальливості супроти Шевченка. Говорить до нього, як до „брата”. До листів долучує власні переклади чужих поетичних складань — щось наче поезій у прозі, добирає до хвилинних настроїв Шевченка. Найбільш загадкова є одна, п. н. „Пророцтво”, бо стрічаємося в ній з таким закінченням: „Бідна Оксано! Люди тебе погубили, і твій поет забуває про тебе!” Коли це натяк на ту загадкову Шевченкову любку, котру він у багатьох поезіях називає Оксаною, а котру Зайцев уважає першим коханням його (Оксана, перше кохання Шевченка, Київ, 1918) — то мали б ми доказ, що Шевченко втаємничував княжну в найінтимніші історії свого серця. На цей факт Зайцев якось не звернув уваги. Більше зрозуміла є поезія „Каплиця”. Вона, на острові, серед житейського моря — орієнтаційний пункт для плавця; в ній світиться олива його чеснот. Нема їх — нема світла в каплиці, плавець пропадає на морі життя. Задум — відомо — чисто масонський. Чисто масонська є й дефініція різниці між сестрою й коханкою — тема третьої поезії. Вона така замітна, що я вважаю незайвим подати частину її тут у перекладі на нашу мову:

„Перша — вибраниця душі, підпора зболілого серця, рука, що рани перев’язує, світоч, що осяває путь заблуканого брата, вістунка його слави, смирна голубка, що жалібно воркує, коли він страждає, гордий орел, що ширяє з ним на полі слави, шит, що відбиває стріли зависти й ворожнечі, молільниця, що молить, щоб зійшла на нього свята благодать, безкорисний друг, який на все годиться, аби лише брат її був щасливий і вірний вірі.

Друга — забаб серця, насолода очей, отрута спокою, радість і печаль життя, блудний вогонь, що веде його в крутий лабіринт, змня-чародійка, ненаситна безодня, що пориває його із славою й вінцями, солодко-отруйна стріла, що прошиває його, ідол, перед яким він палить тиміям своїх дум, своїх почувань, владарка, яка пригадає з плачем і докорами при найменшій хмаринці свої ласки і свої права.

Перша — його на віки, друга — на часину — і т. д.

Коли пригадаємо собі, що княжна Варвара у своїх листах покликується на свою „сестринну печальність”, а Шевченка називає „братом”, коли зважимо, що й сестрина печальність супроти того брата в листах її проявляється згідно з повищою дефініцією, то

й вийде понад усякий сумнів масонський характер відношення княжни до Шевченка. Масони називали себе взаємно тільки „братами“, а в жіночих адопційних льожах — „сестрами“, у відношенні ж до мужчин — „духовими сестрами“, як називав свої приятельки згадуваний Шевченком масон Лабзін (Т. Соколовская, Русское масонство, СПб). Княжна, видко з того, переняла деякі масонські звичаї від батька. Незвичайність прийнятої між нею й Шевченком титулятури — „брат“, „сестра“ — не повинна дивувати.

Не повинна будити й зайвих здогадів на тему інтимності відношення їх. Такі здогади роблено вже і на основі її листів, і наслідком того, що й Шевченко вже вліті 1843. р. називав княжну сестрою (Стороженко, Первые четыре годы ссылки Шевченка, „Киевская Старина“, 1888, кн. 10). Камінський навіть підозрівав, що княжна, виправдовуючи свій титул сестри, робила це з метою закрити своє потайне кохання (Ф. Каминский, Еще шепотка на могилу Шевченка, „Киевская Старина“, 1885, март, ст. 524—525). Як бачимо — воно безпідставне...

Чи саме княжна втаємничила Шевченка і в деякі інші секрети масонства, переняті від батька, не можна сказати. На кожний випадок помітним залишиться, що якраз у поемі, їй присвяченій, повістєва канва — масонська. У цій поемі спомин про життя й науки покійного Учителя, сівача нових ідей — скажимо до речі, згідних із масонськими — вкладений в уста одного з одинацятьох учеників, колишніх друзів покійного, які по його смерті свято прирекли собі взаємно вічно владжувати що року поминки по ньому при спільній трапезі любови.

Така постановка не була б іще масонська, хоч уладжувати поминки по визначних братах було й масонським звичаєм. Але форма тих поминок — наслідування Христової тайної вечері з розважанням життя брата-вчителя, що взороване на житті Христа, Учителя Любови — це є чисто масонське, і це ми бачимо в Шевченковій поемі.

Історик масонства Т. Соколовська каже:

„Масони вищих ступенів уладжували т. зв. трапези любови в память Тайної Вечері; звичайно це бувало у Великий Четвер. Часом ритуал тайної вечері вкладав в уста префекта слова при ломанні хліба: »За прикладом нашого Великого Майстра ломимо хліб і споживаємо, уповаючи на св. Його слово. Нехай дарує нам Всевишній Отець ради Сина Свогого відпущення гріхів і вічне блаженство«. По цих словах ішло роздавання хліба, і префект, узявши чашу, казав: »На хресті пролилася кров нашого Спаса за нас, і це був символ Нового Завіта, запечатаний Його смертю«. Він, прийнявши чашу, дав друзям своїм, кажучи: »Пийте од неї всі, це бо єсть кров моя, що за вас і за многих проливається на оставлення гріхів, і це

творить на мою память. Із святою й боговійною увагою, яку приносить правдива віра в воплощене Слово, сповняймо його заповіт. Забираючись пити, префект казав: «Ми всі, як одушевлені єдиною любовію для Нього і взаїмною для себе дружбою, пиймо з одної чаші, приймаючи в виді вина Кров Спаса, на відпущення гріхів наших!».

Такий обряд практикували масони ще 1821. р. в Москві. В Польщі знає цей обряд історик масонства Заленський.

Згідно з цим обрядом змальовує й Шевченко у своїй поемі поминки померлого брата, підносячи як щось незвичайно трагічне — що раз більше занедбування прийнятого обов'язку.

Львів, 1929.

VASYL' ŠČURAT (Lemberg)

ŠEVČENKO'S „GEDENKFEIER“.

(Zusammenfassung)

Das Gedicht „Gedenkfeier“ erschien noch im J. 1842, es fand aber bei den Lesern keinen Nachklang, und auch seine Kritik fiel nicht besonders aus. Der Grund hiefür mag sowohl in der Sprache des Werkes (der Dichter schrieb es gegen seine Gewohnheit und Überzeugung russisch), wie auch in seinem Inhalt liegen, der unverständlich zu sein schien. Das Gedicht wurde der Fürstin Varvara Repnina gewidmet — ihr zuliebe, die seine Freundin war und das Ukrainische nicht vollständig beherrschte, bediente er sich des Russischen — und die Widmung selbst läßt schon die Vermutung aufstellen, daß die „Gedenkfeier“ im Zusammenhang mit der Familie Repnin stehe. Aus den Beziehungen Ševčenko's zu dieser ihm gut gesinnten Familie, deren Oberhaupt der vom Dichter hochgeschätzte, in weiten Kreisen als Freimaurer bekannte Fürst Nikolai Repnin war, könnte man den Schluß ziehen, daß der Verfasser des Gedichtes mit den Ideen des russischen Freimaurertums vertraut war. Dasselbe wäre aus dem Verhältnis der Fürstentochter zum Dichter selbst zu entnehmen; dies bekräftigen auch die Briefe der Fürstin Varvara an Ševčenko, in welchen sie den bei den Freimaurern gewohnten Ausdruck „Bruder“ dem Dichter gegenüber gebraucht — ihr antwortend, nennt sie Ševčenko „Schwester“ — wie auch ihre, von der Ideologie des Freimaurertums durchdrungenen „Gedichte in Prosa“, die der Dichter kannte. All dies fand in seiner „Gedenkfeier“ seinen Ausdruck — das Gedicht gibt ein Bild einer Todesfeier wieder, welche bei den Freimaurern üblich war.

Дмитро Антонович (Прага)

ЧОТИРИ РЕДАКЦІЇ „НАЗАРА СТОДОЛІ”.

„Назар Стодоля” це — єдиний драматичний твір Шевченка, що дійшов до нас у цілості. Шевченко кілька разів пробував братися за писання драм, чи трагедій. Дехто з дослідників нараховує аж 5 таких спроб Шевченка, але далеко ймовірніше думати, що їх було тільки три, а саме: „Слѣпая красавица”, яку пізніше Шевченко переробив на поему „Слѣпая”, потім — „Невѣста”, яку Шевченко „перемайстрував” у драму „Никита Гайдай”, і нарешті „Данило Рева”, що й дійшла до нас під назвою „Назар Стодоля”.

Історія тексту „Стодолі” дуже неясна. А тимчасом має для нас значіння, хоч би для того, щоб по змозі дати відповідь на питання: якою мовою була спочатку Шевченком написана ця драма. Чи її він написав спочатку по-московськи, а потім хтось переклав її по-українськи, так, що до нас дійшов не Шевченків твір, а тільки чийсь переклад із Шевченкового твору, чи може починав писати цю драму Шевченко по-українськи, а потім переробляв її по-московськи, то знову по-українськи...

Мабуть, категоричну, на всі 100% вичерпну відповідь дати на це питання годі, але ж бодай зблизитися до розв'язки цього питання, здається, можливо, тільки треба підійти до цього сумлінно, без упередження, уважно простудіювати ті дуже скупі відомості, що до нас дійшли, і зробити з них обережні висновки.

Текст „Назара Стодолі” дійшов до нас тільки у друкованому вигляді. Скрипти, з яких текст був друкований, загубилися. Або згоріли підчас пожежі в Куліша, хоч певніше згубилися в Білозерського, якому Куліш, за його словами, ці скрипти віддав. Видруковано „Назара Стодолю” вже тільки через півтора року після смерті Шевченка в „Основі” за жовтень (сентябрь) 1862. р.¹⁾ Да-

¹⁾ „Жовтень” — по-московськи було б „октябрь”; але на книзі надруковано власне так, як подано.

вав до друку цю річ Куліш. Ми знаємо, що Куліш узагалі редакційні функції розумів досить широко і вважав себе компетентним перероблювати навіть поезії Шевченка, а не тільки прозу. Куліш зовсім не вагався щодо свого авторитету на редакційні поправки творів, навіть такого генія, яким був Шевченко. Що ж до „Назара Стодолі“, то є підстави думати, що його може найбільше Куліш редагував, бо: по-перше, як видно із примітки Куліша до друкованого тексту, скрипти, якими Куліш користувався, були скомпоновані з різних редакцій, а по-друге, багато років пізніше, в листі до одного із своїх кореспондентів, Куліш²⁾ виправдовувався проти обвинувачення, що він, Куліш, ніби „опрозив“ твори Шевченка, і як на приклад покликується на Шевченкові твори, які, на його думку, ніяк не вийшли опрозраченими, і то як один із цих творів називає „Назара Стодолю“. Очевидно, що це були твори, до яких Куліш поклав може найбільше редакційної праці. Тому не буде помилкою надрукований текст „Назара Стодолі“, що дійшов до нас, уважати за твір редакції Куліша. І як це видно із згаданої примітки, це була *de facto* четверта редакція, зроблена на підставі врізків із трьох інших редакцій, якими Куліш володів, виготовляючи текст „Назара Стодолі“ до друку. Автім, щоб уявити, що собою уявляли ці фрагменти трьох редакцій „Назара Стодолі“, треба уважно вчитатися у примітку, яку додав Куліш, друкуючи цей твір у „Основі“. Ось текст цієї примітки, в якій має велике значіння майже кожне слово:

»Галя названа была сперва Лукією, но потомъ это имя переправлено во всей пьесѣ; только въ монологахъ, писанныхъ рукою автора, осталась вездѣ, по недосмотру поправлявшаго, Лукія. — Подлинникъ „Н. Стодолі“ принадлежитъ Н. Д. Бѣлозерскому. Онъ написанъ на желтоватой писчей бумагѣ въ четверку. Тетрадь очень засалена и запачкана, въ одномъ мѣстѣ, въ срединѣ, порохоомъ или нагаромъ изъ сальной свѣчи. Въ концѣ, рукою исправлявшаго пьесу,

²⁾ пор. Письмо П. А. Кулиша Петру Ивановичу З(уиченкові) з 1. серпня 1885. р. (з Борзани) у виданні „Матеріали до біографії Т. Г. Шевченка“ Д. І. Яворницького, Катеринослав, 1909. Там читаємо, між іншим:

»У посланні до Основьяненка вінъ (Шевченко) такъ промовивъ:

Нашъ завзятый Головатый

Не вмере, не загине...

...я разъ їму напечатати такъ:

Наша пісня, наша дума

Не вмере, не загине...

Яко чоловік розумний, він добре бачивъ, що такъ мусить напечатати, та були вже й тоді люди, що шіпотіли протів мене гадюками. Я й чувъ, що Тарасъ на мене ремствувавъ: якъ я смію поправляти Марку Вовчкові його оповідання! „Вінъ ихъ опрозивъ!“ гукавъ..., а про те й забувъ, що я не опрозивъ „Наймички“, „Назара Стодолі“ и „Неофитівъ“, доробляючи недороблене« (ст. 13).

написано: „Занавѣсъ опускается, свистъ раздается“. Другою рукою, къ слову „Кінець“ прибавлено „и Богу слава“. Далѣ слѣдуетъ рукою переписчика: „18 XI/9 44“. Вычтя изъ XI/9 (ноября 9-го) число выставленное на заглавномъ листѣ, а именно „18 X/24 44“ (октября 24), увидимъ, что „Назаръ Стодоля“ написанъ (или надиктованъ и дописанъ) въ теченіе шестнадцати дней. — У Н. Д. Бѣлозерскаго находится такъ-же переводъ „Назара Стодоли“ на в.-русскій языкъ (второй актъ его потерянь). Въ этомъ переводѣ, послѣ словъ Назара къ Галѣ (въ концѣ) „О мое сердце! доля моя!“ пьеса оканчивалась убіеніемъ Хомя и готовностью къ смерти Игната; но это мѣсто потомъ перечеркнуто, и рукою автора написанъ конецъ сообразно украинскому подлиннику, съ небольшими отмѣнами. Украинскій подлинникъ былъ, повидимому, оставленъ авторомъ безъ вниманія, по крайней мѣрѣ — на время. Обѣ рукописи отданы были авторомъ для храненія одному малороссійскому пану. Въ 1847 году, панъ, страха ради, запряталъ ихъ въ стріху (соломенную крышу) и только черезъ нѣсколько лѣтъ осмѣлился явить ихъ свѣту, по убѣжденію одного земляка, который взялъ ихъ къ себѣ, потомъ передалъ Л. М. Жемчужникову, этотъ мнѣ, а я, снявъ для себя копію, уступилъ ихъ цѣлительно и самого праха, покрывающаго историческіе памятники. П. К.с.

Із цих слів Куліша можемо витягти для питання, що нас цікавить, досить багато. Перше, що Куліш мав під рукою два тексти „Назара Стодоли“: один — повний український, другий — московський неповний, бо друга дія була утрачена. Далі із слів Куліша виходить, що ні той, ні другий текст не були автографами. У московському тексті рукою Шевченка був тільки перекреслений кінець і приписаний, подібно до того, як він виглядав в українському тексті. Український текст теж цілий не був автографом, тільки рукою Шевченка були написані монологи, де Галя називалася ще Лукією. Тексти московський і український не дуже збігалися один із одним, бо були з деякими „отмѣнами“, і „українскій подлинникъ былъ оставленъ авторомъ безъ вниманія“. Отже це примушує признати, що тексти український і московський не були просто перекладом одного з другого, а — двома редакціями, при чому кінець драми навіть був зовсім відмінний. Цікаво, що Куліш увесь час без найменшого вагання український текст називає „подлинником“. Видко, мав для цього підстави, і одною з них напевно була та обставина, що в українському тексті були місця („монологи“), писані рукою Шевченка. А чи існував колинебудь і донебудь автограф Шевченка московською мовою, ми, зрештою, не знаємо, з винятком того, що кінець драми по-московськи був закреслений і знову написаний рукою Шевченка. Отже чи була московська редакція колись оригіналом, чи тільки перерібною української редакції, як думав Куліш, сказати важко. Але щодо української редакції, то тут, здається,

можна твердити, що Куліш мав діло не з одною редакцією, а з фрагментами двох, докупі стуленими. Власне одні старші фрагменти, писані рукою Шевченка, де Галя ще називалася Лукією, і другі — новіші фрагменти, „переписані або надиктовані“, де вже, замість Лукії, маємо Галю. Очевидно, коли різниця така, що аж герої драми інакше називаються, то тут ми теж маємо діло з двома різними редакціями.

На цій підставі друковану редакцію Куліша ми називаємо четвертою редакцією, а матеріал, на підставі якого Куліш свою редакцію виготовляв до друку, вважаємо за три різні редакції, з яких одна московська, а дві українські; ці останні були зведені докупі. Але важне є те, що од усіх трьох редакцій до Куліша дійшли тільки фрагменти: московської — перша та третя дія, а українських — різні вривки, що разом творили цілість. Коли Куліш каже, що з того матеріалу він зробив собі копію, а самі матеріали віддав Білозерському, то можна думати, що він собі скопіював тільки українські редакції, на підставі яких подав драму до друку, а московської редакції при цьому на увагу не брав. Це можна думати на підставі слів, що „у Бѣлозерскаго находится так-же переводъ «Назара Стодоли» на в.-русскій языкъ“. Із цього можна думати, що в Куліша його вже не було.

Тепер же далі велику вагу мають дати написання другої української редакції, писаної не рукою Шевченка. На початку стоїть 24. жовтня, а на кінці — 9. листопаду 1844. року. Куліш зовсім слушно дивується, що цілу драму написано, чи надиктовано за 16 день. І самі дати, і поспіх, із яким виготовлявся український текст драми, дуже знаменні. Скінчено виготовляти цей текст 9. листопаду 1844. р.; а 26. листопаду того самого року Шевченко, межі іншим, писав до Кухаренка таке:

„На різдвяних святках наші земляки отут komponують театр у медичинській академії; так я думав, щоб ушкварить твій „Чорноморський побит“, але тепер уже пізно, а як би ти його звелів переписать гарненько та прислав к великодню, то б це так. А тепер вони вже роз'учують „Москаля-Чарівника“, „Шельменка“, „Сватання на Гончарівці“ і мого „Назара Стодолю““.

Не може бути ніякого сумніву, що поспіх скінчити український текст до 9. листопаду, а те, що 26. того самого місяця його вже роз'учували, щоб на Різдво виставити, стоїть у безпосереднім між собою звязку. До речі, можна думати, що ці вистави відбулися і пройшли добре, бо напевне підо впливом вражіння від цих різдвяних вистав Шевченко знову писав до Кухаренка листа після першого січня 1845. р.:

„Отамане! Будьте ласкаві, пришліть «Чорноморський побит» до мене в Академію. Отамане, як би ти знав, що тут робиться. Тут робиться таке, що цур йому й казати. Козацтво ожило!!!”.

Отже картина повстання українського тексту драми „Назар Стодоля”, яким розпоряджав Куліш, для нас досить ясна. Повсталася в Петербурзі думка поставити на Різдво дві українські вистави (тоді вистав менше, як на 6 дій, не ставили). Почалося, як звичайно, пошукування за українськими драматичними творами. Для одної вистави найшли „Шельменка” — 5 дій і „Москаля-Чарівника” — 1 дія — разом 6 дій, і репертуар однієї вистави заповнений. Для другої вистави взяли „Сватання на Гончарівці” — 3 дії, а треба було ще драми на 3 дії, і для того спинили вибір на Шевченковій драмі — „Назар Стодоля”. В Шевченка, очевидно, цілий текст по-українськи не був готовий, а були тільки старі фрагменти, де Галя називалася ще Лукією. До цих фрагментів треба було нашвидку дописати ті частини текстів, яких бракувало. Їх нашвидку „надиктовано” за 16 день, від 24. X. до 9. XI. Можливо, що їх треба було ще й через цензуру провести, а для того треба було й мелодраматичний кінець драми з покайнням батька приробити, бо драми, що кінчалася вбивством батька, цензор, в умовах того часу, не міг би дозволити до вистави. Не виключене також, що ці фрагменти драми, яких бракувало в українським тексті, не надиктовано, а перекладено з московської редакції, яка в Шевченка була ціла готова, бо, як знаємо з листа до Кухаренка з 23. III. 1844. р.³⁾, Шевченко сподівався, що по-московському „Назара Стодолю” поставлять у державному театрі після Великодня. Отже по-московськи текст „Назара Стодолі” Шевченко мусів мати готовий. Чи був цей текст перекладом із українського „съ небольшими отмѣнами”, як думав Куліш, — довести цього не можна.

Навіть і така подробиця, що зшиток із українським текстом посередині був забруджений пригаром із лойової свічки, ніби свідчить про те, що цей зшиток був у руках суфлера, який тоді з лойовою свічкою залазив до будки, й там, у тісноті, свічка постійно топленням лоем заливала суфлерські примірники театральних творів.

*

Тепер на підставі всього вище сказаного, здається, можна установити, яка з трьох редакцій „Назара Стодолі”, що були в Куліша,

³⁾ В академічному виданні листів Шевченка цей лист датований — кінцем лютого 1843. р., пор. „Повне зібрання творів Тараса Шевченка під загальною редакцією акад. Сергія Єфремова, том III, „Листування», текст, коментарій” ВУАН, Київ, 1929, ст. 14, пояснення, ст. 411—412.

старша, а яка — пізніша. А власне, найстарша, очевидно, є та українська редакція, що написана рукою Шевченка, єдина редакція, що була Шевченковим автографом, у якому героїня драми називалася ще не Галя, а Лукія. Дуже шкода, що Куліш не подав назви головного героя драми у фрагментах цієї найстаршої української редакції. Як би виявилось, що герой там називався ще не Назар, а Данило, то це влило би знову багато світла. Але, нажаль, це застається невідомим. На другому місці хронологічно треба поставити московську редакцію, яка напевне старша від другої української редакції, бо вона мала ще первісне закінчення драми, яке Шевченко власноручно закреслив і вписав нове, подібне до українського закінчення. Нарешті наймолодшою редакцією була друга українська редакція, яка, очевидно, повстала в часі між 24. X. і 9. XI. 1844. року для підготовлюваної української вистави.

Прийняті таким чином висновки все ж не дають остаточної відповіді на питання, якою мовою була написана спершу драма „Назар Стодоля“. Бо по-перше від найстаршої української редакції Шевченко мав лише фрагменти, а по-друге невідомо, чи не було ще якої старшої московської редакції, яка до Куліша могла не дійти. Але, не маючи можливості дати на таке питання категоричної відповіді, здається, можна все ж відповідь дати з великою дозою ймовірності. Із біографії Шевченка ми знаємо, що в часі написання „Назара Стодоля“ особливо пару років перед першою подорожжю на Україну, Шевченко, хоч і дуже багато працював в Академії, але обертався в колі товаришів, професорів і акторів, що провадили богемне життя. На чолі цього богемного товариства стояв сам К. Брюлов, що все своє талановите життя прожив як непоправний богеміст. У цьому богемному товаристві постійно обертавсь і такий Елькан, що був поліглотом і перекладачем із різних мов: скрізь, у всі верстви Петербургу вмів пролізти, вмів провести до вистав у театрі свої переклади й майже напевне спонукав Шевченка, що і його „Назара Стодоля“ зможе провести до постанови в театрі. Це, або і що інше, могло спонукати Шевченка у процесі писання самого твору міняти його редакцію, і навіть мову написання. В кожному випадку було б помилкою на питання, якою мовою написано спочатку „Назара Стодоля“, в українській чи московській, — давати категоричну відповідь за цю чи ту мову.

Треба думати, що драму писано фрагментами то по-українськи, то по-московськи, в залежності від богемного настрою товариства та тих перспектив, які для проєктованої драми відкривалися. Саме написання драми по-українськи в тих часах іще не закривало їй доступу до постанови на сцені державного столичного театру.

Те, що ремарки до драми і в українських редакціях пороблено по-московськи, редакція „Основи” прийняла як ознаку того, що драму готували для петербурзької сцени, на якій вистави в українській мові бували. Але перерібка тексту драми на московську мову могла все ж полекшувати їй шлях до державної сцени. Отже або сам Шевченко міг, почавши драму по-українськи, перередаговувати її далі по-московськи, або хтось із приятелів, на зразок того-таки Елькана, міг робити переклад на московську мову, бо, як було сказано, не знати, чи існував автограф драми в московській мові. Автім із самого тексту драми, що була надрукована вже в четвертій редакції Куліша, який неперечно мову драми „уодностайнював”, усе ж чується фрагментарність писання твору, і місцями надто дає себе відчувати переклад із московського, місцями чується, що текст є питоמו український. У Куліша, як було сказано, навіть сумніву ніякого не було в тому, що драма була написана по-українськи, а московська редакція була перекладом; а коли Кониський висловив протилежну думку, що, мовляв, драма первісно була написана по-московськи, думку, що прийнялася, хоч зовсім не була обґрунтована, то це зробив Кониський виключно на підставі одного місця з листа до Кухаренка з 24. III. 1844. р.⁴⁾, місця, яке Кониський однобічно зрозумів, але яке нічого рішуче не говорить. У тому місці сказано:

„Скомпонував я ще маленьку поему »Гамалію«; дрюкують у Варшаві, як видрюкують, то пришло. І »Назара Стодолю« драма в трьох актах. По-московському. Буде на театрі після Великодня”.

Це зовсім невиразне місце Кониський зрозумів так, що слова „по-московському” відніс до слова „скомпонував”. Але ці слова таксамо могли відноситися до слів „буде на театрі”, і тоді вони не можуть бути свідомством того, якою мовою драму скомпоновано. Але це, так би мовити, формальне спростування твердження Кониського. Далеко суттєвіше було б рішення — зовсім це місце з Шевченкового листа виєлімінувати як аргумент для розв’язання питання про первісну мову скомпонування „Назара Стодолі”. Справа в тому, що лист до Кухаренка з 24. III. 1844. р. в основі є зовсім діловий і ясний лист, що говорить про ділові справи: спочатку про видання портрету Головатого, а потім про переведення через цензуру „Чорноморського побиту”. А на кінці кинута кілька речень нашвидку й не уважно про новини, що могли цікавити Кухаренка. Але це вже зроблено так не уважно — видно, що думка бігла швидше, ніж рука водила пером по папері, що вимагати точності вислову на кінці того листа зовсім неможливо. Як би Шевченко навіть і дійсно був

⁴⁾ пор. пом. 3. на ст. 108.

висловився, що він скомпонував драму по-московському, то, при такому способі писання, кидання слів ще нічого не означало б, бо точности виразу тут бути не могло. Бо думка набігала на думку, і початок речення міг відноситися до одного, а кінець до другого, і слів не вибиралося, а падали вони на папір перші, що до голови приходили. Тому згаданий лист ніяким поважним аргументом для розв'язання питання про мову первісної редакції „Назара Стодоли” бути не може.

Отже стоячи на тім, що „Назар Стодоля” писаний фрагментами в богемній обстанові, ми можемо твердити, що найстарші фрагменти, які лягли в основу четвертої редакції Куліша, були написані по-українськи, але чи не було яких фрагментів іще старших, ми не знаємо.

*

Що Куліш, друкуючи „Назара Стодолю”, сільно його зредагував, а не опублікував точних Шевченкових текстів, — це дуже шкода. Але, коли не виправданням, то вибаченням для Куліша може служити: по-перше його темпераментна й самовпевнена вдача, вдача дійсне визначного й талановитого чоловіка, а по-друге, і то найбільше, це — стан і вимоги наукового видання середини ХІХ. ст., коли до прецизности друкування текстів ставилися далеко ліберальніше, ніж тепер. Але що сказати, коли теперішні редактори, і то в зовсім поважних виданнях, не передають точно „Назара Стодоли” вже в тому вигляді, як його зредагував Куліш, а дозволяють собі далі переробляти й перередаговувати й поправляти „Назара Стодолю” згідно із своїм індивідуальним сприйманням і розумінням Шевченкової творчости. Проти таких дальших редакцій слід категорично запротестувати й попросити ласкаво панів редакторів, в ім'я, як уже не науковости, то принаймні літературної чемности, спинитися на приступній нам четвертій редакції Куліша, а не подавати „Назара Стодолю” в препараті, який вивертає зовсім особистість Шевченка, представляючи його у кривому дзеркалі.

До таких, що прямо кричать про вандальство пп. редакторів поправок, належить, нажалі, поширена тепер звичка зазначувати час дії драми не ХVІ. століттям, а поправляти його на ХVІІ. століття. Як би на хвилину і згодитися з редакторами, що тут у Шевченка помилка, то й тоді пристойність вимагає, щоб на це звернути увагу у примітці, а не вносити своєї поправки до тексту твору. В дійсності для чого робити таку поправку, зовсім не зрозуміло: що в драмі багато анахронізмів — це так. Але заміна ХVІ. ст. на ХVІІ. числа анахронізмів не зменшує, а може, навпаки, збільшує. Бо у драмі є чимало слів і понять, яких не було ні в ХVІ., ні в ХVІІ.

столітті, а які появилися щойно у XVIII., як: згадки про гайдамаків, або про київську „академію”, що в XVII. ст. була ще колегією і т. д. Деякі подробиці, як: чигиринське полковництво та згадка про смерть Тимоша Хмельницького ніби справді говорять про XVII. ст., а зате згадка про Свірговського та Саву Чалого знову свідчать про XVI. ст. (Костомаров Саву Чалого у своїй драмі теж приділив до XVI. ст.). Анахронізми в романтичній школі письменників були звичайним явищем, і бажання налагодити хронологію не може бути виправданням для того, щоб поправляти тексти геніїв слова. А в данім випадку поправка модерних редакторів свідчить про те, що вони брутально не рахуються із світоглядом Шевченка або зовсім його викривляють.

Справа в тому, що правильно, чи ні, слушно чи ні, але Шевченко, спираючися на тодішню історіографію, золотим віком України вважав саме XVI. ст., час, „ще як були ми козаками, а унії не чуть було”. В XVI. столітті Шевченко ідеалізував Україну як вільну щасливу козацьку державу у спілці з Польщею, як „наш тихий рай”. Навпаки, XVII. століття уявлялося Шевченкові як поворот пекла на Україні, як час, коли „прийшли ксьондзи і запалили наш тихий рай”, як століття, коли „поникли голови козачі”. А ще гірше сталося на Україні після Богдана, що був для Шевченка не тільки нелюбленою, а просто зловісною для України постаттю. І от, повернувшись до змісту „Назара Стодолі”, ми бачимо представлення велетенських, непогамовних і нестримних темпераментів козацьких, їх колізій на тлі вільної української дійсності без ксьондзів-єзуїтів і без московських резидентів. Цебто, дія „Назара Стодолі” представлена в такому українським оточенні, яким собі уявляв те оточення Шевченко тільки в XVI. столітті, а не раніше, і не пізніше. Теперішні редактори, може, правильніше собі уявляють історичну перспективу, але коли ми беремо до рук твір Шевченка, то хочемо мати тільки Шевченка, а історична начитаність та освіта пп. редакторів для нас зовсім не цікава.

Автім Шевченко можливо навіть оглядався більше, ніж інші сучасні йому автори, на те, щоб уникнути непотрібних і різких анахронізмів. Неперечно, що до таких належала згадка про смерть Тимоша Хмельницького. Але досить уважно прочитати текст драми, щоб переконатися, що згадка про Хмельницького — пізніше вставлена, і хто знає, чи не вставив її Куліш, або взагалі, чи належить вона Шевченкові. Бо на початку діалогу, що спершу був радісний і безжурний, Назар згадує славних лицарів-героїв козацьких, і, не бажаючи впадати в анахронізм проти XVI. ст., Шевченко вкладає йому в уста тільки Свірговського та Чалого, яких, на під-

ставі „Історії Русов” та Костомарова, уважав за героїв XVI. ст. Але безжурно початий діалог треба було закінчити тривогою, згадкою про якусь трагічну подію грізних для долі України людей, і тут Шевченко, можливо сам, потребуючи зловісного акорду, щоб підготувати трагічну розвязку драми, рішив допустити анахронізм із Хмельницьким. Це тим більш можливе, що текст виготовлювано для вистави дуже поспішно, ніколи було вишукувати інші трагічні події, то й нашвидку взято подію найбільш загально відому — про Хмельницького. Але це не може бути виправданням для того, щоб виправляти Шевченка й переносити в інше століття дію драми, яку автор свідомо розвивав у добі, коли, „весело жилось”, у добі со-
нячної України.

*

Якось цієї сонячності, якою так пройнятий цілий „Назар Стодоля”, не спостерігають українські редактори та критики. Вже коли вперше друкували „Назара Стодолю” в „Основі”, то редакція ніби просила вибачення за те, що вміщувала цей твір при всій його літературній „слабості” (sic!). Таке ж саме негативне і згірдливе відношення української критики до „Назара Стодолі” можна констатувати й пізніше, хоч „Назар Стодоля”, ніби насміхаючись над цими критиками, доживає щасливо на сцені вже цілу сотню років, чим можуть похвалитися тільки виїнятково талановиті сценічні твори. І зовсім неправильно пояснити таке столітнє життя цієї драми на сцені тим, що ніби-то її виставляють для роковин Шевченка, або що українських сценічних творів ніби було надто мало. Зовсім ні! Українських драматичних творів за час життя „Назара Стодолі” народилося тисячі; до 80. років XIX. століття вже в архівах мирно спало більш як три тисячі українських сценічних творів, а „Назар Стодоля” жив на сцені з „Наталкою-Полтавкою”, і далі живе, і виставляють його на Україні зовсім не для Шевченкових роковин, а для збільшення театральної каси та зібрання до театру більшого числа одвідувачів. Останніми часами його, як популярну й люблену драму, приспособлюють на У. С. С. Р. навіть для кінового екрану.

Думається, що не на користь суворой української критики та її розуміння й відчуження прекрасного послужило б, коли б ми ту українську критику „Назара Стодолі” порівняли з критикою, яку можна знайти в російському фаховому театральному виданні (Ежегодникъ Императорскихъ Театровъ, 1911, VII, стор. 151). Там, із нагоди „Назара Стодолі”, між іншим, сказано: „Драма Шевченка повна поезії, ліризму, ціла вона ніби пройнята мотивами пісень України” і далі: „Фабула не складна, характери обрисовані

примітивно, але у драмі тільки світла, широї любови, тільки аромату молодости з її мріями, тільки мистецької краси, що драму слухаєш як соловейків спів і дивишся як на залитий сонцем або місячним сйвом краєвид чарівної України”.

DMYTRO ANTONOVYČ (Praga)

LE QUATTRO REDAZIONI DI „NAZAR STODOL'A”.

(Ricapitolazione)

Il dramma di Ševčenco (Scevcenco) in tre atti „Nazar Stodol'a” fu stampato dopo la morte dell' autore nella redazione di P. Kuliš. Redigendo questo dramma Kuliš poteva utilizzare i frammenti delle tre redazioni e perciò la redazione di Kuliš si chiama la quarta. Delle tre redazioni la prima rappresentava i frammenti della redazione russa (Kuliš la credeva una traduzione) e due altre i frammenti delle due redazioni ucraine; tutt' e tre presentano totalità. Delle due redazioni ucraine la più antica fu l'autografo di Ševčenko e la redazione più recente adempiva le mancanze dell' autografo forse sulla base della redazione russa.

Così delle tre redazioni che Kuliš aveva usate la più antica è della redazione ucraina e l'unica che era autografo. Poi il dramma fu tradotto nel russo e completato per il teatro di Petersburgo; ciò fu cronologicamente la redazione seconda. Allora fra il 24. X. e il 9. XI. 1844. quelle mancanze che erano nella prima redazione ucraina furono ascritte nell' ucraino forse un po' cambiate della redazione terza. Dunque tutto il dramma fu scritto in parte nell' ucraino ed in parte nel russo. La prima redazione fu ucraina, poi la seconda russa e finalmente la terza di nuovo ucraina. La quarta redazione di Kuliš, anche ucraina, è l'unica che ha perdurato fino a nostro tempo.

Oggi dobbiamo prendere come la base della scrittura la quarta redazione di Kuliš. Parecchi redattori correggono inutilmente l'indicazione di Ševčenko — l'azione del dramma corre nel secolo XVI — nel secolo XVII. Davvero nel dramma ci sono anacronismi del secolo XVI, ma quelli sono anche nel secolo XVII. Anacronismi nelle belle lettere dell' epoca di romanticismo sono una cosa ordinaria. Senza dubbio è che l'azione del dramma da Ševčenko corre nelle circostanze dell' Ucraina cosacca indipendente e libera, mentre il secolo XVII nell' immaginazione di Ševčenko fu l'epoca delle oppressioni cattoliche e poi c'era l'epoca del governo russo. Tutto il dramma di Ševčenko è pieno di spirito di serenità e di libertà cosacca e Ševčenko credeva quello caratteristico soltanto per il secolo XVI.

Денис Лукіянович (Львів)

ІДЕОЛОГІЧНЕ НАСВІТЛЕННЯ ШЕВЧЕНКА В НОВІШИХ ДОСЛІДНИКІВ.

Визначний Шевченкознавець проф. Ол. Дорошкевич назвав Шевченка — вічним. Марксівському вченому, що вважає поетів за продукт доби, важко було написати, що Шевченко — геніяльний поет. А в цьому то і справа, бо талановитий, чи й визначний письменник переходить до історії літератури, й тільки винятково в ряди-годи займаються ним наступні покоління. Але над геніяльним поетом працюють покоління і століття (досліди над Данте, Шекспіром, Goethephilologie). „Нехай і як вірно зрозуміє Пушкіна одна доба, то і для наступних завжди залишиться чимало сказати про нього, а проте нікотра з них не вичерпає всього” (слова Вісаріона Бєлінського, 1840. рр.). Подібну думку висказав проф. Вітковскі про Йогана Гете, а про Шевченка пише М. Грушевський („Україна”, 1925, I. кн.): „Творчість Шевченка не закінчила своєї еволюції з його смертю так, як його приймає українське громадянство, що безнастанно еволюціонує”.

Оцінка Шевченка насправді еволюціонує від 1840. рр. XIX. століття. Українофіли, що мали дві рідні мови, переняли погляд на Шевченка як простонароднього поета. Куліш („Чого стоїть Шевченко як поет народній”) признався до цього погляду аж надто красномовно. Просто, але досадно визнав його Костомаров: „Народ наче обрав Шевченка співати замість себе” („Воспоминанія о двухъ малярахъ”). Ця думка (простонародности) покутувала в галицьких компіляторів, а з підручників шкільних просочувалась у мізки молоді ще й тоді, коли вже Вартовий-Грінченко в „Листах із Наддніпрянської України”, друкованих у чернівецькій „Буковині”, поставив націю як нову ідею української літератури, Шевченка протолосив національним поетом — пророком (1892. р.).

До речі буде відмітити, що сьогочасні московські большевики не відкотилися далеко від старих обєдінителів, вони українські духові течії 1840. рр. уважають за вияви „русского социализма”,

Шевченка ж розглядають у курсі російської літератури. *Залужний* у Шевченківському Збірнику Губнаросвіти за 1920. рік у статті „Т. Г. Шевченко — крестьянский поэт” мотивує цю „крестьянскость” дуже дотепно: Шевченко, мовляв, часто вживає слів „телята, поле, чабан, худоба, кат, раб, отара, робота, каторга...”

Але ж Шевченко, геніальний мистець, був і насправді великим мужем, бо здолав відвернути хід історії своєї нації, тому оцінки його ніяк не вмістиш у рамки чисто літературної критики, а ще він і мученик за ідею — це зродило Шевченків культ, яким тішаться не всі великі творчі постаті в поході людства, а тільки ті, що дали нації нову релігію. Та саме в цьому культі, як і в політичних елементах поетової творчості, притаїлися поважні ускладнення: розгляд мистецьких цінностей поета зійшов на дочіпку до його життєпису і т. зв. „значіння Шевченка”, а всі політичні партії послугувалися іменем поета у своїх суто політичних інтересах. Особливо ж після останньої війни та революції рознуздалась на цьому тлі кривоюжана клясова боротьба за Шевченка¹⁾. Це ж визвольні війни приблизили нас до джерел Шевченкового надхнення, на всіх землях ми пережили те, що було його мрією та метою його пісні. Воєнні події навчили нас розуміти його слово, і це є той духовий чинник, що створив новий підхід до Шевченка-державника, Шевченкові ж портрети на військових та державних прапорах і установах, колосальний зріст тиражу його писань²⁾ вимовно potwierджують близький безпосередній зв'язок між поновою української державності і Шевченком. А революції, що крізь її пожежі й дими пробилась українська держава, північний сусід надав і космополітичний і соціальний характер. Цим засобом він розпалив братню міжусобицю, в якій здобути душу громадянина через Шевченка намагались і національні державники і червоні, замасковані „космополіти”.

Тому така повідь багатолюдних мітингів і брошур про Шевченка. За яскравий зразок такої агітки хай послужить декілька публікацій. *Мик. Шаповал* на вступі своєї брошури „Шевченко і самостійна Україна” прирівняв поета навіть до Христа, дарма що далі утратив із ока це порівняння. Вага брошури в катехизмі: Чого треба Україні? — Своєї хати. Хто винен, що її нема? — Богдан (?), зрад-

¹⁾ „Добити націоналізм і на ділянці Шевченкознавства” — ось вам заголовок брошури Шаблювського, одного з редакторів монументального видання Шевченкових поезій У. А. Н.

²⁾ Статистика В. Дорошенка (Бібліографія Шевченкових творів, Львів, 1938, ст. 329) виказує в п'ятих річках вищу цифру, ніж чверть мільона, в одному — півмільонову.

ники, перевертні, громадські мерці і сліпці. Хто ворог України? — Московщина. Що треба робити? — Визволятися з ярма. Якими засобами? — Збройне повстання, ненависть до ворога, треба вміти жертвувати всім: собою, душею, Богом, людьми, взагалі всім. У чому виявляється своя хата? — В словах: Самостійна Україна... А закінчує автор свої міркування ось як: „Коли б Шевченко був живий, ви побачили б його в ряді активних борців, у вільних козаках, чи січових стрільцях”.

У чому з одного вийшов, але в головному розійшовся з Шаповалом Любченко, автор статті „Червоний Христос”, надрукованої у збірці київської губнаросвіти п. з. „Пам’яті Т. Шевченка” (1920). Любченко називає Шевченка Христом соціалізму, що не відає кесареви кесарево і не вчить покори, а взиває до боротьби. Пророцтва Червоного Христа сповнились, мовляв, у революції.

Як pendant Шаповалові випустив 1922. року Ц. К. харківського комсомолу невіддану й дуже неграмотну брошуру „Т. Шевченко” з ось яким висновком: Шевченко, мовляв, дитина працівого народу, а не міщанський або поміщицький, чи куркульський синок; для українського незаможника він був першим головою комнезамів (комуністів-незаможників)...

У поважному тоні витримав Ол. Тисовський свій метелик: „Ідея самостійності України” (Станіславів, 1921), спертий на інтерпретацію Шевченкового „Заповіту”, але й він відповідав виключно потребі годиви.

✽

Публіцистичні брошури, що виринали назустріч духовим потребам прискореного темпа життя, попередили поважні публікації. Само по собі так завжди буває, а в 1920-тих роках іще вносила ускладнення агресивність революції й Москви, що закріплювала свою владу на роздвоєній У. С. С. Р. засобами царської Росії, і вже в 1922. році висказалася проти Шевченкового культу. У. А. Н. може вірила, що залишиться осторонь великого натиску на Шевченкознавство. Тимто й С. Єфремов виготовив монументальне видання Шевченкового „Журналу” (Щоденних Записок) і Листування, до спілки ж із М. Новицьким випустив найпоправніше до того часу (1927) популярне видання Шевченкових поезій. Б. Навроцький видав поважну, об’ємисту (398 сторінок) студію про поему „Гайдамаки”, але обмежився до джерел, стилю і композиції поеми. П. Тиховський заглиблювався в Шевченкову текстологію та розглядав його менші поеми (на тему морських походів). П. Филипович помагав Єфремову коментувати „Журнал”, крім статті про вплив романтизму на Шевченка, написав кілька вступних статей до його

поем, що появились окремими випусками (м. і., до „Марії” й „Єр-тика”). Ол. Дорошкевич реєстрував огляд Шевченкознавства, пи-сав про Шевченкову Лікери й кілька статей про революційні впливи на Шевченка.

На У. С. С. Р. не переводились „чистки” й арешти, отож не-легко було зважитись позитивно насвітлити Шевченкову ідеологію. Вийняток становив академік А. Багрій. Його монографія „Т. Г. Шевченко” це — переріб московської, для москалів написаної сту-дії „Шевченко в литературной обстановке”. Марксівського підходу в ній нема, бо вона була раніше написана, ніж цей підхід запанував. Але Шевченка автор поставив нарівні з другорядними російськими поетами — „er hat ihn um den Kopf kürzer gemacht”. Дотого ж Ба-грій написав ніби марксівську передмову, й так хитро, під модер-ною парасолькою, пустив у світ стару креноліну.

Шевченкознавці мали тільки загальну вказівку в Леніна, який підніс у Шевченка революційні та класові мотиви — мов-ляв, Чернишевський уже свого часу вияснив був, що Шевченкові громи на панів торкаються й українських, не тільки чужих панів. Від прислужників влади Шевченкознавці посередно діставали вка-зівки, що, мовляв, Шевченкові жиди були не національними, а со-ціяльними ворогами України; правда, Шевченко виступав проти Москви, але борони Боже — розтягати це на сьогочасність, бо цар-ська Москва була тюрмою, а червона — раєм народів; не треба було Шевченкознавцям забувати, що українська література почина-ється від Шевченка — перед ним непутнє писали пани, вороги народу; варто було їм рахуватися з думкою Затонського: змиваючи з Шевченка ліберальні й націоналістичні фальші, ми, мовляв, ма-тимемо перед собою „нашого” Шевченка, що запротестував проти фєвдальної Росії Миколи I. на те, щоб повести „громаду в сіраках” не взад, до минулого, а вперед, до соціалізму... Поквапився і щирий-одвертий Скрипник („Про одне непорозуміння”), але за свою тезу, мовляв, „Шевченко з його соціологією може стати нашим прапором, на якому загострюємо свою соціалістичну політику” йому незаба-ром довелося спокутувати...

Помалу-малу, під авспіціями наркомів та комсомолів ялось виробляло собі і промощувало дорогу поняття Шевченка не націо-нального поета й державника, а — кріпацького бунтаря.

Покищо уряд офіційно затвердив Шевченкознавцям тільки методу дослідів, коли (в 1927. р.), після довгих торгів, признав статут окремого „Інституту Шевченка” в Харкові з постановою розглядів та помічень над Шевченком „із точки дослідів з погляду матеріялістичного розуміння історичних явищ та процесів”. Але

публікації Інституту, головню ж праці у двох річниках офіційного органу „Шевченко” доказують, що їх автори вже присвоювали собі або і присвоїли поняття „класового” Шевченкознавства³⁾.

Нічого казати, що указ про обов'язкову методу праці, відбираючи свободу наукових дослідів, руйнує їх основу, але до речі буде пригадати, що вже Драгоманов (Шевченко, українофіли і соціалізм, Женева, 1879) розглядав Шевченкову творчість методом, близькою до історично-матеріалістичної, й дійшов до фатально негативного висновку, мовляв: „Кобзар, це зерно, яке пролежало в коморі і не послужило в свій час, коли було свіже, а тепер уже й мало навіщо годиться”.

Історично-матеріалістичний підхід до Шевченка, відкидаючи тезу, наче б то великі мужі формували історію, приймаючи, що самі вони є тільки твором доби, в якій живуть і діють, вимагав усебічного й докладного вивчення соціально-економічної структури Шевченкової доби. Єдино це вивчення дає ключ до соціологічного змісту Шевченкових творів, а тільки зміст творів, не їх мистецька форма рішає, щó в Шевченкових творах є важне, в чому відбивається поетова доба, щó з його поезій придається до сформування класової свідомости пролетаріату.

Розглядаючи Шевченкову добу, дослідники аж на основі архівних матеріалів (судових та адміністративних актів) списали історію Моринців і Керелівки (Шевченкове) і всіх сіл, де Шевченко провів ранню молодість; подбали за регіональні праці про землі й місця, де побував поет на своїх подорожах. Таку саму пильну увагу звернули вони на його знайомих, що серед них він жив, повертався, працював і вчився фахово, чи принагідно, набираючись освіти, формуючи свій світогляд: життєвий, мистецький і суспільно-громадянський. Сюди належать спомини (їх було дуже мало): про петербурзьких знайомих, про Кирило-Методіївців (між ними виїнятково талановито написана стаття М. Грушевського „Соціально-традиційні підстави Кулішевої творчости”); належать сюди (Дорошкевичеві) праці про впливи на Шевченка декабристів, фурієристів, Герцена; безвиглядні студії над гуртком поміщиків „мочимордів”.

Передати висліди цих студій можна б тільки в окремій статті, а перелічити самі заголовки та авторів — річ безцільна. Інша справа, що чимало цих дуже детальних студій виходить поза межі Шевченкознавства. Це вже досліді суспільно-історичного розвитку села й інтелігенції в першій половині XIX. стол., і правильно

³⁾ пор. статтейку П. Б. о г о у відділі „Огляди”, п. з. „Два збірники »Інституту Тараса Шевченка«”.

Шевченкознавці повинні б зачернути такі відомості вже готовими з інших ділянок. Також не стрічалось спершу статей із т. зв. формального Шевченкознавства, яким марксистські дослідники, доцінюючи для соціологічного усвідомлення поетичної творчості тільки зміст — нехтували. *Enfant terrible* *Коряк*, що культ Шевченка зводив до збирання поетових чобіт і каламарів, знав і тут щось сказати, мовляв, „пацюки (щурі) хай порпаються в текстах...”. Згодом Шевченкознавці закинули свій раніший погляд, простудіювали Шевченкову поезику пильно, і ми маємо їх дослідні над жанром, композицією, стилем, ритмікою і — хоч небагато — над мовою⁴).

Окремо треба зазначити зусилля знаменитого текстолога *Дорошкевича*, що виправив помилки видання Єфремова - Новицького. Працюючи в дусі панівної в С. С. С. Р. теорії, він вклав — очевидно безуспішно — багато мозольної праці в добір тексту „із соціологічного погляду кращого”, при чому пильно усував здогадні впливи зненавидженого більшовиками „панка, кармазина” Куліша. Чи не під впливом *Дорошкевича* згодом і *Айзеншток* (пор. „Литературное Наследство Т. Г. Шевченко”, 1935) дорадив добирати варіанти „класово значимі”, тобто ближчі класовій ідеології?

*

Не рахуючи монографії А. Багрія й менших передмов до Шевченкових „Кобзарів”, три дослідники охопили цілість поетової творчості із соціологічного погляду.

А. Річицький у студії „Шевченко на тлі епохи” (1923 і 1925) сягнув аж до історії України, щоб відтворити Шевченкову добу. Він дуже докладно характеризує соціальну верству, що з неї вийшов поет, бо, на думку Річицького, Шевченко ніколи не сягнув поза круг мужицької філософії (?), а, додумавшись до ідеології передпролетаріату, попав у євангельський християнізм із братолюб'єм та спільним майном (ремінісценція оцінки Драгоманова!). Шевченкова поетична творчість пройшла, мовляв, еволюцію від національної романтики до соціальної революції, а напрям цій творчості дала — класова основа. Соціалістом у сучасному значінні поет, мовляв, не був, але боровся за визволення передпролетаріату, тобто тієї суспільної верстви, що з розвитком капіталізму видала з себе теперішній пролетаріат. У панцизничано-добружоазному суспільстві не було ґрунту, щоб Шевченкові думки набрали сьогочасного комуністичного характеру, але поет, мовляв, наче прочував майбутні комуністичні ідеї:

⁴) див. ст. 42, помітка 2. Ред.

І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі...

Соціально-історичне значіння Шевченка, на погляд Річицького, в тому, що він ішов уселюдським шляхом боротьби, наміченим ма-
жками: Спартак, Мюнцер, Бабеф, Маркс, Ленін, а цей шлях, мов-
ляв, веде до комуністичного суспільства. Студія Річицького (коли не
рахувати праці Драгоманова із соціалістично-народниць-
ким підходом) це — перша і, як досі, єдина марксівська моногра-
фія про Шевченка, написана на основі аналізу його поетичних та
прозових творів. Автор старався науково обґрунтувати погляд на
Шевченка — класового поета. Та й поза літературою, в са-
мому тільки розвитку суспільного руху, вага Шевченка, мовляв, така
велика, що обминути його творчість, значить — виректися впливу
на селянські маси.

Хто прочитав Річицького, нічим не прогрішиться, коли не
прочитає *Корякової* „Боротьби за Шевченка“, на яку склалося
тринадцять популярних статей різко полемічного, інколи — проста-
куватого стилю. Протилежних Річицькому тез у Коряка немає.
В нього Шевченко, очевидячки, класовий поет передпролетаріату.
В першому виданні своїх публіцистичних статей Коряк не вживає
цих висловів, але ж називає Шевченка революціонером і великим
пророком пролетаріату; Шевченко, каже, мав природну клас-
сову свідомість, а пророчив нове, невідоме йому життя. У другому,
доповненому виданні він Шевченкових „парубків“ називає вже
передпролетаріатом, що став сьогочасним пролетаріатом у буржу-
азному суспільстві. Шевченко — пише Коряк — подав марксистам
руку понад голови поколінь. Шевченків „гріх молодости“, націо-
нальний романтизм, він приписує Міцкевичевим впливам: мовляв,
Міцкевич потанув у шляхетській державності, а Шевченко захо-
пився гетьманщиною, але ж, суспільно освідомлений, поет картав
гетьманів нарівні з усіма гнобителями народу. Шевченкову клас-
совість доказує, мовляв, не тільки зміст його творів, але теж
факт, що він писав по-російськи... Хто не хоче бачити в цьому єд-
нання з нижчими всіх націй, мусів би назвати Шевченка обще-
русом.

До речі: Костомаров називає Шевченка українським поетом
щодо форми й мовою, а як виразника народного чуття — „поетом
общерусским“!

Але ж настав і такий час, коли до Шевченкознавців промовив
Сталін — *Roma locuta*, отже боротьба за Шевченка повинна скін-

читися. Уряд С. С. С. Р. рішився відкрито та явно взяти цю боротьбу в основу розбудови советської культури на Україні, втягаючи її в круг реалізації „п'ятилетки". Ото ж під кінець 1933. р. листопадовий пленум Ц. К. К. П. (б) У. ствердив „саботаж" і „контрреволюцію" не тільки Єфремова, Дорошкевича, Скрипника, Загула, Бажана, але навіть — Річицького і... Коряка. Тому У. А. Н. та Інститут Шевченка він обсадив своїми людьми, що мали геть змити з поета т. зв. „націоналістичну брехню". У грудні того самого року Наркомос вирішив: „Правильне большевицьке насвітлювання Шевченка повинно поставити його творчість на службу пролетарській диктатурі, винищуванню капіталістичних елементів, перемозі соціалізму", отже — треба винищувати всіх, хто хотів би збудити недовіря до советської влади, або поставити трудящі українські маси проти інших націй, що входять у склад С. С. С. Р. Після цього Інститут Шевченка й У. А. Н. прийняли чотири точки Постишева, поставлені на XII. зїзді К. П. (б.) У., що вимагають боротьби з „великодержавним українським шовінізмом" і назначують Інституту завдання виховувати широкі маси в дусі пролетарської ідеології.

Ці три укази Сталіно-Постишевини, що від 1934. року заступили марксівську методу, треба вважати за рівнозначні з ліквідацією наукового Шевченкознавства. І дивно, що тоді нікому не прийшло на думку запитати, чи поняття класового поета передпролетаріату насправді літературна категорія, засобами літературної критики просліджена? Без постороннього впливу та натиску? І чому Пушкіна можна шанувати, не шукаючи його класовості? Чому Пушкінський Дом (аналогічний Інституту Шевченка) не має ширити пролетарську ідеологію?

Не зашкодило б, щоб наші марксистичні прочитали собі статтю Леніна „О національній гордості великороссов" („Соціально-демократ", ч. 35., за 1914. р.)!

*

З черги треба розглянути праці, написані на сталінсько-постишевську рецепту. В 1934. році А. Хвиля і Шаблійовський зрадували „Поезію" Шевченка⁵⁾, до якої Хвиля написав довгу передмову п. з. „Великий демократ".

В основі проводить Хвиля тезу Річицького та Коряка про Шевченка — класового поета передпролетаріату, але й відмежовує його від соціалізму й комунізму, називаючи поета — буржуазним демократом. Тільки ж, мовляв, цьому демократові належить честь як передовому революціонерові, дарма що він мріяв не більше, як

⁵⁾ пор. рецензію В. Дорошенка у відділі „Рецензії".

про... українського Вашингтона, тобто буржуазну революцію. Дуже виразно Хвиля оберігався поставити Шевченка на педесталь соціалізму-ленінізму і т. д.; тут Маркс-Ленін-Сталін, а не Шевченко — навчає Хвиля.

Цю свою статтю Хвиля розбавляв їддю, приперчив непристойною корчемною лайкою, вона виросла до розмірів 124 сторінок 4^о і ввійшла як передмова до ювілейного видання У. А. Н. 1-го тому Шевченкових поезій п. з. „Повне зібрання творів, том I.“. Ото ж і світовий скандал — у монументальному виданні У. А. Н., яке кожний українець захоче хоч би оглянути, фурія Хвилі дико накинулася на всіх видніших українців, від Куліша та Костомарова починаючи, автор ошельмував непричасних до Шевченка людей (Петлюру, міністрів У. Н. Р. і т. д.) сороміцькими словами. Зате ж стаття кінчиться заявою, що, мовляв, Україна є „невід'ємною складовою частиною“ С. С. С. Р., і має „історичні досягнення в братському єднанні“ з Москвою; під переможними прапорами Леніна-Сталіна, мовляв, „ми розтрошимо всіх царів, панів, попів, поліцаїв та їх слуг“...

Вражіння молодого яструба, запертого у клітку канонів Ц. К. К. П. (б.) У. робить Ю. Йосипчук у довшій статті (55 сторінок) п. з. „Поєма селянського повстання“, що, обік статті Гуслистого „Селянські повстання на Україні і «Гайдамаки»“, становить передмову до поеми „Гайдамаки“, виданої У. А. Н. та Інститутом Шевченка в 1935. р.

Йосипчук, як постійний працівник Інституту, поруч інших помагав Затонському, Хвилі та Шабліовському редагувати I. том академічного видання Шевченкових поезій. Його стаття про поему „Гайдамаки“ наче доповнює монографію Навроцького. Дарма, що вже Гуслистий вияснив історично-соціальну підставу поеми, Йосипчук теж розписується про неї, не забуваючи ...про Постишевшину. В літературних помітках ставиться до поеми критично, хоч і не так, як свого часу (під посереднім впливом Драгоманова) Ів. Франко у „Світі“ з 1881. року. Основа поеми для Йосипчука — селянсько-класова, русій розвитку дії — процес розгортання класової боротьби; недостача поеми в тому, що поет не повів виразно соціальної різниці між бідними гайдамаками й козацькими старшинами, бо ці... бажали використати повстання у своїх приватних і класових цілях; не зазначив, мовляв, Шевченко того, що жид був тільки соціальним ворогом гайдамаків; іншу хибу поеми бачить у тому, що вся сила її — в соціальній помсті, а поет дочіпав до неї вияви націоналізму; при відсутності осіб, на яких зосереджувалася б акція, головним героєм поеми є — селянсько-повстанча маса.

Не обійшлося у Йосипчука без лайки на націоналістично-буржуазних критиків, головню — Навроцького. Але він полемізує з ним деколи й річево, головню на тему композиції. Йосипчук не хоче бачити в поемі новелістичного сюжету (кохання), поруч історичного, бо основною постановою поеми є, мовляв — поетизація селянської революції, але в Постишевський режим у Шевченкознавстві він уже вдумався. Для нього Шевченко такий собі поет, що не вмів виразно підкреслити класової різниці між особами поеми — та й тільки!

На закінчення не можна поминути московської статті Айзенштока в журналі „Литературное Наследство”. Автор її, до спілки з проф. Плеваком, зредагував був (1925. р.) перше поправне видання Шевченкових поезій, своїми статтями причинився до організації Шевченкознавства та й сам був постійним працівником Інституту Шевченка й навіть секретарем. У часі Постишевського розгрому найшовся в Москві, де, каючись, почав змивати з себе „вавилонську вежу націоналістичної забріханості”, обвинувачуючи всіх, від старих українофілів почавши, на собі самім кінчаючи. Ось, н. пр., Єфремову вичитує за те, що за багато коментарів додав до „Журналу” й „Листування”, а зате ніби вмісне відсував видання поезій, хоч, мовляв, пролетар саме їх вижидав⁶⁾. Щодо Річицького, то він, мовляв, подав Шевченкові твори як засіб, щоб опанувати українські маси, дарма що Шевченко був поет, а не вожд, і це — пониження для марксо-ленінізму, тим більше, що компартія має програму, і їй аж віршів не треба: дотого Річицький дозволив собі покласти Шевченка поруч Леніна та Сталіна як дороговказ для людства!...

А щодо ідеологічного насвітлення Шевченка, то Айзеншток нічим не різниться від Хвилі, проводячи його лінію: Шевченко, мовляв, буржуазний демократ. Але без... „великий”. У всій статті так і чуєш та між рядками читаєш, що Шевченко поет собі та й годі. може, якийсь епігон московських та й ще другорядних, як для акад. А. Багрія. В полеміці з націоналістами він не менш нахабний, як Хвиля. На доказ абсурдності всієї большевицької полеміки досить подати один зразок: Ст. Смаль-Стоцький, мовляв, наніс Шевченкові образу, дошукуючись колядкового складу в його ритміці, адже коляди — церковщина!...

Кол. проф. історії української літератури в харківському Інституті Народної Освіти М. Плевако, редактор хрестоматії українського письменства і Шевченкових поезій та кількох збірників. —

⁶⁾ Праця над Пушкіном куди легча, а видання його творів коштувало 16 років, та Айзеншток, мабуть, про це забув. Д. Л.

єдиний із марксістських Шевченкознавців, що пише об'єктивно й не лаєть ся. Цікаво, що він не лише поета, а і критика вважає за продукт доби. Критик, мовляв, тільки оформлює й обґрунтовує панівні погляди своєї суспільної групи на письменника. В студії „Шевченко і критика” („Червоний Шлях”, 1924, III—V) Плевако подає еволюцію поглядів на Шевченка від 1840. р. до 1923. р. Марксістську критику вважає за найкращий етап Шевченкознавства, бо вона, мовляв, признає і Шевченка народнього і національного поета, але добачує в цих стадіях тільки еволюцію його світогляду. Плевако не противиться, коли критики, згідно із структурою доби, зазначають ці чи ті риси поетової творчості, але він не допускає виключності в поглядах на поета, бо вона спричинює неправдиве насвітлення.

А. Войтоловський у своїх „Очерках истории литературы XIX и XX. веков” трактує Шевченка між російськими письменниками і це своє становище виявляє тим, що нашого поета звязали з московським народом „русская литература” і московська неволя⁷⁾. Це друге правдиве — поет карався десять років на засланні, ще й опаску з № носив на рукаві. А в 1933. р. його вдягли в советський мундир, і — стунай, классовый поэт передпролетариата! Його поезії Академія У. С. С. Р. видала без наукового тексту й після того всякі редактори користуються рецептою „класової значимості” текстів, тобто зпоміж варіантів добирають те, що, на їх думку, ближче т. зв. класовості...⁸⁾

Але свобода наукових дослідів, скасована в У. С. С. Р., залишилась у погорджуваній, зненавидженій більшовиками Галичині й на опльованій ними еміграції. Правда, у Празі з чотирьох університетських катедр тільки дві (Ст. Смаль-Стоцького та Л. Білецького), і тільки в рамках приписаних курсів, займалися Шевченком; в „Українському Історично-філологічному Товаристві” місяць березень присвячували Шевченкові; журнали (н. пр., „Нова Громада” під редакцією П. Богацького) друкували тільки принагідні статті про поета — тому там узагалі говорити про колегіальну, організовану працю над Шевченком — годі. Зате пок. акад. Степан Смаль-Стоцький саме у Празі, на еміграції, дав найцінніші досі студії про Шевченка в своїх „Інтерпретаціях”. Український Науковий Інститут у Варшаві повів з організовану вже Шевченкознавчу працю, й її вислід — нерукотворний пам'ятник: „Повне видання

⁷⁾ виписано з Дорошкевича. — Д. Л.

⁸⁾ пор. статтю П. Богацького, Фальсифікатори Шевченка, ст. 52 й рецензії на видання Шевченкових творів в У. С. С. Р. у відділі „Рецензії”. Ред.

творів Т. Шевченка". Його редактор П. Зайцев, передовий знавець-текстолог, не тільки дбає про наукові тексти, але ж, крім цього, друкує, свої й чужі, „пояснювальні статті“, хоч і не всі рівної вартости; між ними є чимало таких, що висвітлюють Шевченкову ідеологію. І Львів має змогу збагачувати з'організоване Шевченкознавство в основаній В. Шурагом Шевченкознавчої Комісії при Філологічній Секції Н. Т. Ш. (її веде тепер — П. Зайцев), але придбані нею досі праці не входять у обсяг нашої статті.

З усіх нових праць про Шевченка на перше місце слід покласти збірку Степана Смалья-Стоцького: „Т. Шевченко, Інтерпретації“. Автор її інтерпретує тринадцять Шевченкових творів, а в шістьох статтях розглядає загальні теми з Шевченка, так що охоплює ними всю Шевченкову творчість. Його книжка це — протипага советським студіям і з погляду методології і змістом. Беручи в основу дослідів філологічну методику, тобто виходячи від слів, їх звязку в тексті і від самого тексту, критик не маловажить ні доби поета, ні духових чинників не хтує. Із праці, виведеної відміченими засобами, вириває під пером Ст. Смалья-Стоцького Шевченко — національний поет і державник. Шевченкові національні та державницькі ідеали (впарі з правдою Божою, з рівністю небагатих і небідних) у всіх інтерпретаціях Ст. Смалья-Стоцького, Зайцева та інших не-советських дослідників, не мають джерела ні в яких теоріях, а звязані з самим текстом поезій. У всіх інтерпретаціях той Шевченко, що бореться за визволення всієї України, не такий уже біденький, як здекласований і класовий поет, що бунтує кріпаків. Шевченко-державник у Ст. Смалья-Стоцького показав на „Івані Підкові“, що, нічого не лякаючись, треба добувати найвище добро — панувати в рідному краю; в „Тарасовій Ночі“ вказує він на бій, як єдиний засіб, щоб поганці не панували на Україні. А Зайцев ядро поеми „Гамалія“ бачить у молитві „О, милий Боже України“ і виводить із неї провідну думку: перед судом історії рабство — для нації найбільша ганьба.

Для советських Шевченкознавців невмирущі та вічно живі і творчі національні елементи й ідеали у світогляді й поезії Шевченка, це тільки — молодечий романтизм, посередня стадія, ніби-то закинута й залишена згодом, це наче ті пройдені стовпи на шляху до вищої — соціально-класової ідеології. Таке класово-пролетарське становище визначили вони Шевченкові як аксіому. Але час іде і змін на Україні приніс чимало. Ледви чи ті Шевченкознавці, що вірили колись у ніби-марксівські постанови, сказали б тепер, що Шевченко боровся за класову Україну Сталіна-Постішева-Хрущова? Бо ті дослідники-українці, що національно думають, — вони

вірять і знають, що з Шевченкознавства впадуть такі кайдани, що воно знову стане до праці, вільне-свобідне у своїй хаті, і змиє з національного поета-державника верству класовості, яку йому хотів накинути чужий до Шевченка та його ідеології — московсько-большевицький уряд.

DENYS LUKIJANOVYČ (Lemberg)

IDEOLOGISCHE BELEUCHTUNG DER TÄTIGKEIT ŠEVČENKO'S BEI DEN NEUREN FORSCHERN.

(Zusammenfassung)

Um die Auffassung des literarischen Nachlasses des genialen Ševčenko (Schewtschenko) wird seit jeher — wie es sonst bei allen genialen Dichtern der Weltliteratur (vgl. Dante, Shakespeare, Goethe und and.) der Fall ist — heftig gestritten. Er, ein von großer Vaterlandsliebe entbrannter Lehrer seiner Nation, Märtyrer für seine Ideen — wurde bei seinem Volke zum Gegenstand eines, sonst bei keiner Nation zu findenden Kultes — und aus diesem Grunde ging man bei der Beleuchtung und Beurteilung seiner Tätigkeit nicht ausschließlich vom rein literarischen, akademischen Standpunkte aus; Ševčenko wurde immer als Dichter der freien, unabhängigen Ukraine aufgefaßt und anerkannt, was sich besonders in den jüngsten Befreiungskämpfen herausstellte.

Nach der Besetzung der Ukraine durch das kommunistische Rußland bemühte man sich, nicht nur den Ševčenkokult, sondern auch seine ganze Tätigkeit, wie auch alle Ševčenkoforschungen, in die Bahnen der kommunistischen Kultur und der kommunistisch-russischen Staatsidee in der Ukraine zu lenken. Es wurde eine Theorie aufgebaut — Ševčenko sei ein Klassendichter des Vorproletariats. Die ukrainischen Ševčenkoforscher außerhalb der Sowjet-Union ließen sich aber, die ganze literarische Tätigkeit des Dichters im Auge behaltend, diese Theorie nicht aufdrängen. Die Ševčenkointerpretationen von Stefan Smal'-Stočkyj (1934) und viele Aufsätze vom bekannten Ševčenkoforscher Pavlo Zajcev, die er in der von ihm redigierten Gesamtausgabe von Ševčenko's Werken (Verlag — Ukrainisches Wissenschaftliches Institut, Warschau) veröffentlichte, lassen Ševčenko als einen nationalen, von der ukrainischen Staatsidee durchdrungenen Dichter, Sänger der unabhängigen Ukraine erscheinen.

ОГЛЯДИ

ДОВКОЛА ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО ЮВІЛЕЮ В У. С. С. Р.

Ще минулого року почалися в У. С. С. Р. підготовки до відповідного відсвяткування 125-ліття народин Шевченка. Для цієї справи ще в червні Рада народніх комісарів У. С. С. Р. створила урядовий комітет під проводом письменника Корнійчука для виробу плану, як „увіковічити пам'ять поета й широко спопуляризувати його творчість серед українського народу й народів С. С. С. Р.“.

Отже передусім упорядковано державний музей-заповідник під назвою „Могила Тараса Шевченка“ біля Канева. З уміщених у пресі фотографій та відомостей видно, що на березі Дніпра, біля поетової могили, збудовано спеціальний готель для приїзних. На горі поставлено великий мурований, на перший погляд, дуже добрий будинок пропам'ятного музею. Як видно з книги записів, уже провідало його понад 100 тисяч людей із усього С. С. С. Р. На дубових щитах у музеї порозвішувано документи, фотографії й картини з поетового життя. Центральні досвідні майстерні „Музею українського народнього мистецтва“ виготовили, за спеціальними малюнками, драперії для арок у цьому музею. Під орудою відомого архітекта Кричевського повлаштовувано на горі майданчики, алеї та нові вигідні сходи на гору. Різьбар Макогон виліпив погруддя поета (із мармору) для вестибюлю музею. Тут поставлено новий пам'ятник Шевченкові на могилі.

Але ж найважливіша частина Шевченкових свят у 1939. р. була — справа пам'ятника в Києві, який уряд У. С. С. Р. ухвалив був іще в березні 1935. р. (коли відкривали пам'ятник поетові в Харкові) відкрити в Києві, і то в березні 1936. р. Тоді то доручено виконати цей пам'ятник лєнінградському різьбареві, професорові Манізерові, авторові пам'ятника в Харкові. Були відомості, що Манізер почав зараз-таки працю у своїх лєнінградських майстернях над погруддям поета та над 13 постатями на цьому пам'ятнику (як на харківському пам'ятнику). Та справа відкриття пам'ятника затяглася, і то надовго: за той час змінено проєкт пам'ятника, і щойно 11. вересня мин. р. уряд У. С. С. Р. ухвалив новий проєкт. За цим проєктом пам'ятник мав уявляти собою велетенську постать Шевченка, заглибленого в думи, вся увага глядача мала бути зосереджена тільки на цій постаті — ніяких другорядних постатей, які проєктував спершу Манізер, а які бачимо на харківському пам'ятнику, не мало вже бути. Монолітний пєдесталь із граніту червоного

кольору мав бути поставлений на невисокому горбі, композиційно зв'язаному з майданом навколо, а сам пам'ятник мав стати в парку імені Воровського (перед революцією — Миколаївському), напроти університету, на тому самому місці, де стояв, збудований 1896. р. і знятий 1920. р., пам'ятник цареві Миколі І. Нічого й казати, що думка саме тут поставити пам'ятник Шевченкові — дуже добра й багатозначна.

Відкриття пам'ятника назначено на початок березня 1939. р. Уже в лютому урядова комісія, у складі начальника управи у справах мистецтва при раднаркомі У. С. С. Р. Компанійця, голови урядового Шевченківського комітету Корнійчука й поета Бажана, прийняла в Ленінграді від різьбяря Манізера модель постаті Шевченка для пам'ятника в Києві, та 6-метрову постать відлито з бронзи. Як видно з фотографії, постать зображує поета з непокритою головою, одягнутого в довгий розстрібнутий сурдут; на грудях — довга й широка краватка зпід відкладаного коміра сорочки; поет стоїть, закривши руки за спину, з трохи нахиленою вперед головою.

Незабаром закінчено вклад залізобетонної основи для пам'ятника, з Омелянівських кар'єрів Житомирської області надійшли плити червоного граніту для постаменту, і вдень і вночі йшла напружена робота; архітект Левінсон, один із авторів проєкту постаменту, особисто стежив за роботою, приїхавши для цього з Ленінграду. Нарешті з початком березня роботи були покінчені, й відкриття пам'ятника назначено на 6. березня ц. р.

Того дня в 1. годині в парку імені Воровського почався мітинг. Навколо — натовпи людности щось із 200 тисяч. Мітинг відкрив секретар ЦК КП(б)У Бурмістенко (російською мовою) з запевненням, що, мовляв, „усі мрії Т. Шевченка здійснила партія большевиків на чолі з тов. Сталіном“. З великою доповіддю виступив (теж російською мовою) перший секретар ЦК КП(б)У Хрущов, назвавши Шевченка н а ш и м, себто — „всього народу С. С. С. Р.“, підніс, що „думи, якими жив Шевченко, перетворилися вже в життя“, що „український народ розкріпачений“, що його „Заповіт“ уже, мовляв, виконаний, і закінчив славою в честь „свобідного советського українського народу“, його „дружби з російським і іншими народами“ і — Сталінові. Дальший промовець (російською мовою) голова РНК У. С. С. Р. Коротченко, зазначив, що „Шевченко боровся проти панів українських, польських і російських“, і йому „помагали в цьому Чернишевський, Добролюбов, Некрасов“, що він боровся з цюкуванням однієї національності проти другої, і... »за об'єднання російської держави проти панів«... На таку саму тему говорив президент Академії Наук У. С. С. Р. акад. Богомолець (по-українськи): про колишнє фальшування Шевченка націоналістами, про працю Академії, що „плекає українську культуру, національну форму, соціалістичну змістом“, про те, що Шевченко — „втілення глибоких прагнень, втілення історичних тенденцій українського народу до дружби з російським народом“. Потім — Микола Бажан і Павло Тичина вихваляли (українською мовою) теперішній лад під рукою Сталіна; перший запевняв, що ніхто з ворогів С. С. С. Р. не посміє ступити на терен, де „став бронзовий постамент, бо в єдності братніх російського й українського народів

Пам'ятник Шевченкові
в Києві.

зростає поет, і в цій єдності зростає ті сили, що принесли волю українському народові"... Другий тишився тим, що пам'ятник Шевченка поставлено перед університетом, де він мав колись викладати, але важніше — що „наліво йде вулиця Максима Горького, що так жалував Шевченка як народного поета"... Білоруський поет Якуб Колас зазначив (білоруською мовою) значіння Шевченка, що „його пісні й думи співав і співає білоруський народ", для білорусів, робітник київського заводу „Більшовик" Поляченко запевнив (українською мовою), що „свого Шевченка", який „кровно зв'язаний з народом", який „вів боротьбу з катами-поміщиками й царом", робітництво „не забуло й не забуде сторіччями" й нарешті — внук брата Шевченка з села Шевченкового (колишня — Керелівка), Терентій Шевченко, який теперішньою советською мішаниною підніс, що, мовляв, „тебе, дорогий наш діду, презренна царська власть поховала, але ти будеш жити вічно", і закінчив подякою партії, всім „вождям" і передусім — Сталінові. Автім такою подякою кінчалася кожна промова.

Після промов усі підійшли до пам'ятника, й Коротченко зірвав покривало, що оповивало пам'ятник. На постаменті пам'ятника видніють такі написи: „Т. Г. Шевченко, 1814—1861" і

*„І мене в сім'ї великий,
В сім'ї вольній, новій.
Не забудьте помянути
Незлим тихим словом".*

Об'єднані хори й оркестри виконали „Заповіт". У 6. годині в київському державному оперовому театрі відбулося врочисте засідання, присвячене пам'яті Шевченка. Після відкриття Академії (російською мовою) Коротченко виголосив довший реферат голова комітету для вшанування 125-ліття народин Шевченка Корнійчук, що підніс ніби то Шевченкову „інтернаціональну свідомість", яка казала йому ненавидіти українських націоналістів за те, що „хотіли відорвати його від російських передових людей", його правдивих приятелів: Герцена, Чернишевського, Добролюбова, Некрасова... На тему спільної української культури з російською говорив заступник голови спілки письменників С. С. С. Р. — Вішневський, проводячи нитку своїх думок від київських князів, через Хмельницького до Будионного і — Сталіна, який ніби вирятував Україну від німців, Махна, Петлюри, Денікіна... Від білорусів промовляв Янко Купала, крім нього, промовляли ще представники советських республік: Грузії, Вірменії, Азербейджану. Ці промовці го-

ворили про дружбу народів С. С. С. Р., не згадуючи про рідність і єдність українців із москалями. Лише відпоручник спілки мистців і різьбарів С. С. С. Р. Герасимов підносив, що, мовляв, „за волю бився український і російський народ рука в руку”...

Після академії був концерт із співами й декламаціями.

У зв'язку з відкриттям пам'ятника в Києві та взагалі 125-літтям народин Шевченка уряд С. С. С. Р. надав київському університетові й київському оперовому театрові назву — ім. Шевченка, а також надав право урядові У. С. С. Р. утворити дві стипендії імені поета в лєнінградській академії мистецтв; народній комісаріят зв'язку С. С. С. Р. випустив серію поштових марок із портретом Шевченка й образом його пам'ятника в Києві.

*

Для ювілейних днів, які відбуваються по цілій У. С. С. Р., урядовий комітет затвердив проєкт медаліона, який видають установам і особам у день ювілейних свят. Сам проєкт уклали різьбар Макогон і графік Пустовійт: правий бік його має образ Шевченка з останніх років його життя, навколо напис — „Тарас Григорович Шевченко”, з другого боку — зображене перо, оточене лавровим вінцем; нагорі вінця — советська зірка, вдоліні — советський герб; там-таки написи: „1814—1939” і „СХХV”.

Зокрема опішнянська керамічна школа на Полтавщині виготовляє декоративні вази й полумиски, прикрашені малюнками з життя і творчості Шевченка та текстами з його творів, а полтавська промислова спілка імені Лесі Українки вишиває килими, скатерки, рушники, де бачимо образи життєвого і творчого шляху поета.

На Київщині, по місцях, де пробував Шевченко, прибивають пропам'ятні дошки. Колгоспники місцевин на Україні, де доводилося бувати Шевченкові, відзначають це ухвалями збудувати в себе пам'ятник йому, музей на його честь, книгозбірню, тощо.

Зокрема цілий ряд міст уже прийняв постанову побудувати в себе пам'ятники Шевченкові. Досі газети подали вістку, що такий пам'ятник поставлено в Сумах: поет сидить на фотелі, спершися непокритою головою на праву руку, ліва — покладена на стіл. І в Кам'янці на Поділлі прийнято постанову поставити пам'ятник Шевченкові.

Постать Шевченка
на пам'ятнику в Києві.

Взагалі в усіх більших містах поутворювано місцеві ювілейні комітети, що мають зайнятися гідним відсвяткуванням 125. роковин народин Шевченка.

*

В різних архівах С. С. С. Р. понаходили останніми часами різні архівні пам'ятки, що торкаються безпосередно, чи посередно Шевченкового життя, його творчості та його впливу на пізніші покоління.

І так, у Ленінграді в центральному архіві внутрішньої політики, культури й побуту знайдено оригінал „відпускної” Шевченка, що її видав поетові поміщик Енгельгардт дня 22. квітня 1838. р., зазначивши в ній таке: „Отпускаю на волю Шевченко Тараса Григор'єва сына, доставшегося мнѣ по наслѣдству отъ родителя моего”. „Відпускну” засвідчили російський поет Жуковський, маляр Брюлов і Вельгорський. На відпускній є багато різних поміток. Її зареєстрували в петербурзькій палаті цивільного суду; вона була між актами сенату від 28. березня 1846. р. в ухвалі про „виключення з податкового стану неklasних малярів”.

В архівах царської головної управи у справах друку найдено нові документи: в лютому 1838. р. цензор Фрейман доповідав про заборону музики Лисенка до Шевченкових віршів „Минають дні”, „Не женися на багатій”, „Огні горять”, як яскраво тенденційних. Рік після цього цензор Альферакі знову доповідав про заборону музики до вірша „Минають дні”. Хоч цей вірш і ввійшов до збірника Шевченкових творів, але як текст до нот він, мовляв, через свою тенденційність, на думку цензора, незручний. Київський спеціальний цензор Рафальський писав, що слід виключити із збірника Лисенкових пісень пісню про Гонту та прославляння Запорожжя через те, що виконування на концерті таких пісень може підбурливо впливати на публіку. Таксамо незручні для прилюдного виконування, мовляв, спогади про панщину та гайдамацькі пісні, про поміщицькі утиски. Пізніший київський спеціальний цензор Ромер зазначував у таємному листі до головної управи, що діяльність Лисенка йому в загальних рисах відома. Він писав:

„Лисенко не належить, очевидно, до прихильників уряду, який, на його думку, вживає заходів не давати ходу талановитим малоросам. Наскільки я знаю, він пробував, а може і пробує під наглядом поліції. У минулому в нього влаштовували вечірки, при чім запрошені на ці вечірки з'являлися одягнені в проstonародні строї, до сивих шапок і дьогтаних чобіт включно... Не вважаючи на вищесказане, я гадаю, що заборона Лисенкових творів мала б вигляд безцільного переслідування та давала б тільки зайвий привід до нападів на розпорядки уряду щодо малоросійської інтелігенції”.

Мабуть, це мало вплив, бо в матеріялах є і спеціальний дозвіл самого міністра внутрішніх справ Толстого на продаж 2. і 3. випуска Лисенкового збірника, надрукованого за кордоном.

Колишню садибу Репніних у Яготині на Полтавщині повернуто на т. зв. „місце відпочинку”. Та дерева в чудовому парку вирубують на дрова на очах усіх, у ньому ж завіси пасеться колгоспна худоба... Будинок, де колись жив Шевченко, зовсім запущений, він попадає в руїну, з нього зняли половину даху, відірвали

підлогу, хоч останніми часами і з'явилася думка зорганізувати там музей.

*

У сьогорічних Шевченківських святах звернено увагу й на ювілейні вистави пам'яток по Шевченкові в цілій У. С. С. Р. Для впорядкування й координації вистав на честь поета, які мають відбутися по всіх містах України, покликано до життя окремий виставовий комітет під головуванням поета Миколи Бажана. Такі вистави відбувалися або відбуваються скрізь, де для цього є підстави.

Найцікавіші вистави були, розуміється, в Києві. Було їх тут — дві: одна — в будинку (в бібліотеці) Академії Наук У. С. С. Р. (її відкрито 9. березня), друга — у будинку-музею Т. Шевченка, себто в домі, де жив поет 1846. р. Цей невеличкий, партеровий дім із кімнаткою на горищі, відтворено, за проектом відомого мистця Василя Кричевського, в такому вигляді, який він більш-менш мав за пробування Шевченка в Києві 1846. р., і передано (1927.) київській філії „Інституту Тараса Шевченка“, яка влаштувала тут Шевченківський Музей.

У будинку Академії Наук було поперх 600 експонатів, що поділені були на такі відділи: „Життя й творчість Шевченка“; „Боротьба Шевченка проти царату“; „Шевченко — основоположник української літератури“; „Шевченко в театрі й музиці“. Серед експонатів були: метрикальна книга з записом про народини Шевченка, речі, що належали до поетового батька, відомий портрет Жуковського, який намалював Брюлов, і який продано, щоб викупити Шевченка з кріпацтва, багато оригіналів Шевченка, літературних і мистецьких, між іншим, відома „захаявна книжечка“. Окремий відділ присвячений зв'язкам поета з російськими політичними діячами: Герценом, Чернишевським, Добролюбовим, Некрасовим і ін. Це на те, щоб показати, що Шевченко близько стояв до культури „братнього російського народу“...

Вистава в Шевченківському Музеї має п'ять кімнат; у першій містяться експонати, зв'язані з дитячими й юнацькими роками Шевченка; друга — присвячена петербурзькій добі життя і творчості поета; третя — побутові його на Україні 1843—1847. рр., четверта — заслання, пята — останнім рокам Т. Шевченка. На горищі, крім звичайних меблів, стоїть мольберт, скринька з малярським приладдям на столі, тут висить теж червона китайка, якою була покрита домовина поета під час похоронів.

Обидві вистави дуже численно відвідують не лише кияни, але й провідувачі з інших місць У. С. С. Р. та С. С. С. Р. В березні та квітні бувало пересічно по 1.000 людей на день.

У Харкові відкрито, після ремонту, галерею Шевченкових картин, де виставлено всього до 500 усяких робіт; серед них є аквареля (з 1841. р.) „Циганка гадає дівчині“, за яку Шевченко дістав в Академії срібну медаль, гравюра „Король Лір“ (1840—1843) і інші.

У Чернігівському обласному історичному музею теж відкрита велика вистава, присвячена пам'яті Шевченка; тут виставлено його мармурове погруддя з написом: „Історія мого життя творить частину історії моєї батьківщини“; на виставі багато зажиттєвих і посмертних видань творів Шевченка, виставлено книгу про-

відувачів, що переховувалася в окремій хатинці в маєтку Тарновських, Качанівці; в ній є власноручний запис Шевченка:

І стежечка, де ти ходила,

Колючим терном поросла, — Шевченко, 21 августа, 1859.

З мистецьких експонатів є тут великий портрет поета роботи маляра Микешина, нова картина Самокиша: „Шевченка везуть на заслання“. Цікавий матеріал містить відділ: „Шевченко на Чернигівщині“.

Будинок народної творчості у В и н н и ц і відкрив виставу: „Шевченко в образотворчому мистецтві“. Вишивальниці Винниці приготували велике панно „Канів“ та три портрети Шевченка; клембівські вишивальниці — закінчили панно „Кобзар“ та два портрети поета.

У Дніпропетровському історичному музею влаштовано велику виставу, що відбиває життя і творчість поета: в мистецькому музею — виставу: „Шевченко — маляр“.

Подібну виставу відкрито в П о л т а в і.

По Поділлі організує в місцевих музеях цілої області вистави, присвячені пам'яті поета — обласний ювілейний комітет у К а м'я н ц і. Для кам'янецької вистави, що її відкрито в березні, послужили матеріалами збірки Краєзнавчого Музею.

Цікаво, що в селі Ш е в ч е н к о в о м у (Керелівка), хату, де жив колись Шевченко, перетворено на музей його імені, й відкрито той музей у березні ц. р.

*

Ювілейні свята відбуваються або мають відбутися і по всіх ш к о л а х У. С. С. Р. З цього приводу в газетах появилися статті, що змальовують стан Шевченкознання по школах, головню — середніх. І так, за теперішньою програмою з української літератури для V—X. клас середньої школи призначено по 45 годин для вивчення 30 творів Шевченка в кожній класі. Київські „Вісті“ в одній великій статті підносили велику відповідальність школи й викладача літератури, коли діти вивчають творчість Шевченка. „Наприклад, читаючи його вірші, треба вміти передавати їхню співучість, музичність, різнобарвність інтонації, треба підкреслювати стиль Шевченка. Треба звертати велику увагу на вивчення біографії Шевченка, яка має самостійну освітньо-виховну вагу. Треба ознайомлювати учнів з тим, як працював Шевченко над своїми творами“. Дуже характеристична згадка у статті, як учитель, коли його спитали діти, що це значить „благоденствує“, відповів, що це значить — „живе в злиднях“. Автор статті підносить хиби теперішніх підручників і програм; в них, на його думку, „не розкрито значіння Шевченка, як родоначальника української літератури, творця української літературної мови, як першого геніального поета українського народу; в них не підкреслено того, що творчість Шевченка є підсумок усього попереднього розвитку української літератури й невичерпне джерело її майбутнього“. Отже — „потрібне поважне політичне й методичне керівництво роботою над вивченням творчості Шевченка в школі; потрібна ціла низка підручників; потрібно поповнити шкільні бібліотеки Шевченківською літературою“...

*

З приводу ювілейних свят намічено ряд видань, то Шевченкових творів, то праць із Шевченкознавства. Про ці книжки (деякі вже встигли вийти) наш читач довідається то з „Хроніки“, то з відділу „Рецензій“. Тут згадаємо тільки про ті плани, що їх (за інформаціями секретаря Академії Наук У. С. С. Р., акад. О. Палладіна) для ювілею Шевченка намітила Академія Наук. Отже там утворено ще в січні окрему ювілейну комісію, що розробила план ушановання поета в різних установах Академії. І так, „Інститут літератури ім. Т. Шевченка“ мав виготовити два томи акад. видання творів поета, та ще й масове видання „Кобзаря“; крім того, проєкт мистецького видання „Кобзаря“ з ілюстраціями та п'ятимовного повного збору творів Шевченка; та ще має вийти спеціальний збірник наукових статей авторів із усіх „братніх“ республік С. С. С. Р. Осібний збірник фолклорних матеріалів — „Шевченко й народня творчість“ має підготувати „Інститут фолклору“, що випустив іще й спеціальне число свого журналу „Український фолклор“. „Інститут мовознавства“ має видати ювілейне число „Мовознавства“ із статтями: „Шевченко як основоположник української літературної мови“, „Лексика Шевченка“, „Мова і стиль революційної поезії Шевченка“ і т. п. Інститут складає тепер наукову картотеку „Лексика Шевченка“. Темам: „Шевченко і його епоха“, „Визвольні війни українського народу проти шляхетської Польщі за творами Шевченка“, „Шевченко і російські революційні демократи“, „Шевченко і пригнічені народи царської Росії“, „Історичний аналіз поеми „Гайдамаки“ — має присвятити свою працю „Інститут історії“ Акад. Наук У. С. С. Р. Бібліотека Академії Наук, спільно з „Інститутом літератури“, мали влаштувати велику виставу, про яку в нас уже була мова.

Підчас ювілейних свят Академія Наук У. С. С. Р. мала скликати врочисту сесію з доповідями про Шевченка різних українських дослідників та представників Р. С. Ф. С. Р., Білор. С. С. Р., Грузинської С. С. Р. та Казахської С. С. Р.

Що з цих планів виконано — сказати важко.

≡

Із усіх свят і з видань із приводу Шевченківського ювілею можна мати враження, що большевицький уряд на Україні використовує 125-ліття народин Шевченка (дуже часто можна думати, що це свято в честь — Сталіна, а не — Шевченка!) для своєї мети: доказати за всяку ціну, що Шевченко, мовляв, „наш“, і що він „нерозривно зв'язаний з прогресивними діячами великого російського народу“, мало що не „общерос“... З-ко С-яч Л-ий.

ПАМ'ЯТНИК НА МОГИЛІ ШЕВЧЕНКА В КАНЕВІ.

Від кількох літ не сходила із стовпців советських газет на У. С. С. Р. справа нового пам'ятника на Шевченковій могилі в Каневі. Як відомо, давній чугунний хрест на могилі усунено вже десять років тому, і замість нього поставлено мізерне постоєве погруддя на досить високому постаменті. Та цей „пам'ятник“ був тимчасовий — на його місце мав стати високий пам'ятник, який було б видно здалека з Дніпра. Цей пам'ятник рішено поставити в ювілей-

ний рік 1939. — для нього було декілька проєктів. Один із кращих проєктів, а саме — мистців Бульдїна, Дарагана й Ражби, який мав уявляти „величезний монумент, що зображує тополю в 30 метрів заввишки, під якою дана постать Шевченка, оточена фігурами, які символічно зображають людей нашої радянської епохи” — урядовий Шевченківський комітет відкинув, а прийняв і затвердив 28. лютого ц. р. проєкт роботи професора Манізера, автора київського та харківського пам'ятника. Пам'ятник цей, як видно з фотографії,

Пам'ятник Шевченкові в Каневі.

і як описують його київські „Вісті”, „являтиме собою монументальну постать поета, що стоятиме на височенному п'єдесталі з полірованого лабрадориту; загальна висота пам'ятника — 16 метрів; в основу композиції пам'ятника, як заявив автор проєкту, професор Манізер, покладено те, щоб по-перше його було видно на великій відстані понад Дніпром, по-друге, щоб відвідувач, наблизившись до пам'ятника, міг відчутти незабутній образ заглибленого в думи поета”.

Пам'ятник почато будувати в березні, роботи йшли швидко — на три зміни. Фундаменти закладено 4 м завглибшки, під фундаментом укладено залізобетонovu плиту на 80 см завгрубшки. Пам'ятник мав бути готовий 15. травня ц. р.

Підготовлювали відкриття його на 22. травня (день похорону Шевченка на Чернечій Горі). Робітники справилися й закінчили будівлю три дні до визначеного їм речення, — і урядова комісія прийняла пам'ятник, ствердивши, що будівничі виконали роботу добре. Відкрито пам'ятник у неділю, дня 11. червня ц. р., з промовами, співами й поклонами — Сталінові.

Коло могили, як ми вже згадували, стоїть поверховий музей-заповідник. Будову музею розпочато ще в 1934. році, а тепер вона закінчена. Проєктували музей — відомий мистець-архітект проф. В. Кричевський і архітект Костирко. Ціла будова й декорація витримані у строгих і вишукано-простих, монументальних формах українського народнього стилю. Особливо цікаві пляфони саль і вітражі у вестибюлі з мотивами українського народнього орнаменту, перетвореного в модерному характері.

В музею має бути представлений цілий життєвий шлях і творчість Поета й Мистця. Будуть там, м. ін., такі відділи, як: „Шевченко й родина”, „Шевченко й релігія”, „Шевченко й народня творчість”, „Погляди Шевченка на літературу і мистецтво”, копії малярських і гравєрських праць Шевченка. Крім того, будуть уміщені спеці-

яльні декоративні панно й різьблені твори, виконані кращими українськими мистцями, які мають ілюструвати твори поета. В партері будови вмістять різні проєкти пам'ятників Шевченкові.

Г. Л. С-ий.

УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ ШЕВЧЕНКОВІ — З ПРИВОДУ ЮВІЛЕЙНИХ СВЯТ.

І сьогоднішні ювілейні святкування з приводу 125-ліття народин Шевченка, і підготовки до цих свят виявилися низкою творів нових українських письменників по той та по цей бік Збруча. Правда, нам важко повилловлювати все, що де появилoся в численних журналах та газетах у підсоветській Україні, важко, вже хоч би через те, що від довшого часу до нас ніякі видання звідтіл не доходять. А проте хоч дещо можемо сказати про зазбручанську творчість українських письменників — на тлі Шевченкового ювілею, чи взагалі Шевченківських свят. Не все, що готовили до ювілею письменники, вже появилoся друком. Ось, н. пр., українська советська преса вже давніше згадувала про те, що *Максим Рильський* пише окрему поему, присвячену Шевченкові, з приводу 125-ліття народин поета, та чи вона вже побачила світ, не відомо.

Але дещо таки появилoся. Згадаємо тут дуже гарне, недокінчене оповідання *С. Васильченка* про дитячі роки Шевченка: його з паперів покійного надрукував журнал „Радянська Література” в Києві 1938. р. у книжці за травень, а передрукував варшавський журнал „Ми” у книжці за березень — квітень 1939. р., (ст. 8—41). Той самий журнал передрукував з київського „Літературного Журналу” за 1937. р. (книжка 3) настроєвий вірш поета *Ст. Крижанівського*: „Шевченко в засланні”, в доповненні до думок, які Шевченко висловлює у своїй поезії „І знов мені не принесла нічого пошта з України”. Шевченко виходить до берега моря з казарми — човна з поштою нема...

Він оглядається назад:

*Пустеля. Сум. Сатрапи п'яні.
Знушення й муштра. І горять
Ці десять літ, як серця рани.
Ні фарб, ні друзів, ні листів,
Ні віршів. Пустка та чекання!*

*А що попереду ячить?
В неясній млі немов омана.
То краю рідного привіт,
То Муза гнівна і кохана,
То села, хати і сади
Густовишневі, тополині
І слави пізньої плоди —*

*Та ні... Нема йому, нема
Давно сподіваної волі.
Позаду форт і знов тюрма,
А попереду — хвилі голі...*

Невмиє небо. Доля зла
Його не згадує до нині.
І знов йому не привезла
Нічого пошта з України!

На таку саму тему маємо у збірці поезій Андрія Малишка „Тарасова земля” теж гарний вірш:

В хвилину суму, в ранній час
Поза валами, за кутією
Він виглядав — не йде баркас
Із вісточкою дорогою...
„Гарячий вітре, ти єси
Сади минаєш молодії”,
Мої жалі, мої надії
В єдинім слові привеси.
Весела хмаро! В далині
Промчиш і не повернеш знову,
То розкажи хоч ти мені —
Чи бачиш зірку вечорову
На Україні?...”

Привозять пошту. Знову в ній
Тобі ні слова, ні привіту.
І очерет шумить — нема,
І хвиля хлюпає — не буде...

І на світанку із докором
Баркас проводить тихим зором:
„Пливи... Та хоч прокляття привези.
Якщо для мене ласки жалко!...”

Засланню над Каспієм присвячує з галичан довшу поему Святослав Гординський. Та із неї поет надрукував досі тільки два фрагменти: „Шевченко над Каспієм” („Діло” ч. 56, з 12. березня, 1939. р.) та „Ніч над Каспієм” („Ми”, 1939, березень — квітень, ст. 5—7), тимто не можна нічого про поему сказати, тим більш, що сам автор вважає ці фрагменти не закінченими, та що може їх ще змінити. Зпоміж важених ритмів поеми гарно виділяється наслідував поетом Шевченкова коломийка, яку Гординський уміло опановує. Шевченкові в неволі уявляються України далекої

Стени і роздолля,
Як дівчина, серед села
Висока тополя,
Хати білі, і явори
Униз клонять віти,
І граються у піжмурки

¹⁾ Неправильно утвореною формою „єси — минаєш” Малишко наслідує Шевченка, пор. „добре єси — робиш” (Перебендя). І у Крижанівського поет звертається до вітру, хоч із іншим проханням:

О, вітре, вітре — вітровий,
Жени мов ластівку по полю
Хвилину радісних надій,
Мою сподівану волю... Р е д.

Веселії діти,
Повертаються додому
З поля круторогі,
І колодязь, нахилившись,
Скрипить край дороги... і т. д.

Але ж і інші часи з Шевченкового життя нашли своїх оспівувачів. Ось, на нашу думку, непоганий вірш Петра Дорошка „Шевченко в Седневі” (в березні, 1847):

На взгір'ї сад. Кремезні липи,
Кущі ясмину, вишняки.
Повітря аж п'янке — хоч випий —
Пливе ізза Сниви-ріки.
Він вийшов. — Він іде поволі
На край узгір'я. Угорі
Шумлять задумливо тополі,
А захід полум'ям горить.
Сідає сонце. Над водою
Шелеснуть, змовкнув комиші...

Весна. Нема спокою для душі поета. Поза річкою — вбогі села. Він стоїть і мріє а, далі — починає співати. Довкола

Вже не шуміли комиші
І плів крізь ніч могутній голос
Його вселюдської душі...

Вірш цей появилася в журналі „Радянська Література” за 1938. р. А березневий зшиток цього журналу за 1939. р. увесь майже присвячений Шевченкові. Вірші, поміщені в цьому зшитку, порушують такі хвилини з Шевченкового життя: арештування (Андрій Малишко „На Дніпрі”), поет над Невою (Іван Нехода, „Стояв Шевченко над Невою”), остання ніч Шевченка (Петро Карпенко); Микола Шеремет узагалі говорить про Шевченка („Т. Шевченко”), а вірш Віталія Петльованого торкається Шевченкової могили в Каневі („Тарасова гора”). Ту саму тему порушує Іван Гончаренко („На горі Чернечій”); зокрема стоїть Ст. Крижанівський із своєю „Новою казкою”. Ця „нова казка”, це — Сталінський рай на Україні; вірш — далекий від усякої поезії, так і пахне казкою, звичайна собі агітка, від якої робиться ніяково й соромно за автора, усе ж талановитого поета. Подаємо декілька віршів із цієї нещасливої „казки”. Якийсь чужоземець приїхав побачити „нашу країну” (себто С. С. С. Р.), і ось

Пита чужоземець: „А чий це завод”?
Заходить в ворота коваль-коваленко
І з гордістю каже — Тараса Шевченка...
З колгоспу Шевченка худоба і птиця...
Над морем Каспійським...

...сад Шевченка розквів у пустелі.
Це що за будинок! Шевченкова школа!...
Шевченка в піснях величали надхненню,
Шевченкові села в путі зустрічались,
Шевченкове жито в полях красувалось,

*Музеї Шевченка стояли прегарні,
Шевченка ім'ям називались лікарні...*

Оце й є та „нова казка”, а зветься вона — С. С. С. Р.! Таксамо вихвалює цю „нову казку” (як, зрештою, майже всі автори!) й Іван Гончаренко у своїй вірші „На горі Чернечій” — мовляв, мрії Шевченка сповнилися:

*Усе отак, як він хотів:
Дніпро, лани і гори-кручі,
І люди вільні і могучі
Розбили пута. Кров катів
Знесло у море. І навіки
Засяла праведна зоря,
І спомина сім'я велика
Свого поета-кобзаря...*

Про літературну вартість такої „поезії” говорити нічого. Майже скрізь у ній Шевченко відходить на другий план — поклони відбирають ті, що кажуть так писати. Як приємно відбивають від усього цього багажу ті нечисленні вірші галичан чи наддніпрянських емігрантів про Шевченка, що їх надруковано чи в окремих збірках (пор. *Олекса Стефанович*, Stephanos, I, Прага, 1939, вид. „Дніпрові пороги”, вірші „Шевченко” ст. 74—75, „Два” — Шевченко й Гоголь, сонет — ст. 76); *Євген Маланюк* „Перстень Полікрата”, Львів, 1939, „Українська Книгоспілка”, сонет на ст. 57: поет пливе Балтійським морем, згадка про варягів і козаків, останніх на тлі походу Шевченкового „Гамалії”), чи в журналах (пор. вірш *Олеся Бабія* „Найбільша тайна”, „Життя і Знання” за березень 1939., ст. 71., або *Святослава Гординського* „Шевченко”, теж у „Житті і Знанні” за березень 1939, ст. 66). Передусім велике враження робить сильний сонет Стефановича, з його повним зрозумінням поета для українського народу (ст. 75):

*Це — буремно випнуте вітрило,
Що човна нестримано жене.
Це — велике серце вогняне,
Що над степом сонцем засвітило.*

*Стомогутньо випростані крила,
Між котрими рокіт не засне,
Чудо ясне, — дивне і страшне:
Ожила земля й заговорила.*

*Клекотіння крові і вогню,
Громове — розвиднитися дню!
Встати дню із чорної безодні!*

*Спалах Крутів, Похід і Базар,
Горяче розжевлене сьогодні
І святий майбутнього пожар!*

Супроти віршів советських українських поетів навіть слабенький вірш *М. Курп'їти*, поміщений у „Новому Часі” ч. 56, з 13. березня 1939 видається нам чимось наче поезією.

Накінець слід згадати трохи офіційний, хоч не позбавлений щирости вірш *Дмитерка*, написаний з приводу відкриття пам'ятника Шевченкові в Києві й поміщений у київських „Вістях”. Вірш має наголовок „Біля пам'ятника”:

*Готово все! Зійди на п'єдестал.
Нехай людські, схвильовані уста
Тобі трьохкратно промовляють:
Слава!
До тебе, — до людини і співця,
Сьогодні пориваються серця,
Тобі трьохкратно промовляють:
Слава!
Ти на сторожі вбогих і малих
Рабів знедолених, рабів німих,
Своє поставив немируще
Слово.*

А кінчиться вірш, згідно з приписами згори, що, мовляв, сьогоднішнє У. С. С. Р., це ніби та вольна сім'я, про яку писав Шевченко:

*У сім'ї вольній, у сім'ї новій,
Воно, як меч; твоє безсмертне
Слово.
Готово все! Зійди на п'єдестал!*

Трохи живіші біографічні оповідання, поміщені у 3. зшитку „Радянської Літератури” за 1939 р. (див. про них у відділі „Рецензії” — огляд П. Зайцева цього журналу). Тут *Аркадій Любченко* в оповіданні „Липовий листочок” підхоплює обвинувачення Шевченка у блюзнірстві з приводу одного його вислову про теологію; *Семен Скляренко* надрукував оповідання „Вінок” — на тему привозу Шевченкової труни до Києва, коли вона стояла в Рождественській церкві й коли покладено на неї терновий вінок; *Яків Качура* змальовує в оповіданні „Рядовий Шевченко” муштру поета і знущання капітана Косарева над ним; *Яків Баш* пише в опов. „Зерна” про Шевченка в корчмі, як він розсипає зерна на столі й оповідає кріпакам про царя, панів та нарід; оповідання *В. Козаченка* „Надія” змальовує життя Шевченка в касарні. Із давніше надрукованих белетристичних речей назвемо ще біографічні новелі *Семена Скляренка*, *Андрія Малишка* та *М. Хазана*.

У зв'язку з підготовками до ювілейних святкувань декілька письменників виготовило низку драматичних творів із життя Шевченка. Советська преса називає пєсу *Суходольського* „Юність Тараса”, крім цього надруковано вривки з 1. дії твору *Юрія Костюка* „Тарас Шевченко” (всіх дій має бути — 4), та з цих уривків, а саме „Шевченко зустрічає новий 1846. рік у гостях у свого приятеля Козачковського в Переяславі”, не можна про твір дати позитивного висновку. Крім цього, появилися віршована драма *Герасименка* „При битій дорозі” за мотивами з поезії Шевченка, з його персонажами, Катериною, Перебендею; пєса закінчується оптимістичними словами Перебенді до поводиря:

*І як не вірити, окрадена дитино,
що буде інший шлях, залитий сонцем,*

веселий шлях музики і пісень,
і там згадають, сину, твою матір,
загублену нещасну Катерину,
і стануть сльози там її горіти
найкращими вогнями по весні...

А березневий зшиток „Радянської Літератури” за 1939. р. приносить уривок драматичної поеми Павла Тичини „Шевченко й Чернишевський” та трагедію на 4 дії Сави Голованівського „Поетова доля”. Про обидва твори і їх вартість у нас згадано в рецензії (на ст. 204—205). Тут наведемо ще декілька пікантних місць, де Тичинині персонажі деклямують про любов „братніх народів”, українського й російського, і причіплюють сюди Шевченка. Ось молода жінка, московка, що її називають „Ізольдою”, деклямує вірші Шевченка, а далі „снісходительно” й неприродно виголошує:

*Я великороска.
Але ж тепер із гордістю скажу:
Люблю я вашу Україну, пісню,
Народ. Люблю. І все це — через вас.*

Себто — через Шевченка. А йому Тичина каже знов виголошувати ось які іділічні вірші на тему його любови і прихильності до москалів (у докір Л. Мордовцеву, який дивується, що Шевченко Чернишевського зве „своїм надхненником і братом”), мовляв, „найкращі, найчесніші люди”

*Це Добролюбов і Некрасов, Герцен
І Огарьов, і Салтиков-Щедрін.
А ти?... щоб не дружив я? Так не буде!
Бо не на те ріднимся ми — народ
Російський, славний, — як і український
В незламній боротьбі прославлений
Народ!*

Одне слово: Шевченко — „общерос” за рецептою Кремля! Така рецепта, хоч уже на іншу советську недугу (оплюгавлювання українських діячів, при чому до цього оплюгавлювання без сорому свої такі люди втягають Шевченка), видна із „трагедії” С. Голованівського, що її зміст поданий у відділі „Рецензій”. В ній як-найпоганішу роль автор приписав зненавидженому тепер, за програмою центра, „кармазинникові” Кулішеві. Ось які слова вкладає Голованівський Кулішеві з приводу видання Шевченкових поезій ним, Кулішем (це теж наклепи, які безкритично тепер раз-у-раз повторяють на У. С. С. Р.):

*Я думаю, що нині
Той час настав, коли з твоїх поем
Я міг би дещо видати... Звичайно,
Ти виправити згодився б місця,
Які однак закреслила б цензура...
Ну, різкості там всякі... Ну, за вірші,
Звичайно, ти одержав би своє...
Багато заплатити я не міг би,
Четвертака ж за слово б заплатив...*

І хоч як Голованівському хотілося б понизити Куліша та осмішити його, його, що „хотів би з музи голосного мужика створити славу нації своєї“, то не раз у нього вихоплюється і правда, яку проповідував, головню в першому часі приятелювання з Шевченком, Куліш, мовляв, з Шевченка буде

*Не Пугачов, не Разін, не мужик,
А соловей, який в усій Європі,
В усьому світі змусить процвісти
Так дороге нам слово «Україна»!*

Тяжка песа, й від неї тяжко робиться, й образливо і за автора, і головню — за скривленого, спотвореного ним Шевченка.

Коли говорити про фільм, то поет Микола Бажан передав київській кіностудії сценарій „Катерина“ за Шевченковим текстом.

Л. С.

*

З приводу 125-ліття народин Шевченка здавна проєктували в Києві з'їзд пленуму управи „Спілки советських письменників“. Той з'їзд відбувся з початком травня — і тягся від 4. до 8. травня. На з'їзд прибуло з цілого С. С. С. Р. поверх 160 письменників різних націй. Відбувався з'їзд у новозбудованих приміщеннях Верховної Ради У. С. С. Р., на тому місці, де стояв Михайлівський монастир. Усіх на з'їзді було до 1.200 осіб.

Дня 4. травня виголосили вступні промови: голова управи російських письменників — Олексій Толстой і від українських письменників — Павло Тичина. На цьому засіданні були — Хрушов, Бурмистренко, Коротченко, Корнійчук і ін. Сей останній виголосив довший реферат про життя і творчість Шевченка (у дусі — советського центра), після чого привитав з'їзд віршами російський поет Лебедев-Кумач (виступав проти „буржуазних націоналістів“, які, мовляв, „намагалися представити Шевченка нещасним самоуком“). Білоруською мовою склав привитання поет Янко Купала, що привіз із собою портрет Шевченка, зроблений з різнобарвних кусників дерева.

Дня 5. травня виступив із промовою про вплив творчости Шевченка на білоруське письменство білоруський поет — Якуб Колас; грузинський письменник Аліо Малашвілі говорив про велику популярність Шевченка у Грузії, а Максим Рильський прочитав велику доповідь на тему „Майстерність Шевченка“ (про поетику „Кобзаря“), порівнюючи вірш Шевченка з віршем Пушкіна й Некрасова. Про переклади Шевченка російською мовою говорив російський поет Корній Чуковський, а акад. Бєлєцький прочитав доповідь на тему: „Шевченко і світова література“. День 6. травня був присвячений таким доповідям: „Шевченко та його доба“ — Гарле, „Шевченко — малар“ проф. М. Бурачека, „Шевченко і Захід“ — Аплітіна, „Роля Шевченка в українській літературі“ — І. Стебуна, „Шевченко й народня творчість“ — Яновського, „Шевченко в музиці“ — композитора Козицького. Того дня привитало з'їзд 14 болгарських письменників (листовно), вірменський письменник Аразі, азербейджанський поет Расул Рза, казанський — Тажибаєв, кір-

гізький письменник — Сасикбаєв і жидівський — Гофштейн. Велику доповідь надіслав англійський поет Джон Леман. Увесь час на пленумі був голова спілки литовських письменників Любас Гіра, перший перекладач Шевченка литовською мовою.

Дня 7. травня учасники з'їзду подалися пароплавом на могилу Шевченка до Канева. Тут відбувся в підніжжя гори мітинг, на якому промовляли: український письменник Юрій Смолич, російський — Чуковський, білоруський — П. Бровко, грузинський — С. Еулі та місцевий колгоспник Носенко. Після цього відбулося ще врочисте засідання коло могили з промовами рос. письменника Всеволода Іванова, українського — Івана Сенченка, вірменського — Авелтина Іслакяна і грузинського — Леонідзе. Потім відчитано „Заповіт” — 9 мовами, 32 делегації з'їзду склали вінки на могилу поета, й учасники екскурсії й гості (до 10.000 людей) відспівали всі „Як умру”.

Дня 8. травня засідання знов було в Києві. Виступали з промовами від Спілки малярів України — Бойченко, Юрій Яновський, російські письменники С. Городецький, Марієтта Шагінян, татарський письменник Рахімі. На закінчення з'їзду читали вірші Шевченка різними мовами.

На з'їзді вибрано президію управи з 15-осіб, при чому Україні (увійшов А. Корнійчук), Білорусі і Грузії визначено по одному представнику, решта 12 — росіяни...

Гліб Лазаревський.

ШЕВЧЕНКО У ТВОРАХ СЬОГОЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МИСТЦІВ.

На століття появи „Кобзаря” Т. Шевченка й на 125-ліття з дня народження поета й мистця — українські мистці виконали низку праць із його життя та кілька портретів. Ці праці матимуть величезне виховне значіння, і потреба в них була дуже пекуча. Навіть дивно тепер, що подібні праці не з'явилися півсотні років тому, а принаймні в часи відродження української державності...

Взагалі, портретологія Шевченка, не вважаючи на те, що маємо з цієї ділянки праці Рєшіна, Крамського, Красицького й багато дуже добрих автопортретів самого Шевченка — погруддя Беклемишова, Пименова, Балавенського, Гаврилка, — таки лишилося все новим і новим полем праці для мистців. Отже, не вважаючи на низку блискучих праць, рідко яка постать була в нас так звільгаризована (хвіба ще Наполеон), як саме — портрети Шевченка, особливо в погруддях. Це вказує лише на те, що в найширших масах було величезне запотребування на портрети, чи бюсти Шевченка, та що попит перевищував продукцію, й на її місцє з'являвся несмачний сурогат, іноді — кумедно-карикатурний.

Через те саме низка нових праць із портретології Шевченка, а особливо жанрових річей із життя поета, каже нам звернути особлившу увагу на них.

Перейдемо ці праці, починаючи з жанрових.

Образ Миколи Азовського, одного з кращих представників молодого покоління українських мистців, вихованця київського

Мистецького Інституту, під назвою „Т. Шевченко“, цікавий як із боку композиції, так і кольорового виведення. Постать Шевченка зображена на скелі, з правого боку образу, в мундурі тогочасного миколаївського салдата, без шапки. В правій руці — гусяче перо, в лівій — зшиток. Момент узяв мистець з заслання поета, на тлі пейзажу голого степу і скель, та непривітних хмар. В долі — річка.

Цей момент творчості заслання-Шевченка в образі Азовського робить сильне, глибоке враження: твір дуже цікавий, настроєвий, витриманий у тонації й композитивно сучасний.

Н. Трохименко, один із кращих сьогочасних наших реалістів, автор багатьох жанрових композицій, вихованець петербурзької Академії Мистецтв, дав твір „Шевченко і Енгельгардт“. Твір цей має в собі багато психологізму, властивого мистцям-реалістам: з нього Н. Трохименко вивязався як-найкраще. Зміст образу є такий: малий Шевченко, в жупані, рисував у панських покоях, і так застає його пан; момент узято той, коли Енгельгардт порозкидав рисунки й гудить Шевченка. Малий Шевченко лукаво підсміхається... Образ скомпонований добре, гарні ефекти світла, обстановка й убрання добрі й вірні. Образ, як і Азовського — робить сильне враження, яке й хотів віддати мистець.

„Шевченко серед кріпаків“ — олійний образ П. Носка.

На першому пляні, з лівого боку картини, рисує Шевченко, а за ним — ефектовний Брюлов, підчас коректи. Шевченко все ж виступає як центральна постать образу. Другий образ Іжакевича це — зустріч Шевченка з Сошенком у Петербурзі в парку. Зображено на ньому цікавий, історично вірний момент, коли молодий юнак-Шевченко, стоячи під різьбою, подає Сошенкові тільки-що зроблений рисунок, і коли Сошенко переглядає його, Шевченко соромливо опустил очі на землю. Образ безперечно має психологічний підклад.

„В академічній класі“ — малюнок Ів. Іжакевича.

Мистець старшого покоління, Іван Іжакевич, відомий ілюстратор і автор поліхромій церков, дав два твори з життя Шевченка. Перший це — „Шевченко в Академії“ (в академічній класі). Група студентів Академії сидить за лавами, на підвищеннях, як це є в академіях, і рисують „дискоболя“ (фігурна кля-

„Шевченко й Енгельгардт”
олійний образ К. Трихименка.

„Т. Шевченко-салдат”
олійний образ М. Азовського.

„Тарас Шевченко”
олійний образ Федора Кричевського

„Т. Шевченко”
олійний образ Фотія Красицького.

„Т. Шевченко”
скульптура С. Жука.

першому пляні, з лівого боку образу, Шевченко шкідє жанрову річ: сидить за шталюгою, з палітрою й пензлями, коло нього — складаний стілець з касетою.

Цих шість образів дають багатий ілюстративний пластичний матеріал із різних періодів життя Шевченка, і безперечно творять гарний вклад у скромне до цього часу мистецьке оброблення життя поета.

Окрім жанрових образів із життя Шевченка, два кращі представники українського мистецтва виконали нові портрети поета.

Федір Кричевський дав гарний портрет Шевченка, що в портретографії поета займе безперечно поважне місце.

Широко, мідно мальований портрет Кричевського, без ніякої штучности й театральности, культурно схоп-

П. Носко (ст. 145) дав річ: „Шевченко серед кріпаків”. Твір цей також потрактований реалістично. Коло хати — група селян і селянок, а між ними молодий Шевченко, що щось пояснює, чи промовляє селянам. Група селян потрактована мальовничо — одні стоять, другі сидять, усі слухають з увагою. Тло твору — частинка села.

Ф. Коновалюк, вихованець Київського Мистецького Інституту, зображує Шевченка в казематі. Вихудлий, зажурений Шевченко сидить із схрещеними руками на колінах. Повурі мури каземату, вікно з решіткою, промінь світла і т. д. — дають певне вражіння.

Іван Шулґа виконав картину „Шевченко на етюдах”. На тлі левади, на

„Тарас Шевченко”
гравюра Софії Налівицької.

лений і ефективно викінчений робить як-найкраще вражіння. Особливо погляд Шевченка, глибокий і пронизливий, робить незатерте вражіння і залишається на все в пам'яті.

Фотій Красицький, що ще перед світовою війною дав один із кращих, властиво найкращий з рисункових портретів Шевченка, тепер намалював портрет Шевченка з бородою, в кожусі. Так, як і перший портрет Красицького, що є на Україні в кожній хаті, буде й цей портрет не менше популярний. Як відомо, Ф. Красицький — Шевченків небіж.

З нових погрудь Шевченка, також виконаних на ювілейні роки, є три.

А. Страхов дав у повному розумінні слова ефектне погруддя, може занадто ефектне, що стає на границі театральності. Трохи драматизований. При чому, профіль і сн'аце роблять відмінне вражіння.

Г. Пивоварів дав погруддя з з'осередженою увагою — більше натуралістичне, ніж у Страхова, однак відбігає трохи він від загальної знаної подібності.

Сергій Жук у своєму погрудді Шевченка хоче культивувати широко відомі погруддя в їх відомому сенсі. Погруддя це спокійне, може навіть флегматичне. Як символіст різьбар — Жук не змінив і тут своїх засад.

Для повноти нових творів з обсягу портретографії Шевченка відзначимо тут ще три гравюри. Всі три високої мистецької якості.

Портрет В. Касіяна до повного видання творів Шевченка виконаний у гравюрі на дереві — чудовий...¹⁾

Олена Сахновська, також у гравюрі на дереві, дає Шевченка на тлі деяких персонажів із його творчості, на тлі веселки й вітряка, що разом творить певну цілість.

Софія Наліпінська у своїй гравюрі дає алегорію творчості Шевченка, пов'язаної з портретом.

Взагалі останні роки принесли дуже цікаві мистецькі твори з портретографії, ілюстрації життя й символічного охоплення творчості Шевченка в усіх ділянках мистецтва. Не від речі буде тут згадати також відомі вже дві різьби Архипенка — бюсти Шевченка, один із них, „Шевченко на заслання“, знаходиться в Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. На львівському ґрунті появилася нове видання портрету Шевченка з давнішої роботи Івана Труша.

Та на цьому ще не кінець. Як довідуємося, наші мистці працюють далі над ілюстраціями життя поета. І так, малярі Мищенко, Носко, Сударик, Трохименко сидять над полотнами, що зобразять дитячі й юнацькі роки поета; Кравченко, Гончарук, Азовський малюють картини на теми з заслання Шевченка; Шульга працює над сюжетом „Шевченко на пароплаві повертається з заслання“; професор Бурачек малює картину на тему „Царська варта на могилі Шевченка“; маляр Мищенко на тему — „Могила Шевченка“.

¹⁾ Див. „Життя і Знання“, Львів, 1936, стор. 63.

Крім цього, харківські графіки виготовляють твори на тему „Жінка в поезії Шевченка”; київські — на тему „Життя та діяльність Шевченка”.

Коли візьмемо під увагу кілька нових пам'яників Шевченка, то побачимо, що ювілейні роки нашого Генія були тепер особливо щасливі²⁾.

Павло Ковжун (†).

У зв'язку з 125-літтям народин Шевченка появилася недавно в Києві академічне видання „Кобзаря”, зредаговане Інститутом Української Літератури ім. Т. Шевченка³⁾, гарно назверх оформлене Василем Кричевським. Це видання приносить 31 ілюстрацію популярного мистця старої генерації — Івана Іжакевича, і про них ми хочемо дещо сказати. Коли кольоровий портрет поета з малюнку І. Рєпіна виконаний технічно недостатньо, то ілюстрації Іжакевича, віддані засобам менцо-тінто в чорно-бруватному кольорі, з технічного боку довшим задовольняють.

Не можна сказати, щоб вибір Іжакевича на ілюстратора Шевченкових поезій був дуже вдатний. Але ж той вибір, вибір 75-літнього мистця, досить характеристичний для потойбічних мистецьких поглядів та вимог. Іжакевич, автор ідилічних картинок та видів Києва, репрезентує собою до деякої міри добу, коли реалістичне мистецтво, більш-менш типу „передвижників”, з сильним ілюстративним нахилом, так і застигло на місці, не скориставши нічого із здобутків імпресіонізму. І саме цей ілюстративний бік причинився до того, що в моді стали мистці типу Самокиші (зрештою капітального баталіста — що й було зрозуміле) й — Шульги, маляра, який ледви вмів склеїти рисунок, але ж на якого масових сценах, на червонопатріотичні теми, критика поручала вчитись таким майстрам, як, нпр., Петрицький. Іжакевич дав усе ж речі досить можливі, безперечно „загально зрозумілі”, хоч ті речі не є висловом якогось стилю; це типові жанрові сценки ма-

Картина до поеми Шевченка „Сон” (комедія).

²⁾ Є це чи не остання статтейка нашого бл. пам. талановитого мистця-малювача, який дуже прихильно ставився до нашого журналу і з власної спонуки виготовив для нього цей огляд. Готовив він іще коротеньку статтейку до цього зшитка про невідомий досі портрет кн. Рєпіної, що його малював Шевченко, а що якимось чином найшовся в одного росіянина в Естонії. В цій справі найбільш до останку листувався з власником образу й мав велику надію якимось чином придбати цей образ для Львова. Захоплений своїм відкриттям, він тільки і мріяв про те, щоб дістати ще кращу фотографію портрету — маленьку він уже мав у себе, й прислав йому власник образу — та написати про цю „ревеційну” працю Шевченка до журналу. Не довелося... Таксамо не встиг він до цієї статтейки дописати про ілюстрації Іжакевича в нововиданому „Кобзарі”, не мав уже часу переглянути нового видання. Зробив це за нього — приятель, що для найближчого зшитка С. й М. виготовив про незабутнього нашого співробітника сільвєтку його мистецької творчості. Ред.

„Мені тринадцятий минало”.

речі: „Титар”, „Сон” та „Мені тринадцятий минало” — з дитячим теплом зроблений малюночок. Інші речі слабші, трапляються подекуди й помилки. Нпр., в ілюстрації до „О, думи мої! О, славо злая!” — бачимо старого, лисого Шевченка, хоч він мав тоді всього 33 роки. У сцені палення Гуса стоять навколо костра якісь бородаті ченці, зовсім московські і т. п.

Хоч це може вперше появляється така велика серія олійних малюнків до Шевченкових поезій, ми таке академічне видання уявляємо собі трохи інакше: як ілюстроване серією стилевих дереворитів котрогось із передових українських граверів — Кравченка, Сахновської, Касіяна... Капітальні ілюстрації до Гоголя дав свого часу Кравченко, а Касіян (і Бутувич) до — Стефаника. Та Академія пішла не за цими мистецькими вимогами, а за зразком довоєнних популярних видань Пушкіна й Лермонтова. Безперечно, і це досить солідне і гарне видання досягне свою мету: популяризацію. Але інша справа мистецтво, ще й дотого, коли в руках такі засоби, як у „Держлітвидаву”, що зовсім не потребує лічитися з коштами видання...

Картина до „Гайдамаків” („Гонта в Умані”).

С. Гординський.

На кінець травня призначено, з нагоди Шевченківських свят, пленум управи Спілки советських малярів України. Дня 31. травня цей пленум закінчився. Були такі реферати: „Шевченко — майстер офорту” проф. Касіяна та „Малюнок і аквареля у творчості Шевченка” проф. Бурачека.

Шевченкові дні найшли свій відгук і в музиці. І так, молодий талановитий композитор Косенко, що недавно помер, майже закінчив був музику до опери „Марина” за Шевченковим текстом,

поет Дмитро Дмитерко працює над лібреттом до опери „Ярема Галайда”, що для неї музику пише композитор Лятошинський. Композитор Вериківський створив оперу (в одному акті) — „Сотник” (під текст Шевченка), Костенко оперу — „Назар Стодоля”... Крім цього, Д. Дмитерко написав лібретто для балету „Петрусь”. Появилось багато солоспівів до Шевченкових поезій (н. пр., Фінаровського „Ой, люді, люді”, Штогаренка „Як би мені черевички”, Гозенпуда „Ми заспівали” й багато інших). Із інших музичних речей треба назвати, м. ін., „Заповіт” Б. Лятошинського на хор у супроводі симфонічної оркестри.

Київська фільгармонія запровадила цикл концертів на такі теми: „Шевченко в музиці”, „Шевченко та його доба” і т. д. та готуватиме виставу всіх нотних видань до слів Шевченка.

А московське радіо передає час-до-часу цікаву авдіцію „Музика в житті Шевченка”; в авдіції використано всі згадки про музичні твори, які наводить у своїх писаннях поет (у „Щоденнику” і в „поезіях”), і всі ці твори в дуже мистецькому виконанні радіо передає. Таксамо київське радіо передає часто монтаж із Шевченкового життєпису, ілюструючи його поетовими творами, відповідно підібраними, згідно з потребами центру. Нажаль, виголошення творів далеке від сьогочасних вимог рецитаторського мистецтва, дарма що виступають відомі, талановиті декламатори.... З. Л.

ДВА ЗБІРНИКИ „ІНСТИТУТУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА”.

Заснований у Харкові „Інститут Тараса Шевченка” видав два збірники-річники праць із Шевченкознавства, п. з. „Шевченко”, річник I, 1928., ст. 287 і II, 1930., ст. 406. Обидва вони — в нас мало доступні — містять дуже цінні матеріали, тимто згадуємо тут про них, хоч від виходу їх минуло або минає десять років.

Покійний директор Інституту Т. Шевченка, акад. Дм. Багалій, у передмові до I. річника зазначає, що „збірники-щорічники мають займати центральне місце поміж видань Інституту Тараса Шевченка”. Присвячені вони „дослідженню життя й творчості великого поета українського, а також і оточенню, що в ньому він перебував і працював”. В цій праці Інститут бере за зразок, і хоче дорівнюватись праці в інших народів. Подібні видання присвячені Пушкінові — в Росії та Гете, Шекспірові й Данте в Німеччині, Англії та Італії. Крім того, щорічники Інституту мусять „нотувати і зводити всю шевченкознавчу роботу інших установ та окремих осіб не самої тільки України, але й усього Союзу і закордону”.

Збірники виходили за редакцією акад. Дм. Багалія та акад. С. Єфремова. І на сторінках цих перших (і останніх) двох річників зустрічаємо праці (40 числом) 27 знаних уже і невідомих ще Шевченкознавців із різних питань, що торкаються теми „Шевченко”. І так, акад. С. Єфремов (I, ст. 1) та Ів. Мироненко (II, ст. 291) описують рукописні збірники поезій Шевченка. Перший — той самий рукопис „превосходно иллюстрированный”, що його взято в Костомарова підчас трусу в 1847. році, де автор знаходить „невідомі рядки Шевченка”. А другий — збірку творів Шевченка, записану Вас. Мих. Хижняковим, згодом відомим черни-

гівським земським діячем, коли він *іще* був у 7. класі київської 2. гімназії, в 1859. р. Порівнявши текст віршів, автор переконується, що „збірка в більшій частині записана з рукописів Шевченка“, а на доказ наводить деякі уступи з „Гайдамаків“, повикреслювані й виправлені так, як тепер їх друкують“. Наводить також три поезії чужих, що попали між Шевченкові, і між ними вірш: „До сестри“, який так довго вважали і друкували між поезіями Шевченка. До праць, що вивчають тексти творів Шевченка, належить *іще* праця П. Тиховського (I, ст. 93), що спинається над текстом видання „Поезій“ „Кобзаря“ за ред. Є. Айзенштока та М. Плевака, 1925. р. Автор подає чимало справедливих критичних уваг щодо текстів самого Шевченка й думає, що простолінійне переведення будь-якого найяснішого принципу не доведе до доброго наслідку — „видати „Кобзаря“ як найповнішим, як найкращим“. Цікава праця акад. Д. Багалія (I, ст. 9) — „Т. Шевченко і селяни в переказах і історичній дійсності“, де Шевченко виступає захисником кріпаків. Це переважно низка народніх легенд, де „бачимо Шевченка таким, яким уявляли його творці цих переказів перед народніми масами“. Далі треба зазначити кілька праць, що аналізують генезу деяких творів Шевченка, напр., М. Возняка (II, ст. 48), що в постаті й долі М. Костомарова та його матері бачить прототип Шевченкового Алкида та його матері в „Неофітах“. А Б. Навроцький (II, стор. 70) та П. Тиховський (II, стор. 86) звертають увагу на козацькі морські експедиції, що оспівані в поемах Шевченка: „Іван Підкова“ й „Гамалія“ та їх джерела: перший — у „*Powieść-ях kozack-ich*“ — Чайковського: „*Wyrpawa na Carogród*“ і „*Skalożub w zamku siedmiu wież*“, і другий — у думі про „Татарський похід Серпяти“ із збірника І. І. Срезневського „Запорожская Старина“ та епізоди із „Сави Чалого“ М. Костомарова. Сюди відносимо і працю М. Драй-Хмари (II, стор. 172) — „Гене́за Шевченкової поезії „У тієї Катерини хата на помості“, що за джерело поеми, за І. Франком, вважає народню пісню „Тройзілля“ та просліджує, як саме Т. Шевченко переробив цю стародавню українську народню пісню, з формального і змістового боку. Формальною стороною Шевченкової творчості займаються: Б. Навроцький (I, ст. 79) у праці: „Деякі композиційні особливості „Гайдамаків“, А. Шамрай (II, ст. 93) — „До еволюції коломийкового віршу в творчості Т. Шевченка“ і Б. Якубський (I, стор. 71): „До соціології Шевченкових епітетів“. Аналіза композиції „Гайдамаків“ свідчить, що „суто історичний сюжет — оповідання про події з доби Коліївщини — уставлено в певну „раму“, що складається з „вступу“ та „епілогу“. До того ж ця „рама“ має в собі багато суто суб'єктивних елементів, що порівнюючи мало стосуються безпосереднього розгортання основного сюжету“. Якубський у своїй статті приходить до висновку, що „епітети Шевченкової поетичної творчості є не тільки яскравими, реалістичними, влучними й незабутніми стилістичними засобами, але й історично-соціологічним свідоцтвом великого й міцного зв'язку, великої й міцної одності ідеологічної найбільшого поета України з народом, до якого він належав і якого найкращим представником досі з'являється перед усім світом в літературі, в поезії“. До цього відділу треба *ще* віднести працю Гр. Майфета (II, стор. 191): „Компози-

ційна архітектоніка «Мені однаково» та її відтворення в німецькому й англійському перекладах».

Але, поруч із студіями поетичної творчості, йдуть і студії інших творів Шевченка. І так, *Вол. Державін* (I, стор. 35) у праці «Лірика й гумор у Шевченковому «Журналі»» спостерігає у цьому формально немистецькому творі цілу низку мистецьких способів і «фігур», уживаних систематично, і тому вони можуть правити за вихідний пункт для стилістичної аналізи та естетичної оцінки. Такими літературними способами є: ліричні відступлення та гумористичні композиції. А *О. Патакова* (II, стор. 105) подає лінгвістичні та стилістичні замітки у статті «Російські повісті Шевченка», але ж вона не справилась зо своїм завданням.

До відділу студій над творчістю Шевченка треба також віднести і праці про «впливи» та взаємини Шевченка з різними особами. І так, *Ол. Дорошкевич* (I, ст. 113) у праці «До питання про вплив Герцена на Шевченка» виявив, що «розміри Герценового «впливу» досить скромні, але виразні в рр. 1857 і 58». *Віктор Петров* (I, стор. 139) у статті: «Різдво р. 1846» пише про літературно-видавничі плани «братчиків»: *Ол. Дорошкевич* (II, стор. 321) подає матеріали до теми «Куліш і Шевченко»; стаття *Людмили Кошової* (I, ст. 157): «Шевченко та «Історія Русов»» свідчить про велику роль цього твору у творчості поета та вплив його на його світогляд; *Ант. Козаченко* (II, стор. 132) у статті «До вивчення соціального оточення Т. Шевченка» студіює поміщицько-дворянське оточення Шевченка, малюючи економічну сторону його: тут подає він опис маєтностей кн. Рєпіна у другій четвертині XIX ст. Праця *М. Новицького* (II, стор. 165): «Цитадельна легенда» спростовує помилку біографів про те, що поет сидів у «Петропавловській цитаделі», а *В. Міяковський* (I, стор. 175) подає «Нові документи до біографії М. І. Гулака», одного з видатних «братчиків». Ціла низка дослідників нотує переклади творів Шевченка на чужі мови, і так *М. Возняк* (II, стор. 205) пише: «Шевченко в німецьких перекладах Франка»; *П. Филипович* (I, стор. 201): «Перший переклад з Шевченка російською мовою» (*М. В. Гербеля*, СПб., 1860); *Гр. Майфет* (I, стор. 235 і 249): «Шевченко в англійській інтерпретації» та «Шевченко в англійському перекладі»; *І. Кулик* (I, стор. 265) — «Шевченко в Канаді» (переклад вибраних творів *А. Д. Гантера*). Про впливи Шевченка-малюра на Трутовського пише *А. Іванова-Артюхова* (II, стор. 156): «К. О. Трутовський і Т. Г. Шевченко», — Трутовський ілюстрував Шевченкові твори; таксамо *О. Сластьон* (II, стор. 299) подає «Як утворились ілюстровані мною «Гайдамаки» Т. Г. Шевченка». *В. Дубровський* (II, стор. 333) розводиться про «Розповсюдження видання «Живописная Украина» Т. Г. Шевченка на Чернігівщині» та про пробування «Тараса Шевченка на Чернігівщині» (II, стор. 335). Шевченкові в музиці присвятив чотири праці проф. *Я. Полфйоров* (II, стор. 221, 229, 245, 249): «До питання про автора опери «Катерина»»; «Показчик музичних творів до слів та на твори Тараса Шевченка»; «Дати першого видання друківаних творів М. Лисенка» і «Музика в «Журналі» Шевченка». Про пам'ятки по Шевченкові подає *Олексій Сімзен-Сичевський* (II, стор. 325), описуючи «Два будинки в Києві, де жив Т. Г. Шевченко

1859 року". Р. Шевченко (II, стор. 309) розробляє анкети й подає головніші бажання „Який має бути пам'ятник Шевченкові?". На-решті, Ол. Дорошкевич (II, стор. 337) подає широкий опис „Су-часного стану Шевченкознавства", а Є. Айзеншток (I, стор. 215) про „Організацію Шевченкознавства", вони підводять підсумки тої роботи до 1930. р. й намічують завдання на майбутнє, та всьому цьому так і не довелося здійснитися з розгромом Академії Наук та Інституту Т. Шевченка в 1933. р. На останку подано і Хроніку (I, стор. 271): про „впорядкування могили Т. Г. Шевченка" та (II, стор. 381) Інститут Т. Шевченка в 1928/29. акад. році; з життя ки-ївської філії Інституту Т. Шевченка за той самий час; звіт Шев-ченківського Комітету за час від 1. I. 1928. — 1. I. 1929. р.; звіт філій його в Києві за час 1. X. 1927. — 1. X. 1928. р.; список установ та шкіл, що мають імя Т. Г. Шевченка; стенограма першого засі-дання Ради Інституту Т. Шевченка, 15. IV. 1929. р.

Ці багаті різноманітним матеріалом збірники свідчать про добре наладження наукової праці Інституту Т. Шевченка та про високий рівень вимог її в керманців його. Яка велика шкода, що все це зруйновано...

П. Б-ий.

НЕЗНАНІ МАТЕРІЯЛИ ПРО ШЕВЧЕНКА Й ІНШИХ УКР. ПИСЬМЕННИКІВ.

Недавно появилася цікава публікація: Всесоюзная Библиотека им. В. И. Ленина. *Записки Отдела Рукописей*, выпуск V, Т. Г. Ш е в ч е н к о, редакция Н. Л. Мещерякова. СОЦЭКГИЗ, Москва, 1939, стор. 74 (перед титуловою сторінкою автопортрет Т. Шевченка — офорт 1860. р. з присвятою О. І. Гулак-Артемівській). Советські літературні часописи вже давно анонсували цей збірник. У ньому зібрані й описані Шевченкіана рукописних фондів Бібліотеки ім. Леніна в Москві. З усіх сьогорічних ювілейних Шевченківських публікацій ця безперечно найцікавіша, бо приносить зовсім нові матеріали. Знаходимо серед них незнаний ще досі твір Шевченка — вислану для редакції „Молодика", при листі до Квітки-Основяненка, пісню з драми „Невѣста". Академік Сергій Єфремов у вид. Укр. Акад. Наук, на підставі теоретичних міркувань, прийшов був до висновку, що віршик „Три дара", підписаний псевдонімом Руель і вміщений у ч. I. „Молодика" 1843. р., і є ця пісня, що її Шевченко в 1841. р. післав був Квітці-Основяненкові. Тепер серед автографів збірки І. Є. Бецького, видавця і редактора „Молодика", знайшли автентичну Шевченкову пісню. Подаю тут її повний текст за автографом (фототипія його — на 8 стор. збірника), не вносячи ніяких правописних змін і не додаючи розділових знаків — з абсолютною точністю.

Пісьня. Караульного у тюрми
изъ драми Невѣста.
Старый гордый воевода
Ровно на четыре года
Ушоль на войну.
И дубовыми дверями,
И тяжелыми замками,
Заперъ онъ жену.

Старый стало-быть ревнивый
 Бьется долго и ретиво
 Кончилась война
 И прошли четыре года
 Возвратился воевода.
 А жена? она
 Погрустила, и рѣшила
 Окно въ двери превратила
 И, проходитъ годъ
 Пеленаетъ сына Яна
 Да про старого про пана
 Пѣсеньку поѣтъ.
 Ой баю баю сынъ мой Ян мой милый
 Когдабъ воеводу татары убили
 Татары убили или волки съ ѣли
 Ой баю баю на мягкой постели.

Твір цей, такий слабенький, що тяжко було б повірити, що написав його Шевченко вже по створенні „Гайдамаків“, коли б не цей автограф і не безсумнівне свідоцтво документів. Належить він до категорії творів Шевченка, що їх він писав російською мовою, „щоб не казали москалі, що я їх языка не знаю“, а свідчить якраз про те, що таки не знав, як також і про те, що його геніальні твори мовою українською повставали спонтанно. Бецький, що друкував часто дуже слабі твори російських поетів, цієї Шевченкової пісні не надрукував. Занадто він шанував талант Шевченка, щоб дискредитувати його цим вимушеним віршем.

Другий автограф із збірки Бецького, це автограф — „думки“ „Тяжко-важко в світі жити“, опублікованої в II. частині „Молодика“ 1843. року. Цінний він тим, що приносить нам точну дату написання цієї думки, пропущену Бецьким: „Гатчина. 2 — 9 оября 1838 року“ (досі цей твір датували припускально 1840. року). Додам від себе, що близьку від Петербургу Гатчину, колишню резиденцію Павла I., Шевченко згадує у своєму „Журналі“ (7. XI. 1857. р.). У Нижньому Новгороді він бачив юрбу кріпаків, що прийшли до губернатора із скаргою на свого дідича Демідова. Назвавши по імені цього дідича, що грабував селян, Шевченко додає, що це були селяни „того самого поганця Демідова“, якого він „знав у 1837. р. в Гатчині, як кирасирського юнкера“, і що той Демідов не заплатив тоді йому грошей „за портрет своєї нареченої“. Чи мав Шевченко в Гатчині ще якихось знайомих, чи може саме тоді в листопаді 1838. року їздив до Демідова по зароблені гроші впоминатися, — навряд чи пощаститься вже це усталити. Дуже до речі І. Романченко, що опублікував ці автографи, навів у примітках рецензію на вміщені в „Молодику“ Шевченкові поезії — на згадану вже „думку“, на вірш „Н. Маркевичу“ та на баладу „Утоплена“ („Маяк“, т. XIII., кн. XXV, глава IV, розд. „Новыя книги“). До редакції „Маяка“ прислав повну захоплення оцінку цих поезій критик К. Калайденський (у Романченка помилково — Калайданський). Він писав, що всі ці Шевченкові твори — „очаровательно прекрасны“, бачив у них „предельно поэтического создания: глубокое сердечное чувство, ловкий, гармонический стихъ, правильность и благородство языка“ та додав: „при-

бавить къ этому его любовь къ родинѣ и ся былому, — любовь гарячую, возвышающую участіе въ каждомъ читателѣ, — и вы разгадаєте, почему въ самое короткое время Шевченко успѣлъ приобрѣсти особенное уваженіе своихъ земляковъ и сдѣлаться однимъ изъ любимѣйшихъ писателей образованнаго класса малороссянъ". Навівши оцінку Калайденського, С. Бурачок (у „Маяку" лише його ініціали — С. Б., що їх І. Романченко не зумів розшифрувати) виступив з досить своєрідною полемікою проти піднесеного Калайденським Шевченкового патріотизму. Реакціонер і цареславець, редактор „Маяка" єхидно завважив (з приводу Шевченкових висловів у „Думці" — „на чужій сторонці", в „чужім полі", у „чужому краю"): Гдѣ же теперь эта чужая сторона для козака — въ Турції? въ Алжирѣ? въ Нимеччинѣ? — то кто же ему туда велѣлъ итти? Если же онъ, живя въ Тверской или Петербурской губерніи, считаетъ себя на чужой сторонѣ, то право же улыбаешься этому поэтическому анахронизму". За Бурачком, Шевченко й у Петербурзі був... на батьківщині! Рецензент додав до цього: „Ну, видите сами: возвышеннаго нѣтъ тутъ, есть только обманчивое, призрачное, хотя и весьма красивое". „Маякъ" — велика рідкість навіть у Росії, а „Записки" відділу рукописів бібліотеки Леніна — не менша рідкість у нас. Тому я наводжу ці незмірно цікаві рядки (в В. Дорошенка в т. XVI. „Творів Шевченка" вид. Українського Наукового Інституту про цю рецензію не згадано).

У статтейці „Дарственные автографы Т. Г. Шевченко" той самий Романченко подає відомості про кілька автографів поета на книжках та офортах, що їх він дарував знайомим (П. Селецькому — на примірнику „Гамалії" 1844. р., два — на „Кобзарях" 1860. р. — К. Т. Солдатенкову, та Ів. М. Лазаревському та ще один на офорті-автопортреті, подарованому Ол. Ів. Гулак-Артемовській). Окрему статтю написав той самий автор про примірник „Кобзаря" 1860. р., де рукою І. М. Лазаревського повписувано викинуті цензурою місця в „Думи мої, думи мої", у „Псалмах Давидових", у посланій до Основ'яненка, в „Тарасовій Ночі" та „Катерині", а також за текстом, що його виправив сам Шевченко 1858. р., змінено текст „Гайдамаків". Крім знаних уже поправок Шевченка, є тут і такі (дрібні), що їх походження ще не можна ustalити, але все це — безумовно автентичні Шевченкові відміни. Є ще поправки й у „Причинній", що їх Романченко, зовсім неслухно, оцінив, як „причісування" Шевченкового тексту І. М. Лазаревським. Поправки ці (на початку баллади) — списав сюди Ів. Лазаревський із власного таки рукопису, що його виправив сам Шевченко (див. у т. II. „Творів Шевченка", вид. Укр. Наук. Інст. у Варшаві, і зібрані мною різночитання на ст. 199-200). Тяжко молодим советським дослідникам самим, без учителів, що їх влада „поліквідувала" або позасилала, розв'язувати текстологічні читання та ще й з браку бібліографії. Усіх прогріхів праці Романченка не зазначую, бо їх дуже багато. Той самий автор подає дуже цікавий уривок із листа кн. С. М. Урусова (з архівного фонду Апраксіних-Голіциних) до обер-прокуратора Синоду гр. Ол. П. Толстого. У листі тому (25. II. 1861. р., Чернігів) Урусов, між інш., звертає увагу Толстого на „Буквар" Шевченка й підсуває думку про те, щоб його заборонити, мовляв, „поширення такого букваря

зовсім витіснить у «Малоросії» словянський буквар». Цікаво теж, що цей царський ревізор пише про тодішні настрої на Україні: «Малороссійскій духъ, хотя весьма осторожно и весьма хитро, проявляется въ народѣ и въ помѣщикахъ нѣкоторымъ чувствомъ отчужденія ко всему русскому». Урусов радить «пильно стежити» за «Основою».

Стаття В. Нєчаєвої «Петрашевцы и Т. Г. Шевченко» не приносить нічого нового: в ній подано витяги з доносів агента Ліпранді (уже використаних російськими й українськими вченими), що торкаються Шевченка й Кирило-Методіївців (докладно цитовані, м. інш., у праці Дорошкевича на ту саму тему). Московські дослідники зовсім, бідні, не знають української наукової літератури. Якійсь *Э. Г.* знайшов у архівному фонді Єлагіних цікавий лист. п. Євдокії Єлагіної, матері словянофілів Івана й Петра Кіреєвських. В опублікованій тут частині її листа до сина (Василя Єлагіна) знаходимо опис знаного обіду в М. О. Максимовича на честь Шевченка (25. III. 1858. р.) — обіду, що його описав також і Галаган. Вразіння своє про Шевченка ця цікава жінка, що весь час пробувала в осередку літературного життя Москви, передала коротко: «Шевченко простой, добродушной, умной мужикъ». Цікаве, що Максимович «на колінах» просив Єлагіну на цей обід, кажучи, що «це буде свято для цілого його життя», а, прочитавши свої вірші на честь Шевченка, «був у повному захопленні».

Романченко описує «унікальні» заграничні видання Шевченкових творів, хоча вони — правда, рідкі, але зовсім не унікальні! Це — жєневський «Кобзар» (т. зв. Abadie) 1878. р., теж жєневські «Поезії» 1890. й 1891. рр. (вид. «Народа») та інші рідкі видання, серед яких, м. ін., є 4-томовий «Кобзар» за ред. Ом. Огоновського й, навіть, «Поезії», видані «Просвітою» в 1902. р. — останні є по всіх більших бібліотеках у Петербурзі й у Москві. Називає Романченко також і видання «Марії» (віденської «Січі» з 1876. р., Прага, та Драгоманова з 1885. р., Жєнева). На всякий випадок навіть для українських читачів цей опис має деяке значіння, бо бібліографія Шевченкознавства в С.С.С.Р. зовсім заснула.

І. Фіодоров подає багато матеріалів із архіву І. З. Сурікова, селянського поета, що перекладав Шевченка. У збірці цій зберігається варіант перекладу Шевченкової пісні «Не вернувся із походу» (відмінна редакція, видрукована в «Иллюстр. Газет-і», 1871, ч. 6.). Українське народництво мало, як видно, на Сурікова великий вплив — із одним із своїх друзів, І. Г. Вороніном, він навіть листувався по-українському. У листах Сурікова є цікаві думки про Шевченка.

Далі у Збірнику є матеріали, що й не мають відношення до Шевченка, як ось короткий огляд архіву російського письменника Мачтєта, що походив з Волині, писав на теми з українського життя й листувався з П. Житецьким, М. Лисенком, мистцем К. Трутовським, М. Коцюбинським, байкарем В. Боровиком. До опису доданий автограф цікавого листа М. Коцюбинського до Мачтєта у справі Вол. Самійленка, протекції якому автор листа просив у адресата. Огляд належить теж Фіодорову, який подає далі листування українців із різними особами з приводу Шевченкових роковин: лист Л.

Мордовця до Д. Маміна-Сібіряка (1. III. 1897. р.), Б. Лазаревського — до Чехова у справі Шевченкових роковин у Севастополі (1902. р.), дуже цікаве листування М. Янчука з головою московського „Т-ва любителів російської словесности“ А. Грузинським із приводу святкування Шевченкових ювілеїв у 1909. й у 1911. рр.

*

Не обмежуючись переілюстрованими публікаціями, „Бібліотека“ дала в цьому зшитку своїх „Записок“ досить докладні огляди архівних фондів друзів і сучасників Шевченка та описи їх автографів, що зберігаються в її рукописному відділі. Паісов описав досить докладно архів історика Миколи Маркевича і збірку редактора „Молодика“ Ів. Бецького. Це, може, найцінніше, що є у V. зшитку „Записок“. Огляд архіву Маркевича, що його вважали за „общинаний“ (Ол. Грушевський), Паісов зробив надзвичайно сумлінно. Показується, що 95% цієї цінної збірки збереглося. Немає ціни цій збірці (5741 №№) документів з історії України XVIII. в. — історія лівобережних полків і монастирів виявлена тут документами першорядної ваги. Тут автор подає короткий огляд збірки І. Л. Лукашевича, до якої у свій час перейшла частина збірки Маркевича. Тут багато списків хронік козацьких літописців, творів духовної і світської української літератури XVII. та XVIII. ст. в рукописах і т. д. Наведені Паісовим виписки свідчать про те, якої великої ваги матеріали зберігалися в колиш. Румянцевському Музею. Варто було б, хоч скоротивши огляд, це й у нас передрукувати. Не менший інтерес (уже для істориків української літератури) має й огляд архіву Бецького. Збірку цю вже використав частинно Вс. Ізм. Срезневський, про що Паісов не знає.

Але як багато ще там цінних і просто сенсаційних матеріалів, про те свідчать докладні описи автографів Г. Квітки-Основяненка та П. Куліша, що були власністю Бецького — описав їх проф. Гергієвський. Є серед них, крім автографу „Перекотиполя“ та „Основанія Харькова“, й не названі у знаменитій бібліографічній монографії про Квітку Г. Тарнавського (два романи, уривок „разсужденія о лицемѣрії“). Дуже цікавий опис листів Квітки до Погодіна. У листах цих Квітка писав про свої твори й літературні плани. Багато в них цінних матеріалів до історії Квітчиної творчості. Між іншим, цікаво, що Квітка мав „канву“ історичного роману про царя Іоанна Антоновича й Мировича. Завважу тут від себе, що Гр. Данилевський, автор роману „Мирович“, мав доступ до архіву Квітки, і дуже можливе, що використав Квітчину „канву“, а то й його рукопис цього роману, писаного, до речі, „со словъ очевидцевъ“. Автографи Куліша — теж дуже цікаві. Тут є шість листів його до гр. Ол. П. Толстого (обер-прокуратора), а справді сенсаційна річ, це — куплений торік у антиквара рукопис Куліша невиданої його збірки українських пісень із примітками, з іменами записувачів і т. д. Про цю свою збірку Куліш згадував у передмові до твору „Українскія народныя преданія“ 1847. р. Збірку цю вважали за загублену. Має вона аж 539 листків! Є й рукопис „Чорної Ради“, і з нього видно, що редактор „Русско-ї Бесѣди“ Кошелев поробив у тексті Кулішевої повісті великі скорочення (1857. р.). Проф. Ге-

оргієвський припускає, що Куліш брав участь у редагуванні „Молодика” (на підставі двох записок Квітки до незнаного адресата), але мені цей здогад видається неслухним.

Шкода, що видавці не опублікували тут листків Квітки та Куліша. Як бачимо, в московських архівах іще можна знаходити правдиві скарби для студій над українською історією та літературою.

Нажаль, совєтські московські дослідники дуже мало знають українську наукову літературу. Дещо я вже наводив для прикладу, а тут, на доказ, згадаю хоч би те, що Паісов не знає навіть, що „Оду до кн. Куракіна” написав І. Котляревський (автограф у збірці Бецького), а Георгієвський не знає бібліографічної праці Тарнавського про Квітку...

Павло Зайцев

НЕВІДОМІ ПЕРЕКЛАДИ ШЕВЧЕНКА НА НІМЕЦЬКУ МОВУ.

Маємо тут на думці давно зладжені переклади Петра Скобельського (1849—1912). У виборі перекладів на всі європейські мови, виборі, що його видав Український Науковий Інститут у Варшаві (Повне видання творів Тараса Шевченка, т. XV, Шевченко в чужих мовах, за редакцією Романа Смаль-Стоцького, Варшава-Львів, 1938) є згадка про них, як про „спроби... більш або менш вдалі... що залишилися в рукописах” (ст. 72). Переклади ці збереглися, враз із його віршуваннями, між паперами Михайла Павлика в „Національному Музею” у Львові. Залишаючи образ життя й діяльності цієї цікавої людини для найближчих зшитків „С. й М.”, хочу зазнайомити читачів журналу з історією цих перекладів та подати з них те, що збереглося, щоб можна було хоч тепер, по майже 70 роках, їх пізнати та сьак-так оцінити¹).

Переклади свої зладив Петро Скобельський у Відні 1872. р. ще студентом. Про них він пише в листі з дня 8. жовтня, 1874. р. Драгоманову ось що:

„Високоповажаний Пане! Повернувши с Києва (.) розказав мені товариш мій Терлецький, що ви раді б прочитати деякі проби моїх переводів Шевченка. Я вам дуже охотно їх посилаю — тільки наперед кажу, що они до сих пор ще не оглажені мною — я роблю іспит профессорскій і не маю коли до них ширше зайти — їх „генезіс” по більшій часті з „інспірації” хвилевої при читанні Шевченка — тому и їх виконанє дуже поверховне. Не потребую вам казати, що крім синтактичних трудностей, які перевод малоруской (.) а іменно Шевченкової поезії на німецькій язык мені приносив — було не малих перешкод, так сказати естетичних, — місця дуже хороші в Шевченку по нашому видались мені по німецькій дуже блідавими — и поетичной естетиці німецькой чужими. Тому

¹) При цій нагоді доповняємо згадку на 71. ст. XV. тому Шевченкових творів вид. Укр. Наук. Інституту у Варшаві про переклади „невідомого перекладчика, що їх рукопис, датований 1873. роком у Чернівцях та досі не опублікований, переходується в Українському Музеї Визвольної Боротьби в Празі”. Переклади ці зладив Авмєросій Шанковський (1832—1906), грекат. священник і вчитель гімназій в Чернівцях, автор підручників німецької мови для гімназій, що полишив листи, цікаві для історії 60. рр. XIX. ст. Переклади ці, дісталися були в 1900. р. через Володимира Могильницького від пані Шанковської В. Сімовичеві в Чернівцях, який зберігав їх увесь час і нарешті передав до Музею. *Ред.*

вибрав я спосіб вільного переводу — обминаючи (.) о кілька мож було (.) нати-
гане і гвалчене німецької бесіди — задачею мою було кардинальні гадки і ори-
гінальні образи, по можливості, віддати. До того треба було більше часу — як
я мав досі для тих переводів, тому они, як німець каже: „Sie zappeln noch in
sprachlicher u(nd) sachlicher Beziehung“, і хочь они вже два роки у мене — то
такі, крім товаришів, не знає про них нікто, тому що коли буде у мене час, то
я їх якоєсь по людьки виладжу в дорогу. Тому буду и вас просити затримати їх
у себе — щоб не визвати критику перед часом „auf etwas noch nicht bestehendes“.
Вам прихильний П. Скобельський. Відень 8/10 74.

Р. С. До сего часу перевів я „Гамалію“ — з Гайдамаків „Титаря“. З „Ка-
терини“ з уступу „сидит батько кінець стола, на руки схилився — другу поло-
вину. Початок „до Основяненка“ — половицю „Кавказа“ и три меньших думок
Шевченка...

І справді, вислав тоді, враз із деякими своїми перекладами
з німецької мови на українську такі свої німецькі переклади з Шев-
ченка: 1. „У гаю, гаю“ (з „Гайдамаків“); 2. „І широку долину“; 3. початок „До Основя-
ненка“ й 4. Гамалію — все, що збереглося
в паперах Михайла Павлика, і що ми тут пе-
редруковуємо.

П. Скобельський
(1849—1912)

Про переклади ці висловився був колись
дуже похвально др. Василь Щурат, колишній
учень Скобельського (1883—1890), а потім то-
вариш у службі в гімназії у Бродях (1901) —
він і відкрив нам цю культурну постать зараз
після смерті Скобельського в дуже гарному
і змістовному фейлетоні „Діла“ з 1912. р. ч.
64, п. з. „Фрагмент з моїх споминів, Петро
Скобельський“. Там згадується про те, що
Скобельський у Бродях відчитував авторові
фейлетона переклади „Кавказу“, „Гамалії“,
„Тополі“ і багато „Думок“. Одну з „думок“ —
„І широку долину“ дістав др. Щурат від пе-
рекладача й видрукував її у своєму „Фрагменті“. Про самі переклади

писав він, що, мовляв,

„переклади ті визначались ...вірною передачею змісту, гладкою стилісти-
кою, естетичною мірою у вислові з береженням настрою; бракло тільки Шевчен-
кових ритмів та римів, значить, бракло менше, ніж у многих інших переклад-
чиків Шевченка; перекладчик був інтелігентний, але сам не був поетом“...

Коли йде про вражіння перекладів, то я, читаючи їх, немовби
чую Шевченкові слова. Нема в перекладах штучности, перекладач
вимінає зайві додатки до Шевченкового тексту, замінні навіть у та-
кого талановитого поета, як Франко, або в одного з найкращих
українських перекладачів, Остапа Грицяя, що для рими відступає
від тексту первотвору, робить пропуски, або додає дещо від себе,
і то не завжди щасливо (Т. Шевченко, том XV., вид. Укр. Наук. Ін-
ституту у Варшаві, ст. 83). Накінець треба й рахуватись із тим, що
переклади, що їх друкуємо, були готові в 1872. р. і Скобельський
застерігався тоді проти того, щоб їх Драгоманов друкував. Може
бути, що їх він ще опісля вигладжував і переробляв. Зчасти ці пе-
реклади декламували на Січових Шевченківських святах у Відні,
бо й вірш був складний, і німецька мова була дійсно гарна й літе-
ратурна. Скобельський володів нею претгарно.

1.

I ШИРОКУЮ ДОЛИНУ...

Weder jenen Hain im Tale,	Doch aus Loos hat uns geschieden,
Noch der Nachtigall Gesang,	Und wir sind uns fremd geblieben,
Weder ihres Busens Wogen,	Es verrann die Jugendzeit
Noch der Lippen süßen Klang	Ohne Freud' in Einsamkeit,
Werd' ich je vergessen.	Und sie kehrt nie wieder.

Und nun sind wir grau geworden
 Und gebeugt vom Missgeschick,
 Selbst das Hoffen bleibt uns ferne,
 Denn wir denken nur ans Glück,
 Das wir einst genossen.

2.

3 „ГАВДАМАКІВ“: »Титар«...

„Im grünen Haine
 Da regt sich kein Lüftchen;
 Ich harre deiner
 Mit Sehnsucht, mein Liebchen,
 Hoch stieg der Mond schon,
 Umgeben von treuen
 Begleitern — den Sternen,
 Die um ihn sich reihen.
 O, lass' nicht vergebens
 Dich von mir erwarten,
 Ich wollte, du wüsstest
 Meines Herzens Martern,
 Komm, Täubchen, im Fluge
 An die treue Brust —
 Sie wird dich empfangen
 Mit Wonne und Lust.
 Lass noch einmal sehen
 Deiner Augen Blau,
 Die mein Herz beleben,
 Wie Blumen der Tau,
 Lass noch einmal fühlen
 Deiner Lippen Kuss,
 Mich, mein Lied vergessen
 In diesem Genuss,
 Nur einige Stunden
 Bleib ich noch bei dir,

Am Morgen, da werd' ich
 Schon ferne von hier.
 Mein Herz ist betrübet
 Und erfüllt vom Weh',
 O, komm mir zu sagen
 Ein freundlich' — Adé!“

So sang sehnsuchtsvoll erwartend
 Im Haine Jarema —
 Lange harrt er, und noch immer
 Bleibt aus die Oksana.
 Mitten in dem blauen Aether
 Leuchtet silberhell der Mond
 Und der Sterne milder Schimmer,
 Die zu folgen ihm gewohnt.
 Mit Entzücken lauscht die Weide
 Der Nachtigall Tönen,
 Neiget träumerisch die Zweige,
 Blickt hinab zur Quelle,
 Tönt ihr Lied so zarte
 Als ob sie wüsst', dass der Bursche
 Sein Liebchen erwarte.
 Doch Jarema, er schenkt heut'
 Kein Gehör den Tönen,
 Schweres Leid füllt ihm das Herz,
 Und das Aug' die Tränen.

„Was nützt mir die Schönheit — was männlicher Sinn?
 Sie schwinden mir freudlos ohne Glück dahin;
 Wie die Blume einsam in der wüsten Steppe

Steh' auch ich alleine — ohne Heimatstätte,
 Die Blume entwurzelt der rasende Sturm
 Und treibt sie im Wirbel in der Stepp' herum.
 So gönnen die Leute auch mir keine Rast,
 Ich bleibe trotz Arbeit und Müh' eine Last.
 Sie flichen mich ängstlich; wie ich nur erscheine,
 Wenden sie den Rücken mit Hohn, und weshalb denn?
 Weil ich eine Waise, verlassen, alleine?
 Ein einziges Herze glaubt' ich mein zu nennen,
 Ich träumte vom Glücke, vom Ende der Tränen,
 Und nun hat auch dieses, auch dies mich verschmäh't,
 Wie der Frost die Knospen mein Glück mir zerstört“.
 Und ein Strom von Tränen brach ihm aus den Augen,
 Sein Herze erleichternd von dem Druck der Leiden.
 „Lebe wohl, mein Liebchen, auf immer leb' wohl!
 Ich tausch' für die Fremde meine Heimatsscholl'!
 Dort find' ich entweder das gesuchte Glück,
 Oder mein Grab — kehre nie wieder zurück.
 Und du wirst nicht trauern, du wirst es nicht sehen,
 Wie die schwarzen Augen, die du oft geküsst,
 Ein Frass für die Geier und die Raben werden...
 Vergiss mich, mein Liebchen, vergiss deinen Eid,
 Ich kann dir nichts bieten, was dein Herz erfreut!
 Such' dir einen Reichen, ein schöneres Paar,
 Als es der Jarema, der arme dir war;
 Und wirst du erfahren, dass man den Jarema
 Ferne von der Heimat erschlagen im Feld, —
 So weih' mir, mein Schätzchen, eine stille Träne,
 Weih' mir du, alleine, in der ganzen Welt“.

Und von Wehmut überwältigt,
 Lehnt er sich am Stab'.
 Von den Augen rollen Tränen
 Die Wangen herab.
 Wie der Morgentau die Blumen
 Nach der Tagesglut,
 Hoben ihm das Herz die Tränen,
 Gossen frischen Mut.
 Ungehemmt liess er sie rinnen...
 Weinte eine Weil',
 Da auf einmal weckte ihn
 Leiser Tritte Schall.

3.

13 „ДО ОСНОВАНЕНКА“...

Rauschend stürzen die Porogen,
 Wie sie einst gewohnt,
 An dem weiten Himmelsbogen

Glänzt, wie einst, der Mond.
 Doch die Sitsch — die ist verschwun-
 Und es fehlt die Hand, [den,

Die so kräftig einst beherrscht
 Dieses Steppenland.
 Voller Sehnsucht fragen jetzt
 Den Dnieper die Steppen:
 „Ech! Wann kehren unsre Kinder
 Zurück nach den Stätten!“
 Traurig, wie ein Klagen, tönt
 Das Geschrei vom Reiter,
 Und die einst belebte Stepp'
 Deckt der Todesschleier.
 Hohe Gräberhügel nur
 Sieht man auf ihr stehen,
 Die den Wind mit Wehmut fragen,
 Ob er die gesehen,
 Die einst ihre Stepp' belebten,
 Hier geherrscht, gesessen,
 Mit den Adlern um die Wette

Ihren Flug gemessen?
 „Wo seid ihr verschollen
 In welch' Land verschlagen?
 Habt ihr die vergessen,
 Die um euch hier klagen?
 Kehrt zurück! Ihr Krieger!
 Seht: die Saaten wogen
 Auf der Stepp', die einst nur
 Eure Pferd' durchflogen!
 Wo das Blut des Türken,
 In Strömen geflossen!
 Auf der Stepp', wo sich getummelt
 Eure flinken Rosse,
 Kehrt zurück!“
 „O, nimmermehr!“
 Rauscht ihnen mit Wehmut
 Zur Antwort das Meer.

4.

HAMALIJA

„So stille und ruhig liegt des Meeres Spiegel!
 Kein Lüftchen regt sich von dem Heimatsstrand,
 Ob die Saporoger gegen den Türk' rüsten
 Wie wird man's, wer wird es erfahren hier im fremden Land?

O! regt euch ihr, Winde, von den Heimatswäldern
 Und rüttelt das blaue, das erschlaffte Meer,
 Betäubet das Rasseln von den schweren Ketten,
 Trocknet unsre Tränen so bitter und schwer!

O, schäumet ihr, Wellen unsres blauen Meeres,¹⁾
 Von Kielen durchschnitten und vom Ruderschlag,
 Führt der Brüder Barken mit sicherer Eile,
 Denn mit ihnen kommt auch unsrer Freiheit Tag!

O, himmlischer Vater, führ' sie von der Heimat
 Nach dem Land der Heiden zum blutigen Tanz,
 Führ' sie in die Fremde, nicht unseretwegen,
 Führ' sie nur zum Siege, zum Ruhm' und zum Glanz“.

So sangen Kosaken in Skutari's Türmen,
 Sie sangen mit Tränen in dem Lied ihr Leid;
 Und lauschend erhob der Bospor die Wellen,
 Der noch niemals hörte, wie ein Kosak weint.

¹⁾ das schwarze Meer wird in kl.-russischen Liedern auch das blaue genannt. Прим. Ск-ого.

*Er schüttelte mächtig seine blaue Decke
 Und sandte die Wellen weit ins schwarze Meer,
 Die brausend die Klage der Kosaken trugen
 Und ihre Botschaft von Skutari her.
 Und des Bospors Nachricht trieb das schwarze Meer
 Zum Liman, der diese dem Dnieper erteilt.
 In ein schallend Lachen brach der alte Vater,
 Und ein weisser Schaume bedeckte ihn weit:
 „Hört ihr's, Weite Au, du Schwester Chortica?“
 »Wir hören's, wir hören's!« riefen diese laut,
 Und den Dniepr bedeckten Barken,
 Von der Kriegerschar erfüllt,
 Und sie stimmten an im Kreise
 Zu der Fahrt das Lied:*

<i>„Nah' am Strand wohnt eine Türkin Im prachtvollen Haus, Juchhe! Blaues Meer, Unser Freund von altersher, Führt' uns hin zum Schmaus.</i>	<i>Viel Dukaten hat die Türkin, Werte Edelstein', Doch es lockt uns nicht ihr Wert, Denn wir wollen mit dem Schwert Nur Brüder befrein.</i>
---	---

*Janitscharen und ihr Pascha
 Ruhen bei der Türkin,
 Weh' euch, Heidenbrut!
 Keine Schranken, wie die Flut,
 Kennt der Tapfern Mut!“*

<i>Es tönt das Lied und Ruderschlag Teilt mit Kraft die Wogen. Hamalija führt die Barken, Die rasch dahinfliegen.</i>	<i>Immer höher geht die See Und sträubt ihren Nacken, Doch vergebens will sie hemmen Den Mut der Kosaken.</i>
--	--

*Im Schlafe liegt Skutari, es ruht auch Byzanz,
 Nur Bosphorus wachet; er schäumt und braust,
 Als ob er durch Tosen erwecken sie wollte.
 „Schweig' doch du, Verräter! Sonst will ich mich rächen,
 Deinen Spiegel trüben, deine Wellen brechen“ —
 So tobt das schwarze sturmbewegte Meer.
 „Bleib ruhig, mein Freund! Verkennst du die Gäste,
 Die ich heut' führe zum blutigen Feste?“
 Und ruhig legt sich das bewegte Meer —
 Es kannte und liebte das verweg'ne Heer.
 Es schweiget der Bosphor, es ruhet Byzanz,
 Es träumet von Wollust und eitelem Glanz
 In seinem Hareme der träge Sultan,
 Im Schlafe liegt auch sein feiler Diwan.
 Nur in Skutaris Türmen, da wachen
 Arme Kosaken in Ketten geschlagen.
 Den Wellen vertrau'n sie nur ihre Klagen,
 Die unten mit Tosen an Mauern sich brachen.*

„O, liebes, teures Heimatland!
Entfernt von dir in Zwang und Not,
Verschmachten wir in Feindeshand!
Wir fürchten nicht den sicheren Tod,
Wir schauten ihm ins Aug' zu oft,
Uns drückt die Schmach, vor Dir, o, Gott,
Wie Sklaven zu erscheinen,
Vor Deinem strahlend Angesicht
In Fesseln uns zu zeigen!“

»Tod und Verderben!« — schallt es laut.
Wer ist's? — »Schont keine Türkenhaut!«
Hamalija, siehst du nicht,
Wie der Türke schäumt vor Wut?
— »Zündet!« ruft er, und die Luft
Erfüllt im Nu des Feuers Glut.

Weit tönt der Donner der Geschütze,
Der Heiden Fluchen und Geschrei,
Vor der Kosakenschar zerstoben
Die Türken, wie im Wind die Spreu.
Wie in der Hölle, haust der Führer,
Den Tod verbreitend ringsumher —
Er bricht des Kerkers feste Riegel
Und bringt den Brüdern frohe Mähr:
— »Ihr bunten Vögel, fliegt hinaus
Zur Teilung am Bazar,
Fliegt hin zur Freiheit in den Kreis
Der Kameraden Schar!«

Ein freudig Staunen füllt ihr Herz
Beim Klang der Muttersprache —
Doch auch die Nacht, auch sie erstaunt
Ob der Kosakenrache.
„O, lass' das Staunen, sieh' dir an
Das frohe Kriegerfest,
Die tausend Türkenleichen rings,
Von unsrem Schmaus den Rest.
Nicht heimlich, nach der Diebesart,
Ist unser' festlich Mahl,
Wir haben herrlich mit dem Brand
Beleuchtet unsren Saal!“

Bis zu den Wolken hoch empor,
Den Himmel rötend, steigt die Glut.
Schon griff die Schiffe in der Bucht
Des unbezähmten Feurs Wut.
Voller Schreck erwacht Byzanz
Aus dem tiefen Schlafe,

*Knirschend für Skutaris Rettung,
Greift es zu der Waffe.
Es tobt Byzanz und wütend sucht's
Skurati zu erreichen —
Doch kaum ist dies gethan, so sinkt's
Unter der Feinde Streichen.
Der Hölle ähnlich brennt Skutari,
Durch schmale Gassen rinnt das Blut
Und färbt des Bospors hohe Flut.*

*Wie die Vögel in dem Hain
Fliegen die Kosaken,
Ihren Raub entgeht kein Gut,
Ihrem Schwert kein Nacken.
Gold und Silber tragen sie
In Mützen zusammen,
Unbekümmert um den Feind
Und des Feuers Flammen.*

*Es brennt die Stadt, die Arbeit ruht,
Man sammelt sich am Strand'
Und zündet noch zum Lebewohl
Die Pfeifen von dem Brand.
Und nun geht es auf die See
Mit den vollen Kähnen,
Die rasch, wie der Pfeil, durchschneiden
Die gefärbten Wellen.
Wie vom Ausflug kehren sie
Nach dem Heimatland,
Und nach Saporoger Brauch
Erschallt ein Gesang:*

*„Wie der Adler in den Lüften,
Voller Kraft und Mut
Ist der Führer Hamalija,
Der zum Fest uns lud,
Zum blutigen Tanze
Nach Skutari hin,
Um die Brüder zu befreien
Die gefesselt drin.
Lustig ging die Fahrt durch's Meer
Nach der Türkenstadt,
Wo der Tod der Brüder harrt
Von des Henkers Hand.
Da erscholl sein fröhlich' Ruf:
»Brüder! Ihr sollt leben
Unsrem Vaterland zum Ruhm,
Dem Türk' zum Verderben.
Sollt das Leben froh genießen*

*An dem Heimatherd —
Mit dem Sammt die Kuren²⁾ schmücken,
Mit Perlen das Schwerte.
Auf den weiten, ebenen Fluren
Da schnitt man das Korn —
Und die Schnitter — Saporoger
Stimmten an im Chor:
»Ehre sei dir, Hamalija,
Ewig sei dir Lob,
Dass die Brüder du gerettet
Vom schmachvollen Tod!«*

*Rasch glitten hin die schlanken Kähne,
Gefüllt mit reicher Beute,
Vor ihnen rauscht das freundlich' Meer:
„Willkommen aus dem Streite“.*

*»Hamalija! Hörst du wohl,
Unsres Meeres Gruss?«*

*Und rasch lenkten sie die Kähne
In den Dnieper Fluss.*

Кирило Студинський.

БІБЛІОТЕКА НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

Серед установ, що повстали в лоні Наукового Товариства ім. Шевченка, найстаршою й найважливішою є саме — Бібліотека. Це найстарша його установа, що веде свій початок мало не від самих засновин Т-ва, ще як воно було товариством чисто-літературним. Та розвиток її тісно зв'язаний із переминою нашого Товариства на наукове. Тільки від того часу стає Бібліотека на ноги, дістає окреме приміщення й починає виконувати своє великобачне завдання: з одного боку — бути помічним засобом у науковій діяльності Товариства, передусім у ділянці українознавства, а з другого — стати центральним публичним книгозбором узагалі й архівом українських друків з'окрема для земель і колоній, де живуть українці — поза російською державою. Цю свою подвійну роль — наукову й національно-громадянську відіграє Бібліотека й досі, не зважаючи на ті великі зміни, що наступили від часу її заснування. Повстання в Києві „Всенародньої Бібліотеки України“ з її мільйоновими зборами ні в чому не позбавило Бібліотеку НТШ згаданого вище її значіння. Вона й досі залишається для нас чимось наче українським Рапперсвілем. І цей момент не слід спускати з ока при оцінці питомої ваги Бібліотеки НТШ.

Далі — це й найбільша установа Т-ва щодо числа й вартості зібраних у ній скарбів і найважливіша щодо свого значіння для самого Т-ва та інших його установ, для українського гро-

²⁾ укр. — курені.

мадянства й для чужого світу, передусім — наукового. Не буде це перебільшення, коли скажемо, що годі подумати НТШ без Бібліотеки! Без неї просто неможлива була б ніяка робота, особливо в ділянці українознавства. Щодо цього Бібліотека НТШ має свою заслужену славу й поза рідним громадянством. Чужинці-вчені, навіть зпоза меж польської держави, високо оцінюють вагу Бібліотеки НТШ саме як джерела українознавства, та охоче з нього користаються. Напр., торік із Бібліотеки НТШ, крім окремих учених, позичало 12 польських установ (деякі по кілька разів), і одна румунська.

Отож книжки українські і про Україну це і для своїх і для чужих найвартішча частина зборів Бібліотеки НТШ.

Але не єдина. Наукове Товариство ім. Шевченка недурно вже майже 50 років стоїть в обміні з науковими установами мало не всього світу. За цей час шляхом обміну зібрала Бібліотека велику силу таких видань, що багатьох із них нема поза нею ні в одній бібліотеці не тільки Львова, але й цілої Польщі. Із заведенням у Польщі „Центрального Каталогів” наукових видань, до якого втягнено і збори нашої Бібліотеки, почали чужі вчені шукати в нашій бібліотеці не самої-но українознавчої літератури. Одне слово, Бібліотека НТШ з часом здобуває що раз тривалішу позицію серед подібних установ на чужині, популяризуючи назверха ім'я й Товариства і його патрона. Серед власного громадянства Бібліотека давно вже виробила собі загальну славу й пошану, і це виявляється в числі жертводавців і складаних ним дарів. Число це раз-у-раз зростає. Більшість українських видавництв, передусім столичних, самі посилають своє видання до Бібліотеки. Особливо це треба сказати про часописи. Майже всі часописи, що виходять у краю й загально у державі, приходять *gratis* до Бібліотеки. Це можна сказати і про більшість часописів, видаваних за кордоном. Майже кожна редакція в краю й за кордоном уважає за свій національний обов'язок посилати свій часопис до Бібліотеки, не чекаючи спеціальної її пригадки, й рідко бувало, щоб ухилялася від цього обов'язку, коли Бібліотека зверталася з проханням посилати.

В 1934. році Бібліотека дістала від Міністерства Освіти право одержувати обов'язковий примірник усіх українських друків, що появляються в межах Польщі, а рік передтим — по одному примірнику закордонних друків, у державі заборонених. Розуміється, обов'язковий примірник трохи збільшив кількість одержуваних Бібліотекою друків, але не на багато, бо — повторяємо — й передтим майже всі укр. редакції й видавництва, головню столичні, пам'ятали про Бібліотеку. Хибі лише деякі провінційальні ухилялися від цього обов'язку. Та й тепер провінційальні друкарні, особливо чужі, переважно жидівські, здебільшого, не виконують накладеної на них законом повинності посилати обов'язковий примірник до Бібліотеки НТШ, і не легко їх спонукати до цього через те, що закон не звільняє друкарні від оплат поштових посилок до Бібліотеки і не наказує їх посилати власним коштом, та й Бібліотека, не маючи змоги безплатно впоминати друкарні, не може в належній мірі використовувати надане їй право. Таксамо, не зважаючи на дозвіл Міністерства, дуже часто не доходять закордонні, особливо ж амери-

канські українські газети, і Бібліотека раз-ураз приневолена доминатися від їх редакцій нових чисел замість тих, що пропали...¹⁾).

Далеко більше значіння мало для Бібліотеки одержування із Книжкової Палати в Харкові безплатного примірника кожного друку, призначеного до публичного вжитку в У. С. С. Р. Посилки Книжкової Палати не тільки значно збільшували збори Бібліотеки, але у значній мірі становили цінний набуток і щодо змісту. В усякому разі з огляду й на великі труднощі здобування книжок з С. С. С. Р. і фінансову неспроможність Бібліотеки купувати радянські видання, обмін із Книжковою Палатою був для Бібліотеки дуже важним джерелом. Нажаль, від червня мин. року це джерело стало для бібліотеки недоступне: не знати, з яких причин Книжкова Палата перестала цілком посилати друки У. С. С. Р. до Бібліотеки НТШ і навіть не відповідає на запити в цій справі.

Таким чином джерелами приросту бібліотеки лишаються головню дари й обмін з науковими установами. Обовязковий примірник не дописує, а на купівлю Бібліотека грошей не має з огляду на скупі фонди Т-ва. Розуміється, ця незмога доповняти збори Бібліотеки шляхом систематичної й доцільної купівлі потрібних їй видань — явище у високій мірі шкідливе для інтересів української науки, бо Бібліотека цілком позбавлена змоги докомплетувати збори цегайіса та різних періодик. Певна річ, і тут чимало допомагають бібліотеці, але не в такій мірі, як би бажалося. Та й про систематичність говорити тут не доводиться. Дарують у нас, здебільшого, українські книжки, а Бібліотеці недостає багатьох чужих публікацій про Україну — старих і нових.

Українське громадянство вже звикло обдаровувати НТШ різного роду книжками й рукописами — і установи і приватні люди дарують Т-ву не раз цілі бібліотеки, але ще нема серед нашої Громади арозуміння потреби складати жертви на закупівлю потрібних для Бібліотеки видань, і взаталі для її устаткування. Тимто хоч збори її з року на рік зростають, то проте, нажалі, про систематичний підбір потрібних чужинецьких видань, як це бувало перед війною, нічого й думати.

В найновішій „Хроніці“ НТШ (ч. 74) поміщене докладне звіт-домлення з стану Бібліотеки з днем 31. XII. 1938. р. Відсилаючи цікавих читачів до цієї Хроніки, обмежимося тут що-найважнішими й найзагальнішими відомостями про розвиток Бібліотеки в минулому році.

Отже з днем 1. I. 1939. р. Бібліотека мала в головному відділі екatalogованих друків близько 74.000 назв у 208.000 томах і випусках. Рукописів було якої півтора тисячі, а map і атласів — 2¹/₄ тисячі.

До цього слід іще додати книгозбір і архів Ів. Франка, що мають свій окремий каталог (яких 6.000 томів книжок і понад 500 рукописів). Отже насправді яких 214.000 томів друків і 2.000 рукописів доступні вже для користання публіки.

¹⁾ Найкращим виходом було б посилати газети не в міру їх появи, а більшими пачками, чи збірками, але ж неодмінно — цорученими посилками. В. Д.

В дійсності ж книгозбір Бібліотеки значно більший, бо є багато ще нескаталогованих книжок — понад 30.000 книжок, між ними — бібліотеки Ол. Барвінського, Івана Боберського, Івана Верхратського, М. Менцинського, Є. Олесницького і Фр. Ржегоржа. Таким чином збори Бібліотеки сягають чверть мільйона томів, не числячи кількадесяттисячного магазину дублетів, між якими є багато рідких і цінних видань.

Річний приріст Бібліотеки становить пересічно 10.000 томів, себто став на довоєнному рівні (1913. р.). В десятилітті 1914—24. рр. він був сильно впав, доходючи до 2.000 тт. через війну та її наслідки. Пізніше, від 1924—25. рр., знову почав зростати і в 1929—1936. рр. досягнув цифри 15—16 тисяч томів річно завдяки посилкам Книжкової Палати. Тепер це число спало на цілу третину через те, що Книжкова Палата, як уже згадано, перестала висилати Бібліотеці обов'язковий примірник, признаний їй ще 1922. р., але більше-менше стало висиланий від 1924. р.

Приріст цей (беремо круглі цифри) складався, крім видань самого Товариства, з:

1. дарів від 480 приватних осіб, установ, видавництв і редакцій — понад 5.000 (50%);
2. обміну НТШ з 224 науковими й іншими установами — близько 2.500 томів (25%);
3. з обміну Бібліотеки (за дублети) — понад 1.300 тт. (13%);
4. обов'язкового примірника — коло 770 тт. (7,7%);
5. з закупівлі — коло 70 тт. (0,7%).

Літ 25 тому, в 1913. р., процентове відношення було таке: дари — 65%, обмін НТШ — 18%, обмін Бібліотеки — 1%, закупівля — 17,25%. Як бачимо, приплив книжок із закупівлі страшенно впав у порівнянні з перевоєнними роками (в 1911. р. закуплено — 1.671, в 1912. р. — 1.375, а в 1913. р. — 1.724 тт., в 1936. р. — 28 тт., в 1937. р. — 73 тт., в 1938. р. — 68 тт.).

Приріст із дарів залежить, розуміється, від випадкових причин і не виявляє якихось сталих величин. Звичайно він неоднаковий, а в тих роках, коли приходив у дарі чийсь книгозбір, підносився не раз дуже високо понад пересічну норму. Взагалі й ця рубрика вказує тенденцію постійно зростати.

Обмін, що вже перед війною творив поважний відсоток впливів (у 1913. р. обмінювалося виданнями з НТШ 235 установ), — через війну сильно був упав і аж від 1923. р. почав знову значно підноситися, а тепер перейшов навіть передвоєнну цифру, хоч число наукових установ, що стоять в обміні з НТШ, сильно впало. Воно зменшилося спершу через війну, а далі через большевицький переворот, що зліквідував цілу низку російських наукових установ і видавництв передвоєнного часу, особливо провінціальних, як ось Архівні Комісії, тощо.

Але світова війна відбилася негативно й на обміні з деякими європейськими установами. І так, цілком перервався обмін з грецькою Академією Наук та з кількома французькими інституціями в Парижі (Академія Наук, Антропологічна школа й Товариство любителів наук). Спроби НТШ навіязати наново обмін із цими устано-

вами покінчилося невдачею. Крім згаданих вище, відпало й кілька інших, менше важних установ (з Діжону у Франції, Монреалю й Оттави в Канаді, Сіднею в Австралії й інш.), але ж зате прийшло чимало нових. Особливо піднісся обмін у 1925—30. рр., коли з НТШ стояли в обміні Всеукраїнська Академія Наук і багато наукових товариств і закладів У. С. С. Р., разом коло півсотні, та по ліквідації українизаційного курсу майже всі ці установи покасовано, а ті, що залишилися, припинили і свою українознавчу роботу і зносили з НТШ. Навіть Академія Наук У. С. С. Р., і та вже майже нічого не посилає й навіть не відповідає на жадні просьби й запити Бібліотеки щодо обміну. Отак У. С. С. Р. була представлена тільки однією установою, як і ... Закарпаття, зате ж наддніпрянська еміграція була представлена аж 10 установами, редакціями й виданнями, що творили майже половину числа краєвих (21).

Таксамо в останніх роках підупав і обмін з російськими науковими установами С. С. С. Р. Замість 70 передвоєнних російських установ, видавництв, закладів, редакцій, з кінцем 20. і початку 30. рр. стояло в обміні з НТШ всього — 16, а в минулому році вже тільки — 4 інституції! Разом із емігрантськими (2) й галицько-москвофільськими (3) російських було — 9.

Зате вчетверо зросло число польських установ: з передвоєнних 11 (1913. р.) піднеслося воно до 47 у мин. році. Зараз за польськими йдуть — німецькі (28), англійсько-американські — (27, між ними 3 англ. + 23 америк.), чеські — (17), шведські — (10), італійські — (8), французькі — (7), по 5: сербсько-хорватські (3 сербські + 2 хорв.) і південно американські (еспанські), по 4: болгарські й румунські, по 3: білоруські, голяндські й мадярські, по 2: норвезькі, словацькі, словінські, фінські й японські, по 1: естонські, жидівські, латиські, литовські й румунські.

Розуміється, коли б НТШ могло удержати свою наукову продукцію на передвоєнній висоті, — кількість обмінних установ тепер би значно перевищила передвоєнне їх число. А то хоч деякі установи й досі стоять із НТШ в обміні, то проте посилають нам далеко не всі серії своїх видань саме тому, що й від НТШ не дістають усього того, що діставали колись. Особливо мститься на обміні занепад цінних етнографічних видавництв НТШ — „Етнографічного Збірника” й „Матеріалів до етнології”, які дуже цікавлять чужинний науковий світ, у всякому разі далеко більше, ніж які інші.

Проте, як бачимо, теперішнє число обмінних інституцій не дуже відстало від передвоєнного (224 супроти 236 з 1913. р.), а кількість одержуваних від них книжок навіть перевищує передвоєнну (2.476 тт. минулорічних впливів супроти 1.816 з 1913. р.).

■

Як бачимо, Бібліотека з року на рік зростає. Зростає рівночасно й кількість читачів. В останніх часах відвідин було понад 8.000 (в 1935. р. — 8.076, в 1936. р. — 8.782, в 1937. р. — 9.165, в 1938. р. — 8.798), а видано читачам у читальні й додому книжок пересічно по 35.000 томів річно.

Найбільше число відвідин припадає головню на зимові й весняні місяці. Рух у випозичальні щодо своєї напруги йде у такій по-

слідовності: грудень, листопад, жовтень, лютий, березень, травень, червень, квітень, вересень, липень і серпень. Спадає в тих місяцях шкільного року, коли є великі свята — Різдво й Великдень, сходять до мінімуму підчас літніх ферій.

Крім обслуги цієї значної кількості читачів, персонал Бібліотеки мусить провадити поточну бібліотечну роботу, себто вписувати нові друки й рукописи, а притім перевіряти та зайве відкидати до дублетів, підтримувати зносини з іншими бібліотеками й установами і т. д.

Із зростом Бібліотеки збільшується й ця праця. Нажаль, персонал не тільки не збільшується, але в останніх літах зменшився й дорівнює передвоєнному, хоч від того часу Бібліотека, отже і праця в ній, зросла кількакратно.

З днем 1. І. 1914 Бібліотека числила 70.238 тт. і 460 рукописів, себто була тричі менша, а книжок видано читачам в 1913. не цілих 7.000 тт. за цілий рік, себто п'ять разів менше, ніж їх видають тепер.

Не диво, що при теперішній своїй кількості персонал не може собі дати ради з величезним книжковим потоком. Що року впливає до Бібліотеки пересічно 10.000 тт., а скаталогувати можна яких 6.000. Отже з кожним роком нагромаджуються т. зв. рестанції. Це цілком зрозуміла річ. А ще мусимо взяти на увагу, що, крім книжок, мап і рукописів, приходить багато афіш, програм, відозв — загалом так зв. „дрібних“ друків, які дуже часто мають велику вагу. Через брак сил їх майже не торкано. Аж в останнім році впорядковано багато цього добра, але ж це мусіло відбитися на інших відтинках бібліотечної праці. Крім браку сил — персонал складається всього з 4 сталих урядовців, 1 вольного — Бібліотека терпить багато ще й від браку місця. Щодо простору Бібліотека далеко відстала від інших установ НТШ, не зважаючи на свою наукову й громадську вагу та на багатство й число своїх зборів.

Тому збільшення бібліотечного персоналу, а передовсім розширення локалю це *conditio sine qua* поп дальшого розвитку бібліотеки, це пекуча потреба, яка настирливо домагається негайного заспокоєння.

Володимир Дорошенко.

НОТАТКИ

ЗАМІТКИ ПРО „ПОВНЕ ВИДАННЯ ТВОРІВ Т. ШЕВЧЕНКА” УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ У ВАРШАВІ.

Вже був найвищий час, щоб український інтелігент дістав у руки всі Шевченкові твори, і тут велика заслуга Українського Наукового Інституту в Варшаві: видання творів Шевченка, що появляються його заходом, треба вважати за цільне, дуже корисне, конечне. До наукового усталеного тексту подавано цікаві й гарні пояснення й розвідки, а деякі томи просто пребагаті змістом (напр. XII, і XV: Пластична творчість Шевченка, Шевченко в чужих мовах). Про ціле видання я не беруся говорити. Тут треба б писати про поодинокі томи зокрема. Високо цінячи ціле видання і працю Редактора, визначного Шевченкознавця, я хотів би тільки звернути увагу на декілька дрібних помилок, що на них наскочив, читаючи поодинокі томи видань.

І так, у VII. томі в поясненнях до оповідання „Художник” ми читаємо на ст. 273: „Брюлов був класиком і учням своїм не дозволяв відступати від класичних взірців” — а зараз на наступній стороні: „Брюлов, Глинка та Кукольник, типові героїчні романтики”. На стороні 280. знову: „Брюлов Шевченкові найсуворіше заборонив брати сюжети з чогонебудь, крім біблії та стародавньої історії. Це дуже яскраве свідчення, що показує, як мертві канони класицизму не давали учням розвивати свій талант”. — Двічі автор підносить класицизм Брюлова, то знову зве його героїчним романтиком. А насправді Брюлов не був ні типовим класиком, ні типовим романтиком. У своїй праці: „Т. Шевченко як маляр” О. Новицький наводить слова артиста П. В. Делярова, що справедливо зве Брюлова „типовим раціоналістом, ворогом усього мрійного, романтичного”. Такої думки є й інші історики малярства, напр., В. Стасов (О значенні Брюлова и Иванова, „Русскій Вѣстникъ”, 1861), Ед. Добберт (Karl Brüllow, St. Ptbg., 1871). Таксамо, на мій погляд, нічого дивного в тому, що класик Брюлов міг захоплюватися реалістом Тенієром, бо ж у Тенієра натуралістичних, напр., кривавих сцен, яких не любив Брюлов, нема. Реалізм Тенієра зовсім невинний. Він же був любимцем дистингованого світу, надворним малярем архикнязя Леопольда Вільгельма в Брюсселі. Крім біблійних сцен, сюжетів із вищого товариства малював також селян із їх веселими забавами, танцями в корчмі, на ярмарку, на весіллі, але він свої реалістичні картини стилізував. Такий реалізм не міг не по-

добатися Брюлову; називає ж його німецький історик мистецтва: „Bahnbrecher der altrealistischen Richtung“. Великий учитель Брюлова Вазарі, що жив у часах ренесансу, хоч гармонійний класик, умів оцінити навіть натуралістичні сцени (G. Vasari, Le opere, IX. vol., Firenze, 1878—95; Obernitz, Vasari's allgemeine Kunstanschauungen, Strassburg, 1897.).

У примітках¹⁾ на ст. 278. Петро Корнеліус названий класиком; хоч він і вчився в Римі, але залишився справжнім романтиком (Woermann, Geschichte der Kunst, III, 601; R. Hamann, Geschichte der Kunst, ст. 768).

В оповіданні „Художник“ читаємо на ст. 83: „Демський цілий день перебуває в аудиторії, а ввечорі вчить мене французької мови і читає з о м н о ю Гіббона“. В російському оригіналі нема слів „зо мною“. Воно навіть дивно було б, коли б Шевченко, який щойно почав був учитися французької мови, брався читати Гіббона, хочби при допомозі свого вчителя: стиль цього вченого історика не такий уже легкий. Інша річ, що Шевченко вчився французької мови, між іншим, і тому, щоб могли читати Гіббона, але він зовсім не каже, що вже його читав. На ст. 67 читаємо: „Хочу ще взятися за французьку мову і це необхідно..... У Карла Павловича є Гіббон французькою мовою, а я не можу на нього й дивитися бай-дуже“.

*

В II. томі „Творів“ у розвідці про поему „Гайдамаки“ автор говорить на ст. 300 про гіперболізм Шевченка і про згущення кольорів при змалюванні деяких сцен. Заміти, що їх роблять і робили Шевченкові при цій нагоді, здебільша, безпідставні, в Шевченка тут помилок нема. І так: 1. Міхал Ян Пац, староста зьолківський, відіграв дуже визначну роль в барській конфедерації як один з її провідників, хоч і не діяв на Україні (H. Schmitt, Dzieje panowania St. Augusta Poniatowskiego, 1869; T. Korzon, Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta, Kraków — Warszawa, 1897; W. Konopczyński, K. Puławski, Kraków, 1931; Sz. Morawski, Materiały do konfederacji barskiej, Lwów, 1851). 2. Мліївського титаря Данила Кушніра велів перемістити Вороніч спалити під Вільшаною, а не в Млієві (липень, 1766). 3. Розказуючи про барську конфедерацію, польські історики все послугуються м н о ж и н о ю, бо кожний повіт мав свою конфедерацію і свого маршалка, і довгий час кожний діяв на власну руку (Konopczyński, K. Puławski, ст. 192 і passim), а німецький історик налічив у р. 1768—1772. аж 180 конфедерацій у Польщі (Fr. Chr. Schlosser, Geschichte des 18. und 19. Jahrhunderts). 4. Числа 40.000 убитих у Корсуні Шевченко не видумав для викликання сильнішого ефекту, а взяв це число із „Запорозької Старовини“ Срезневського т. II/II, ст. 20. 5. Шевченко не помиляється, кажучи, що повстання в р. 1768/9 тривало трохи не цілий рік, бо після смерті Гонта й заслання Залізняка повстання зараз-таки знялося знову й тяглося до перших днів квітня ст. ст. 1769. р., (значить,

¹⁾ До речі Дюссельдорф, це не „невелике місто близько Мюнхена“ (ст. 278), а великий промисловий центр у північній Німеччині над Райном (Мюнхен у південній), і має понад пів мільйона мешканців.

майже цілий рік, бо вибухло з кінцем квітня 1768. р. ст. ст.), і то в тих самих околицях, отже було продовженням повстання Залізняка й Гонта. В листопаді 1768. р. ватажок Бугай заняв Лисянку і вирушив у сторону Уманя, але недалеко Соколівки полковник Магнусевський із уманськими надвірними козаками розбив його ватагу. В березні 1769. р. вибухло повстання в Смілянщині під проводом запорозького козака Мирона Губи; сильна була теж ватага Шостака: Голіцин вислав проти них майора Вуїча з 2.000 донських козаків, і він розбив 3. квітня 1796. року партію Шостака, а ватагу Губи 6. квітня (Петровъ А., Война Россіи съ Турціей и польскими конфедератами, Спб., 1866—74). Про повстання Тименка в р. 1769. згадує Й. Лелевель у своєму творі: „Panowanie St. Aug. Poniatowskiego“, Warszawa, 1831. Книжку цю Шевченко певно знав, бо Демський захоплювався Лелевелем; автім про Тименка є згадка і в історії Польщі С. Бантке, що на нього покликується Шевченко (том II, ст. 527). Правда, хронологія в Шевченковій поемі не надто докладна (в нього повстання вибухає в серпні, замість у квітні), але педантизм мога б була тільки шкодити поетичному вражінню поеми (як пошкодила, наприклад, поемі поета М. Ленау: „Die Albigenser“). Історичний факт тільки тоді стає справді поетичний, коли перейде в переказ. У головному й досі не утратили сили слова Лессінга в 63. літературному листі з р. 1759.: „Der Dichter ist Herr über die Geschichte; ich sage: er ist Herr über die Geschichte“. Поет має право не знати тисячні речі, що їх знає кожний школяр, не дозволено йому тільки змінювати добре знані характери. Коли він справжній поет, уміє розкрити нам тайну душі своїх героїв, дати нам естетичне зворушення, то навіть учений історик, читаючи його твір, забуває дрібні неточності. Проф. В. Антонович сказав про Шевченкову поему: „У ній вірно втямлені і змальовані всі справді трагічні обставини нашого краю в другій половині 18. віку (О воспроизведении исторических событий въ поэзии Шевченка, „Чтения въ историческомъ обществѣ Нестора Лѣтописца“, кн. II., Київ, 1888). Шевченко дав нам живу і правдиву картину тієї незвичайно болючої події в історії України, він воскресив поодинокі постаті, їх почування, думки, настрої з такою вірністю, яка просто недоступна історикові без геніальної інтуїції поета. Образ виходить реальний і вірний, поважні сумніви будить тільки зображення смерті Гонтиних синів. Гонта мав тільки одного сина, що вчився в василіянській школі в Умані. Перед зайняттям міста гайдамаками він виїхав до села Росошок, де жила його мати й сестри; опісля з сотником Уласенком утік на Волищину. Неправдиву вістку про смерть Гонтиних синів узяв Шевченко з повісті М. Чайковського: „Вспышка“. Переказу про смерть Гонтиних синів на Україні не було. Якраз навпаки: ще довгі роки нарід вірив, що син Гонти вернеться на Україну й зірве нове повстання (М. Костомарів, Последние годы Речи-Посполитой; В. Антонович, Уманский сотник Иванъ Гонта, „Кіевская Старина“, 1882).

В розвідці названо «Гайдамаки» „поемою байронівського жанру“. Не думаю, щоб для такої назви була підстава. Зверхньою, архітектонічною будовою Шевченкова поема зближена до історичних поем Вальтера Скотта, а у своїм внутрішнім змісті, стилі, настрою

не має вона в собі нічого байронівського. Правда, Богдан Навроцький у своїй студії про Шевченкову поему бачить у характері Гонти сліди байронізму, але, міркую, це — помилка. Коли конче шукати аналогій і паралель, то треба сказати, що Гонта в Умані над трупами своїх синів далеко скоріш нагадує нам Шекспірового короля Ліра з трупом Корделії або Софоклевого Креона з трупом Гаймона на руках, ніж котрого небудь із байронівських героїв. Чи можливе, щоб демонічний байронівський герой звернувся до неба з словами: „Праведній зорі, я вас не займав, я дітей зарівав“?

Платон Лущинський.

ДО СТАТТІ Д-РА Д. ЛУКІЯНОВИЧА „ДВА НЕЗНАНІ ЛИСТИ ШЕВЧЕНКА“

Передруковуючи з журналу „Литературное Наследство“ два неznані листи Шевченка [див. „Назустріч“ із I. VIII. 1936, ч. 15/63] др. Денис Лукіянович заслужив собі на ширу подяку всіх, що цікавляться Шевченкознавством. Завваги його до тих листів цікаві, а ще й цінні тим, що спонукують до дальших дослідів. Але ж із ними геть-чисто згодитися не можна. Обидва Шевченкові листи адресовані до Пилипа Королева, тодішнього вчителя „Сільсько-господарського Інституту“ в Торках, могилівської губернії. Дня 22. травня 1842. р. поет писав із Петербургу:

„Спасибі Тобі, дорогий чоловіче, за ласкаве слово, за гроші і за Старину Запорозьку. Лежу оце п'яті сутки та читаю Старину, добра книжка, спасибі Вам і Срезневському. Я думаю дещо з неї зробить, коли здоров буду; там бачите є дечого такого, що аж губи облизуєш, спасибі Вам“.

З цього листу др. Д. Лукіянович робить висновок, що з „Запорозькою Стариною“ Шевченко зазнайомився аж у травні 1842. року. Думки цієї, на мій погляд, приймати за певну не можна. Шевченко знав тоді вже і „Історію Русов“ і Бантіш-Каменського і Бандтке і переглядав лексикон Плюшара, як було треба, читав і польські історичні романи, що змальовували наше минуле, а не знав би „Запорозької Старини“? Він автор поезії „До Основ'яненка“?! Не міг же він не бачити цього видання у Григоровича, Маркевича, і передусім у — Гребінки. Але, з другого боку, лист його справді будить поважні сумніви. Може, поет знав „Запорозьку Старину“, але не всі шість томиків? Може міг тепер, маючи книжку на власність, докладніше її читати, любоватись нею, бо щоб до р. 1842. зовсім її не знав, тяжко подумати.

Є в Шевченковій поемі „Гайдамаки“ одна поетова замітка, яка вказує на те, що йому „Запорозька Старина“ була знайома вже перед 1842. р. Згадавши в поемі корсунську битву, подає він у „Приписах“, що козаки вирізали там 40.000 шляхти. Такого великого числа вбитих не подає ніюдин із знаних Шевченкоів істориків — крім Срезневського („Запорожская Старина“, II/II, ст. 20). Виходило б із цього, що поет таки читав цей збірник, хіба що це велике число вбитих піддав йому Гребінка, або навіть дуже прихильний до нього цензор Корсаков? Але це також тільки можливість, тільки здогад, і то — дуже непевний. Зваживши все разом, ми мусимо сказати, що певного доказу на те, що Шевченко читав

„Запорозьку Старину” вже перед 1842. р. ми не маємо, але протилежне твердження теж не має тривкої підстави. Зате можна сказати зовсім певно, що пісні, видрукувані в „Запорозькій Старині” знані були Шевченкові вже 1839. р. Чи поет знав їх із книжки Срезневського, чи із збірника українських народніх пісень Максимовича з 1834. р., де вони майже всі були передруковані, — не знати.

Що Шевченкові знані були псевдо-народні пісні, поміщені в обох збірниках, переконаємося, коли приглянемося до його поеми „Тарасова ніч”. Про кривавий бій над Альтою співає в Шевченка кобзар хлопцям і дівчатам на розпутті. З історичного боку це незгідне з правдою, бо ані дум, ані пісень про бої козаків із поляками перед Хмельниччиною український народ не знає. Не співали кобзарі ні про Свирговського, ні про Лободу або Наливайка і Павлюгу, ні про Тараса Трясила. Але ж псевдонародні пісні Шевченко вважав за автентичні, й дещо із них переняв. Тон Шевченкової поеми бойовий, рішучий, бадьорий: настроєм своїм „Тарасова ніч” подібна до тих пісень. Є в ній теж кілька дрібних ремінісценцій із них, хоч є, очевидно, відгомін і правдивих народніх пісень.

Але попри ремінісценції, попри подібності вислову, а навіть ритму й риму, є між псевдонародніми піснями й Шевченковою поемою великі різниці. Шевченкова картина повна драматизму, живих образів, градації, напруги, що викликає сильне враження, — пісні ті якісь штучні та монотонні.

Платон Лушпинський.

ДЕЩО ПРО НІМЕЦЬКУ КОЛОНІЗАЦІЮ ЗА ШЕВЧЕНКОМ.

В „Посланії до мертвих і живих і ненароджених земляків...” читаємо такий докір Т. Шевченка землякам: „Може чванитеся, що братство віру заступило? Що Синопом, Трапезунтом галушки варило? Правда ваша: наїдалися, а вам тепер вадить, і на Січі мудрий німець картопельку садить, а ви її купуєте, їсте на здоровля, та славите Запорожжя”. Знову ж у поемі „Великий Лях” Шевченко каже: „Уже й Січ їх біснувата німотою поросла”, а в „Розритій Могилі”: „Степи мої запродані жидові, німоті”. Для вияснення і зрозуміння цих Шевченкових висказів можуть де в чому причинитися наукові досліді В. Бородаєвської-Ясевич, зібрані в її студії: „Очерки изъ истории сектантскихъ движеній”, надрукованій у журналі „Новое Слово”, СПб, 1897, кн. 4, за січень.

Подаю з цієї студійки тільки те, що тісно вяжеться з Шевченковим текстом, і подаю в українському перекладі.

„Величезні степові, лугові й лісові простори, що творили територію Запорожжя, після зруйнування Січі 1775. р., стали власністю людей упривілейованих, що, за поглядами того часу, вважали себе за єдино упривілейованих бути панами землі й людей, які на ній живуть. Землю роздавали так, що одна особа діставала 1.500—12.000 десятин, і за це складала смішно дрібну відплату, але ж зобов’язалась оселити на цій землі людей, що платять податок. Щоб закріпити за собою пай землі, треба було селити 13 господарств. Для примани

поселенців признавали їм спершу великі полеткості. Охочих на-
йшлось немало, особливо втікачів, багато з «челяді запорозького
війська», й уході із задніпрової України.

Окрім цього, цариця Катерина II., вволяючи волю гр. Румян-
цева, спровадила в 1786. р. із заграниці сектантів-менонітів і в т. зв.
Новоросії наділила їх щедро землею й усякими полеткостями.

У 1789. р. прийшло із західньої Прусії до щойно створеної
тоді катеринославської губернії спершу 228 родин, а потім ще 118,
і з них частина осіла в повітах павлоградським і новомосковським.
Вони дістали позичку 388.000 карбованців, зайняли що-найкращі
землі, користувались численними полеткостями, створили цілий ряд
дуже багатих осель, одну близько одної, позаводили фабрики й кіль-
ка ремісничих шкіл, де з дітьми менонітів учились нерідко й діти
місцевих православних. Німецькі переселенці розвинули згодом
у катеринославській губернії фабричну продукцію заліза та парові
млини й через Одесу вивозили муку за кордон. Вони звернули пиль-
ну увагу на удосконалення плекання худоби. При допоміг своїх ка-
піталів викупили багато землі у зруйнованих поміщиків, платячи
високі ціни, та таким способом поширили свої маєтки.

Німецькими переселенцями опікувалась окрема „Канцелярія
опекунства иностранных“, основана найперше 1763. р. в Петер-
бурзі. З 1797. р. були такі канцелярії в херсонській, катеринослав-
ській і таврійській губернії.

Усе це добро поражало, придушувало й мимохіть викликало
почування смутку-туги, особливо, коли згадувалось минуле тої
країни:

Де та Січа, що, як море.
Силою кипіла;
Тая воля, що в роздоллі
Пеклом клетотіла?...
Землю, славою покриту,

Топче товарина.
На козачім вжитку німці
Хат на будували.
Грунт пошарпали, порили.
Разом заорали!...”

Авторка не згадує, чи це народня пісня, записана з уст на-
роду, чи склав її якийсь невідомий поет. А шкода, бо вона дуже на-
гадує Шевченка.

„Своє багатство завдячують меноніти тому, що їм дістались
що-найкращі землі, які на трицять років були звільнені від подат-
ків та всяких чинитьб і данин. Менонітських округ є три: хортицька,
де є 19 осель (колоній) з 9.000 мешканців, маріупільська, де є 5
осель із 1500 мешканцями (обидві в катеринославській губернії)
й молочанська в повітах бердянським і мелітопільським таврійської
губ., де є 50 осель із 20.000 мешканців”.

Ці дані відносяться до 90. рр. XIX. ст.

„Наш українець-селянин іде все радо на заробітки до німця-
колоніста. Колоніст усе дає добру плату, майже удвоє більшу, ніж
місцевий поміщик, але, платячи дорого, німець вимагає сумлінної
праці, виконуючи ту саму роботу разом із своїм наймитом”.

Тільки Бородаєвська-Ясевич. Із цього короткого вривку пі-
знати, які могли бути й були настрої в місцевого народу у зв'язку
з політикою московського уряду, і як той настрої підхопив у своїй
творчості Шевченко.

Іван Брик.

РЕЦЕНЗІЇ

Тарас Шевченко, *Повне зібрання творів*, видання ювілейне 1814—1934, „Державне Літературне Видавництво”, Том I., *Поезії 1838—1847*, під ред. В. П. Затонського, А. А. Хвилі, Є. С. Шаблійовського (Київ, 1935), ст. 654+(1)+15 табл.; *Т. П. Поезії 1847—1861*, під редакцією В. П. Затонського та А. А. Хвилі (Харків, 1937), ст. 614+(2)+21 табл.

Дуже гарне видання. Велика вісімка (26,5 x 19). Добрий папір, гарний, чіткий друк, численні ілюстрації і знімки (автопортрети поета, знімки з його рукописів, титулові картки перших видань творів, картини й портрети роботи Шевченка, Штернберга й Башилова та інші), гарна оправа. Одне слово — із назверхнього боку видання справляє додатнє вражіння, але нажаль, не так виглядає внутрішній. Має це бути ніби а к а д е м і ч н е видання — бодай так говорить доданий до першого тому проспект, хоч ніде на титулових картках — ні в I., ні в II. томі причетність Академії до видання не зазначена. Але мусимо вірити проспектові. Отже має це бути видання н а у к о в е. А коли так, то в передмові, або хоч у післяслові, мусіла редакція подати до прилюдної відомости ті принципи, якими вона кермувалася при виданні творів, тим більше, що навкруги такого чи іншого підходу до наукового видання Шевченкових творів, — які, напр., тексти брати за основні, — кипіла ще так недавно пристрасна полеміка, що чисто н а у к о в у справу зводила на манівці світоглядних суперечок та закінчилася навіть досить трагічно для деякого з редакторів, яких обвинувачено в „націоналістичному підході” й умисному „спотворенні” Шевченка. Згадаймо хоча б Ол. Дорошкевича, що його тритомове видання Шевченкових творів „вийнято” з обігу, а самого редактора післано туди, „куди Макар телят не ганяв”.

Замість того, на кінці кожного тому у „Примітках” зазначено тільки, звідки взято даний текст. Правда, не все з потрібною точністю, напр., сказано, що „Сльпую» взято з іншого автографа”, але якого — не знати (пор. т. I, ст. 615). Але й цих указівок досить було, як би редакція совісно додержувалася головного тексту, а відміни подавала у варіантах. Але, нажаль, редакція, обвинувачуючи своїх попередників за вмисне ніби-то калічення Шевченкової поезії, чи то змінами, чи то добиранням, замість немилих „націоналістичному серцю” рядків, інших, сама йде власне таким шляхом: доволно вставляє до основного тексту рядки з іншого. Напр., друкуючи поему „Варнак” за текстом т. зв. „Більшої Книжки”, редакція «нічого же сумняшеся», заступає нелюбі їй рядки основного тексту більш наручними рядками варіанту „Малої Книжки”, та й ще при цьому гань-

бить попередніх редакторів, що ніби вмісне робили Шевченка релігійним!
За Б. Книжкою Варнак пішов у Київ

Святим помолитись
Та суда, суда людського
У людей просити,

а за „Малою”

Не святим молитись,
А суда...

У „Титарівні-Немирівні”, замість москаля, у рядках

Виглядає пройдисвіта
Москаля з походу

вставляє „юнкера” з власноручно Шевченком перекресленого рядка!

І знову за цю Шевченкову поправку дістається на горіхи „націоналістичним текстологам”, „контрреволюціонерам-націоналістам” за „їх підлу шкідницьку роботу”, бо вони, мовляв, конче хотіли мати з Шевченка ворога „братнього російського народу” (пор. т. I, ст. 90.).

Такі самі довільні переміни бачимо й по інших творах, пор., напр., „Русалку”, де вставлено 11-ий рядок, і т. д.

Крім цих контамінаційних прогріхів редакції, що зводять нанівець науковість видання, слід відмітити ще невикористання всіх варіантів. Так, при побіжному перегляді, я помітив, що редакції цілком невідомі варіанти творів із рукописів Музею НТШ, опублікованих Ів. Кривецьким у „Старій Україні”, не вважаючи на те, що ці рукописи лежать десь в Академії Наук у Києві, куди переслав їх був для використання колишній голова НТШ проф. К. Студинський (Академія й досі не звернула їх Музеєві).

Слід ще відмітити невміле читання Шевченкових текстів. Так, у поезії „Меж скалами, неначе злодій” замість

ішли мажі ринучі

надруковано „мажери пючі” (т. II, ст. 117), хоч це явний нонсенс¹⁾. Так само в новоопублікованій поезії „Тихе море аж крикнуло” — замість слово „крикнуло” в автографі, як говорив мені проф. П. Зайцев, що бачив цей автограф і навіть сфотографував його, видно: „х р о к н у л о”.

Взагалі редакція пильнувала не так того, щоб дати об'єктивне наукове видання Шевченкових поезій, як за всяку ціну зробити борця за волю України та її самостійності — щирого приятеля жидів і москалів. Це вже видно відразу з образка на 1. титуловій картці, де Шевченко — в товаристві Добролюбова й Чернишевського. Ту саму тенденцію проводить і вступна стаття А. Хвилі: „Великий демократ, поет-революціонер”. Автор її намагається зробити Шевченка чисто-російським революціонером, коли не учнем, то у всякому разі послідовником отих „великих російських революціонерів-демократів” — Добролюбова й Чернишевського. Послухати Хвилі, то Шевченко стоїть осторонь українського національного руху й не має нічого спільного з українськими „панамі” — Костомаровим, Кулішем, Білозерським та іншими своїми товаришами з Кирило-Методіївського братства, які, мовляв, „його боялися” (52). Та й творчість Шевченкову хотів би Хвиля зовсім відокремити від українського літературного процесу.

Як далеко посувається автор у своїй тенденції відлучити Шевченка від його українських приятелів, яких виставляє прихильниками поміщицтва, свідчить хоча б те, що серед підписів під протестом проти антисемі-

¹⁾ пор. ст. 185, від 8. рядка вдоліні. Ред.

тизму одного російського часопису згадує тільки підпис Шевченка поруч Чернишевського, а промовчує підписи — Костомарова, Куліша й Марка Вовчка!

Намагаючися вилучити творчість Шевченка з українського літературного процесу, Хвиля навіть мову великого українського Кобзаря представляє явищем, ніяк не звязаним ні з минулим, ні з сьогочасним української літературної мови — мови „української шляхти й куркулів“, та лає українських учених, що, мовляв, „мовні принципи Шевченка“ вивчають в історичнім аспекті — у звязку з усім попереднім розвитком нашої мови, з мовою народньої поезії й мовою книжною. Вкупі з цим Хвиля перебільшує значіння російської мови в творчості Шевченка та доходить тут до смішного, твердячи, що поет, пишучи свої російські твори, надто повісті, хотів „ширити свої думки серед російського трудящого люду“ (ст. 88)!! Наче б то той люд читав тодішні російські журнали — „Современник“ чи „Отечественные Записки“, де сподівався примістити свої російські твори наш поет, думаючи передусім про такий потрібний йому заробіток.

Стаття переповнена поганими лайками загалом на всю українську інтелігенцію, від Кирило-Методіївців почавши й на Феденкові, Донцову й Маланюкові скінчивши. Чого-чого тільки не вигадав автор про нелюбих йому діячів українського національного табору, аби тільки їх понизити в очах читачів, — не цураючись явного перекручування їх слів та ординарної брехні! Грушевський, бачите, намагався примирити Шевченка з царською Росією (78), Феденко ніби-то писав в „Українській Ниві“ Певного (!) й таке інше! Розуміється, дісталось на горіхи і Скрипникові, який ніби-то саботував справу будови пам'ятника Шевченкові, а виславлено Постишева, що перевів цю справу в життя. Та шкода наводити всі „квітки“ передмови, що в значній своїй частині є поганим протиукраїнським памфлетом, якому ніяк уже не місце в „академічному“ виданні.

До пари вступній статті — й коментарі, що мають ту саму тенденцію: оплюгавити все українське, а виславити „російську демократію“.

Всіх славних діячів української історії — Хмельницького, Дорошенка й Мазепу змальовано не борцями за волю рідного краю, а дідичами-феодалами, що мали на увазі виключно свої особисті, або станові інтереси. Зате ніодного російського діяча не ганьблять коментатори так, як українських, чи то згаданих вище гетьманів, чи письменників (Котляревського, Квітку, Куліша й інших). „Отож »боротьба« Хмельницького з магнатами” — кажуть коментатори — „це було по суті домагання козацької старшини здобути ширші привілеї і права на визиск і грабіж трудящої людности України” (I, 632). В 1651. р. під Берестечком „старшина на чолі з Хмельницьким, боючись перемоги революційних мас, утекла з табору, створивши паніку серед селянсько-козацьких мас” (там-таки). І скрізь у коментарях така історична „правда”. Петро Дорошенко хотів, мовляв, „зміцнити старшинську диктатуру на Україні” (т. II, 512), а зовсім не визволити Україну з московських пазурів. Навіть намагання Мазепи об'єднати Правобережну Україну з Лівобережною в одну державу трактується як його „загарбницькі апетити (!) на Правобережжя” (т. II, 493). Зате коментатори не зважилися ні разу зацитувати Шевченкову оцінку Мазепи за записами Честахівського, опублікованими П. Зайцевим у „Нашому Минув-

лому" 1919 р., або його вислови про Петра І. й Катерину ІІ. за споминами Микешина у pendant до „Сну" й „Великого Ляху".

А знову, пояснюючи, чому Шевченко відмовився співробітничати в „Русск-ій Бесѣд-і" (ІІ, 548), забули, що ця відмова торкається не „Бесѣд-и", а „Парус-у" Аксакова й подиктована саме національними, а зовсім не соціальними мотивами!

Далі, крім Щепкина, не знайдете портрету ні одного українського приятеля Шевченка — ні Гребінки, ні Квітки, ні Куліша, ні Костомарова, ні Кухаренка, ні Марка Вовчка, ні Лизогуба, ні Лазаревських, навіть кн. Репніної, що їх любив і шанував Шевченко і твори свої їм присвячував, зате подибуємо портрети — Герцена, Добролюбова й Чернишевського!

Але всі ці поклони перед москалями, включно до замовчування, до котрої саме літератури належить славна поема „Слово о полку Ігоря" — української чи російської (ІІ, 546), всі ці намагання зробити Шевченка якимось москвофілом, — все це не встоїться перед гарячим Шевченковим словом. Занадто білими нитками шита ця тенденція, щоб хтось їй повірив. Зпоза пашквілів вступної статті і приміток промовляє до читачів сам Шевченко, а це чей же — найважливіше. Тому навіть це справді „спотворене" видання має свою вагу, і шкода, що, не зважаючи на всю лояльність редакторів, видання їх, таксамо, як видання за ред. С. Єфремова, не пішло далі двох томів, хоч у проспекті обіцяно повне видання всіх творів аж у десятих томах. А. Хвилю, В. Затонського й Є. Шаблійовського, як знаємо, зліквідовано, і видання припинилося. Так ми й досі не маємо повного видання всіх Шевченкових писань, а тимчасом тільки за Збручем можливе таке видання, бо тільки по книгосховищах С. С. С. Р. переходять Шевченкові оригінали.

Краще вже було б, замість розпочинати раз-по-раз видавати повне зібрання Шевченкових творів із усяким антуражем і кожного разу спинитися на самому початку, випустити фототипічний збір усіх Шевченкових рукописів і цим упритулити наукові студії над великим поетом усім дослідникам, незалежно від державних границь. Та бо нарешті такий збір був би й дешевший від що раз розпочинаних і недокінчуваних коментованих видань, а — і це ще важніше — і справді науковим виданням. А чей же раз колись саме так і треба видавати Шевченкові твори!

Вол. Дорошенко.

Тарас Шевченко, Кобзар, повна збірка поезій, Академія Наук У.Р.С.Р., „Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка", редакційна колегія: О. Є. Корнійчук, П. Г. Тичина, М. Т. Рильський, Ф. А. Редько, Д. Д. Копиця, відповідальний редактор академік О. І. Білецький, видання ювілейне 1814—1939 — до 125-річчя з дня народження; полотняна оправа (з витисками та орнаментом) і форзаці — роботи В. Кричевського, 31 ілюстрація І. Іжакевича, портрет (кольорова репродукція) І. Репніна, „Державне Літературне Видавництво", Київ, 1939, с. 752+XXVIII (портрет і ілюстрації на окремих, грубших листках), 20 x 26.

Тарас Шевченко, Кобзар, повна збірка поезій, Академія Наук У.Р.С.Р., „Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка", редакційна колегія: Корнійчук О. Є., Тичина П. Г., Рильський М. Т., Редько Ф. А., Копиця Д. Д., видання ювілейне 1814—1939, Київ, 1939, ст. 396+

+XXII+ фотографічна знімка поета з 1858 р., 15 × 22, полотняна оправа, на ній обрис поета й факсиміле підпису Шевченка.

Та сама редакційна колегія, той самий уклад, той самий підхід до видання, те саме вступове слово „Від Редакційної Колегії”, той самий біографічний нарис — І. Стебуна: „Тарас Григорович Шевченко”, ті самі примітки, такий самий „Алфавітний покажчик до приміток”, „Алфавітний покажчик” і „Зміст”, одне слово — та сама книжка у двох різних виданнях, тимто обговорюємо ці видання разом. Правда — є маленькі різниці, але ж у техніці видання: перший „Кобзар” це — розкішна книга, друкована на доброму, грубому (не скрізь — чистому), сатинованому папері, склад іде в цій книзі — в одному стовпці (тимто вийшло 752 сторінки!), друк читкий, академічний, чистий, рядки поодиноких поезій позначені числами — легко орієнтуватись, і, розуміється, видання ілюстроване вимагало спису ілюстрацій („Перелік ілюстрацій”). Другий „Кобзар”, правда, чепуренький, але папір — майже газетний, склад хоч читкий, але звичайний газетний гармонд (корпус), вірші дуже часто друковані на два стовпці (тимто і сторін усього — 396), рядки віршів зовсім непозначені; подекуди (здається, через коректорський недогляд) дещо пропущене: н. пр., у помітках до „Неофітів” ст. 376, не згадано, хто був Щепкин — у вел. „Кобзарі”, ст. 728. —, що означають слова: „возлюбленник муз і грацій”; під „Лілеєю” та „Русалкою” (ст. 136, 137) немає подвійних дат: коли поет уперше написав ці балади — 1846. р., і коли переглянув їх до нового видання — 1858. р. — як це позазначувано при інших поемах в обох „Кобзарях”. Або: в ілюстрованому виданні місяці, коли написано який вірш, мають українські назви: січень, лютий і т. д.; у другому — церковні: январ, февраль... Може, це тому, що перший призначений для інтелігенції (20 карб.), другий — для „селян і робітників” (6 карб.), які вживають „совєтських” назв місяців... Але ж усе це дрібниці, що не дають підстави до того, щоб обидва ці видання обговорювати з’окрема.

Треба сказати, що до своєї роботи Редакційна Колегія поставилася дбайливо. Правда, згодитися з підходом її до вибору самих текстів — важко. Важко тому, бо редактори поставили за мету вибирати той текст до друку, що, мовляв, „найближчий до волі автора”. Але тут не все буде ясно, яка була „воля поета”, коли він які вірші скорочував, чи переправляв, то з якої причини він це робив: чи були це вимоги цензури, чи вимоги естетики, поетичної міри, чи які інші. І чому в одних випадках скорочення, чи переправи вірша, чи скреслення (н. пр., кінець поеми „Чернець”) — воля поета, а в інших — не його воля, а воля якихось „друзів”, що ніби-то, „редагуючи та припасовуючи до своїх пансько-націоналістичних уподобань і царської цензури”... „затушковували огненну силу його” (ст. VII). Коли так трактувати справу, то можна набрати вражіння, що прийнятий текст редакторів підходить не так до волі Шевченка, як більш до волі — редакторів, чи краще сказати — до їх світогляду, яким „підтушковують” Шевченка. Такий підхід створює контамінований текст, і з таким текстом у цьому виданні нам треба рахуватися. А як що так, то це видання не — наукове, а загально-доступне, популярне.

Але ж із цього не виходить, що обидві ці книжки Шевченкових поезій своєї вартості не мають. Мають, і то велику. Редактори вклали до цього видання багато праці. І у виборі текстів поступали — оглядно: за основу брали автографи поета, а як автографів не було, то першодруки,

поправлені рукою Шевченка, але ж не дали варіантів¹⁾, і вірити їм на слово не можна. Дуже приємно вражає, що, за автографами, редактори подавали наголос там, де їх Шевченко подавав, чи, щоб відрізнити наголос українського слова від московського (го́рами, уро́дливий, ко́пй-тами, свої́го, ма́лий, дерева́, нову́...), чи з фонологічних причин, себто, щоб відрізнити значіння слова (му́ко, покара́ = покарає, супроти пока́ра = кара), чи з ритмічних причин (па́ни, вірші), — це важне не тільки для пересічного читача, але і для дослідника мови Шевченка. Піднести треба й те, що використано для видання найновіші матеріали (н. пр., уже є дата написання „Думки”: Тяжко, важко в світі жити, ст. 16 — у другому вид. ст. 10: — Гатчина, 2. листопаду, 1838. р.).

Хронологічний порядок поезій — теж додатня сторінка видання. Правда, редактори беруть на увагу підготовані поетом до друку збірки („Три літа”, „В казематі”, „Поезія 1847 р.”), але ж поміщені в рамках цих збірок вірші йдуть за днями (якщо дні зазначені) й роками. Коли ж дні не зазначені, то порядок віршів такий, як у Шевченкових збірках. Щодо поезій, надрукованих у першому „Кобзарі” з 1840. р., то вони розміщені так, як це було в тому виданні, а не, як у „Чигиринському Кобзарі” з 1844. р. Міркуємо, що це теж щаслива думка — такі поезії, що зазнали великих змін у пізнішій редакції, містити в обох редакціях як самостійні твори (н. пр., „Москалева криниця” з 1847. і 1857. р.; „Лічу в неволі” з 1850 і 1858. р.) — цього принципу держаться редактори й цього видання (пор. ст. 411 і 599 — 568 і 571; у другій книжці ст. 226 і 310 — 296 і 297); непогано, що втягли до видання деякі фрагменти з чернеток.

Тільки щодо тексту. Попереджує видання передмова редакторів — не без лайок (правда, куди легчих, ніж у давніших редакторів!) на „фашистських покидьків”, що начебто „фабрикували видання Шевченка” й „намагалися зганьбити безсмертний образ революціонера-кріпака” (ст. VII) — і схематичний біографічний нарис Ів. Стебуна (ст. XIII — XXVII — у другому: XI — XXII), переповнений реверансами в бік культури „братнього російського народу”, поза якою начебто Шевченко світу божого не бачив. Дивно якось, що в такому короткому нарисі могли собі найти місце „портрети героїв Кутузова, Кульнева, Платова” (ст. XIV—XII), і „полум’яні рядки Пушкіна, вплив поезії якого плідотворно позначився на творчості Шевченка” (ст. XV—XII), і цитати з Чернишевського, і безнастанні пеани на честь і його, і Герцена, і Некрасова, і Добролюбова, і Курочкіна, і Салтикова-Щедріна і т. д., і т. д. — а про українських діячів, із якими Шевченко дружив і працював, нічого немає. Цікаво теж, що Шевченка „звільняють з солдатчини” „після довгих клопотань ряду” лише російських письменників і художників — одне слово: не будь „братнього російського народу”, не було б ні Шевченка, ні його „Кобзаря”! А так ціла біографія, написана, як видко, в дусі бажань теперішнього режиму на У. С. С. Р., якась бліда й нічим незамітна. Але

¹⁾ Правда вони додають дещо до тексту, н. пр., із женецького видання „Шевченкових поезій, заборонених у Росії” з 1890 р. (н. пр., у поемі „Тарасова ніч”, пор. ст. 59, 60 — або у другому „Кобзарі”. ст. 33, 34), або вміщують скреслені в поетових автографах чи пропущені в пізніших рукописах вірші (пор. „Княжна”, ст. 378, вірші 257—259; „Москалева криниця” ст. 413, в. 85—97; „Царі” ст. 434, в. 96—100 і т. д.) — але все це належить до тексту, і як варіанти тих вставок трактувати не можна.

зате — вона „програмова“, коли її поміщують у виданнях Шевченка, призначених і для інших народів, що живуть у С. С. С. Р. Ось, н. пр., у болгарському перекладі її вміщено у виборі творів Шевченка, перекладених на болгарську мову: Тарас Шевченко, Избрани произведения, превел Крум Кюляков, Киев, 1939, ст. 9—48. Кінчиться цей біографічний нарис патетичним вигуком: „У великій вільній сім'ї братські народи соціалістичної батьківщини, осяяної мудрістю Сталінського генія, не »тихим словом«, а на повний голос відзначають 125-річчя з дня народження Шевченка”...

Зовсім — як каже програма. Цю програму видно і в „Примітках” до „Кобзаря”, що їх зладили співробітники „Інституту української літератури ім. Шевченка” Акад. Наук. У. С. С. Р. (проф. П. Попов, проф. С. Маслов, Д. Копиця, М. Геппенер) і „Інституту історії України” Ак. Наук У. С. С. Р. (Ф. Ястребов і проф. М. Петровський) за указом „свише”. Отак ми тут читаємо, що „Мазепа зрадив Росію і Україну” (ст. 721 — 369), що „Чечель — прибічник зрадника Мазепи” (ст. 721 — 369), що „Гордієнко разом з Мазепою зрадив Україну й Росію” (ст. 724 — 372), що „Хмельницький очолив приєднання України до Росії, до братнього російського народу” (ст. 718 — 366), що „Чигирин... довгий час... був столицею, де перебували українські гетьмани” (717 — 365), а ось — „Кочубей видатний діяч української козачої старшини... зате, що повідомив царя Петра про зрадницькі плани Мазепи, був Мазепою скараний на смерть”.. та що він, „один з героїв поеми Пушкіна »Полтава« (733 — 380); що „Бортнянський відомий російський композитор” (733 — 380), що Щепкин — видатний актор, але лише — російський (728) і т. д., і т. д. Такі примітки подавано на те, щоб збити зпантику читача „Кобзаря” та виставити Шевченка як якогось общероса. Міркуємо, що ця штука не вдасться, український читач сам оцінить діяльність тих спотворених і сплюгавлених (уживаючи принятих в У. С. С. Р. висловів) видавцями українських історичних діячів, прочитавши Шевченкову „Розриту могилу”, чи „Великий Лях”, чи „Суботів”, чи Іржавець”, чи „Як би то ти, Богдане паний”, чи „Осії главу XIV.” — і в душі Шевченка оцінить їх діяльність у нашому минулому... Але ж поза цією тенденцією та цими невірними освітленими постатями, помітки — короткі, річеві, редактори вяснювати поодинокі місця у Шевченкових поемах не беруться. І це добре. Бо їх собі сам читач пояснить, вчитавшись як-слід у Шевченків текст. Добре ще й тому, що із пояснень могло б вийти таке, як вийшло з примітки до слів „запродана жидам віра” в „Тарасовій ночі”: мовляв, „в XV — XVIII століттях на Україні, особливо на Правобережжі... бувало чимало випадків, коли церкви й монастирі, як і цілі маєтки, пани віддавали в аренду або в заставу різним багатіям — православним, католикам і євреям” (ст. 715 — 333)...

Тут варто ще додати, що ми не вважаємо за щасливе пояснення вірша з Шевченкового автографу: „ішли можери п'ючи”, зводити „можери” з румунським *moşier* — ледви чи можна. Рум.*moş* = дід, звідкіля повстало і слово „мошія”, знане і в українських селян на Буковині, означає тільки, що — дідизна, маєток, отже — *moşier* = той, що в спадщині щось дістав, що правно сидить на „моші”. При чому тут — „поміщик”, (ст. 726 до вірша на ст. 466; у другому виданні ст. 374 — до вірша на ст. 246) — не знати. Краще прийняти стару кон'єктуру: „ішли мажі ри-

пучи", або звязати слово „можер", яке я б прочитав: „ма ж и р" (ненаголошене „е" Шевченко сплутує з — „и", а „о" в його графіці дуже близьке до „а") із словами — „мажа", або й „мазати"... (добре було б помістити фотографію цього місця з рукопису!). Таксамо не можна сплутувати „коляди": „Три царіє со дари" (ст. 724 — 373) з „колядками", бо це зовсім не те саме... Таких дрібних „недотягів" у „Примітках" найдеться більше.

Цю тенденцію звязувати все українське з „братнім російським народом" і всіма „братніми діями" видко в цілому виданні: від переписування церковних цитатів сьогочасним московським правописом (во веки, цвѣт, лицемерно, языцѣх й т. д.) і навіть у Шевченкових текстах (пор. долготерпѣнія 658, достоѣнопетая 645, грѣхи 682, розтленное слово 669...) і транскрипції чужих і біблійних слів — за московською вимовою (Алкід, Кіпріда, Тібр, Ватікан, Аттіла... ланіти, Тіверіада, Вавілон, Веніамін, Палестіна, Віфлєем, Єгипет і навіть Іерусалім, ст. 731 — 578), і таких форм, як род. одн. Єгипта, Іерусаліма, Вільно (невідм.!), аж до т. зв. учителів Шевченка і його привязаності і любови до „братнього народу"! Декуди вже аж ніяково робиться за видавців. Вони покладають собі в заслугу, що (лаючись на націоналістів, наче-б-то вони „боялись популяризувати рос. твори Шевченка") ввели до збірки поезій Шевченка його російські поезії; а отже Франко зробив це ще 1908. р., і до них зробив це й П. Зайцев у повному виданні творів Шевченка Укр. Наук. Інст.

Та це — їх справа, широкого читача це не зачепить, а об'єктивні люди і знавці лише знизуватимуть, посміхаючись, плечима. Та зате 145.000 людей (що набудуть одне або друге видання „Кобзаря"; тираж дорожчого „Кобзаря" — 20.000, дешевого — 125.000) переконається, із слів самого Шевченка, що все сказане і біографом, і редакцією, і авторами приміток щодо відносин поета до „братнього народу" — не відповідає правді. А в тому, що тільки людей пізнає цілого, необкороєного Шевченкового „Кобзаря" — найбільша заслуга цілого видання.

Василь Сімович.

Тарас Шевченко, Повна збірка творів в п'яти томах, під редакцією О. Є. Корнійчука, П. Г. Тичини, М. Т. Рильського, Ф. А. Редька, Д. Д. Копиці, „Державне Літературне Видавництво", Академія Наук У. Р. С. Р., — Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка, Київ 1939, 8° (20 х 13,5). Тираж 20.000 примірників.

Том I — Поезії, ст. XXVI + (1) + 424 + (1) + (2) + 4 табл. + 1 портрет.

Том II — Поезії, ст. 405 + (2) + 5 таблиць + 1 портрет.

Том III — Повісті, ст. XXXIX + (1) + 400 + (2) + (2) + 4 табл.

Том IV — Повісті, Драматичні твори, ст. 546 + (1) + (1) + (2) + 4 табл. + 1 портрет.

Том V — Щоденник, ст. XXXV + (1) + 319 + (1) + (1) + (2) + 5 табл. + 1 портрет.

Дуже гарно опрацьоване, чепурне видання, з чітким, виразним друком, ілюстроване знімками з автографів та автопортретів, призначене для широкої публіки — тому не обтяжене варіантами та коментарями. В поезіях варіанти зведені до мінімуму, а примітки до всіх томів відзначаються ко-

роткістю і стислістю. Поминувши вилазки на адресу українських націоналістів, тон коментарів і вступних статей досить спокійний і пристойний. Уже нема тих нікчемних лайок на українських історичних діячів, якими, напр., переповнене видання Хвилі-Затонського. Хмельницький, напр., такий самий вождь українського народу, як... Мінін і Пожарський — „великі патріоти російського народу, організатори переможної боротьби з польськими інтервентами” — пор. у т. V. примітку 103. про Мініна й Пожарського, та 179. — про Хмельницького, а особливо примітку про нього 372. в IV. томі, яку вмісне зачитуємо: „Талановитий полководець, дипломат, організатор і адміністратор, Хмельницький очолив український народ в часи визвольної війни проти гніту польської шляхти”... Навіть про Куліша згадка розмірно досить спокійна, хоч і неприхильна (пор. прим. 10. в томі V.). Але Мазепа скрізь „зрадник” — „зрадив Росію і Україну” (т. I. пр. 130; т. II, 12; III, 12; IV, 15); Кость Гордієнко — теж зрадив „Україну й Росію” (III, 13.).

Загалом скрізь у редакційних статтях і коментарях панує „обеднительний дух”. Богдан Хмельницький очолив український народ і в „приєднанні до братнього російського народу” (т. IV, пр. 372.). Російські історичні діячі й письменники раз-у-раз фігурують із епітетами „великий”, „знаменитий”, навіть Жуковський (V, 45), навіть Некрасов (V, 207). Д. Бортнянський — „відомий російський композитор” (IV, 23). „Слово о полку Ігоря” — це пам’ятка стародавньої „Київської Русі”, а не української літератури (II, 262). А вже з російськими революційними демократами автори носяться, як з писаною торбою, вилазячи з ними, де треба й де не треба, аж бридко стає: Герцен, Добролюбов і Чернишевський на кожному кроці, а про українських друзів великого Кобзаря — стидлива мовчанка.

Принципи видання з’ясовані у вступі „Від Редакційної Колегії”, яким починається I. том (див. ст. V—XI.). Торкатимемося цих принципів при розгляді окремих томів.

Отож перші два томи присвячені поетичній творчості: в I. поезії до заслання, у II. — по повероті з заслання. Поезії зрадаговані за тими самими засадами, як і в обговорених (ст. 183.) однотомових виданнях „Кобзаря”, себто „редакційна колегія затверджувала до друку певні редакції Шевченкових творів, беручи за основу в кожному окремому випадку той текст, який справді відповідав волі автора” (ст. VII). Але цю волю роз’яснює редакція досить свавільно, як бачимо хоч би з закінчення „Варнака”: цілий твір друкується за текстом „Більшої Книжки”, а останні рядки взято з „Малої”, ламаючи таким чином волю поета. З поезій у I. томі пропущено український чотиривірш „За що ми любимо Богдана”, поміщений у рукописнім ілюстрованім „Кобзарі” 1844. р., та недавно віднайдений російський вірш „Пісня вартового” (з драми „Невѣста”, пор. у нас ст. 154—155), цікавий тим, що пригадує баладу Міцкевича „Czaty”. Вступну статтю до обох томів під наг. „Великий поет-демократ” написав О. Корнійчук (ст. XV—XXVII.). Стаття нічим незамітна, крім стереотипних лайок на „українських буржуазних націоналістів”, що намагалися Шевченка перетворити неодмінно в націоналіста. „Але” — хвалиться автор, — „ця чорна брехня, ця підла робота, яку провадили націоналісти, виконуючи замовлення своїх хазяїв з польської, німецької, японської фа-

шистівських розвідок, була викрита і нещадно розгромлена українським народом" (sic!). Кінчає автор свою статтю славою „великій партії Леніна-Сталіна”.

Том III. і IV. містять прозові і драматичні твори Шевченка в оригіналі. Провірені вони, по змозі, з автографами, і це є — плюс видання. Нажаль, видруковані ці твори сучасним російським правописом, а не оригінальним Шевченковим — і це вже є мінус видання, хоч чомусь українські розмови в повістях (н. пр., у „Близнец-ах”) надруковані — ярижкою, а не сьогочасним українським правописом. Передмови до повістей і драм написав Андрій Бронський: „Повісті Т. Г. Шевченка” (т. III, ст. VII—XL) та „Драматичні твори Т. Г. Шевченка” (т. IV, ст. 425—9). У першій статті автор докладно знайомить із літературною історією повістей та дає їм зовсім справедливо — високу оцінку. Даремне тільки лає він бідолашних „буржуазних націоналістів, що... замовчували прозу, ховали її від широких верств читачів і намагалися повісті Шевченка схарактеризувати так, ніби-то вони не мають цінності” (т. III, ст. VII). Адже ж далі сам він оповідає, що не тільки Куліш та інші українці маловажили тоді Шевченкову прозу, але й милі його серцю росіяни. Шевченкові, не вважаючи на всякі протекції, ніяк не щастило примістити їх у котромусь із поступових російських журналів — ні в „Современник-у”, ні в „Отечественн-их Записк-ах”. Аксаков про них був тієї самої — невисокої думки, що й Куліш. І свої й чужі однаково вважали тоді, що російські повісті притьмарюють тільки велику славу Шевченка, яку він здобув українськими поезіями. Отже не було це тенденційно вороже становище українських націоналістів у справі російської творчості Шевченка, а річева критика, на яку, очевидно, впливала висока оцінка українських його творів. Не слід забувати, що тодішні українські письменники вживали й сами, ще більше, ніж Шевченко, російської мови, і то не тільки в прозі, але й у поезії: і Куліш і Костомарів, і Щоголів, і Афанасій-Чужбинський і т. д., як колись — Котляревський, Гребінка і Квітка. То ж не опубліковували Шевченкової прози не тому, що то була проза російська, а тому, що вважали її безконечно слабою в порівнянні з українською поезією. От і все. А від вісімдесятьох років ніхто інший, як ті самі націоналісти, починають опубліковувати і прозу і то в оригіналі (В. Горленко, В. Беренштам), а далі і в українському перекладі (Кониський та інші). Отже зовсім не ховали їх від широких верств читачів, як твердить Бронський, а, навпаки, намагалися зробити їх приступними цим читачам. Але для автора важна була не історична правда, а злоба дня. Тимто й закінчує він свою — зрештою цікаву статтю — зовсім нелогічно, а політично, мовляв, Шевченкова проза — це „доказ нерозривного зв'язку між двома братніми народами — російським і українським”. Друга стаття — про драми має виключно інформативний характер. Цікаво, що при повістях „Наймичка” й „Варнак”, писаних, як і всі інші, на засланні, залишено конспіративне датування (Переяслав 1844 і Київ 1845), при чому редакція, здається, перекована, що Шевченко написав їх таки ще на волі, а тільки „працював над ними й на засланні” (пор. передмову до т. I., ст. XI.).

V. том містить „Щоденник”. Друкований він теж новим російським правописом, але це для нас менше жалко, бо прегарне наукове ви-

дання „Щоденника” дав свого часу С. Єфремов. Супровідну статтю під наг. „Щоденник Т. Г. Шевченка” написав О. П. Парадиський (ст. VII—XXIX). Стаття нічого собі, але й тут автор не вдержався, щоб не дюгнути „клятих націоналістів”, що, мовляв, спотворювали „Щоденник” у своїх виданнях, почавши від „Основи”, але мовчить про те, що тодішні видавці мусіли рахуватися і з цензурою і з фактом, що ще живе багато з тих людей, про яких згадує Шевченко у своєму щоденнику.

Узагалі „буржуазні націоналісти” „спотворювали” Шевченка далеко менше, ніж сьогочасні партійці, які мусять конче зробити з Шевченка москвофіла й єдинонеделімця, хоч і в радикальним російським одягу. А тимчасом, саме під впливом Шевченка, як згадує Куліш у своїх спогадах про Костомарова, „ми (себто — Кирило-Методіївці) поробилися ненависниками не тільки тих, що, на наш погляд, були винні у злиденному становищі нашої рідної України, але й самих москалів, цього, на нашу тодішню думку, бруталного й ні до чого високого не здатного народу; Шевченко був невичерпний у сарказмах, анекдотах і приспівках на адресу бідних росія” (Новь, 1885)...

Та ці наші завваги не зменшують ваги розглядуваного видання. Як не як, а широкий читач на Советській Україні має майже цілого Шевченка. Кажу вмісне „майже”, бо чомусь видавці не додали ще одного тому — Шевченкового листування.

Володимир Дорошенко.

Тарас Шевченко, Кобзар, вибір поезій для середніх загальноосвітніх шкіл, з 50 малюнками Т. Шевченка, приготував до друку й пояснив Володимир Калінович, „Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych we Lwowie”, Львів, 1938, ст. 356, 12^{1/2} x 18^{1/2}.

Гарне, чепурненьке видання — на доброму папері, з автопортретом Шевченка перед заголовним листком (із 1860. р.), на окладинці вінетка чистої, хоч не глибокої роботи, у двох кольорах — призначене для школи. У виданні поміщено 54 Шевченкових поезій — без розбору й без системи. Кожний твір має пояснення, написані популярно й так узагалі — добре. І в поясненнях і в поезії слова наголошені, наголоси — правильні літературні; тільки ж нащо наголошувати енклітики, н. пр., понад, ст. 134, при чому наголос „понад” не дуже і правильний; таксамо того, ст. 114, поки, ст. 192 і т. д., бо ж наголоси тут змінюються відповідно до ритму поезії й ритму речення. Вибір попереджує досить докладний життєпис, слова теж — із наголосами. У цілому виданні видно добру волю видавництва й самого редактора.

Потребу вибору Шевченкових поетичних творів давно вже відчували наші середні школи, бо давній, передвоєнний вибір уже давно розійшовся, а не всі видання „Кобзаря” до шкільного вжитку підходять. Нажаль, і цей спеціально для шкільної молоді виданий „Кобзар” теж не може нас цілком задовольнити. Торкається це й самого вибору, й передусім життєпису, що спертий майже виключно на розвідці П. Зайцева: „Szewczenko i Polacy”. Ми знаємо, що Шевченко дружив із поляками, але обговорити цілий поетів життєпис виключно в площині його відношення до поляків, це — однобічність, яка не дає нам ясного і правдивого образу нашого найбільшого поета. Дотого коштом цього потерпіли інші частини Шевченкового життєпису (доба заслання).

Цілий той життєпис Шевченка відгонить чимось штучним, чимось, що для чогось спрепароване, і це відчує кожний учень, що читатиме це видання й порівняє з тим, яке дістане собі поза школою. А це, ясна річ, — непедагогічно.

Наша така думка, що як якого твору, з якихось причин, не можна дати цілого, без пропусків, то краще його не давати. В Шевченка є в чому вибирати, числячися з усіма можливими обставинами. А то пропуски деяких, і дуже гарних місць, н. пр., у т. зв. „Заспіві”, „До Основ'яненка”, „Посланні” тільки може викликати непорозуміння в молодих читачів і зменшити в їх очах велич Шевченкової музи.

Шевченко аж надто великий, аж надто нам дорогий, щоб його препарувати... Проти такої „препарації” треба застерегтися. Навіть, коли це лише видання для молоді... І власне — саме тому! С. Мос.

Шевченко Тарас, Повне видання творів, т. XVI., *Бібліографія*, показчик видань Шевченкових творів та спис бібліографічних праць про Шевченка, зібрав і впорядкував Володимир Дорошенко, Варшава—Львів, 1939, „Укр. Наук. Інст.”, VIII + 355 + (2) + таб.

Редакційна Комісія „Повного видання творів Т. Шевченка” призначила XVI. том Шевченковій бібліографії, що її опрацював В. Дорошенко. Ця праця займає повних 355 сторінок друку, а це доказує, що автор подав майже вичерпні бібліографічні відомості про Шевченкові твори.

Найбільше місця займає хронологічний показник Шевченкових творів. Тут вичислено за роками всі першодруки поодиноких Шевченкових творів. Та, побіч першодруків, подано й передруки та новодруки поодиноких річей, що появлялися по часописах та збірниках. Почавши від 1840. р., тобто від „Кобзаря”, автор переходить рік за роком, вибираючи все, що тільки появилася кожного року з Шевченкових творів (очевидячки, вперше). При збірних виданнях Шевченкових творів подано також і їх зміст, крім поезій, з яких винотовано тільки першодруки, а з „Кобзарів”, що виходили за Шевченкового життя, винотовані всі твори.

Всі ці видання автор не тільки занотував, але й описав, а з багатьох подав фотографії заголовних листків чи окладники так, що читач має змогу побачити, як виглядав цей чи той Шевченків твір у першому виданні. Далі автор подає й висоту накладу Шевченкових творів. Зі статті „Шевченко в цифрах” довідуємось, що наклад Шевченкових творів доходить разом до 5 мільйонів примірників, докладніше 4.923.440 примірників; з них на Наддніпрянщину припадає середно 4.467.370, для Галичини 252.570, а для закордону 203.500 прим.

В дальших розділах своєї дуже цінної праці автор подає ще спис, чи пак бібліографію фототипічних знімок з Шевченкових рукописів, спис фальсифікатів і переробів Шевченкових творів, чужі твори, приписувані Шевченкові, річевий показник видань, дуже важний абетковий показник творів та абетковий показник осіб, видавництв, часописів, міст та ілюстрацій. До бібліографії додано ще статті про Шевченка в цифрах, про „розподіл видань за місцевостями”, про збірні видання Шевченкових поезій, про окремі видання поодиноких поетичних творів, про Шевченкову прозу і його російські поеми та огляд показників Шевченкових творів. Праця появилася як вислід довголітнього мольного збирання. В ній використано все, що можна було використати,

пишучи її далеко від самого джерела. Для нашої небагатої бібліографічної літератури це дуже цінне придбання, на що вже вказала у своїй передмові Редакція повного видання творів Шевченка.

Б. Романенчук.

Філарет Колесса, Студії над поетичною творчістю Т. Шевченка, „Українська Могилансько-Мазепинська Академія Наук“, Праці відділу українознавства, т. II, Львів — Київ, 1939.

Цими днями виходить із друку другий том „Праць відділу українознавства“ Української Могилансько-Мазепинської Академії — том цей містить цінні дві праці відомого нашого дослідника усної словесності, д-ра Філарета Колесси, а саме: „Фолклорний елемент у поезії Т. Шевченка“ та „Форма Шевченкових поезій“ — під спільною назвою „Студії над поетичною Шевченковою творчістю“. З працями цими хочемо зазнайомити читачів „С. й М.“.

Праця про фолклорний елемент у Шевченковій поезії обіймає, крім вступу, такі розділи: I. Значіння народньої пісні в житті й творчості Шевченка, етнографічний напрям; II. Мотиви народніх пісень і дум у лірично-рефлексійних поезіях Шевченка; III. Мотиви народніх пісень і дум у Шевченкових поезіях розповідного змісту; історичні поеми; IV. Поетичні повісті; V. Признаки народньо-пісенного стилю в поетичній мові Шевченка. — Висновки. Література.

Автор зазначає, що досюгочасні дослідники Шевченкової поезії або подавали перебільшені завваги про вплив усної словесності на Шевченкову творчість, або говорили про цей вплив зовсім загально, не спираючись на відповідний матеріал. Тому найважливіша справа тут — „зібрання фактичного матеріалу, а саме вказання тем, мотивів і засобів поетичної образної мови, перенятих Шевченком із народньої поезії“, бо ж тільки так можна в'ясувати, „наскільки і як саме покористувався поет народньо-пісенними взірцями“.

Зацікавлення усною словесністю на Україні в першій пол. XIX. ст. має своє джерело не тільки в давній традиції, ще від XVII. ст., але передусім в українському романтизмі. Ще до Шевченкового виступу появляються прегарні збірники українських народніх пісень, і цілий гурток поетів підроблює народні пісні. В Петербурзі Шевченко попав у коло ентузіястів української усної словесності, а це допомогло йому пригадати собі ті етнографічні матеріали, що їх він виніс іще з рідної сільської хати. Незабаром Шевченко знайомиться з визначними збирачами народніх пісень, а далі й сам їх збирає. Збірники друкованих до його часу народніх пісень, починаючи від збірки Цертелева, Шевченко знав мало що не напам'ять (між іншим, і фальсифікати народніх пісень). Як колишня сільська дитина, поет умів глибоко сприймати й переживати народні пісні з їх мелодіями, і передусім ті, що заторкували суголосні струни в його душі. І сам він був гарним інтерпретатором народніх пісень і чудово їх співав. Взагалі кровний зв'язок із народньою масою, що його Шевченко відчував глибоко, дав йому і глибоке розуміння народньої пісні. Тимто поет так часто наводить живцем рядки і строфи із народніх пісень, що стають у нього декоративним доповненням широкої картини українського села.

В мотивах із першої доби Шевченкової творчості (сирітство й самотність, чужина й вороги, журба й туга за рідним краєм, прочуття смерті

на чужині, жаль за втраченою молодістю, мотив долі) вчуємо сильний відгомін народніх пісень, що їх поет знав і любив співати — вони й надруковані переважно у збірниках Максимовича й Лукашевича з 1827—36. рр., деякі паралелі маємо в пізніших записах народніх пісень. Майже всі ці Шевченкові поезії складені найчастіше коломийковим віршем у строфовій пісенній формі. Крім того, Шевченко переняв у тому часі з народньої поезії ще цілу низку дрібніших мотивів: порівняння невестиної журби із змиею, розмова могили з вітром та ін. Однак ті мотиви народньої поезії під Шевченковим пером поглиблюють свій зміст і переходять із сфери особистої лірики у сферу національних почувань, сплітаючися з думками про Україну та її історичне минуле. Пізніше, пробуваючи в петербурзькій вязниці та в першому році заслання, поет писав майстерні стилізації під народні пісні — паралелі до них знаходимо в записах народніх пісень від Максимовича аж по наші дні.

Та хоч Шевченко так дуже перенявся усною словесністю, більшість його поезій змістом та ідейним підкладом відбігає від народньої творчості. Але ж навіть і там, нпр., у політичних поемах, слідний подекуди відгомін народніх пісень.

Велика сила народніх історичних пісень і дум відбилась і на Шевченкових історичних поемах, де він використовував усну словесність обік друкованої й писаної історичної традиції, не тільки в поодиноких фразах, але й у зображенні ситуацій та постатей. Ті історичні пісні та думи лягли найтривкішою основою Шевченкових історичних поем та допомогли йому відтворити живий суцільний образ історичної доби й вірно передати її характер.

Та ще ближче до народньої поезії підійшов Шевченко у своїх баладах, черпаючи відтіля риси людвої фантастики, мотиви й теми, незалежно від літературних впливів. Те саме бачимо в Шевченкових ліро-епічних творах баладового характеру, написаних у сумному тоні, з трагічною розв'язкою, але без фантастичного елементу („Хустина“, поемки про смерть чумака в дорозі). Сюди належать також поемки баладового характеру, що відносяться до козацьких часів та вяжуться з козацькими піснями — деякі з них, нпр., „У тієї Катерини“ скидаються просто на високо мистецькі перероби таких самих козацьких пісень.

Шевченкові поетичні повісті далеко відбігають величиною й формою від народніх пісень, але вони мають численні ліричні вставки, часто в пісенній строфовій формі — і тут ці повісті зближаються до народніх пісень. Попри те знайдемо в цих повістях і інші аналогії до усної творчості може найяскравіші в поемі — „Петрусь“.

Але ж Шевченко використовує не тільки теми й мотиви українських народніх пісень. Ще сильніше й ширше зазначається вплив усної словесности в мові та стилістиці Шевченкової поезії. Полишаючи на боці неопрацьований іще досі Шевченків словник, д-р Колесса добачує 9 таких народньо-пісенних типів Шевченкового поетичного стилю: епитети, перейняті з української народньої поезії; народньо-пісенні порівняння; народньо-пісенні символи; метафори; синоніми й тавтологічні вислови; образний паралелізм; конкатенація (ланцюгова сполука); заспіви.

У кінцевому висновку бачимо, що романтична тематика зближала Шевченка до усної словесности, реалістичний напрямок віддаляв його від неї; однак, з другого боку, етнографізм українських письменників підготовляв ґрунт під реалістичний напрямок. Уже складаючи свої ранні

поезії, Шевченко був докладно обізнаний з українськими народними піснями. „Вплив народної поезії виявляється найсильніше в першій добі Шевченкової творчості, головню в ліричних поезіях, складених у пісенній формі... а також в баладах і деяких історичних поемах... Та в міру того, як Шевченко, поглиблюючи свою ідеологію, починає захоплюватись політичними й суспільними питаннями, і що раз то частіше звертається до широкої форми поетичної повісти, в міру того, як над коломийковим розміром починає брати верх чотиристоповий ямб, а над строфвою будовою стихівна сполука віршів із частим уживанням переносів..., вплив народної поезії, очевидно, меншає. Все ж таки в ліричній групі Шевченкових поезій він удержується”. Та Шевченко ніколи не знижував ся до наслідування народних пісень, а шукав у народній поезії передусім стилістичних і виразових засобів — задуми та їх переведення були в Шевченка все оригінальні. Дотого він умів у відповідному місці покористуватися народним мотивом, чи образом та вмів творити в народньому дусі. „Одначе” — зазначає др. Колесса — „переважна частина поетичних творів Шевченка не виявляє майже ніяких звязків із народними піснями й думами”... Сюди належать 1) саме найцінніші, найглибші змістом ліричні поезії Шевченка, зложені переважно чотиристоповим ямбом... 2) майже всі політичні поеми... 3) поетичні повісті” (переважно).

Автор використав сумлінно багату Шевченківську літературу, але найважніше у праці це — той величезний матеріал із народних пісень, призбираний автором із неймовірною пильністю та любовю. Воно виглядає якось дивно, що аж тепер появляється така праця. Тільки писали в нас про вплив усної словесности на Шевченка — і аж треба було майже 100 років від виходу першого „Кобзаря”, щоб з’явилася студія, що ставить цю проблему у властивому світлі. І щойно тепер ми розуміємо, чому Шевченко такий могутній поет: він взорувався на найстарших збірниках українських народних пісень, що містять власне найкращі пісні. Правда, це стрінемо і в його попередників. Та Шевченкова заслуга в тому, що він овіав цей фольклорний матеріал подихом свого оригінального генія, творячи на основі цього матеріалу свою власну поезію, а в більшості поезій виходячи далеко поза народню творчість. І так треба розуміти Шевченкову народність у поезії. Одначе це виходить ясно тільки після тієї маси народних поезій, що їх д-р Колесса вперше в усій повноті сконфронтував із Шевченковою творчістю. Ця праця д-ра Колесси творить з цього погляду поворотний пункт у студіях над Шевченком.

Доповненням і дальшим вислідом цієї праці є друга (менша) студія — про віршову форму Шевченкових поезій. Коли велика частина поетової творчості стоїть поза рамками впливу усної словесности, то слід того відношення повинен виявитись і в формальному боці Шевченкових поезій. Справа тим важливіша, що коли від 20. рр. XX. ст. почали пильніше досліджувати форму Шевченкових поезій, виявились відразу дуже розбіжні думки: супроти намагань підвести всю форму Шевченкових поезій під зразки народної творчості — поставлено погляд, що Шевченко взорувався не тільки на народній пісні, але й використав у формальних осягах відомі йому літературні форми.

Др. Ф. Колесса стверджує, що в Шевченка стрінемо дві системи віршування: силабічну і метро-тонічну. Серед силабічних віршів ставить він на першому місці вірці вірша і строфи, перейняті поетом із українських

народних пісень. Сюди належать тільки ті Шевченкові поезії, що виявляють „пісенний тип силабічного вірша, визначений строфовою будовою”. Отже маємо тут передусім коломийкову строфу, — її найчастіше подибуємо в Шевченка. Однак т. з. „коломийковий вірш” у танковому такті $\frac{2}{4}$ знайшов Шевченко не тільки в коломийках; цим розміром складені інші групи народних пісень із повільною мелодією в різних інших тактах (історичні, балядові пісні), і вони зовсім не підходять під коломийковий ритм. „Є всякі підстави до здогаду”, — пише др. Колесса — „що нетанкові пісні коломийкової форми, а саме одні поважні пісні в розмірі $4+4+6$, яких так багато знайшов наш поет у Максимовичевих збірниках із 1827. і 1834. р., стали йому взірцем віршової форми при складанні сумовитих дум”. Др. Колесса звертає увагу на поділ часу в Шевченкових строфах, відповідно до трьох силабічних груп, відділених правильними цезурами — на аналогічні рівномірні частини, до чого причиняється ще розміщення наголосів у віршах, і то не тільки головних наголосів, але й побічних, що вирівнюють ритмічну схему. Найчастіше подибуваний у Шевченка ритм 14-складового розміру $4+4+6$ визначає 4 ікти, розміщені по одному в 4-складових групах, і по 2 у 6-складових групах. Однак тільки римовий наголос має означене місце. Відсіля — гнучкість Шевченкового вірша та його різноманітність. Групи 4-складові виявляють часто трохеїчне розміщення наголосів, але зустрічаються і хоріямбічні фігури; 6-складові групи підходять найчастіше під амфібрахічний ритм. У Шевченкових поезіях народньо-пісенного типу помічається так узагалі правильніше чергування наголосів, ніж у народних піснях, і навіть тенденцію до — тонізації.

До пісенного типу належать 9 різних груп Шевченкових строф: строфами 2 ($4+4+6$) склав Шевченко деякі дрібніші поезії з характером пісні, більші ліричні поезії, історичні, балядові, суспільно-побутові; строфою 4 ($4+4$) складені кілька дрібних ліричних поезій та дрібні вставки в більших поемах; строфа 2 ($6+6$) зустрічається в дрібних вставках у більших поемах та ін.; 10-складовий вірш із цезурою посередині бачимо в деяких поезіях невідьницькому циклу та ін.; 13-складовий вірш, у 2-стиховій формі 2 ($4+4+5$), у дрібніших поезіях та балядах; 15-складовий вірш 2 ($4+4+4+3$) у деяких поезіях; комбінація віршів 2 ($4+4+4$) і ($4+4+4$) у Шевченкових стилізаціях під народні пісні; строфи за схемою [($5+6$, $4+4$), ($6+6$, $4+4$)] у частинах деяких поем. Однак, побіч тих найголовніших взірців строф, перейнятих із українських народних пісень, зустрінемо в Шевченка ще й інші строфи (всіх 20).

Окремо стоять танкові пісні жартливого й гулящого характеру, вплетені Шевченком у більші поеми. Це або народні пісні: коломийки, шумки, козачки, або незвичайно вдатні стилізації й підоби цих танкових пісень.

Перехідний ступінь між людською ритмікою й метротонічною версифікацією творять ті Шевченкові вірші, що, попри всі ознаки народньо-пісенної форми, виявляють ще й послідовно переведений уклад тонічних стій. Сюди належать деякі поезії, складені анапестичним метром, трохеїчним чи пеонічним ритмом та ін. з 1847—88. рр.

У стихівному укладі Шевченко часто переплітає коломийкову строфу з іншими розмірами, як загалом Шевченкове віршування характеризує зміна розмірів відповідно до зміни настроїв. До того в Шевченковому стихівному укладі подибуємо часто „переноси” з одного рядка до другого, чого народня пісня не знає.

Шевченко писав також у силабічній формі, перейнятії з української народної традиції; тут чергуються 12-складові вірші з 11-складовими, найчастіше у стихічному укладі з частими переносами. Звичайний амфібрахічний ритм чергується деколи з трохеями. Однак чистого метротонічного вірша тут немає.

У чистій формі дає Шевченко тільки один тип метро-тонічного вірша: 4-стоповий ямб, упродовж усієї своєї поетичної творчості; від 1847. р. ямбічний диметер опановує все більше поетову творчість і далі відтискає зовсім віршові розміри, перейняті з народних пісень. У цьому розмірі Шевченко переплітає акадактичну тетраподію з гіперметричною тетраподією, при перехресному римуванні. Тому цей метр уникає одноманітності, тим більше, що поважного значіння набувають і другорядні наголоси так, що ритму цих Шевченкових віршів годі передавати двома значками. Шевченко рідко відступає від правильної ямбічної тетраподії, але доводить її до високого мистецтва. Автім ямбічного метру живає Шевченко і в деяких нерівномірних віршах.

Але Шевченко перейняв з народної поезії ще речитативну форму дум (у двох поемах) — і то дуже щасливо. Др. Колесса висловлює погляд, що Шевченкового віршування звести до однієї системи годі.

Шевченко мав уже промощений шлях до користування віршовою формою народних пісень хоч би в діяльності харківських романтиків. Але поет умів народні вірші приспособити до найвищих мистецьких вимог та творити на їх основі нові зразки строф. Таксамо ямбічний розмір знали Шевченкові попередники, і тут Шевченкові довелося вдосконалити давніші надбання української поезії, не без впливу російської поезії. Подібно воно і з анапестичним метром. Але коли харківські романтики не визволились були від невільничого наслідування народно-пісенних зразків, то Шевченко зміг їх перетворити на власну, своєрідну високооригінальну форму. І домінантою Шевченкового стилю є не тон української народної пісні, бо він створив „свій власний стиль, у якому подих народної поезії та її мистецькі засоби помічаються тільки як одна складова частина дуже скомплікованої й оригінальної цілості”.

І ця праця дра Колесси дає багато нового, бо устатковує межі впливу усної словесності на Шевченкову віршову творчість. Вага її в тому, що вона скермовує студії над Шевченковою ритмікою на властивий шлях.

Ярослав Гординський.

Пластична творчість Тараса Шевченка, „Повне видання творів Тараса Шевченка”, том XII., видання „Українського Наукового Інституту”, Варшава—Львів, 1937, стор. 452, в тексті 160 репродукцій.

На цю книжку складається центральна праця Дм. Антоновича: „Шевченко як маляр” та три статті: Вол. Січинського про Шевченка-гравера і Павла Зайцева, редактора видання, про різьбарську творчість Шевченка та про його архітектурні проекти. Зміст доповнюють тексти й документи та примітки до них.

Дм. Антонович починає відразу цікаво свою працю питанням Шевченкового мистецького дуалізму, відношенням поезії до малярства. Річ у тому, що справжню, об'єктивно мистецьку вартість малярської творчості Шевченка доцінено щойно на переломі нашого століття, головню за почином київського мистецтвознавця Є. Кузьміна. До того часу Шевченко-поет зовсім заслоняв собою Шевченка-маляра; правда, Шев-

ченкові малярські й інші мистецькі твори цінили, але так, як цінять пам'ятки по великій і дорогій людині, зате незалежної мистецької вартості в тих резах сучасна Шевченкова доба не добачувала, і на наслідок Шевченкові місце одного з чільних майстрів українського образотворчого мистецтва XIX. ст. довелося ждати ціле півстоліття від поетової смерті. Спиняючись над згаданим мистецьким дуалізмом, Антонович подає влучне порівняння Шевченка з Михайлом Ангелом, лише у зворотному відношенні: Буонаротті — геніальний маляр і знаменитий поет, Шевченко — геніальний поет і знаменитий маляр. Про те, чому минула доба не розуміла Шевченкового малярства, Антонович дає розгляд в історичній перспективі, доказуючи, що Шевченко, свідомий академіст, був незрозумілий саме через своє вперте змагання до класицизму — а нова реалістично-натуралістична течія в мистецтві, яку представляли „передвижники“, спопуляризувала зовсім інше відчуття мистецтва. Крім цього, минула доба майже не знаходила в малюнках Шевченка того світу, що був у його поезії, а вона хотіла бачити там передусім ілюстрацію до його поезії. Таке розуміння мистецтва актуальне ще й досі, і воно тільки вказує, як неглибоко ввійшла в нас мистецька культура, не спроможна ще сприймати мистецькі твори незалежно від ілюстрації. Антонович блискуче доказує, що віджиття якогось стилю ні в чому не заважає на вартості мистецького твору, бо важний не стиль даної доби, а талант. Так і Шевченко давав твори дозрілого академічно-класичного стилю, і зовсім нелогічно шукати в нього чого іншого, як це дехто робить. Причини, що привели Шевченка саме до класицизму, Антонович розглядає в інших розділах, натискаючи спеціально на перші роки мистецького сприймання й навчання, як вирішні в дальшому естетичному формуванні Шевченка. Саму майстерню вмілість, головню в ділянці рисунку, Шевченко засвоїв собі ще до науки в Академії, що її вплив був досить обмежений і надто „професорський“. Брюлов був — винятком, і це було однією з передумов його успіху. Що він, як блискучий рисувальник, так захопив Шевченка, тоді вже майстра, річ зрозуміла. Але фактично Академія, щодо самого майстерства, майже нічого Шевченкові не дала, суто малярських вартостей його не навчила, і він, подекуди розчарований до олійного малярства, повернувся пізніш більш до гравюри.

Перегляд малярської творчості Шевченка Антонович подає тісно з його життєписом та тими враженнями, що їх давали все нові переживання. Такими переживаннями після монотонної праці в Академії, були Шевченкові поїздки по Україні та археографічні зарисовування; водночас Шевченко поволі знаходить і те, чого не міг знайти в Академії — кольор: портрети, т. зв. Маєвської і кн. Кейкуатової це — шедеври у своєму роді. Десятилітнє заслання відобрало в Шевченка спроможність нормальної мистецької праці, та, при всіх розпучливих нотках на тему неспроможності творити, воно морально Шевченка не розбило. Навпаки, творчість його збагачується новими мотивами й навіть спробами дати моралізаторські ілюстрації. По повероті хоч і не кидає малярства, то проте головні свої сили віддає граверству, вибиваючись на перше місце між граверами XIX. ст. в цілій тодішній Росії.

У статті В. Січинського піднесено передусім усебічну фаховість Шевченка-літографа й офортиста та переборювання псевдокласичного стилю Брюлова в напрямі до сутомалярського Рембрандта.

Різьбарську творчість Шевченка, яка до нас не дійшла, та про яку ми знаємо з власних писань Шевченка, розглядає Зайцев; він описує також архітектурні проєкти Шевченка, з яких зберігся докладний план постового дому над Дніпром.

Ці статті, та й ще різні офіційальні документи, що торкаються Шевченкового мистецтва, доповняють ґрунтовну працю Антоновича, написану із справжнім ентузіазмом, який передається й читачеві.

Щодо технічної сторінки видання, так деякі ілюстрації вийшли такі замазані та такі розпливчасті, що хтось, уперше їх побачивши, міг би взяти Шевченка за імпресіоніста. Та вина тут не видавництва, що навіть дало кращий, ніж у інших томах, папір, — а в тих непереборних обставинах, що зьогобічним дослідникам замкнули навіть доступ до Шевченкових оригіналів так, що майже всі репродукції довелося перебивати з інших репродукцій, виконаних не завжди задовільно...

С. Гординський.

Проф. М. Г. Бурачек, заслужений художник УРСР, Великий Народний Художник, з 75 репродукціями художніх творів Т. Г. Шевченка, під редакцією акад. О. І. Білецького і проф. С. О. Гілярова, „Державне видавництво «Мистецтво», Київ, 1939, in f. lio (58 стор. тексту + LXXV таблиць + 1 передтитлова таблиця з кольоровою репродукцією автопортрету Шевченка 1840. р.).

Монографію М. Бурачека про Шевченка-малюра попереджує передмова, де оповідається про те, як „буржуазні мистецтвознавці” нібито не вивчали пластичних творів Шевченка, а „намагалися всіма способами їх знецінювати”, а „великодержавні шовіністи” старалися „приховати їх від трудящих”. Безкорисливу працю Ол. Новицького, М. Біляшевського, жертвенність В. Тарновського — молодшого й інших національних українських діячів уже на самому початку книжки поганьблено й запльовано.

Сама праця Бурачека — це несамовита суміш 1) цінних спостережень автора, що відбивають його справжні погляди, 2) штучної гуралевинсько-сталінської фразеології, 3) цінних нових даних, 4) диких помилок, і 5) більш-менш щасливих припущень та здогадів.

Самого автора й редакторів праці я знав добре тоді, коли вони всі три були чистими „лярпуляристами”. Тепер Бурачек виконує бойове завдання партії, а Гіляров та О. Білецький виступають у ролі контролорів мистецької благонадійності старенького академіка. Пластичної творчості Шевченка ані один із них як-слід не знає.

Досвіду критика проф. М. Бурачек не має. Висловлювати думки на письмі йому тяжко, і ще тяжче робити це під обухом советської цензури, під примусом конечного украшування думок і їх шаблонізації.

Дуже цінні дані знайшов М. Бурачек в архіві петербурзького „Общества поощрения художников”; виявилось, що Шевченко вже восени 1835. р. був „вольноприходящим” учнем рисувальних клас „Общества” (у жовтні того року він тяжко нездужав і дістав від „Общества” 50 рублів запомогі). У квітні 1839. р. „Общество” сконстатувало, що „Шевченко подає про себе (sic!) прекрасні надії” (невдалий переклад із російської мови). Нічого не вийшло в Бурачека з історією Шевченкової освіти в Польщі. Автор, пішовши за прийнятою в советських біографів теорією (Шабловського), що Шевченко не був у Варшаві, так заплутав справу його науки 1) в цехового майстра, 2) нібито в Рустена, і 3) у Фр.

Лямпі, що нічого не можна зрозуміти (стор. 11.). Помилка чисто біографічного характеру в книжці цій повно.

Полемізувати з „примусовими“ поглядами Бурачека на творчий шлях Шевченка-пластика не доводиться. Цінність цього видання полягає в тому, що в ньому багато добре репродукованих ілюстрацій, виконаних на люксовому веліновому папері; серед них багато кольорових, але вони — гірші: кольорові репродукції в петербурзьких „Альбомах малюнків Т. Г. Шевченка“ 1911. року, редактованих В. В. Мате, значно кращі. Тут-таки деякі кольорові репродукції (особливо — портрет Є. Гребінки) — дуже невдалі. Зовсім ревелюційна річ це — перша репродукція: „Жіноча голівка“, нарисована Шевченком ще в 1830. році! Маючи 16 літ, Шевченко так володів олівцем, що йому могли б бути позавидувати й найкращі майстри рисунку. Бурачек уважає цей рисунок за копію якоїсь гравюри, а я гадаю, що це копія якогось образу роботи Фр. Лямпі, — за це промовляє манірність пози й вельон, улюблена декорація того майстра, і весь характер композиції. Про цю річ ми знали тільки від Ф. Ернста, тепер можемо її оглядати. Недурно забажав мати цю річ у своїй колекції гр. Ол. Уваров, що збирав десинажі і гравюри. З дальших ілюстрацій „Смерть Сократа“ — теж річ сенсаційна (1836. р.). Це прекрасна, суто-клясична композиція, що нагадує недавно опубліковану іншу — „Александр Македонський виказує довіря своєму лікареві“. Бурачек гадає, що названа річ, як і інші композиції подібного характеру („Вбивство Віргінії“, „Вбивство Люкреції“ та „Смерть Олега, князя деревлянського“) — це композиції, що їх Шевченко зробив „на теми, які задавалися (sic!) в Академії“ і, може, скопійовані з картин академістів. Пінакотекa Академії давала авторові змогу перевірити цей здогад. Я гадаю, що це — оригінальні Шевченкові композиції, а головна підстава такої мови думки це їх — світло-тінева техніка, така характеристична для Шевченка й зовсім або дуже рідко знана іншим майстрам того часу, що вийшли з петербурзької Академії...

Особливе місце серед новознайдених Шевченкових композицій займає „Смерть Олега, кн. деревлянського“ (1836 р.). Зворушує молодеча наївність Шевченка в цьому творі (наш „вой“ в убранні грецького голла, якийсь дерев'яний, „троянський“ кінь, московські риси дерев'яних будівель і т. інше), а одночасно викликає подив уміння розв'язувати вже складні композиційні завдання — два роки перед вступом до Академії. Вперше маємо змогу оглядати „Робінзона Крузо“ (V), „Діогена“ (VII) (була колись мініатюрна репродукція в якійсь газетці), „Нарциса“ (X) й „Самаританку“ (VIII) — усі 1840—42. рр. „Діоген“ і „Нарцис“ це — перші Шевченкові праці, де він виступає як „учень“ Рембрандта — точніше, як майстер, що, розв'язуючи складні світло-тіневі проблеми, „стилізує“ під Рембрандта; „Діоген“ це — прегарна композиція, цікава і своїм „фламандським“ реалізмом. Із незнаних досі речей альбом приносить нам ще „Вдовину хату“ (XXI), „Курінь Стрючка“ (XXVIII), „Коло каші“ (XXX), „Хата над водою“ (XXI), а також ряд краєвидів та декоративну композицію „Русалка“ (LXVI). „Русалка“ це — річ, що перед нею глядач остовпіти може, бачучи її своєрідний „еклектизм“ — чи, може, як хтось схоче, спробу синтезувати романтику з реалізмом при одночасному розв'язанні такої складної проблеми освітлення, що для неї тяжко найти аналогію у світовому мистецтві. Це — зворушливий при-

клад (можливо, що свідомого) повороту (ad hoc до давніших шукань — ще з академічного періоду (стиль „Нарциса”, мальованого ще в роках 1840—42.) — може, під впливом щасливо знайдених у 1858. р. давніх студентських праць.

Але „слю” альбому це — вперше репродуковані краєвиди — акварелі з-над Аралу і з кіргізьких степів. Вони найліпше репродуковані, може, тому, що автор монографії сам — пейзажист. Це — речі, що їх створив великий майстер, за якого Шевченка візнає ще весь мистецький світ, коли пізнає його пластичну творчість. Це — архітвори пейзажного мистецтва. Шевченко простягає тут руку Куїнджі, Левітанові, Беклінові й іншим мистцям різних шкіл, але перевищує усіх їх, теж один від одного відмінних (маю на увазі названих), якоюсь особливою „воздушністю”, що її досягає таким нелегким способом, як аквареля. Задля самих пейзажів „Місячна ніч серед гір” (XLI), „Місячна ніч на Кос-Аралі” (LXII) та „Чир-Кала-Тау” (XXXIX) відмінна від званої, це велика перспектива — варто набутти це видання, що коштує на польські гроші — 42 зл. Тяжко повірити, що ці речі з 50. рр. мин. століття. Ліризм цих чудових творів (особливо ч. LXII) розкриває нам усю тодішню тугу авторової душі, а водночас і меланхолію азіатського Сходу.

Серії Шевченка переважно дуже слабо репродуковані. „Фабриці художнього друку” харківського державного видавництва „Мистецтво” ще дуже далеко до тих досягнень, до яких дійшла графічна умілість на Заході. Перевага фіолетових тонів у кольорових репродукціях надає їм кольористичних рис, зовсім невластивих оригіналам (портрет Гребінки, Горленкової, композиція „Селянська родина”). Папір веліновий, добрий.

Сумнівні щодо автентичності речі — „На пасіці” (олія — XXVII) та „Сліпа” (XXVI), що її проф. Д. Антонович не без підстав вважає за не-Шевченкову. Гадаю, що це — рисунок Гл. Дунін-Борковської за Шевченковим шкідом. Щодо олії „На пасіці”, то усталення авторства Шевченка дало б нам змогу ствердити, що Шевченко випередив французьких імпресіоністів. Річ цю можна взяти за твір Мане.

Датування деяких образів — хибне. „Чир-Кала-Тау” Шевченко міг намалювати лише в 1851. р. (Бурачек датує 1854-57), те саме і з „Місячною ніччю серед гір”. Зовсім неслухно звід праці відносить (слідом за попередниками) Шевченкового „Цигана” 1851. року до серії „Блудного сина” (як ч. VIII тієї серії — табл. LIX). Я вже документально з’ясував історію цього твору в 1935. р. (див. 340—41 стор. XI. тому „Творів Шевченка”, вид. Українського Наукового Інституту у Варшаві).

Багато можна було б зробити критичних завваг та внести поправок до цієї праці. Та вартість видання не в тому, що автор написав, а в репродукціях творів Шевченка, або досі зовсім незадовільно репродукованих, або зовсім незнаних. А від автора нічого й домагатися не можна, коли він, щоб догодити владі, пише про портрет Горленкової, що на ньому бачимо обличчя поміщиці, яка „експлуатує своїх кріпаків”. Звідкіля автор знає, що вона їх „експлуатувала”? До речі — це або Шевченкова копія з портрету XVII. століття, про що свідчить тогочасне еспансько-нідерландське убрання зображеної особи, або пані Горленкова змальована тут у маскарадному костюмі, що був їй до лиця.

Павло Зайцев

Степан Смаль-Стоцький, *Останній рік Шевченкової поетичної творчості*, видання „Українського історично-філологічного Товариства в Празі“, Прага, 1937, ст. 16, 20 x 28^{1/2}.

Є це лебедина пісня пок. акад. Смаль-Стоцького, як усі його інтерпретації Шевченкових творів — поважна, глибока. Він зводить усі поезії, написані в 1860. р., до купи, зв'язує їх одну з одною, порівнює з попередньою творчістю, крок за кроком, слово за словом, думку за думкою, розглядає все, нічого не залишаючи збоку — і робить висновок і для настрою поета з останнього часу його життя, і для впливів того настрою на папері. На погляд інтерпретанта, поета „мучила одна і та сама ідея — зміна деспотичного ладу на людський гармонійний“, всі його думки зводились до одної думки, мовляв, „не буде людського правопорядку на світі, доки люди не зроблять суд, або доки люди і без того, без всякого лиха, царя до ката не поведуть“ (ст. 14).

Міркуємо, що до тих загальних мук долучувалися й особисті муки, у зв'язку із справою з Ликерою, і на це вказувала б поезійка: „Минули літа молодії“, де, побіч горя з причини важкого політичного становища, відчувається й особисті страждання, але пок. академік цю думку відкидає (ст. 9). І проведена аналіза всієї творчості з 1860. р. так, що в читача особисті моменти в Шевченковому житті можуть затертися.

Дуже сильно вражає інтерпретація вірша „І Архимед і Галілей“, який автор піддав дуже глибокій аналізі, і висновки свої зібрав ще раз кількома реченнями (ст. 14). У зв'язку з цілою творчістю з 1860. р. (ми сказали б — і попередньою) — цей важкий, збитий, лаконічний вірш стає надиво ясним...

Із усіх інтерпретацій Шевченкових творів, що їх дав пок. проф. Степан Смаль Стоцький, таких ясних і глибоких — остання його праця — найглибша, читач має таке враження, що вона дуже продумана, що кожний Шевченків рядок, кожне слово — сильно прочуте й відчуте...

Василь Сімович.

Володимир Дорошенко, *Примітки Володимира Антоновича до Шевченкового „Кобзаря“*, видання „Українського історично-філологічного Товариства в Празі“, Прага, 1937 (на обгортці — 1938), ст. 12, 20 x 28^{1/2}.

Ця невеличка цікава праця містить три листи Антоновича до проф. Омеляна Огоновського з часу, коли останній приготував видання Шевченкових творів у Львові (1892). Збереглися вони в архіві Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, що його заходами й вийшов Шевченків „Кобзар“ у 1893. р. Як відомо, до видання Огоновського Шевченкові поезії виходили без пояснень і коментарів, бо ті, що їх видавали, (н. пр., Костомарів) або все розуміли, й не думали, що в „Кобзарі“ може щось бути незрозуміле, або просто не додумувалися, що вони потрібні. А тимчасом у Галичині й на Буковині читачам, при тодішньому етані знання й української народної (й літературної) мови й історії України — це була дуже потрібна річ, і Огоновський, сам не розуміючи багато речей, звернувся за поясненнями до проф. В. Антоновича. Ці пояснення і творять зміст тих листів, які мають з різних поглядів свою вартість: вони вказують на галицько-наддніпрянські взаємини в 90. р. XIX. ст., свідчать про те, як у Галичині низько ще стояло Шевченкознавство,

а самі пояснення, головню історичні, й досі не втратили свого наукового значіння. Дуже добре сталося, що В. Дорошенко вигребав їх із архіву й опублікував (ст. 6—12), додавши до них історично-літературне освітлення (ст. 3—6). Листи надруковані оригінальним правописом Антоновича.

Василь Сімович

Теохтист Пачовський, Шевченко в присвячених йому віршах, Бібліотека „Дзвонів” ч. 32, Львів, ст. 11, 18 x 25.

Наголовок брошури д-ра Т. Пачовського багато обіцяє, але вже розміри її кажуть, що від неї годі сподіватися докладности. Про Шевченка написано тільки віршів, що перегляд навіть що вартіших із них вимагав би значно більшої праці. Адже ж писали про великого Кобзаря, почавши від Афанасієва-Чужбинського, Забіли, Корсуна, Навроцького й О. Псьовіни аж до С. Гординського й Є. Маланюка й О. Стефановича, такі поети, як Вороний, Глібів, Грінченко, Кониський, Куліш, Мирний, Олесь, Старицький, Леся Українка, Філянський, Чупринка із старших, а Ведмицький, Влизько, Плужник, Савченко, Тичина, Филипович і Ю. Яновський зпоміж молодших наддніпрянців, та Федькович, Франко, Масляк, Щурат, Карманський, Чарнецький, Загул і покійний Антонич із-поміж галичан і буковинців. Це коли взяти тільки значніші імена, а кілько ж то друго- і третьорядних, а проте таких, що їх годі поминути! Справді, чи можна не згадати і про цих менших галицьких поетів, як Згарський, Климкович, Партицький і В. Шашкевич, що одні з перших озвалися поетичним словом про „батька Тараса”? Таксамо і зпоміж наддніпрянських слід би ще неодного притягнути: О. Пчілку, Кононенка-Школиченка, Комарівну і т. д. У двох передвоєнних збірках поезій, присвячених Шевченкові (Супранівського, що вийшла в Золочеві 1911. р., й Комарова — в Одесі 1912. р.), поміщені вірші кількадесятьох поетів. Насправді ж їх тоді було далеко більше, а тепер і поготів! Досі яких 300 поетів і поетиків сплodiло що найменше пів тисячі віршованих творів про Шевченка, його життя, твори і значіння.

Годі вимагати від автора, щоб переглянув усю цю писанину, тим більше, що досі нема повної її бібліографії. Але ж у всякому разі він повинен був використати згадані вище збірки, додавши що важніші речі, які повиходили від появи цих збірок до нашого часу. Тут перегляд головних літературних часописів і окремих збірок був для автора обов'язковий. Тільки тоді його праця могла б мати чималий соціологічний інтерес, показуючи, як дивилися в нас на Шевченка в різному часі наші поети, на що саме в ньому і в його творчості звертали увагу, й що підносили на Наддніпрянщині й у Надністріянщині. При таким огляді історична перспектива обов'язкова. Тільки тоді це буде справді розгляд. Зроблений як-слід, мав би він чималу вартість.

А що ж бачимо у брошурі д-ра Пачовського? Спершу кілька слів про пару збірок із віршами про Шевченка, названих чомусь „бібліографічним переглядом” (бідна та бібліографія!), далі картина Шевченкового життя за кількома поезіями різних поетів — і зовсім маленьких і великих, наддніпрянців і надністріянців, з різного часу (ст. 4—7), і така сама коротенька характеристика значіння Шевченкової творчості довільно насмиканими вривками з кількох припадково взятих поетів — знову ж без ніякого вибору й оцінки (ст. 8—11). Досить сказати, що д-р Пачовський у своїй статтейці цитує тільки ось яких поетів: Антонича,

А. Афанасієва - Чужбинського, Л. Волошку, Кониського, Б. Лепкого, Максимовича, Маланюка, Олеса, Г. Псьолівну, Савченка, Самійленка, якогось Ткачука, Лесю Українку й Шкрумеляка!

Трохи за мало! Правда, він називає й інші імена, навіть Куліша й Франка, але їх не цитує. Ми й без нього знали, що „тематика Шевченківських роковинних віршів різна” (7), що повоєнні поети „зображують Шевченка зовсім не так, як передвоєнні” (11), що „поети різних епох і регіонів різні висловлюють погляди” (11), але які й чому — цього нам автор не потрапив показати й доказати.

Досить згадати, що в його лексиконі нема згадки про поетів-народників, про футуристів (ні згадки про Семенка, про поетів „Нової Генерації”), неокласиків, націоналістів і т. д.

Вол. Дорошенко.

Радянська Література, літературно-художній журнал Спілки Радянських Письменників України, книга третя, березень, „Державне Літературне Видавництво”, Київ, 1939; редакція: Ів. Ле (відповідальний редактор), Петро Панч, М. Рильський; стор 244 (тираж 8.800 прим.).

Це число „Радянської Літератури” ціле присвячене Шевченкові, з винятком перших 46 сторінок, що їх займає „звітна доповідь” Сталіна на XVIII. з’їзді всесоюдної комуністичної партії та два бомбастичні принагідні казновні панегірики режимові — М. Рильського й Ю. Карського. Коли останній іще перед з’їздом заповів, як воно там буде, як

Наймудріша на землі людина,
Рідний Сталін уєміхнеться вам,

то Рильський по-блужнівському звязав свою безсоромну оду з іменем Шевченка:

Єдине серце в нас: воно в Кремлі горить.

Ніхто й ніколи нас не зігне й не підкосить,
Бо й землю Пушкіна теплить одна зоря.
І Руставелі край, і ниву Кобзаря.

Під знаком „єдиного серця”, що „в Кремлі горить”, складений увесь збірник, починаючи від редакційної вступної статті, що кінчиться словами: „просторами великої соціалістичної батьківщини, що квітне під сонцем Сталінської конституції, лунає «слава» мільонів людей великому українському кобзареві Т. Г. Шевченку”.

Самітно виглядає тут забута поезія Лесі Українки „Легенда”, написана в 1906. році у 45-роковини смерті поета. Далі чисто-літературні твори сьогочасних письменників та праці советських дослідників життя і творчості Шевченка — звалені до купи так, що читачеві тяжко навіть розчовпати, що тут — твір фантазії, а що — результат „дослідів”, бо й досліди ці — досить фантастичні. Виділено лише на кінці під рубрикою „Критика” три статті, з розгляду яких і годиться почати.

Л. Підгайний написав гімназійний реферат „Шевченко в революційно-демократичному оточенні”. Це — компіляція праць Дорошкевича та П. Филиповича (про Шевченка й декабристів, про Шевченка й Герцена і т. д.). Цікаве те, що про Шевченка й петрашевців нема тут ні слова. Чому? Дуже легко додуматися: петрашевці з великою симпатією стежили за національними моментами українського руху 40. рр. минул. століття; мріяли про збройне повстання на Україні,

під впливом ідей Шевченка. Такі речі тепер не в моді (про це в Москві ще можна писати — пор. огляд „Записок” Ленінської бібліотеки, ст. 154), не на часі. Згадувати про це на Україні більшовики бояться й не хотять. Підгайний каже, що „публіцистична творчість Герцена і його закордонні нелегальні видання, гурток Чернишевського і Добролюбова і журнал «Современник», творчість Салтикова-Щедріна, Вас. Курочкина, Беранже і Барб'є, журнал «Искра» й революційна нелегальна література, що ходила по руках — все це були чинники, які розвивали, зміцнювали й поглиблювали революційний світогляд Шевченка”. Все це — неправда. Не було чого ні зміцнювати, ні поглиблювати, ні розвивати: Шевченко вже в 1847. р. пішов на заслання, як людина із зовсім сформованим світоглядом. У 1858—60. рр. він не написав нічого такого, де були б якісь нові ідеї, або такого, що вирізнялося б більшою революційністю: у поезіях 1843—45. рр. він сказав усе, що міг сказати український націоналіст-революціонер, а „ідилічні” (як їх малюють більшовики) його відносини з російською демократією ні трохи не змінили його засадничого відношення до Росії й до москалів узагалі: адже ж він і в 1859. р. „купав у кліюжі” гетьмана Богдана за злуку з Москвою, а в 1860. р. картав сучасних перекинчиків-„шашелів”, епігонів колишніх Галаганів та Кочубеїв!

Стаття Є. Кирилюка про „Шевченка і поезію” теж просякнута тенденцією підносити звязок Шевченка з російськими поетами. Ліпше. (хоч у досить наївній формі) змальований звязок Шевченка з народньою поезією.

Стаття Є. Адельгейма „На Кос-Аралі” — ані біографічна, ані критична. Таке собі — ні се, ні те. Досить докладно передане й схарактеризоване пробування Шевченка над Аралом, навіть місцями на підставі не використаних досі ще матеріалів. В огляді поезії тої доби — прикра, чисто більшовицька фразеологія. Автор не розуміє, що вірш „Готово! Парус розпустили”... належить до кінця експедиції й написаний уже під час повороту до Раїму („посунули в Сир Дар'ю байдару...”), і думає, що це... початок навігації 1849. р.

Г. Владимирський дав статтю „Арешт Шевченка в 1850 р.” — це, мабуть, розділ із біографії поета, що її цей автор пише. Владимирський часто впадає в тон т. зв. *biographie romancées*, ще й досі дуже популярних у СРСР.

Ряд оповідань із життя Шевченка з різних часів дали В. Козаченко („Надія”), Яків Баш („Зерна”), Яків Качура („Рядовий Шевченко”), Аркадій Любченко („Липовий листочок”), а Семен Складенко в новельці „Вінок” описав сцену з терновим вінком, що його на труну Шевченка поклала якась пані в Києві. Вінок забирають жандарми, а якась дівчина кладе нагомість на труну вінок „із червоних троянд, на яких, як сльози, блищала вранішня роса”. Мистецький рівень усіх цих річей — дуже слабенький. Найслабша річ — новеля Любченка. Зміст її — арешт Шевченка в 1859. р., хоч автор значно інтелігентніший за своїх товаришів пера.

Найяскравіші (в розумінні впорядників збірки) речі — це уривок з драматичної поеми І. Тичини. Уривок називається „Шевченко й Чернишевський”. Усі ці Баші, Качури й Кучеренки не дійшли до такого морального упадку, до якого дійшов Тичина. У 1920. році він у своїх гнів-

ливих антибольшевицьких віршах із приводу блюзнірського пам'ятника, що його поставили тоді більшовики в Києві, звертався до Шевченка:

Нічого не кажи Первопрестольній,
Бо ще й тебе пошлють в комуністи.

Але, пошившись у комуністи сам, робить із Шевченка общероса й якогось анахроністичного епігона російських демократів. Тичина використав спомини Л. Мордовця про вечір, проведений у Костомарова, де були й Шевченко з Чернишевським, щоб зробити з цього „сусально“-сентиментальну сцену зворушливого єднання Шевченка з російською демократією. Мордовець виступає, як націоналіст (sic!!!), а Шевченко жде свого „надхненника і брата“ Чернишевського. Зустріч їх відбувається так:

Шевченко (радісно): О, брате мій!
Чернишевський: Тарасе любий!
(кидаються один одному в обійми).

Коли й де Чернишевський був „надхненником“ Шевченка? Костомарів зображений якимсь придурковатим блазнем, Шевченко говорить, між іншим, таке:

... ріднимся ми — народ
російський, славний, — як і український
в незламній боротьбі прославлений
народ!

Але Тичину переміг Сава Голованівський аж чотириактовою трагедією „Поетова доля“. Як Аїсхіль або Софокль із стародавніх міфів, так він поводиться із біографією Шевченка для засади „одности дії, часу й місця“. Четверта дія цієї трагедії це — несамолюбний спліт фантастичних ситуацій. Шевченко, що, мандруючи, спинається в корчмі, провадить розмови з чумаками й агітує їх проти панів. Тут він довідується, що вибраницю його серця, кріпачку Олю, яка побоялася йти за нього заміж (це інтрига Куліша та її пана поміщика Твардовського), зґвалтував пан. Цю вістку приносить кріпак Іван, що сам пропонує Шевченкові бути местником за цю страшну кривду. Коли він іде підпалити панські будинки, з'являється в цій корчмі Куліш із жінкою, що іде за кордон. Куліш намовляє Шевченка дати йому вірші для видання за кордоном. Шевченко веде ідейну полеміку з Кулішем. Куліші виходять, але вбігає донощик Петров, забирає в Шевченка його революційні вірші, щоб їх ніби-то сховати, й вбігає, щоб віддати їх поліції. Іван уже підпалив панський двір. Пожежа. Поліція. Шевченка арештують. Шевченко дякує (при поліції!) Іванові за підпал і передтим, як його на тлі червоної заграви виведуть арештованого, прощаючись із чумаками, декламує їм своє „Мені однаково, чи буду я жить в Україні, чи ні...“, й накінець вигукує: „Борітеся — побороте!...

Шкода для таких речей таланту Голованівського. Він — добрий поет, дає місцями сильні вірші. У першій дії схарактеризовані Кирило-Методіївці (Савич, Гулак, Костомарів, Куліш), у другій і третій виступають, як чорні демони, як романтичні злочинці, Куліш і поміщик Твардовський. Він і його дочки зображені так дико-карикатурно, що просто дивуєшся, як в ім'я тенденції автор міг так знасилувати власне артистичне почуття, яке він безперечно мав.

Поезії, що їх пописували Шевченкові чужоплеменні поети (росіяни — Городської і С. Гордеев, узбек — Х. Расуль, калмик — Б. Дорджієв, — жида Д. Гофштейн та Л. Квітко) й советські українські (А. Ма-

лишко, П. Карпенко, Ів. Гончаренко, М. Шеремет, Ст. Крижанівський, В. Петльований, І. Нехода, В. Козаченко) — мало не всі мають одну тенденцію — ствердити, що Шевченкові мрії здійснені, що в Советському Союзі

Врага немає супостата.

І люди є, і син, і мати.

І правда стала на землі (Карпенко),

та що в тому Советському Союзі та на Україні

Усе отак, як він хотів (Гончаренко).

З поезій, присвячених з'ображуванню подій Шевченкового життя, найбільш антимистецька це А. Малишка — „На Дніпрі” (арешт Шевченка 1847. р.).

Прикре вражіння залишає вся ця убога література. А мова? Ліпше вже про неї й не говорити. Досить із статті Владимирського навести такі перлини: замість „пересторога” — „застереження”, замість „далі робити” — „продовжувати робити” й т. д.

П. Зайцев.

Тарас Шевченко, *Кобзарь*, переводы с украинского, под редакцией М. Рыльского и Н. Ушакова, вступительная статья А. Корнейчука, издание иллюстрировано рисунками автора, Гослитиздат „Художественная Литература”, Москва, 1939, стор. 712, 8', в оригінальній полотняній оправі з витисками.

Перед текстом — портрет Шевченка роботи І. Рєпіна, в тексті на окремих нумерованих таблицях 47 репродукцій, виконаних способом „Tiefdruck”: стор. 5 — „От редакции”, стор. 7—11 — стаття А. Корнійчука „Тарас Григорьевич Шевченко”, стор. 12—666 — текст перекладів; стор. 667—668 — „Краткие биографические сведения о Т. Г. Шевченке” М. Бельчикова; стор. 669—697 — „Примечания” до тексту; стор. 698—712 — „Алфавитный указатель” и „Содержание”.

Т. Шевченко, *Кобзарь*, в переводе русских поэтов, под редакцией Н. Брауна и А. Прокофьева, предисловие М. Зощенко, вступительная статья Н. Бельчикова, редакция текста и примечания И. Айзенштока, „Библиотека поэта” [основана М. Горким], „Ленинградский Советский Писатель”, 1939, Стор. 464, 8'; оригінальна пологняна оправа й мистецьке оформлення роботи мистця М. Кірнадського; на доброму папері; тираж — 15.000.

Перед текстом репродукція автопортрету — офорт 1860. р.; в тексті — 14 ілюстрацій на окремих картках (репродукція рисунків Шевченка, автографів, тощо); стор. 6—7 — стаття Мих. Зощенка: „Народный поэт”; стор. 7—24 — нарис Н. Бельчикова: „Тарас Григорьевич Шевченко”; по тексті (25—442) — „Примечания” Е. Айзенштока (443—459).

Тарас Шевченко, *Избранные произведения*, под редакцией Корнея Чуковского, вступительная статья Д. Заславского, биографический очерк Г. Эйхлера, ЦК ВЛКСМ, „Издательство детской литературы”, Москва-Ленинград, 1939, стор. XLIV+368, 8', оправа й мистецьке оформлення Г. Фішера; тираж 25.000 прим.

Перед текстом автопортрет 1840. р., в тексті 8 ілюстрацій, виконаних на окремих таблицях „Tiefdruck-ом” і 123 фототипніх рисунків Шевченка, портретів його знайомих, автографів тощо; стор. LXIV — статті, далі текст, на стор. 345—360 примітки В. Россельса, К. Чуковського й Г. Ейхлера.

Тарас Шевченко, *Стихотворения*, для эстрады составил Корней Чуковский, Государственное Издательство „Искусство”,

Москва-Ленинград, 1939, стор. 152, оригінальна оправа й мистецьке оформлення С. Кованька, тираж 10.000 прим.

Т. Г. Шевченко, Гайдамаки, перевод Бориса Турганова, ілюстрації А. Сластена, „Советский Писатель“, Москва, 1939, ст. 110.

Передруковані всі ілюстрації Сластєнова (Tiefdruck), крім одної сцени, де Лейба танцює перед конфедератами; на стор. 3—9 — нарис А. Дейча: „Тарас Шевченко и его поэма „Гайдамаки““, на стор. 11—99 — текст поеми; ст. 98—99 — „Предисловие“ (Шевченка) до поеми, а на 100—101 — примітки Шевченка; на стор. 102—110 — „Пояснения к переводу поэмы“ — К. Гуслицкого; оригінальна полотняна оправа — мистця А. Морозова, йому належить і титул та орнаментация книги; перед текстом — репродукція автопортрету Шевченка 1243. р., пером.

У всіх п'ятих виданнях уміщено різні переклади 62 нових авторів. Подаю прізвища в азбучному порядку, відзначаючи розбитим друком ті, які належать видатним советським поетам, що їх участь у перекладанні Шевченка підносять і самі редактори й советська преса: П. Антокольський, Н. Асеев, А. Безименський, Є. Благініна, Мик. Бравин, Д. Бродський, В. Бугаєвський, А. Вишеславський, В. Владіміров, Г. Владімірський, А. Гатов, А. Глоба, М. Голодний, С. Городецький, С. Гордєєв, Я. Городської, Волод. Державін, А. Длігач, Є. Долматовський, М. Замаховський, В. Звягінцева, М. Зєнкевич, Вєра Інбер, М. Ісаковський, М. Комісарова, С. Ліпкін, К. Ліпсєров, Г. Літвак, В. Ліхарьов, В. Луговської, А. Мініх, М. Матусовський, Євг. Нежінцев, А. Островський, А. Ойслєндєр, С. Оєндєр, Н. Панов, П. Панченко, Б. Пастєрнєк, А. Пеньковський, Г. Петніков, Є. Полонська, А. Прицкер, А. Прокофєв, М. Рильський, В. Рєждєствєнський, А. Ромм, В. Россєльс, В. Саянов, І. Сєльвінський, П. Семинін, П. Сідорєнко, К. Сімонов, Ал. Турков, А. Тарковський, А. Твардовський, Н. Тіхонєв, Б. Турганов, Н. Ушаков, Фроман, В. Цвєльов, А. Чачіков і А. Шпірт. Річ ясна, що за перекладання Шевченка, перед останнім ювілєєм, бралось значно більше російських поєтів, — а що вміщенє тут (цє лише 5 книжок, а їх тєж більше) — цє перєсіянє, вибранє „зерно“. „Ударнє“ завдання компартії — наблизити Шевченка до мас, зробити його „всєсоюзним поєтом“ — виконанє давнім, щє імператорському Римові знаним способом: як колись у Римі до рєлігійного Пантеону імперії приймали „провінційальних богів“ — Христа й Мітру, і ставили їм статуї поруч вєсєлої Вєнери й суворого Марса, так і тепєр у Сєветах урочисто вєнесли Шевченка до „всєсоюзного“ літературного Пантеону, відповідно „спрєпарували“ його творчість у вступних статтях та коментарях. Лише однє з цих видань, „Кобзарь“ Госиздату, обіймає всю Шевченкову поєтичну творчість. Ужє у великому виборі поєзій („Бібліотєка поєта“), зредатованому Бравном і Прокофєвим, ми не знайдємо ні „Розритої могили“, ні „Великого Льоху“, ні єплогу до нього, знаного під назвою „Суботів“, ні грізної апострофи до Хмєльницького (Якби то ти, Богданє пняний), що його Шєченко „купав у кадюжі“ за угоду з Москвою, — всє „націоналістичнє“ викинутє. Повний „Кобзарь“ коштує дорого — 15 карбованців, швидше розійдуться дешєвші неповні видання (всі п'ять — 90.000 прим., з чого повного „Кобзаря“ — 20.000), де нема цих „хибних“ творів, напи-

саних „під впливом націоналістичних істориків України“, як твердять редактори.

Нудно було б читати докладний перегляд вступних статей до всіх цих видань, — усі вони на один „шталт“: скрізь те саме підкреслювання зв'язків Шевченка з російською культурою та російською революційною демократією, та настирливе ствердження абсолютної „народности“ його музи. Огидь бере, читаючи марні зусилля московського „райошніка“ Зошенка сказати щось розумне про Шевченка. Зацитую лише один уступ „Даже Белинский — брат Шевченка по духу (!) — едко и зло посмеялся над ним. Но это была ошибка, до некоторой степени понятная. Слишком уж нова была такого рода мужицкая поэзия“ — поезія, в якій, за Зошенком, „не было і фальсификации (?) ни на один грам“. Цікаво було б знати, чи почервоніє хоч один із українських комуністів, читаючи цю „балаганщину“... Але треба ствердити, що і вся подібна писанина і примітки у виданні Горківської „Библиотеки поэта“ — ще зовсім „можливі“, все це ще можна стравити. Зате — у виданні „Издательства“ детской литературы за редакцією К. Чуковського статті Заславського та Ейхлера — просто жахливі. У примітках названих авторів і Россельса на кожному кроці — або помилки, або неправда. Поема „Сон“ це — оповідання „от лица украинского крестьянина“, „Ще як були ми козаками“ темою має „интернациональное братство“, Тарас у буряні переписує „поучения“ Сквороди; „Те Деум“ — католицька молитва (а „Тебе Бога хвалим“ — яка?), хоч повстала ще в IV. віці; Борзна — село на Чигиринщині; В. Штернберг — українець; Шевченко, на думку коментаторів, „несправедливо“ оцінює Петра І. і т. д. Наводжу десятю частину такої галімації, щоб показати рівень освіднення нових „коментаторів“. Заславський у своїй статті твердить, що Шевченко „пламенно любил революционную демократию России“, що „страстно любил“ російську літературу, що симпатизував „лише з тими діячами старої України, що боролися з панською Польщею“. А що ж робити з позитивним відношенням поета до Дорошенка та до Мазепи? Про них — ні слова, бо обидва боролися і з Росією (ні „Іржавця“, ні „Заступила чорна хмара“ у збірці перекладів нема!). Далі йдуть оповідання про те, як Шевченко мріяв про комунізм. Це потверджується насмиканими з Шевченка цитатами з уступів, де Шевченко вживає слова „комунізм“ із іронією. Ейхлер у біографічному нарисі про Шевченка у своїй власній фантазії знайшов джерело для його написання. „Гайдамаки“ Шевченко починає писати в 1838. р., Гонта й Залізняк це — ніби-то старшинська козацько-поміщицька верхівка, що її тодішній Шевченко ідеалізував і через свою несвідомість ще „не розвінчував“, Шевченко служить у 5. баталіоні 4. оренбурзького полку, що його й не було ніколи, в дяка в школі вчиться „грамматических правил“ і т. д.

Спиняюся (дуже коротко) на всіх цих дурницях, щоб показати, хто коментує Шевченка для росіян!

Зовсім що інше — переклади. Уже рік тому почалася в Сове́тах праця перекладачів. Вони поробили величезну підготовчу працю — вистудіювали взагалі „искусство перевода“, взяли під увагу всі критичні статті про своїх попередників, і треба ствердити правду — найслабші нинішні переклади ліпші — за найкращі давні (з винятком перекладів

Сологуба, Гіппіуса та кількох щасливих старих перекладів). К. Чуковський, як теоретик перекладу, безперечно відіграв у цьому процесі велику роль, як учитель. Дати хоча б короткий огляд цих нових перекладів — річ у рецензії неможлива. Огляд давніх (перед ювілеєм 1939. р.) перекладів 70 авторів зайняв мені торік добрих три місяці праці. Підсумки, що я їх тоді зробив, були невтішні. Висунув я тоді й тезу, що в сьогочасних умовах Шевченка (під советською владою) не перекладуть як-слід, і — хоч я стверджую високу артистичну вартість нових перекладів, думка моя проте залишається слушною: перекладають добре, але в деяких місцях Шевченка фальшують, там, де перекладача гнобить тенденція влади „ослабити” націоналізм Шевченка і зробити з нього визнавця крайніх соціальних поглядів. Наведу лише кілька прикладів. Поет хоче відпочити:

Поки день настане,
Поки тії малолітки
Підростуть гетьмани („Сон”).

У перекладі:

Пока день настанет,
Пока твои малолетки
На врага не станут.

„Гетьманів” зліквідовано — націоналістична мрія

У „Гайдамаках” Ярема каже до Лейби:

— „Ні, не діждеш.
Жидівська собака!”

У перекладі Тургалова:

— „Не дождешся,
Ты — Лейба, собака!”

„Інтернаціоналістичне” змякшення!

Поезію „Бували війни” Шевченко кінчає візією майбутнього:

А ми помолимося Богу —
І небагаті, і неубогі,

у советських текстах:

і небагаті, і неубогі,

що позбавлене всякого сенсу, тобто: „і убогі — заможні”, „соціальна” тенденція каже більшовикам це місце друкувати по-українському в зовсім безсенсовній формі, а по-російському спритно препарувати:

И не богаты, не убоги
Молитвой мы прославим Бога —

викинувши „а” з першого рядка й переставивши рядки, досягнути цілковитої зміни думки (переклад Вишеславського). Прикладів можна дати десятки. Що ж до мистецького виконання перекладів, то треба ствердити, що перекладачі 1) скрізь зберігають ритміку оригіналу, 2) точно передають зміст тексту, 3) дбають про евфонію, відповідну авторській, 4) зберігають по змозі Шевченкові enjambements. Ви читаете Шевченка, відчуваєте, що це поетична інтонація, його поетичний стиль. Тяжко виділити всіх найкращих перекладачів. До них, між іншим, належить і перекладач „Гайдамаків” Турганов. Треба назвати ще Твардовського, Ушакова, Державіна („Сон” — комедія), Веру Інбер, Семініна й особливо піднести глибоке ерозуміння Шевченкових жіночих пісень і творів із жіночою тематикою, що його виявила нова поетка — Є. Благініна. Це —

справді великий талант. Прекрасні переклади „Гамалії” Асєєва й Ісаковського.

З давніми перекладачами советські редактори зробили просто: по-виправляли ліпші їх переклади там, де були слабі місця. Зазначу тут, що в повній збірці Госиздата „націоналістичні” твори Шевченка подано в перекладах або померлих авторів (нпр., Сологуба) або тих, що тепер за межами Советів (нпр., Славинського). Це дуже характеристична риса „Советські” поети не перекладають таких речей.

Число перекладачів Шевченка на російську мову зросло приблизно до 140. Наше завдання досягти того, щоб хоч десяток європейських поетів притягти до перекладів Шевченка на французьку, англійську, німецьку й італійську мову, перед новим ювілеєм — 1940. року.

Павло Зайцев

Тарас Шевченко, Назар Стодоля, драма в трьох дійствах, перевод П. Антокольского и К. Чуковского „Государственное Издательство „Искусство“, Москва — Ленинград, 1939, стор. 64. 15×11, (тираж 5.000 прим.).

Видано цю маленьку книжечку надзвичайно артистично. Вінетки й заставки мистця С. Кованька, хоч і зроблені на мотиви з народнього українського мистецтва, — дуже тендітні й мають справді національний український кольорит. Переклад „Назара Стодолі” — прегарний. Цікаво, що К. Чуковский для перекладу взяв мій текст (пор. Твори Тараса Шевченка, т. VI., вид. Укр. Наук. Інституту у Варшаві), бо прийняв мої кон'єктури. Ревеляцію приносить передмова К. Чуковского, де він твердить, що П. Куліш переробив кінець Шевченкової поеми. Від самого П. Куліша ми знали, що в первісному тексті, написаному по-російськи для рос. театру, песа кінчалася сумно (Назар убиває батька своєї любки, сотника Хому Кичатого), знали теж, що Куліш поправляв песу перед опублікуванням її в „Основі”, але що він написав інший цілком кінець драми (Назар пробає Хомі, а той каже, що йде в ченці спокотувати свої беззаконія), — про це нічого нікому не було відомо. Мушу твердити, що мовний стиль цього закінчення (загадати треба, що — „фальшивого”, „сусального”, як каже Чуковский, і як слушно констатує це проф. Д. Антонович) — цілком Шевченків. Куліш так не написав би цього кінця. Отже, поки не побачимо українського рукопису пізнішої редакції, де остання третина написана рукою Шевченка, і не переконаємося, що останні 17 рядків (див. 64. стор. VI. т. вид. У. Н. І.) закреслені й написані рукою Куліша, до того часу маємо підставу Чуковському не вірити¹).

П. Зайцев.

Вол. Дорошенко. Як стрінули Шевченкові поезії українці й москалі (Шевченкові твори першої доби перед судом українського громадянства та російської критики), Львів, 1939, 8°, ст. 16.

Короткий стисло написаний нарис, вийшов відбиткою з відомого календаря-альманаха наддніпрянської еміграції „Дніпро” на рік 1940. Складається з таких шістьох розділів: I. Шевченко й українське грома-

¹) пор. іще статтю Д. Антоновича „Чотири редакції „Назара Стодолі“, ст. 104—114. Ред.

дяństwo (голоси Афанасієва-Чужбинського, Гребінки, Квітки, Корсуна, Костомарова, Куліша); II. Російська критика про „Кобзар” 1840. р. (рецензії часописів: „Библиотека для Чтения”, „Литературная Газета”, „Маяк”, „Отечественныя Записки” та „Современникъ” „Съверная Пчела”, „Сынъ Отечества”); III. Белінський та інші російські критики про Шевченкових „Гайдамаків” — ворожість до Шевченка та його творів знаменитого російського критика та прихильні відгуки земляків; IV. Голоси російської критики 1844. р. — різко-неприхильна постава російської журналістики й ентузіастичний голос харковянину К. Калайденського; V. Причини російської хвали й ганьби та VI. Як реагував Шевченко на російську критику?

Автор використав у своїм нарисі праці Ів. Кривецького, Іл. Свенціцького та П. Филиповича, доповнивши їх іншими знахідками. Маючи наскрізь популярно-інформаційний характер, стаття В. Дорошенка придатна для початкового ознайомлення з відношенням до Шевченкових творів критики 40. рр. мин. століття.

Під впливом Шевченка Куліш згадує у своїх споминах про Костомарова „ми поробилися ненависниками не тільки тих, що, на наш погляд, були винні у злиденному становищі нашої рідної України, але й самих москалів, цього, на нашу тодішню думку, брутального й ні до чого високого не здатного народу. Шевченко був невичерпний у сарказмах, анекдотах і приспівах на адресу бідних росіян” (Новь, 1885).

Н. С-ко.

Т. Г. Шевченков школе, Наркопрос Р. С. Ф. С. Р., Управление средней школы, Москва, 1939, ст. 64 (з портретом Шевченка), 14^{1/2}×19^{1/2}.

Невелика книжечка, складається з двох статей (1. Е. А. Нападкевич: „Шевченко в школі” та 2. Т. Г. Юркевич: Литературные кружки й вечера памяти Т. Г. Шевченка”) та з невеличкого вибору гарних перекладів Шевченкових творів у російському перекладі („Сова”, „Батрачка”, „Завещание”, „Ой, одна я, одна”, „Вишневый садик возле хаты”, „Если б пару мне сапожек”, „И сонные волны, и мутное небо”, „Жница”, себто „Сон”: „Она на барском поле жала” — переклади А. Плещеева, Н. Ушакова, А. Твардовського, Є. Благініної, зокрема дуже гарний переклад „Наймички” Благініної); є й чотири поезії в оригіналі („Заповіт”, „Садок вишневий”, „За байраком байрак”, „Як би мені черевики”, „Сон” — На панщині пшеницю жала), це для того, щоб учні могли порівняти як що до чого переклади з Шевченковими поезіями в оригіналі.

Для нас цікава сама поява такої книжки. Є це методичний підручник для вчителів шкіл у Росії; як видно — Шевченка введено до шкіл Р. С. Ф. С. Р. Методичні вказівки — до речі, дуже добрі — попереджує біографія поета, написана Нападкевичем, ясна річ, у дусі погляду на поета, прийнятих тепер у С. С. С. Р. (всесоюзний поет, майже — общерос!). Про національні поеми („Розрита могила”, „Великий Лях”, „Іржавець”, „Суботів”) — ні слова; зате багато про „Сон”, „Кавказ”, про вплив „революційної демократії” на Шевченка, про приятелювання поета з Чернишевським і т. д.

Піднести треба дуже гарний „план роботи” для вивчення Шевченка в поодиноких класах, від V до 10 (ст. 24—35), де для розбору творчості

Шевченка визначено число годин (3-4), із зразковим розбором тих поезій, що їх подано на кінці книжки в перекладах (ст. 45—61), з додатком „Сну” (комедії) та „За байраком байрак”, перекладів яких не подано. Крім цього, Юркевич обговорює справу святкувань Шевченка у школі, з шкільною виставою, шкільною газетою та програмами Шевченківських вечорів, де поважне місце займають реcitaції Шевченкових творів (і по-українському) і віршів учнів на честь Шевченка, живі картини і т. д.

Книжечка — з якої з великим успіхом, щодо методичних указівок, можна б скористати і в нас... В. С.

А. Бат ь и А. Л. Д е й ч, Тарас Шевченко, Издательство детской литературы, Москва — Ленинград 1939, 140 стор., наклад 25.000.

Це біографія Шевченка для дітей старшого віку. Добре видана книжка в добрій яскравій оправі. Добрий папір, велике письмо. Біографія чи скоріше біографічне оповідання, складається з 6 розділів: Дитинство; Петербург; Знову на батьківщині; Заслання; Воля на припоні; Останній рік. Написана біографія — з любов'ю, місцями вона поетична. Якихось хиб у змісті не помітно. Книжка оздоблена багатьома ілюстраціями, підібраними за матеріалами картинної галерії імені Шевченка в Харкові і Дому-Музею імені Шевченка в Києві. Автопортрет р. 1843, хата Шевченка (малюнок Шевченка), портрет Брюлова, портрет Штернберга, автопортрет 1847. р., портрет Олдріджа й фотографія пам'ятника Шевченкові в Харкові — все добре репродуковане на окремих аркушах; 34 малюнки Шевченка в тексті, декілька репродукцій документів, автографів і першодруків, декілька портретів осіб, про яких говорить в біографії.

Г. Лазаревський.

„Литературний критик”, ежемесячный журнал литературной теории, критики и истории литературы, Москва, 1939, книга 3, (март), ст. 198.

Книжка присвячена Т. Шевченкові з нагоди 125-ліття його народин. Містить шість статей і заміток, матеріалів та ясно ілюстрована його малюнками й автопортретами. Перша стаття „Великий український поет” (ст. 13—19) має загальний характер. Автор її прирівнює значіння Шевченка в українській літературі до значіння Пушкіна в російській: Шевченко — основник новішої української літератури. Автор підносить Шевченків патріотизм, народність, ну й „революційний демократизм”, а zarazом відмежовує його від „прекраснодушных фантазеров” Кирило-Методіївського Братства, а надто „воюючих” українських націоналістів, що намагалися, мовляв, використати Шевченкове ім'я для своїх цілей та „спотворювали” й „перекручували” його твори з цією метою. Навівиши на кінці статті „Заповіт” (у російському, розуміється, перекладі), невідомий автор зазначає, що український народ назавсиди, мовляв, скинув із себе ярмо неволі, але „не протиставляючи себе російському народові, а в братерській із ним спілці”. Далі йде біографічний нарис інформативного характеру — „Тарас Григорьевич Шевченко” (ст. 20—49) якогось П. Альтмана. Життєписні факти й події попереплітані вривками з поезій. Розуміється, Альтман підносить взаємини Шевченка з російською „революційною демократією” та його любов до „геніальних творів російської літератури”. Після цього нариса поміщена стаття І. С т е б у н а :

„Основоположник новой украинской литературы” (50—71), що означає значіння й місце Шевченка в українській літературі, звязок його з попередниками та вплив наступників, які продовжували його творче діло. А „продовжувати творчі традиції Шевченка — це значило кінчить автор, „крім усього іншого, зміцнювати й розвивати, як це робив Шевченко, звязок української літератури з передовою російською і світовою літературою”. Стаття, назагал нічого, написана спокійно, без вульгарних вилазок на адресу українських „буржуазних націоналістів”, які такі обов’язкові в різних літературознавчих працях, писаних по-українськи, між іншим, і в самого п. Стебуна. Остання стаття це — розвідка Д. Ревуцького: „Шевченко и народная поэзия” (ст. 72—97). Зазначивши, що Шевченко любив співати українські народні пісні, автор спершу наводить голоси сучасників про Шевченка як співака-виконавця, а опісля вичисляє, які саме пісні він співав. Д. Ревуцький, відомий етнограф-музиколог, виявив просто муравлину терплячість, вибираючи з найрізніших джерел (записів самого Шевченка, його „Щоденника” та споминів, листування і т. д.), потрібне для своєї розвідки. Треба зазначити, що поміщена вона в журналі у скороченому вигляді, в цілості має вийти в окремому „Шевченківському Збірнику” який готує до друку Академія Наук У.С.С.Р.

З матеріалів подані „Народные рассказы и легенды о Шевченко” (ст. 98—116) з коротенькою передмовою Юрія Соколова. З неї довідуємося, що останніми часами советські фольклористи багато займаються збиранням фольклору про великих людей недавнього й давнішого часу. Відомо, якої великої ваги надають тепер народні переказам про Петра І., Івана Грозного, Степана Разіна, Пугачова, Кармелюка і т. д. Отож молоді співробітники Фольклорного Інституту Української Академії Наук улітку 1938. р. об’їздили ряд районів кївської, полтавської та харківської області України, побували в тих містах і селах, де пробував Шевченко, і записали там від місцевих мешканців „оповідання й легенди про великого народного поета”. Деякі записи й подає журнал у російському перекладі.

Нарешті В. Нечаєва в огляді „Новые материалы о Шевченко” (ст. 178—182) знайомить із матеріалами присвяченого Шевченкові випуску „Записок відділу рукописів” Усесоюзної Бібліотеки ім. В. Леніна у Москві (пор. у нас ст. 154—159).

З поміщених Шевченкових малюнків звертає нашу увагу незнаний досі портрет Брюлова, виконаний олівцем у 1835. р. (ст. 23).

В. Д-ко.

Тарас Шевченко, *Избрани произведения*, перевел Крум Кюлявков, „държавно издателство на националните малцинства в У. С. С. Р.”, Киев, 1939, стор. 221 (тираж 1000 прим., 6½ x 12).

Чепурно видана збірка перекладів із Шевченка на болгарську мову охоплює 25 поезій (між ними й більших: „Катерина”, комедія „Сон”, „Єретик”, „Кавказ”, „Варнак”). Перекладач Кюлявков дуже точно передав зміст Шевченкових творів, уважно поставився до ритмики оригіналів, а в деяких перекладах виявив таку майстерність, що передає слово за словом кожний образ геніальних Шевченкових співів. Колишні переклади Каравелова, Славейкова й Жинзіфова — дитячий лепет у порівнянні

з високо мистецькою працею Кюлявкова. Для точності ритму та змісту автор часто жертвує римою — рими в нього часто бліді, бідні. Збірку перекладів попереджає написаний І. Стебуніом біографічний нарис (стор. 9—47 вкл.), але він, як і всі біографії Шевченка, що вийшли в цьому ювілейному році, — шкільна праця, сумлінно виконана за детальним пляном, що його висловив до всіх советських видавництв керівний центр: брак у ній якоїнебудь оригінальної думки, все хилиється до роздуханих зв'язків Шевченка з російською культурою, літературою та російською демократією (Герцен, Чернишевський, Добролюбов). На стор. 215—220 „забележки“, тобто примітки, досить річеві й не тенденційні, може, тому, що видання призначене для нечисленної на Україні болгарської меншости.

Мова перекладу помітно зближена де-не-де до „всесоюзної“, чи то „общесоюзної“, але це — явище для всіх народів С.С.С.Р. — спільне; така воля центру...
П. Зайцев.

Тарас Шевченко, *Кобзарь*, переводы с украинского, под редакцией М. Рильского и Н. Ушакова, вступительная статья А. Корнейчука, Государственное издательство „Художественная Литература“, Москва, 1939, 711 стор., наклад 20.000¹⁾.

Роскішне, можна сказати, бездоганне, видання у прекрасній цинкомоногового кольору оправі. Як зазначає редакція, ця книга це перша повна збірка віршів і поем Шевченка, перекладених російською мовою. До книжки додано й обидві поеми, що їх написав поет російською мовою. Назву „Кобзаря“ дано згідно з традицією. Переклади для цього видання провірені за рукописами повної збірки творів Шевченка, що її підготував Академія Наук У.С.С.Р. Старі переклади знову звірено з оригіналом і в них пороблено потрібні виправлення. Більшість перекладів зроблено наново розміром оригіналу.

Книжку очолює роскішно репродукований портрет Шевченка роботи Рєпіна. Прекрасні репродукції на окремому аркуші: автопортрету р. 1840, таких самих 46 різних репродукцій по обох боках аркушів.

Переклади зроблено дуже дбайливо, не помітно неохайности. Декотрі до деякої міри з'українізовані, декотрі навпаки — занадто зрусифіковані — це щодо мови. А взагалі не можна не згадати двох недавніх думок із цього приводу советських письменників, правда „землячків“, Корнія Чуковського й Зошенка. Перший із них, ще дореволюційний письменник, зазначив, що вже 80 років, як перекладають твори Шевченка російською мовою, але й досі немає такого перекладу, що хоч би трохи передавав увесь чар оригіналу; перекладачі, мовляв, відбирають Шевченкові поезії не тільки її красу й музику, але часом і цілковитий зміст. Чуковський пояснює це тим, що досі Шевченка перекладали люди, цілком чужі його переконанням. Наприклад, слов'янофіл Берг перетворив Шевченка на якогось хвацького кацапа, що співає під балабайку „частушки“, символіст Сологуб зробив із своїх перекладів тільки наклеп на поезію Шевченка... Зошенко ж каже, що він читав Шевченкові вірші в перекладі російською мовою, й вони йому не подобалися; один приятель почав йому якось читати їх в оригіналі, перекладаючи їх дослівно, й він, Зошенко, зрозумів тоді, що рука професійних перекладачів цілком знищила всю красу Шевченкової поезії...

Г. Лазаревський.

¹⁾ пор. іще рецензію Зайцева на ст. 205—209.

ХРОНІКА

I. ШЕВЧЕНКІЯНА В УКРАЇНСЬКИХ ВИДАННЯХ

1. ВИДАННЯ ТВОРІВ

У зв'язку із 125-літтям народин Шевченка в У.С.С.Р. здавна пригтовляють чи збірні видання творів поета, чи окремі збірники, чи альмавахи. Це що з задуманого, чи проєктованого побачило вже світ, де що друкується, де що чекає своєї черги.

І так, досі з'явилися вже у продажу, заходом „Державного Літературного Видавництва” в Києві: 1. масове видання Шевченкового „Кобзаря” (Академія Наук У.Р.С.Р., „Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка”) в 1 томі накладом 125.000 примірників (див. „Рецензії”, ст. 182—186); 2 мистецьке видання „Кобзаря”, в 20.000 примірників — фірмує теж Академія Наук У.С.С.Р., „Інститут української літератури” (див. „Рецензії”, ст. 182—186); 3. повний збір творів у п'ятих томах, у кількості 20.000 примірників (див. „Рецензії”, ст. 186—189). — Всі ці три видання мають ту саму редакційну колегію: О. Корнійчук, П. Тичина, М. Рильський, Ф. Редько, Д. Коциця, всі мають, відповідно до теперішніх поглядів центру, посюроювані передмови й пояснення.

Крім цього, в Києві появилася збірник окремих творів для дошкільників у кількості 15.000 примірників, окремі твори: „Сон”, „Кавказ”, „Єретики”, „Катерина”, „Гайдамаки”, „Катерина” й т. д., репродукції портретів Шевченка роботи Рєпіна та Крам-

ського — кожне видання накладом 385.000 примірників; ювілейні плякати й репродукції картин роботи Шевченка — кожне видання в кількості 475.000 примірників; автопортрети Шевченка в кількості 750.000 примірників. Згадати тут ще годиться про „Кобзар” для дітей та оповідання для дітей про Шевченка. Готуються, чи, може, вже і друкуються, два томи академічного видання Шевченкових творів.

*

Український Науковий Інститут у Варшаві, що доходить до закінчення друку „Повного видання творів Тараса Шевченка”, з кінцем 1938. р. видав XV. том творів поета в перекладах на чужі мови за редакцією Романа Смаль-Стоцького. В об'ємистому томі (на 454 стр.) поміщено зразки перекладів Шевченкових поезій на мови: англійську, німецьку, шведську, італійську, румунську, французьку, білоруську, болгарську (переклади на польську мову вийшли окремим томом ще 1936. р.), російську, сербську й хорватську, словінську, чеську і словацьку, литовську, лотиську, турецьку, угорську, грузинську й жидівську, та у статті І. Дубицького згадано „відгуки про Шевченка в мовах голландській, еспанській, португальській, каталонській, фінській, естонській та інших”. Вибір із перекладів попереджують статистики про вартість перекладів різних авторів, українців

(Р. Смаль-Стоцький, І. Дубицький, Л. Луців, П. Зайцев), і чужинців (А. І. Стендер-Петерсен, Л. Пачіні Савой, Г. Попп, М. Арнаудов, Ф. Тіхі, Є. Ціценас, К. Егле, А. Зігні Соисал, О. Бонкало — з роду українець, М. Цоталдзе, Ш. Мельцер).

З початком 1939. р. вийшов XVI. т. видання, що обіймає працю В. Дорошенка: „Бібліографія Шевченкових творів, — показчик видань і спис біографічних праць про Шевченка (див. Рецензії, ст. 190). Із цього тому вийшла окремою відбиткою „Бібліографія Шевченкознавства, огляд показчиків“ (Львів 1939, ст. 13).

Кінчається друкувати I. том повного видання (вийде в перших днях серпня ц. р.), що обіймає до 40 аркушів друку, багато ілюстрацій і містить літературну біографію Т. Шевченка, написану — П. Зайцевим. Автор, визначний Шевченкознавець, використав усі джерела, йому доступні, тимто книжки всі чекають із великою нетерплячкою. Біографія ця виходить у двох виданнях: як I. том повного збору творів Шевченка, і — окремо; останнє видання буде багато ілюстроване.

Залишилося ще видати два томи „Повного видання“, які повинні появилися до століття „Кобзаря“ 1940. року.

*

Наукове Товариство імені Шевченка у Львові видало нарешті в ювілейному році „Шевченкові поезії російською мовою“ в перекладі Василя Щурата. Невеличка ця книжечка (4 аркуші друку), що почала була друкуватися ще у століття народин Шевченка (1914. р.), з різних причин задержалася, вийшла по — 25 роках, як III. том „Кобзаря“, що його почала видавати Філологічна секція Н.Т.Ш., 1908. р. (пор. Кобзар I—II. видання Івана Франка). Книжечка обіймає переклади таких російських поетичних творів Шевченка: „Сліпа“ (ст. 1—30),

Із драми „Микита Гайдай“ (ст. 31—43) і „Поминки“ (ст. 44—58).

2. СТАТТІ В ПРЕСІ

125-ліття народин Шевченка відзначили майже всі українські журнали й часописи Галичини й Волині окремими статтями, а деякі присвятили поетові майже цілі числа.

Із журналів помістили статті: „Вістник“, місячник, Львів, у 2-му зшитку (Арак. Шевченко і його оточення); „Дзвози“, місячник, Львів, гн. 3 (В. Пачовський, Шевченко у присвячених йому віршах, див. рецензію, ст. 202); „Ми“, двомісячник, Львів-Варшава, кн. 2. (крім белетристичних творів, про які в нас була згадка на ст. 137—138, дуже цікава стаття П. Зайцева: Як творив Шевченко-поет — докінчення у 3. книжці, тут є рецензія — негативна — на біографію Шевченка Н. Ф. Бельчікова, Москва, 1939); „Українська Музика“, місячник, Львів, ч. 2 (Зиновій Лисько, Шевченко й музика); „Рідна Школа“, двотижневик, Львів, присвятив майже цілий подвійний, 6—7 зшиток Шевченкові (Дмитро Козій, Тарас Шевченко в свідомості сучасної молоді; В. П., Національно-виховні цінності „Кобзаря“ в середній школі; Віктор Петрикевич, Шевченко й шкільна молодь; Ярослав Біленький, Актуальність Т. Шевченка в сьогочасній школі — не докінчена; Володимир Дорошенко, Шевченко — освічена людина й творець; Денис Лукіянович, Дещо з Шевченкознавства; Василь Сімонович, Шевченків „Буквар“; Володимир Безушко, Тарас Шевченко в чужих перекладах — як видно статті у двох третинах педагогічного змісту; у фейлетоні: вийнятки із Шевченкового „Щоденника“: 17. VI. 1858, 18. VI. 1858, 29. VII. 1858 і 5. VIII. 1858); „Студентський Вістник“, місячник, Львів, ч. 2—3 (К. З., Шевченкова людина); „Рідна Мова“, Варшава, ч. 3 (М. Бабюк, Як у Галичині розуміли Шевченка); „Про-

світа", місячник, Львів, ч. 1—3 (Ю. Шкрумеляк, Шевченкові заповіти; Ів. Брик, Шевченко і книжка — у додатку: реферат про Шевченка для читалень); „Нова Хата", двотижневик, Львів, ч. 5 (Олімпія Пашенко, Шевченкові роковини на фабриці — із спогадів); „Життя і Знання", місячник, Львів (крім згаданих вище на ст. 140 віршів О. Бабія та С. Гурдинського, статті „Стодвацять п'яти роковини" і згадка про пам'ятник Шевченкові в Києві).

*

Із часописів щоденник „Діло" присвятив майже ціле 56 (15146) ч. за 12. березня 1939 р. Шевченкові — 16 сторінок; крім вірша Св. Гурдинського, про який ми згадали на ст. 138 і вступної статті іх. на тему: „Не ми Шевченкові — а Він нам" тут надруковано 14 статей (О. Луцький, Мир душі Твоїй, Кобзарю — промова на Шевченківському Святі у Львові 5. березня 1939 р.; О. Терлецький, Творчість Т. Шевченка — історична подія; Денис Лукінович, Чи переоцінка Т. Шевченка; І. Кедрик-Рудницький, Диво Шевченкового культу; Ярослав Гурдинський, Участь галичан у Шевченкознавстві; Ів. Раковський, Антропологічні прикмети Шевченка; Ів. Брик, „Просвіта" і культ Шевченка; Василь Сімович, Шевченко на Буковині; В. Лев, Шевченкова мова; Михайло Рудницький, Чи Шевченко європейський поет; Вол. Дорошенко, Т. Шевченко в цифрах; Павло Ковжун, Шевченко — мистець пензля і стихелля; Павло Зайцев, Шевченко в горах Кара-Тау; О. Кульчицький, Культ Шевченка у світлі соціо-психології) і 5 фейлетонів (Богдан Лепкий, Останній учасник похорону Шевченка; Киє. Студинський, На Тарасовій могилі; Іван Німчук, Як мене Шевченко захопив українством; Павло Зайцев, Шевченко як оповідач-гуморист; Галактіон Чіпка, Перша

стріча — малий фейлетон). Інші денники обмежилися невеликими статтями, н. пр., „Новий Час" ч. 56 (4548) із 13. березня (Наш Шевченко); „Українські Вісти" ч. 55 (Ол. Бабій, В чому велич Тараса Шевченка; С. Ласовська — Шевченко-малює), зате „Новий Час" у „Літературно-науковому Додатку" помістив окремо 4 статті (Ярослав Пастернак, Археологічні заняття Шевченка; Михайло Возняк, Автограф Шевченка в альбомі Марусі Селецької; Федір Дутко, Довкола пам'ятника Т. Шевченкові; „Назар Стодола" за дровами). Те саме торкається часопису „Громадський Голос", Львів, що в 9. ч. помістив редакційну статтю („Великан народнього духа), але ж у своїм додатку надрукував спеціальну статтю (пор. „Колосся" ч. 2: Батько державного відродження, За справжнє звеличання Шевченка, „Кобзар" — настільна книга). Деякі статтейки появилися в тижневику „Жінка", Львів, ч. 8 (Ганна Чикаленко, Шевченко і родина Репніних у Яготині; Павло Зайцев, Злотокося зірка Шевченкової плеяди) і ч. 5 (Павло Зайцев, Жінки в житті і творчості Шевченка). А так, відмітити ще треба статті в таких газетах: „Батьківщина", Львів, ч. 10 (Яр. Заремба, Апостол правди і науки), „Неділя", Львів, ч. 9, (М. Голубець, Шевченкова образотворчість), „Наш Прапор", Львів, ч. 28 (М. Семчишин, Слово генія), „Мета", Львів, ч. 10 (Г. М., За рік — століття „Кобзаря"), „Жіночий Голос", ч. 4 (Печучин Микола, Мистець, оповідання про Шевченка), „Наш Лемко" Львів, ч. 6, „Христос наша сила", Львів, ч. 11 (О. Годунок, Крицева воля), „Шлях", Луцьк, ч. 3 (Н. Івницький, Гніняльність Шевченка), „Народня Справа", Львів, ч. 11 (Шевченко — найбільший сподвижник народу), „Волинське Слово", Луцьк, ч. 7, „Українське Слово", Яворів, ч. 3 і т. д.

Розуміється, вартість тих статей неоднакова; багато з них просто — звичайні газетні...

Б. Р.

3. АЛЬМАНАХИ І ЗБІРНИКИ, ПРИСВЯЧЕНІ ШЕВЧЕНКОВІ

„Інститут літератури” Академії Наук С.С.С.Р. та У.С.С.Р. випускають великий фотоальбом, присвячений пам'яті Шевченка; в альбомі буде до 100 аркушів репродукцій із картин Шевченка, ілюстрацій до його творів, листів, документів, тощо.

*

Заходом Дніпропетровського обласного ювілейного Шевченківського комітету вийшов із друку історико-літературний збірник „Пам'яті Шевченка”, в якому взяло участь багато авторів із самої Дніпропетровщини. І так, Пустинський і Гербельський написали про подорож поета на Катеринославщину, його провідники і побут на Хортиці; В. Колос подав статтю про зв'язок поета Івана Манджури (він — катеринославський) з Шевченком; Новополін розслідує долю літературної спадщини Шевченка на Катеринославщині; проф. Д. Іворницький наводить у своїй статті листи Рєпіна до нього з приводу проєкту будови пам'ятника Шевченкові за царату — як бачимо, збірник присвячений вивченню зв'язків Шевченка з Катеринославщиною. Збірник ілюстрований, містить багато поезій, присвячених пам'яті Шевченка.

4. ПРАЦІ ПРО ШЕВЧЕНКА І МАТЕРІЯЛИ ПРО ЙОГО ДІЯЛЬ- НІСТЬ

Закінчуються друкувати у Львові „Студії над поетичною творчістю Т. Шевченка” д-ра Філарета Колесси, що виходять як II том „Праць відділу українознавства” — „Української Могилансько-Мазенинської Академії”, див. „Рецензії”, ст. 191—195.

*

„Фольклорний Інститут” Академії Наук У.С.С.Р. влаштував улітку 1938. р. об'їзд цілої низки районів київ-

ської, полтавської й харківської області. Вісім співробітників Інституту зібрало з тих сіл, міст і містечок, де колись пробував Шевченко, багато записів від місцевих людей. Записи ці увійдуть в окрему книжку „Легенди про Шевченка”, що готова вже до друку. Оповідачі — від 35 до 85 років. Багато записів зроблено в рідному селі поета, в Шевченковому (кол. Керелівка) і навіть від поетових родичів (н. пр., від поверх шістдесятлітнього Петра Шевченка, внука Йосипа — рідного брата Тарасового), і з найближчих місцевин, що зв'язані із життям Шевченка, або що про них поет згадає в „Гайдамаках” (Моринці, Будище, Переяслав). Та ця експедиція не обмежилася Україною, а робила записи на Уралі й Оренбургу, крім цього, збирається на Аральське море й на Каспій. Вибір із ненадрукованих записів, перекладених на російську мову, помістив російський журналістичний „Літературний Критик” (ст. 93—116). Розуміється, вибір такий, як згаданому журналові й тим, що його видають, треба...

*

Про працю проф. М. Бурачека про Шевченка як мистця (Великий народний художник Т. Шевченко), що вийшла заходом державного видавництва „Мистецтво” в Харкові, див. в нас „Рецензії”, ст. 197—199.

*

В одному з останніх зшитків „Вістей Академії Наук У.С.С.Р.” поміщено невелику статтю Катерини Лазаревської: „Шевченко й Лазаревські” — відомості з родинного архіву Лазаревських про відносини Лазаревських (головно Атанасій Олексійович й Федора Матвієвича) до Шевченка.

5. ПОПУЛЯРНІ ВИДАННЯ

„Державне літературне видавництво й „Літературна Газета” в Києві виписали конкурс на найліпшу популярну біографію Шевченка. У склад журі входили письменники: Панч,

Усенко та Вільховий — надійшли 74 жеттєписи. Першої премії не присудили нікому; другу дістав — Петро Альтман, третю Галина Алексєєва. Біографічний нарис Альтмана випущено окремою брошурою, накладом — 30.000 примірів. Крім цього, його надруковано російською мовою в 3 книзі московського журналу-місячника „Литературный Критик“ п. з. „Тарас Григорьевич Шевченко“, біографічний очерк (ст. 20—49). Життєпис увесь — в об'єднательному дусі...

*

Із популярних видань, що появилися в Галичині з кінцем 1938. і в 1939. р., назвемо невеличку книжечку К. Крука „Великан народньо-

го духа“, життя і творчість Тараса Шевченка, видання „Самоосвіти“, Львів, 1938, та П. Воїна, „Тарас Шевченко“, життєпис, Львів, 1939, видання „Дешевої Книжки“. До таких популярних видань треба залічити і дві книжечки, що вийшли 1938. р. на У.С.С.Р.: Дмитро Косарик: Пушкін, Шевченко, Горький (тут подані перекази про Шевченка, зібрані автором 1935—1937. рр. по придільних селах від Києва до Черкас та в поетових родинних околицях) та П. Плєскачівський, Могила Т. Шевченка (історія могили, нові перекази про Шевченка, про культ Шевченка і т. д.) — обидві у приналежності до С. С. С. Р. дусі...

II. ШЕВЧЕНКІЯНА В ЧУЖИХ ВИДАВАННЯХ

1. РОСІЙСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ, ПРАЦІ, ЗАМІТКИ

Большевицький уряд, проголосивши Шевченка „всесоюзним“ поетом, заходиться спопуляризувати поета серед народів С. С. С. Р., і різні поети різних народів, що ввійшли у склад Советів, перекладають Шевченка на свої національні мови. Та найбільше досі перекладів Шевченкових поезій і праць про нашого поета й мистця появилосся „всесоюзною“ мовою, себто — російською. Про те, що в нас можна було досі дістати, ми даємо оцінку в відділі рецензій. Тут обмежимося переліком російських праць про Шевченка та виданими перекладами його творів на російську мову. Із праць про Шевченка назвемо: 1. Т. Г. Шевченко в школі, Москва, 1939, ст. 63. (див. „Рецензії“, ст. 210) 2. Бєльчиков Н. Ф., Тарас Шевченко, критично-біографічний очерк, Москва, 1939, ст. 239 (біографія поета, повна помилок і недотегів, див. рец. П. Зайцева в журналі „Ми“ за травень-червень, 1939, ст. 94—99); Тарас Шевченко. Сборник для учителей средней школы, составили М. О. Эттингер и Т. Р. Юркович, Москва,

ст. 222; „Записки отдела рукописей Всесоюзной Библиотеки В. И. Ленина, выпуск V, Т. Г. Шевченко, Москва, 1939, ст. 74. (див. відділ „Огляди“, ст. 154—159: „Незнані матеріали про Шевченка й інших укр. письменників)... З популярних видань згадаємо біографічний нарис А. Бзта й Ал. Дейча: Тарас Шевченко, Москва, 1939, ст. 141 з ілюстраціями (див. „Рецензії“, ст. 211).

*

Про переклади Шевченкових поезій, що появилосся в ювілейному році, а саме: 1. Избранные произведения под редакцией Корнея Чуковского, Москва-Ленинград, ст. 368; 2. „Кобзарь“, переводы с украинского, под редакцией М. Рильского и Н. Ушакова, Москва, 1939, ст. 712; 3. „Кобзарь“ в переводах русских поэтов, ред. Н. Брауна..., Ленинград, 1939, ст. 463; 4. Т. Шевченко, Стихотворения для эстрады, составил К. Чуковский, Ленинград, 1939, ст. 156; 5. Т. Шевченко, Гайдамаки, перевод Бориса Турганова, Москва, 1939, ст. 110 — див. в нас „Рецензії“, ст. 205—209; 6. Таксамо про переклад „Назаря Стодолі“ Чуковського, див. „Ре-

цензії", ст. 209. Із інших видань, про які в нас у відділі „Рецензії" не говориться, згадаємо ще: Шевченко Тарас, Поэмы, переводы с украинского под редакцией М. Рылского и Н. Ушакова, Москва, 1939, вид. „Художественная Литература", ст. 143. Те саме видавництво видало в Ленінграді переклад на російську мову „трагедії" Сави Голованівського: „Доля поета", про яку в нас була згадка в відділі „Рецензії", ст. 204 і в „Оглядах", ст. 142—143. „Трагедію" автор написав за рецептою „всесоюзного" центру, тимто вона й удостоїлася перекладу на „всесоюзну" мову...

*

Ленінградський „Центральний Архів внутрішньої політики" випускає збірник „Шевченко й царська цензура"; у збірнику — понад 200 історичних документів.

*

Центральна архівна управа видає збірник документів із матеріалами про життя Шевченка; збірник цей має бути ілюстрований фотокопіями, й автографами поета.

*

Приготовляється до друку широко задуманий великий ювілейний альманах із 310 творами письменників різних республік С.С.С.Р. Між іншими, в альманаху візьмуть участь росіяни: О. Безименський, В. Вересаєв, М. Голдін; китаєць — Ємі Сяо; казмик — Басан Дорджієв; узбеки — Амен Умори й Халід Рауль і т. д.

*

Міркуємо, що це ще не все. Багато матеріалів про Шевченка, різної вартости, містять різні російські журнали, але ж поки-що ми нічого про них не можемо сказати. Згадаємо тільки про третю книгу журналу „Литературный критик", що виходить у Москві, і що дійшов до наших рук. Він із нагоди 125-ліття

народин Шевченка помістив п'ять статей, про які ми говоримо на іншому місці (див. відділ „Рецензії", ст. 211), а в відділі „Библиография" — невеличку замітку про нові Шевченкіяна з приводу виходу „Записок отдела рукописей Всесоюзной библиотеки им. В. И. Ленина", зреферованих у нас на ст. 154—159.

*

В XV. кн. за березень 1939. р. російського місячника „Русские Записки", що виходять у Парижі, помістив М. Струве: „Стихи о Шевченке" — чотири гарні поезії, присвячені чотирьом хвилинам у житті нашого поета: поворот із заслання, приїзд до Петербургу, мрії про хатину над Дніпром і передчасну смерть.

2 ШЕВЧЕНКІЯНА В ЖУРНАЛАХ І ЧАСОПИСАХ ІНШИХ НАРОДІВ

Із Праги доносять нам, що короткий нарис проф. Дмитра Дорошенка про Шевченка, нарис, що появилася німецькою та французькою мовою, має вийти ще цього року — по-італійськи, і знов заходом і коштом Євгена Вирового, видавця обох згаданих нарисів.

*

У зв'язку з 125. роковинами народин Шевченка в чужих журналах та часописах появилася доволі статей про поета. Правда, ми не маємо спроби подати всього, з тої простої причини, що досі ми не одержали матеріалу від наших співробітників зпоза краю. Подаємо тільки те, що самі могли повиловлювати з чужої преси.

І так, у німецькому деннику „Deutsche Rundschau", що виходить у Бидроші (Бромберг) у ч. 59 з неділі 12. березня поміщена коротка, але змістовна стаття, підписана О. Е.: „Taras Schewtschenko, der ukrainische Nationaldichter", із перекладом перших і останніх слів „Заповіту".

У статтейді є згадка про пам'ятник Шевченкові (Манізера), який відкрито в Києві.

Досить багато статей появилоси в чеських часописах і журналах. Першою треба назвати статтю Ольдриха Земка: „Великий образ української культурности — Тарас Шевченко” в часописі „*Nedělní List*” із 29. I. ц. р., де автор підносить, що „Шевченко належить своєю нерівною ссротою з деспотичним насиллям за правз народу на вільну державу та за людяність не лише Україні і Словинству, але й цілому людству, як один із геніїв думки, слова та чину”. Та найбільше написано в днях 9—11. березня ц. р., у звязку з Шевченківськими днями у Празі. І так, „*Národní Listy*” з 5. III. видрукували гарну поезію відомої перекладачки Шевченкових творів на чеську мову Ружени Єсенської: „Україні — пам'яті Тараса Шевченка”, знаму вже українському читачеві з попереднього її опублікування в одностівці (не в періодичному часописі, як було зазначено в попередньому зшитку „С. і М.”) „Розхляпме се”, що вийшла влітку м. р. підчас Х. сокільського з'їзду та вдруге видрукована в ч. I. „*Karpato-Ukrajinské Svobody*”; „*Venkov*” з 9. III. вмістив статтейку У. К.: „В пам'ять українського поета Тараса Шевченка”; гарну статтю написав у щоденнику „*Lidové Noviny*” з 9. III.: „Душа України” Франк Вольман, що, крім життєпису, подав аналізу поетової творчости. В тому самому щоденнику була ще стаття Ф. П.: „Тарас Шевченко, маляр і поет”; того самого дня „*Polední List*” умістив статтю „Ювілей великого українця” „*České Slovo*” — „Снівець України”, в „*Národní-x List-ax*” була стаття редактора Фр. Глявачка: „Тарас Григорович Шевченко”, де святкування ювілею поета звязано із сучасною вагою української проблеми; щоденник „*Národní Práce*” з 10. III. помістив меншу статтю Х: „Тарас Шевченко”; у щоденнику „*Národní*

Noviny” з 11. III. появилася стаття Тим-Зборовського (українця): „Тарас Шевченко”. У тижневиках знаходимо статті: в „*Nový Svobod-ě*” з 9. березня: „Поет української волі” Елія Гейденрайха (з советофільським забарвленням) та „Маляр Тарас Шевченко” — О. Р. Г., тамсамо видруковано ще й „Послание славному П. Шафарикові” у відомому перекладі Йос. В. Фріча; тижневик „*Týden*” (ч. 4) помістив статтю „Тарас Шевченко”, а дуже поширені „*Pestrý Týden*” (ч. 11) та „*Pražský Ruštovaný Zpravodaj*” (ч. 9) до вміщеного портрету подали відповідні легенди; „*Karpato-Ukrajinská Svoboda*”, з 10. III. вмістила велику анонімну статтю „Тарас Шевченко найбільший українець”. Великий відгук мало у пресі врочисте святкування пам'яті поета у Празі та відкриття вистави. Більші звідомлення про них умістили: „*Polední Lidové Listy*” з 11. III., „*Národní Listy*” з 12. III., „*Národní Listy*”, „*Ponděli Ráno*” з 13. III., „*Lidové Noviny*” з 13. III., „*Národní Práce*” з 13. III., „*České Slovo*” з 15. III. та інші.

У букарештенському румунському деннику „*Progresul Vremii*” з 31. березня (ч. 1321) та 2. квітня ц. р. (ч. 1322) др. Омелян Попович помістив статтю „*Profetul independenței ucrainiene*” („Пророк української незалежності”), при чому в першій частині подав поетів життєпис, у другій — змалював його поетичну творчість, яка виховувала й виховала цілі покоління українського народу й довела до 1917 р. та до утворення Карпатської України. У літературному додатку до щоденника „*Adevărul*” (Правда) з 12. березня 1939 р. Константин Валькован надрукував довшу статтю п. з. „*Un mare poet al țărănimii*” („Великий поет селянства”) з цитатами із Шевченкових творів у румунському перекладі, з портретом поета та фотографією пам'ятника його в Александровську над Каспійським морем у тепер. Ка

раханні, де Шевченко пробував на засланні; кінчить стаття ствердженням, що „Кобзаря” читають тепер скрізь від Кавказу до лісів Кему, від Білорусі до берегів Тихого Океану та оцінюють значіння Шевченка, яку колись, тридцять років тому, подав румунський критик Доброджану-Гієра, що відкрив для румунів Шевченка.

В польському львівському журналі „Sygnały” з 1. березня (ч. 64) появилася гарна стаття Степана Тудора про Шевченка: „Kilka uwag o geniuszu”, де автор освітлює діяльність Шевченка зі свого становища, підносить безсмертність поета та його незвичайну сучасність („ogromnie współczesny”), зазначаючи, що його й досі конфіскують, як сто років тому, як п'ятдесят років тому.

У словінській газеті „Jutro”, що виходить у Любляні, знаходимо у ч. 48 з 25. лютого ц. р. коротеньку статтю з підписом -о, п. наг. „Tęgas Sęvčenko ob 125-letnici rojstva” (на-годин).

125-літній ювілей Шевченка найшов дуже ширий відгук і в білоруського народу. Преса Советської Білорусі помістила низку статей про Шевченка та перекладів його творів, пор. газету „Звязда” (ч. 51, 53, 55) та журнали „Поляны разлюбы” (ч. 1—3) й особливо „Літаратура і Мастацтва” (всі в Мінську). У журналі „Літаратура і Мастацтва” (ч. 11. і 12.) визначні білоруські письменники Янка Купала й Якуб Колас присвятили Шевченкові окремі поетичні твори; перший — велику поему „Тарасова доля”, в якій у 15 розділах, Шевченковим гомонийковим ритмом, наслідуючи Шевченків вірш, оспівує Шевченкове життя, другий — короткий вірш „Баяну-Кабзару”. Крім цього, Колас надрукував у цьому журналі (ч. 13) ще й статтю „Шевченко й білоруська поезія”. Та найважливіше це те,

що Білоруське Державне Видавництво видало в 10.000 пр. „Кабзар” Шевченка в перекладах білоруських поетів Купали, Коласа, Бядулі, Ушакова, Клімковича та інших. А знов у 2. книжці поважного білоруського літературного журналу „Калосьсе”, що виходить у Вільні, знаходимо інформаційну, тепло написану статтю про Шевченка Я. Шутовича п. з. „Вілікі українскі паэт” (ст. 81—88), де після докладної біографії, автор наводить характеристику Шевченка за білоруськими письменниками (напр. Максимом Богдановичем із статті „Краса і сила”) і значіння поета для білоруського письменства, зазначаючи, що під впливом Шевченка писало багато білоруських поетів (Янка Купала, Якуб Колас, Зьмітрук Бядуля, П. Трус, П. Бровка, А. Куляшов і інш.), та що сьогорічний ювілей відзначило своїми творами багато білоруських поетів (Я. Купала, Я. Колас, П. Бровка, Єдзі Агняцьвет). В цьому журналі поміщено три переклади з Шевченка: З. Бядулі „Заповіт” („Запавет”) і М. Танка „Мені однаково” („Мне усероуна”) та вривок із „Гамалії” (ст. 89—90). У тому самому зшитку поет М. Танк у своїй статті „До справи перекладів мистецької літератури” спиняється над тим, як перекладати на білоруську мову Шевченка, який для білорусів „має вартість не тільки з боку мистецького”, але й тому, що він є, як каже Ст. Тудор — „ogromnie współczesny”. У вільнському ілюстрованому журналі для молоді „Шлях Молодзі” з 25. травня 1939 (ч. 10) поміщена стаття підписана криптонімом Я-к: „125 роковини народин Тараса Шевченка”, й надруковано „Заповіт” (Запавет) у перекладі Сиргея Хмари.

*

Як виходить із різних советських видань, по окремих республіках С. С. С. Р. друкують або приготівлюють до друку переклади Шевченка

(або щойно перекладають) на різні мови. Ще минулого року, як доносили київська „Літературна Газета” (ч. 44), в чуваській газеті „Чуваши-Комуна” надруковано кілька Шевченкових поезій у перекладі на чуваську мову. Вже готові переклади на молдавську мову таких поем: „Катерина”, „Тополя”, „Наймичка”, „Сон” (комедія) і т. д., і вони мають вийти накладом „Держвидав”. У Грузії перекладами

Шевченка займалися такі поети: Амсо Машашвілі, Сімон Чіковані й Леонідзе. В Азербайджані переклади зготовили: Самед Вургун, Сулейман Рустам, Раєв Расил Рає, Осман Сарівеллі, Абдула Фарух, Бек Ага, Мікаїл Рає, Кулі Заде, і дві поетки: Нігар і Дільгазі. Про Шевченкіяна в тих народів і взагалі в С. С. Р. більш сказати не можемо, бо звідтіля не доходять до нас ніякі видання.

III. ШЕВЧЕНКІВСЬКІ СВЯТКУВАННЯ

У зв'язку з 125. роковинами народивши Шевченка від самого Нового Року почали відбуватися на цілій С. С. Р. святкування в честь поета і то в різних формах: концерти, академії, літературні вечори й т. д. Перший концерт, присвячений пам'яті Шевченка, відбувся в Києві 10. січня в радіотеатрі (симфонічна оркестра, деклямації, „Заповіт” в обробі Б. Лятошинського, сольові твори нових композиторів до слів Шевченка, тощо). Такі концерти були в усіх більших містах (Чернігів, Одеса, Житомир, Кам'янець, Сталіне, Голтава, Харків, Проскурів, Вінниця і т. д.), їх, здебільша, трансмітували місцеві радіостанції. Скрізь концерти ці починалися „Заповітом”. Цікаво, що, крім українських творів, виконувало дуже часто — й російські. Розуміється, скрізь, побіч Шевченка, фігурував... Сталін!

Зокрема звернути треба увагу на літературні вечори, присвячені пам'яті Шевченка: на них виступали письменники з творами, присвяченими поетові, виголошували Шевченкові поезії, читали реферати про Шевченкову діяльність. У Києві такі вечори відбулися: в державному Педагогічному Інституті, на літературно-мовному факультеті державного університету, що від 6. березня носить ім'я Шевченка, у клубі працівників наркомату внутрішніх справ, у всяких школах. У Харкові був та-

кий вечір у клубі письменників; крім цього, в державному університеті утворено окрему наукову секцію, присвячену Шевченкові. Такі самі літературні вечори влаштовано в Чернігові, у Вінниці, у Проскурові, в Конотопі, в Черкасах, у Коростені, в Одесі, в Сталіному й т. д. Обласні ювілейні комітети (н. пр., у Кам'янці) проводили Шевченкові літературні вечори по робітничих клубах та в когоспних будинках областей. Крім цього, скрізь улаштовувалося щотижнє читання наголос Шевченкових творів.

Окремі святкування відбувалися і все ще відбуваються по школах, де в часі святкування по шкільних бібліотеках відкривали т. зв. Шевченківські кутки, вивішували рекомендаційні списки Шевченківської літератури (н. пр., у Сталінській області), виставляли Шевченківські стінні газети.

Святкували Шевченка й червоноармійські частини („у військових бібліотеках твори Шевченка читають на-розхват; бійці і командири з захопленням перечитують твори великого мистця, вивчають їх”...).

Характер святкування — як до місцевини. Імпозантніші, але й просичені більше казновщинною, були свята по більших містах; по менших були — скромніші, але, міркуючи з радієвих авдіцій — щиріші, повні патизму до поета.

Крім У. С. С. Р., Шевченківські свята відбувалися й по інших республіках. У Грузії, на пр., був величавий вечір, присвячений Шевченкові, в тифліському театрі (всіх свят мало бути в Тифлісі — 20!), та ще мали відбутися такі свята в 16 районах грузинської республіки. В автономній молдавській республіці теж бували концерти, та ще виставляли „Назара Стодолю“ в перекладі на молдавську мову.

*

У Галичині ряд святкувань почав Львів великим концертом, що відбувся заходом усіх українських культурно-освітніх і господарських товариств під проводом „Просвіти“. Концерт цей був дня 5. березня (промова дир. О. Луцького, нові твори В. Барвінського, С. Людкевича, симфонічна оркестра, хор „Львівського Бояна“ й „Сурми“) в кол. Скарбківській салі, найбільшій у Львові. Крім цього, концертами шанували пам'ять Шевченка у Львові: школа СС. Василіянок (12. березня), молодь усіх шкіл „Рідної Школи“ (21. березня), „Професійний Союз будівельних робітників“ (2. квітня), філія тов. „Просвіти“ на Львів-місто і Львів-повіт (величавий концерт 18. травня), молодь державних укр. гімназій і т. д. Святкові академії влаштувало передусім Наукове Товариство ім. Шевченка 26. березня, в формі спільного засідання всіх трьох секцій Товариства, з уводним словом директора Філологічної Секції, проф. др. Гирила Студинського [вказав у своїй промові на великі заслуги поета у відродженні нашого народу, звернувши увагу на вплив поета на сформування національного світогляду, зокрема на Закарпатті, у зв'язку з недавніми подіями в цій країні], з науковими рефератами дійсних членів: д-ра Є. Ю. Пеленського: „До проблеми класицизму в Шевченковій творчості“ (пор. реферат надрукований у нас на сторінках 23—31)

та д-ра Філарета Колесси: „Фольклорний елемент у поезії Тараса Шевченка“ (див. „Рецензії“, ст. 191). Крім цього, академію владило „Товариство наукових викладів ім. Петра Могили“ (8. березня) з рефератами: д-ра Д. Лукіяновича („Формальний бік творчості Т. Шевченка“) та д-ра Р. Льва („Шевченкова мова“). Святкові сходни владила „Молода Громада“ (14. березня) з рефератом П. Зайцева та Ф. Н. Є. (12. березня), львівська радіовисільня передавала (7. березня) літературний нарис про Шевченка з рецитаціями вибраних віршів поета, організація „Орли“ ім. Ярослава Осмомисла святкувала (19. березня) пам'ять поета святковим викладом та театральною виставою, а „Луг“ — щорічним, дуже гарним popisом 2. липня, у якому взяло участь 1700 луговиків. Поза Львовом відбулися святкування по всіх більших містах: Самбір (9. березня), Тернопіль (12. березня), Коломия (12. березня), Перемішль (20. березня — 25. березня шкільна молодь), Золочів (26. березня), Стрий (3. березня), Станиславів і т. д. Зокрема треба зазначити, що свої свята влаштували майже всі читальні „Просвіти“ у краю. Настрій на цих святах, як повідомляють читальні Головного Виділу „Просвіти“, був дуже піднесений. На окрему згадку заслуговує народний концерт (4. червня) читальні „Просвіти“ в Гвіздці, що пройшов із великим успіхом.

*

На Волині відбулися свята на цю тему поета в більших містах, таких, як Рівне (12. березня, а 11. березня влаштувала свято молодь таємної української приватної гімназії), Луцьк (19. березня), Кременець (26. березня), Ковель (26. березня); крім цього, бували десь академії (Тростянець на Дубенщині — 26. березня) і скрізь — панахиди по Шевченкові з відповід-

ними проповідями; на панахидах були церкви позাপовнювані (у Кремляні правила панахиди кожної церкви). Старання українських громадян деяких міст (н. пр., Кремляні), щоб із нагоди 125. роковин народин поета поназивати вулиці імям Шевченка — не мали успіху.

*

На Буковині й на Бесарабії цього року Шевченкових свят не було — не дозволила влада.

*

Зате в колишній столиці Карпатської України, в Хусті, відбулися величаві академії під протекторатом держави, були дуже гарні концерти й вистави, і день 9., 14 і 15. березня оголошено Шевченковими днями.

*

Із святкувань, поза землями, де живуть українці, агадаємо про святкові сходини „Центрального українського комітету“ у Варшаві (19. березня), сходини „Студентської Громади“ у Варшаві і Кракові (19. березня) та свято Кружка „Рідної Школи“ у Кракові (27. березня).

Дня 15. квітня відсвяткувало окремим концертом-академією пам'яті поета „Українське Національне Об'єднання“ в Берліні (з викладом проф. О. Бурггардта та виступами українського хору й українських солістів). Протягом квітня відбулися Шевченківські свята в Парижі (29. IV. — відіграли „Назара Стодолю“), в Ліоні (12. IV. — концерт-академія), у травні — у Брюсселі (кінець травня — концерт-академія, виконавці: кол. воїни Української Армії і студенти) та в Ковні (концерт заходом „Литовсько-українського Товариства“). Згада-ти б тут, що віденська радіо-вистава вислала 9. березня реферат (по українськи) про Шевченка.

Та найвеличавіше й найдостойніше вшанувала Шевченка Прага

— майже на передодні упадку самостійности Чехословаччини, 19. березня 1939. року. Влаштував свято окремий комітет, у склад якого входили представники: Чеської Академії Наук, Словянського Інституту, українського університету й окремого чесько-українського Шевченківського святкового комітету. Відбувся величавий концерт у найбільшій і найкращій залі Праги, з святковими програмовими промовами університетських професорів (др. Ю. Горак, др. М. Гісек і др. Ол. Колесса), з виступами оперових співаків, українського хору (від орудою дог. Росиневич-Шу-ровської), визначних декламаторів, чехів і українців. Протекторами свята були: міністер освіти кол. Ч.С.Р. Ян Капрас і прем'єр Карпатської України о. др. А. Волошин, почесним головою — президент Чеської Академії Наук, проф. Шуста; була почесна президія, зложена з визначних наукових і мистецьких сил, чеських і українських, був почесний відділ, зложений теж із заслужених чеських і українських людей науки, мистців і т. д. Концерт пройшов із надзвичайним успіхом і найшов симпатичний відгук у празькій пресі (див. ст. 220). Дня 12. березня відкрито у Празі в залах Чеського Національного Музею Шевченківську виставу, заповнену експонатами творів Шевченка, зразками його малярських праць, перекладами Шевченкових творів на чужі мови, мистецькими плякатами, листівками, фотографіями, поштовими марками, відзнаками й т. д.; окремий відділ творили видання „Кобзаря“ від 1840. р.; виставлено теж автограф „Послання Ісфарикиві“. Виставу провідало дуже багато чехів, а по 15. березні — й німців. Закрито її 15. квітня. Було Шевченківське свято ще й у Берлі — влаштувало його місцеве „Чесько-українське Товариство“.

В. К.-к. — П. З.-к.

Redaktor: Dr. Iwan Rakowskyj — Редактор: Др. Іван Раковський.

ницький Ярослав, Русов Юрій, Садовський Валентин, Свенціцький Іларіон, Семчишин Мирослав, Сімович Василь, Січинський Володимир, Смаль-Стоцький Роман, Смішко Маркіян, Старосольський Володимир, Студинський Кирило, Студинський Юрій, Терещенко Петро, Терлецький Омелян, Тершаковець Михайло, Тесля Іван, Феденко Панас, Филипчак Іван, Холєвчук Михайло, Храпливий Євген, Храпливий Зенон, Хроноват Михайло, Цегельський Роман, Цинкаловський Олександр, Чижевський Дмитро, Чикаленко Лев, Чикаленко-Келлер Ганна, Чубатий Микола, Шемлей Йосип, Щербаківський Вадим, Щурат Василь, Щурат Степан, Яковлів Андрій, Ярема Яким.

Редактор журналу — проф. др. Іван Раковський: поодинокі ділянки мають своїх окремих референтів, голова колегії референтів — проф. др. Василь Сімович.

Ціна в передплаті на рік 25 зл., на пів року — 15 зл.; поодинокі зшитки 3 зл.; для членів НТШ — 20 зл. на рік, поодинокі зшитки — 2.50 зл.; за кордон: 30 зл. (6 амер. доларів), на пів року — 16 зл. (3 ам. дол.); поодинокі зшитки — 4 зл.

Передплату слати на адресу: Адміністрація місячника «Сьогочасне й Минуле», Львів, Наукове Товариство ім. Шевченка, вул. Чарнецького 26. Конто ПКО у Львові 510.257.

ЧАРІВНА ХВИЛИНА

закурити папіроски на тютюнах

КАЛИНА

ЛНБ ім. В. Стефаника
ПРОВЕРЕНО 1997 г.

Відділ
Періодичних
Видань

